STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02700

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פערלאג
מענדעלע
ווארשע

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר־ספרים

(ש. י. אבראַמאָוויטש)

פינפטער באַנד

נײַע פֿערבעסערטע אויסגאַבע

פֿערלאַג: געזעלשאַפֿט „צענטראַל", וואַרשע, נאָוואָליפּקי 7

1928

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים
(ש. י. אבראַמאָוויץ)

די קליאַטשע
אָדער צער בעלי-חיים

לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי׃
צו מיין קליאַטשע אין פּרעה'ס
רייטוואָגען פערגלייך איך דיך,
כנסת ישראל. (שיר השירים, א. ט.)

א מעשה וואָס האָט זיך פערוואַלגערט צווישען
די כתבים פון ישראליק דעם משוגענעם

געדרוקט בהשתדלות
מענדעלע מוכר-ספרים

פערלאַג „מענדעלע", ווארשא
1928

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

די קליאַטשע

„די קליאַטשע אָדער צער בעלי־חיים“, אַ מעשה, וואָס האָט זיך פּערוואַלגערט צווישען די כּתבים פון ישראל׳יק דעם משוגע׳נעם, איז צוערשט ערשינען אין יאָהר 1873 אין ווילנא (די צענזור ערלויבניש איז אָנגעמערקט—15 דעצעמבער 1872).

מענדעלע אַליין האָט געזעהן אין „דער קליאַטשע“ א מין המשך פון „דער טאַקסע“. אין דער „הקדמת מענדעלי מוכר ספרים“ צו דער „קליאַטשע“, שרייבט צווישען אַנדערען מענדעלע: „איך האָב געפרעגט אַ שאלה ביי די גלויסקער דיינים און ביי אַלע דאָרטיגע פיינע בריות פון דער גוטער בּגופיה: אַזוי ווי איך האָב דעם עולם מבטיח געווען ארויסצוגעבען אַ צווייטען טייל פון „דער טאַקסע“ און האָב דערביי נישט געזאָגט בלי נדר, בכן איז דאָך מיין הבטחה שוין גלייך טאַקי ווי אַ נדר, היינט ווי איז דער דין, רבותים, האָב איך זיי געפרעגט, אז איך גיב איצט אַרויס מיין קליאַטשע, צי קען איך מיט איר יוצא זיין מיין נדר? זיי האָבען געקלערט, געקלערט, זיך געבעך געקראַצט, געקראַצט און האָבען צום סוף אזוי געזאָגט: יאָ, רב מענדעלע, אַזוי ווי מיר האָבען דאָ דערשמעקט אַ תמצית פון דער טאַקסע, זענען מיר אייך מתיר נדר. הקליאַטשע הזו, די קליאַטשע, חשובה לכם איז אייך גערעכענט כּאלו קיימתם, גלייך ווי איר וואָלט אַרויסגעגעבען דעם חלק שני מהטאַקסע בכל פּרטיו. נישקשה, מען קאָן מיט איהר זעהר גוט יוצא זיין לכל הדעות!..“ 1)

---

1) זעה די אויסגאַבע פון 1873, אין דער יובילעאום-אויסגאַבע קומען דאָ קליינע סטיליסטישע ענדערונגען. נ.מ.

אין זיינע שילדערונגען־איינדרוקען „פיר זענען מיר געזעסען" 2) גיט איבער שלום עליכם אין מענדעלע'ס נאָמען די געשיכטע פון „דער קליאַטשע". מענדעלע האָט אָנגעהויבען די דערצעהלונג אויף זיין שטייגער: „אַז איך בין פערגאַנגען מיט'ן טראָגען מיט „דער קליאַטשע" און, ווי שלום עליכם שרייבט, נאָך אַ הקדמה פון פאָרענט, אַ הקדמה אין מיטען, אַ הקדמה צום סוף" האָט מענדעלע אַזוי דערצעהלט: „איינמאָהל אין אַ זומער־טאָג איז דאָס געווען, זיץ איך מיר אַזוי אין גלופסק אויף דער אכסניה פערטראַכט און קוק מיר דורך אַן אָפענעם פענסטער אין דרויסען אַרויס און דערזעה אַן אויסגעמוטשעטען, פערשוויצטען יוד מיט אונטערגעשטעקטע פאָלעס פון אַ צוריסענער קאַפּאָטע, שטעהט און קאַטעוועט אַן אָרימע, אויסגעמוטשעטע, פערשוויצטע קליאַטשע מיט אַ צוריסענער פעל, איינגעשפּאַנט אין אַ פולען וואָגען מיט ציגעל, שעלט מיט טויטע קללות אי די קליאַטשע, אי זיך, אי די גאַנצע וועלט: ברענען זאָל די גאַנצע פעל דיינע, וויסטע קליאַטשע וואָס דו ביזט, — און זי, די קליאַטשע, האָט אויסגעדרעהט די פערוויסטע, פערפינסטערטע מאָרדע איהרע צום יודען, קוקט אויף איהם, ווי אַ זינדיגער מענש, און עס דאַכט זיך מיר, אַז זי זאָגט צו איהם:

-שוטה! קליאַטשע רופט ער מיך! ביזט אַליין אַ קליאַטשע! מהו אַ קוק אַהין צו יענעם פלאַץ, וואו איך שלעפּ די ציגעל, וועסט דו זעהן, אַז איהר זענט אַלע קליאַטשעס, וויסטע, פינסטערע קליאַטשעס, אַז אַך און וועה איז צו אייך אַלעמען!

אַזוי, האָט זיך מיר געדאַכט, רעדט די קליאַטשע, און איך האָב אויפגעהויבען די אויגען אויף יענעם פלאַץ, וואָס די קליאַטשע האָט אָנגעוויזען מיט איהר מאָרדע, און איך האָב דערזעהן אַ בעקאַנ־טען נפש פון יענע פיינע בריות, וואָס האָבען זיך אויסגעצייכענט אין גלופסק מיט פינף פינגער אַרויפצושלאָגען זיך אויף אַ מויער, און אויף נאָך אַ מויער, און דאָס אַלץ נעבעך פון בשר'ע יודישע מטבעות, פון בשר יודיש שוויס און בלוט... דער שעהנער מענש, דער פיינער בריה,

---

2) אַלע ווערק פון שלום עליכם, באַנד XV, זעה אויך אַלע ווערק פון ממו"ס, באַנד XXI.

איז געשטאַנען די הענד אַרונטער, דאָס היטעל פערדרוקט אַרויף, דער שטערען האָט געשוויצט און געבויעט גרויסע פלענער, און אַרום איהם האָבען זיך, ווי קנעכט, אונטערטעניג, אַרומגעדרעהט אָרימע יודלעך נעבעך, געקוקט איהם, ווי געטרייע הינד, אין די אויגען אַריין, געווען גליקלעך מיט זיינס אַ שמייכעלע און געציטערט פאַר אַ בייזען קוק...

און עס איז מיר געקומען אויפ'ן זינען דער פסוק פון שיר־השירים: לסוסתי ברכבי פרעה—צו דער קליאַטשע אינ'ם רייטוואָגען פון פרעה, דמיתיך רעיתי—טהו איך דיך טהון גלייכען, כנסת ישראל!—און איך בין פערגאַנגען אויף טראָגען מיט דער „קליאַטשע"... דריי טעג בין איך אַרומגעגאַנגען איבער גלופסק אַ צוטראָגענער, ווי מיין ישראל'יק, נישט געהערט, וואָס מען רעדט צו מיר, געענטפערט איטליכען אויף זיין „גוט מאָרגען" מיט'ן וואָרט „קליאַטשע", וואָרום אַלע פנים'ער האָבען אויסגעזעהן ביי מיר קליאַטשעדיג, און אָט אַזוי האָב איך מיך געקליאַטשעט, ביז איך בין געקומען אַהיים קיין טונעיאַדעווקע און האָב מיך פערשלאָסען ביי זיך אין חדר אויף זעכצעהן טעג און אָנגעשריבען אלע זעכצעהן קאַפּיטלען פון דער „קליאַטשע"... 3)

און „ווי אַזוי איז „די קליאַטשע" אַרויס אויף דער וועלט?" האָט לסוף מענדעלע „איבערגעגעבען אַ געשיכטע. ווי אַזוי ער האָט אין אַ געשלאָסענער פערזאַמלונג פון אינטימע פריינד צום ערשטען מאָהל געלייענט „די קליאַטשע", ווי אזוי זיינע אינטימע פריינד האָבען פריהער געלאַכט פון איהם, געמאַכט חוזק איבער'ן נאָמען פונ'ם ווערק, נאַ דיר גאָר אַ פערד, אַ קליאַטשע! און ווי אַזוי זיי זענען נאָכדעם געוואָרען ערנסט... ווי אַזוי איינער (יוסף בצלאל הארקאווי) האָט נאָכן איבערלייענען די „קליאַטשע" צוגענומען ביים מחבר דאָס העפטעל, אַריינגעלעגט אין זייט־קעשענע אָהן ווערטער, אוועקגעפיהרט דאס קיין פעטערבורג 4) און צוגעשיקט אין אַ צייט אַרום דעם פערפאַסער אַ פאַר־

---

3) אין דער ערשטער אויפלאַגע (1873) בעשטעהט טאַקי „די קליאַטשע" פון ז ע כ צ ע ה ן קאַפּיטלעך: (119 ז.) די יובילעאום־אויסגאַבע איז זיך צעוואַקסען אין פיר און צוואַנציק קאַפּיטלעך (182 ז'):

4) צי איז דאָ עפעס אַן אונפּינקטלעכקייט? די „קליאַטשע" איז דאָך אַרויס אין ווילנא, נישט אין פעטערבורג.—ז. ש.

טיגע, אַנ'אָבגעדרוקטע „קליאַטשע", ווי אזוי נאָכדעם דער צענזור האָט געהאַט אַ מיאוס'ע מפלה דערפאַר, וואָס ער האָט דורכגעלאָזט אזא „טרפה־סחורה"...

„די קליאַטשע" איז איבערגעזעצט געוואָרען אין פויליש דורך דעם פוילישען שרייבער קלעמענס יונאָשא (אין 1886), אין 1891 האָט זיך „די קליאַטשע" אָנגעהויבען צו דרוקען אין אַ רוסישער איבערזעצונג אין „וואסכאד", וואָס איז דורך דער מאַכט דערפאַר אָבגעשטעלט געוואָרען אויף עטליבע חדשים.

ווי נאָר דאָס ווערק איז ערשיענען, האָט עס געמאַכט אַ שטאַרקען רושם אין די דעמאָלסדיגע יודישע געזעלשאַפטליכע קרייזען. דער שטאַרקער טאָן פון בוך, דער ברייטער פערנעהם, די שאַרפע פאַרבען, דער טיעפער וויטאָג, וואָס שלאָגט פון יעדער שורה האָבען דאָס ווערק געוואַלדיג בעריהמט געמאַכט ביים יודישען עולם, און דער רוהם פון מענדעלע מוכר ספרים איז שטאַרק געוואָקסען.

„די קליאַטשע—זאָגט מענדעלע אין זיין הקדמה צום בוך — איז געשריבען אויף אַ הויכען גאַנג, אויף דעם גאַנג, ווי די אַלטע האָבען געשריבען. איטליבער וועט זי פערשטעהן כפי זיין פערשטאַנד און זיין מדרגה. פאַר מענשעלעך פון אַ קליינער מדרגה וועט זי זיין פשוט אַ וואונדערשעהנע מעשה, זיי וועט גלאַט געפעלען דער פראָסטער פשט. די דאָזיגע אָבער פון אַ גרעסערער מדרגה וועלען שוין אין איהר געפינען עפּיס אַ ווינק, אַ רמז אַקעגען אונז, זינדיגע מענשען. איך, אַ שטייגער, אין מיין מדרגה, האָב אין איהר געפונען במעט אַלע יודישע נשמות, אַלע אונזערע נפשות און דעם סוד, וואָס זיי טהוען דאָ אויף דעם עולם"...

„אויב די „טאַקסע"—שרייבט ש. ניגער—איז דער אָנהויב פונ'ם סאָציאַלען פאַטאָס אין דער יודישער ליטעראַטור, איז די „קליאַטשע" דער אָנהויב פונ'ם נאַציאָנאַלען פאַטאָס... עטליבע קאַפּיטלעך זענען

---

5) ש. ניגער—וועגן יודישע שרייבער I, ז. 45—48.

פערהאַן טאַקי אין איהר, וואָס דערמאָהנען אָן דער „טאַקסע", — דאָס ענען די קאַפּיטלעך, וואו עס רעדט זיך וועגן די צרות, וואָס די קליאַטשע, די כנסת ישראל, האָט אויסגעשטאַנען אין דער היים בײַ זיך פון די היימישע בעלי־טובות. דער עיקר אָבער דאָ איז די לאַגע, וואָס יודען פערנעהמען אין דער פרעמד, צווישען די אומות; עס ווערען נישט געשטעלט פערשידענע טיילען פונ'ם יודישען פאָלק איי־גענע אַטקעגען די אַנדערע, אַזוי ווי אין דער „טאַקסע", נאָר דאָס פאָלק גענומען אין גאַנצען, ווערט אַנטקעגענגעשטעלט דער וועלט... מענדעלע גיט אַ טראַכט פון דער יודישער מאַסע צום יודישען פאָלק... פאַר דער „קליאַטשע" האָבען מיר דרך־ארץ טוין דערפאַר גופא, וואָס איהר העלד איז ווידער די נאַציע, די מאַסע איז גע־ווען און געבליבען אַ שקאַפע, די נאַציע אָבער—זי איז אַמאָהל אַ „פרינץ" געווען! די שקאַפע וועקט אונזער רחמנות,—אָבער דער פער־שאָלטענער פרינץ, ווען ער הויבט אָן רעדען, מעגען מיר איהם זעהן אין דער געשטאַלט פון אַ קליאַטשע,—ציגדט זיך אָן אונזער ליבע".

„די „קליאַטשע"—זאָגט וויטער ש. ניגער—איז דער אָנהויב פון דער יודישער בעפרייאונגס־אידעע. זי איז דער אָנהויב פון דעם חשבון־הנפש, וועלכען דאָס יודישע פאָלק האָט אָנגעהויבען מאַכען אין סוף פונ'ם 19־טען יאָהרהונדערט... איינִיגע קאַפּיטלעך אין דער קליאַטשע, די קאַפּיטלעך, וואו עס רעדט זיך וועגן טענות, וואָס עס האָבען צו יודען די אומות העולם, מאַכען דעם איינדרוק, אַזוי ווי זיי וואָלטען גע־שריבען געווען נישט פאַר יודען; אין דער אמת'ן אָבער איז עס אַ פּאָלעמיק געגען די יודישע אינטעליגענטען אין יענער צייט... די „קליאַ־טשע" וויל נישט זיין מעהר קיין „אתה בחרתנו", קיין אויסנאַהם אין דער וועלט. זי פאָדערט גלייכהייט. זי פאָדערט דאָס רעכט אויף חסרונות, נישט נאָר אויף מעלות. און זי וויל רעכט, נישט קיין רחמנות"... און ש. ניגער ענדיקט, אַז פיעל שורות אין „קליאַטשע" וועט דער היסטאָריקער געווים בעטראַכטען, ווי דעם מאַניפעסט פון דעם אויפגעוואַכטען און שטאָלץ־געוואָרענעם נאַציאָנאַלען בעוואוסטזיין. דער באָדען פאַר נאַציאָנאַליזם אינ'ם היינטיגען זין איז אין יענער צייט נאָך נישט פארטיג געווען, די השכלה האָט נאָך נישט אָבגעטהון איהר ארבייט, דער „אַנטימעזים" איז אין דער אינטעליגענץ נאָך זעהר

שטאַרק געווען, און אויך מענדעלע האָט נישט געהאַט נאָך קיין פּראָגראַם קיין נאַציאָנאַלען, ער האָט זיך אַליין נישט אָבגעגעבען נאָך קיין רעכענונג פון זיינע געדאַנקען, און ער האָט נישט שטאַרק געגלויבט אין זייער ווירקונג. אַזוי ווי די „טאַקסע", דער סאָציאַלער פּראָטעסט, ענדיגט זיך מיט אַ קרעכץ און אַ נכנע'דיגען געבעט צו גאָט אין דער רעגירונג, אַזוי ענדיגט זיך אויך מיט אַ קרעכץ און עס שפּייזט זיך אַ צובראָכען געמיט אין דער „קליאַטשע", אין'ם אויסדרוק פון'ם נאַציאָנאַלען געפיהל. דאָך איז די „קליאַטשע" זעהר אַ וויכטיקער רעניץ־צייכען צווישען דעם ערשטען משכיל'ישען און דעם צווייטען נאַציאָנאַליסטישען פּעריאָד פון דער קולטורעלער אויפוואַכונג פון'ם יודישען פאָלק"...

„די קליאַטשע"—שרייבט נח פּרילוצקי 5)—דאָס איז אַ גרינדליכע רעוויזיע, אַ אונברחמנות'דיגע קריטיק, אַ צושטערונג פון דער משכיל'ישער אידעאָלאָגיע, און גאָר אַ נייע, טיעפערע, ריין־סאָציאָלאָגישע אויפפאַסונג פון'ם יודישען פּראָבלעם. די טהוער פון יענער עפּאָכע זענען געווען ווילדע מאמינים אין דער וואונדערבארער קראַפט פון גוטען ווילען. זיי האָבען געגלויבט: גענוג, אַז די יודען זאָלען נאָר וועלען, זייער לעבען זאָל אַנדערש ווערען,—דער נס וועט געשען: פון בעטלער וועט אַ פּרינץ אַרויסשפּרינגען!... מענדעלע מוכר ספרים רעכענט זיך שוין מעהר מיט די פערהעלטענישען פון דער אָביעקטיווער ווירקליכקייט... דער יוד לעבט אַזוי ווי די אויסערליכע פערהעלטענישען ערלויבען איהם,—פאַר יענער צייט נייע און גרויסע ווערטער... אין דער „טאַקסע" האָט ער זיך נאָך ענטציקט מיט דער „באַרעמהערציגקייט פון דער רעגירונג", דאָ טרעט ער אַרויס געגען די יעניגע, וואָס אַפּעלירען צו די רחמנות־געפיהלען פון די שטאַרקע, ווי אויך געגען די יעניגע, וואָס שטרעבען צו איבערצייגען, אַז מיר ברענגען נוצען דעם לאַנד, דער מלוכה"...

די „קליאַטשע" איז אַ קינסטלעריש־פּובליציסטיש ווערק, פּובליציסטישע געדאַנקען, אידעען און פּראָבלעמען, וואָס זענען דאָ איינגעפאַסט

---

5) נח פּרילוצקי—ש. י. אַבראַמאָוויטש. וואַרשע 1920, ז' 15.

אין אַ קינסטלערישער ראַהם. איבער'ן בוך זענען פונאַנדערגעשאָטען װאונדערבאַרע ערטער, װאָס שעמערירען מיט גלענצענדע מאָלערישע שילדערונגען און אויפציינונגען. דער קינסטלער און דער פובליציסט געהען דאָ ביינאַנד, איינער דערגאַנצט דאָ דעם צװייטען, איינער קעמפט דאָ מיט'ן אַנדערען. און אין סך-הכּל איז די „קליאַטשע" פון די אָריגינעלסטע, מערקווירדיגסטע װערק אין דער יודישער ליטעראַ-טור. איינע פון די שענסטע פעדערן אינ'ם קרוין פון אונזער מאָדער-נעם שאַפען.

ווי געזאָגט איז די „קליאַטשע" צוערשט פערעפענטליכט גע-װאָרען דורך מענדעלע אין 1873, אין עטליכע און דרייסיג יאָהר אַרום האָט מענדעלע דאָס װערק אין פיעל ערטער איבערגעאַנדערשט און דערגאַנצט,—פריהער אין העברעאיש און דערנאָך אין יודיש.

דוד איינהאָרן, װעלכער האָט געאַרבייט ביי מענדעלע'ן (לערך אין 1910) אַלס סעקרעטאַר, דערצעהלט אייניגע פּרטים פון מענדע-לעס אַרבייט אויף איבערמאַכען די „קליאַטשע", ביים איבערזעצען איי-ניגע קאַפּיטלעך, װעלכע זענען אָנגעשריבען געװאָרען לכתחילה אין העברעאיש.6)

„מענדעלע האָט זיך אָװעקגעשטעלט נעבען פענסטער מיט'ן העברעאישען בוך אין האַנד און געהייסען: שרייבט! און פון דער מינוט אָן האָט זיך אָנגעהויבען אַ פאָרשטעלונג. מענדעלע האָט נישט דיקטירט, נאָר פאָרגעשטעלט, געשפּיעלט װי אַן אַרטיסט אויף דער סצענע. און פאַר מיינע אויגען האָבען אָנגעהויבען שווימען לעבעדיגע טיפּען, װאָס האָבען זיך באַװעגט, גערעדט און צוריק פערשװאונדען. פון צייט צו צייט פלעגט ער בלייבען שטעהן פערגליװערט אין אַ גרימאַסע אויפ'ן געזיכט, זוכענדיג דערביי דאָס װאָרט, װאָס זאָל עס אויסדריקען און נישט נאָר דאָס װאָרט, נאָר דאָס אמת-יודישע װאָרט,

---

6) דוד איינהאָרן—מענדעלע ביי דער אַרבייט, אַלע װערק פון ממו"ס, באַנד XX.

און נישט איין מינוט און נישט צוויי מינוט פלעגט ער אָבשטעהן אין דער פּאָזע, נאָר אַמאָל אַ האַלבע שעה נאָכאַנאַנד, ביז ער פלעגט דאָס וואָרט געפינען. „אַז איהר זעצט עפּעס איבער — פלעגט ער זאָגען — זאָלט איהר פערגעסען אָן בוך, פערמאַכט עס, קריגט עס איינט. יעדע שפּראַך האָט איהרע גריטאַסען. און אַזוי פלעגט ער אָבשטעהן פיער שעה נאָכאַנאַנד, וויינען, לאַכען, בייזערען זיך, קריעגען זיך, רייידען ווי אַ סוחר, ווי אַן אַלטע יודענע, ווי אַ רב, ווי אַ משכיל, נאָכמאַכענדיג יעדערען בעזונדער, און נאָך פיער שעה אָנגעשטרענגטער אַרבייט, פלעג איך זיך אַרומזעהן, אַז מעהר ווי פיער זייטליך זענען נישט פערשריעבען און דערצו נאָך שיטערע שורות מיט גרויסע שריפט, און אויפהויבענדיג זיך אַ מידער פון טיש, האָב איך איהם נאָך געפונען שטעהענדיג נעבען טהיר, האַלטענדיג די האַנד ביי דער נאָז אין אַ פּאָזע פון אַ שיכור און לאַכענדיג דערביי שטילערהייד. דאָס האָט ער בעדאַרפט איבערזעצען די בעשרייבונג פון קאָשטשיי דעם מכשפס נאָז, און האַלטענדיג זיך ביי דער נאָז, האָט ער זיך פאָרגעשטעלט, ווי אַ יוד, אַנ'אמתער יוד בעדאַרפט עס דערצעהלען".

„זיצענדיג און איבעראַרבייטענדיג די „קליאַטשע" — דערצעהלט ווייטער ד. איינהאָרן — פלעג איך בעמערקען אַ וואונדערבאַרער ערשיינונג: יעדעם מאָל, ווען ער פלעגט אין פריהערדיגען טעקסט בעגעגנען צו־שאַרפע ערטער געגען די רבנים, ישיבות און לומדי תורה, פלעגט מענדעלי מיט אַ גרינג הארץ נעהמען אַ רויטען בלייפעדער און שטיל, אָהן אַ וואָרט צו רייידען, אויסמעקען די פראַזע אָדער ענדערען דעם סטיל.

אַ שטימונג איצט ביי איהם אַנ'אַנדערע".

נ. מ.

די קליאטשע

אדער צער בעלי־חיים

הַקְדָּמַת מֶענְדֶעלִי מוֹכֵר סְפָרִים

אָמר מענדעלי מוכר־ספרים. זאָגט מענדעלי מוכר־ספרים: געלויבט איז דער בורא. וואָס נאָכדעם, ווי ער האָט בעשאַפען די גאַנץ גרויסע וועלט, האָט ער זיך מישב געווען מיט דער פמליא מלאכים אין הימעל און צום לעצט געמאַכט אַ קליין וועלטעלע, דאָס מיינט מען דעם מענשען, וואָס ער הייסט „עולם־קטן", ווייל דאָס מענשיל, ווי איהר קוקט איהם אָן, האָט אין זיך אַלע מיני ברואים און בעשעפעניש. איהר געפינט אין איהם אַלערליי ווילדע חיות, אויך פערשידענע מיני בהמות; איהר געפינט אין איהם אַ יאַשטשערקע, אַ פיאַווקע, אַ שפאַנישפליג, אַ פרייס וכדומה אַזעלכע שלעק, אַזעלכע מיני שרצים; איהר געפינט אין איהם אפילו אויך אַ רוח, אַ שוואַרץ יאָהר, אַ שטן, אַ מקטרג, אַ לץ, שונא ישראל, וכדומה אַזעלכע מזיקים, מחבלים, אָנשיקענישען; איהר זעהט אין איהם אויך וואונדערליכע סצענעס: ווי אַ קאַץ, אַ שטיינער, שפילט זיך מיט דער מויז; ווי אַ טחור חאַפּט זיך אַריין אין אַ שטייג מיט עופות און דרעהט זיי נעבעך אָב די קעפ; ווי מאַלפּעס קרימען יענעם נאָך אַלצדינג, וואָס ער טוט; ווי אַ הונט סלוזשעט, דרעהט דעם ווידעל פאַר איטליכען, וואָס וואַרפט איהם אונטער אַ שטיקעל ברויט; ווי אַ שפין פערנאַרט צו זיך אַ פליג, פערפלאָנטעט, פערשפאַרט זי און נאָגט זי אויס; ווי קאָמאַרען פליהען עמיצען נאָך און זשען איהם אָן פולע אויערען וכדומה נאָך אַזעלכע משונה וואונדערליכע זאַכען. איך בין עס אָבער ניט אויסען. געלויבט איז זיין ליבער נאָמען, וואָס זעהט־צו שווייגענדיג אַלצדינג, וואָס אין דעם דאָזיגען „קליין וועלטעלע" געהט פיר און שלאָגט מיט איהם פאָרט נישט קיין כפרות; וואָס דערלענגערט זיין צאָרען, פערטראָגט די עברות און טוט גרויס חסד מיט דעם זינדיגען מענשען. איך בין דא אויסען צודערצעהלען די גרויסע גענאָד, וואָס השם־יתברך האָט אויך מיט מיר, אָרמען בעל עבירה, געטאָן, נאָכדעם אז ער האָט מיך פריהער אַביסעל געשטראָפט.

רבותי, הפערדיל שלי מת! מיין פערדיל, רבותים, איז געפּגר'ט. מיין געטריי פערדיל, וואָס כל ימיו, דאָס גאַנצע לעבען זיינס, איז עס געווען אין דער עבודה, געדינט געטריי און נישט געוואוסט מעהר ווי אונזערע ספרים; וואָס איז געווען אַ מפורסם, אַ בקי אין אַלע וועגען, אַ גרויסער בעל־זכרון, וואו ער־גיץ אַ קרעטשמע; וואָס איז מיט מיר אויסגעפאָהרען כמעט בכל תפוצות ישראל, צווישען די אַלע יודישע קהילות, און איז געווען אומעטום בעקאַנט — זה הפערדיל, אָט דאָס פערדיל הלך למיתה — האָט אַ מיתה משונה איינגענומען ל״ג בעומר אין גלופסק! עס איז מיר אַ וועהטאָג צוזאָגען, נאָר אָרעם איז נישט קיין שאַנד, עס איז נעבעך געפּגר'ט פאַר הונגער. זיין עסען איז געוועהנטליך געווען אַביסעל סיטשקע, אַ מאָל עטליכע דארע שטיקלעך ברויט, וואָס איך פלעג אוועקקויפען ביי אָרמעליים מיט טאָרבעס. אַז אָך און וועה דעם פערדיל, וואָס עס פאַלט אריין צו אַ יודישען מוכר־ספרים! שלעפען שלעפט זיך עס שמענדיג אַרום און האַרעוועט אפשר נאָך מעהר פון יענע, וואָס פיהרען טייערע סחורה, און עסען אָבער עסט עס נעבעך מכות, אַ יודישער מוכר־ספרים האָט אַליין מכות וואָס צועסען און פגר'ט מיט זיין ווייב און קינדער צעהן מאָל אין טאָג פאַר הונגער! איך בין עס אָבער נישט אויסען. השם־יתברך האָט מיך נעבעך געשטראָפט, איך בין געבליבען אָהן אַ פערדיל. קויפען איין אַנדערש האָב איך נישט געהאַט פאַר עפּים, און דאָ בעדאַרף מען פאָהרען אויף ירידין. עס איז מיר געווען זעהר שלעכט.

און ווי איך זיץ מיר אַזוי פערזאָרגט, קומט אריין איינער, מיינער אַ בעקאַנטער, געהט־צו גלייך צו מיר און רופט זיך אָן:

— רב מענדעלי, איהר וועט קויפען אַ קליאַטשע?

— איך וואָלט אודאי געקויפט, ענטפער איך מיט אַ קרעכץ, נאָר וואו נעהמט מען די קאָץ?

— עט, כאַפט ער, נישקשה! איהר וועט נישט בעדאַרפען אַצינד געבען אַ גראָשען. עס קען אפשר נאָך מעגליך זיין, מען זאָל אייך נאָך עפּים אויסלייען. מען ווייסט, נישקשה, אַז איהר זייט אַ עהרליכער מאַן.

— אויב אַזוי, זאָג איך צו איהם, קויף איך די קליאַטשע זעהר גערן, טאַקי באַלד אָהן שיהות. קומט, זייט מוחל, לאָמיר געהן די סחורה אָנקוקען.

— איהר פערשפּאָרט צוגעהן, רופט ער זיך אָן, איך האָב די קליאַטשע דאָ, טאַקי ביי מיר.

— וואָס הייסט, איהר האָט זי דאָ? פרעג איך איהם פערוואונדערט.

— דאָ, טאַקי בײַ מיר אונטער דעם מאַנטעל, ענטפערט ער מיט אַ שמייכעלע.

— איהר לאַכט פון מיר, רב קרוב! זאָג איך צו איהם מיט פאַרדראָס. געפינט אײַך אַיין אַנדערן, פון וועמען צולאַכען. קאַטאָוועס גערט מיר אַצינד נישט אין קאָפּ.

— חלילה! איך טרייב גאָרנישט קיין קאַטאָוועס, זאָגט ער צו מיר און נעהמט באַלד טאַקי אַרויס פון אונטער דער פאָלע אַ גרויסען פאַק מיט פאַפּירען. זעהט איהר, רב מענדעלי, דאָס אינגאַנצען געהער איינעם, מיינעם אַ גוטען פריינד׳. זיין נאָמען וועט איהר געפינען דאָ אָנגעשריבען אויף די זאַכען, וועלכע ער האָט געמאַכט. איינע פון די דאָזיגע זאַכען הייסט, פאַרשטעהט איהר מיך, מיט דעם נאָמען „די קליאַטשע“. דער מחבר אַליין איז אַצינד, לא עליכם, עפּיס, ווי רופט מען עס... צומישט, גאָר צוטראָגען. אונז אַלע, זיינע גוטע פריינד, גלוסט זיך זעהר, אַז זיינע מעשיות זאָלען כסדר אָבגעדרוקט און פערקויפט ווערען. און וועמען אַנדערש האָבען מיר געקענט אויסקלייבען, דערמיט זיך מתעסק צוזיין, ווען טאַקי נישט אײַך, רב מענדעלי, וואָס איהר האָט אין אונזער ווינקעל אַזאַ שם? מיר פערלאַנגען פון אײַך, איהר זאָלט גוט איבערקוקען די פאַפּירען, אויסשטעלען איטליכע מעשה אַקוראַט ווי כ׳ען בעדאַרף, דאַרויף פערלאָזען מיר זיך שוין אויף אײַך, און גאָר צום ערשטען זאָלט איהר אָבדרוקען די קליאַטשע. פון בעלוינונג וועלען מיר שמועסען שפּעטער, איהר וועט, נישקשה, זיכער צופרידען זיין. אויב איהר גענייטיגט זיך אַצינד אין געלד, וועלען מיר אײַך דערווייל געבען אויף דעם חשבון. נו, ווילט איהר, רב מענדעלי?

— אַ פרעג אַביסעל, אויב איך וויל!? איך וויל מיט דעם גאַנצען לעבען, האָב איך געענטפערט און פּשוט געטאַנצט פאַר גרויס פרייד.

נאָכדעם אַז איך האָב מיך אָבגעפאַרטיגט מיט מיינע געשעפטען, האָב איך מיך גענומען געשמאַק צו דער קליאַטשע — זי צונויפגעשטעלט, ווי עס געהער צוזיין, אײַנגעטיילט זי אין קאַפּיטלען און איטליכם קאַפּיטעל אַ נאָמען געגעבען ווי איהם פאַסט — אַזאַ אַיין אַרבייט, וואָס נאָר דערפאַר אַליין שרייבען זיך אַנדערע אונטער אויף יענעמס כתבים און הייסען מחברים... קורץ, איך האָב מיך נישט געפוילט און געטאָן מײַ זאַך גאַנץ געטריי.

הײנט רבותי, עטליכע ווערטער מכּוח דער קליאַטשע!

די קליאַטשע איז געשריבען אויף אַ הויכען גאַנג, אויף דעם גאַנג, ווי די אַלטע האָבען געשריבען. איטליכער וועט זי פארשטעהען כפי זיין פערשטאנד און זיין מדרגה. פאר מענשלעך פון א קלייגע מדרגה וועט זי זיין פשוט א וואונדערשעגע מעשה, זיי וועט גלאט געפעלען דער פראסטער פשט. די דאזיגע אבער פון א גרעסערער מדרגה וועלען אויך אין איהר געפינען עפעס א וואונק, א רמז אקעגען אונז, יודישע מענשען. איך, א שטיינער, אין מיין מדרגה, האב אין איהר געפונען כמעט אלע יודישע נשמות, אלע אינזערע נפשיות און דעם סוד, וואס זיי טוען דא אויף דעם עולם. איך בין ביי מיר גאנץ זיכער, אז בשעת לייענען וועלען א סך פון אייך, רבותים, איטליכער אין זיין גראד, זיך נישט קענען איינהאלטען, איינער וועט מיט פייער א געשריי טון: אי, דאס איז איין אנצוהערעניש אקעגען אונזער רב יוסי'ן! נאך איינער: אי, דאס מיינט מען נהן רב חייקעס! זלמן-יעקעלי רב מאטעלעס! הערשקע רב אבעלעס! א דריטער: אי, אי, איך האב געפונען דעם סוד פון אונזערע מאקסעס, פון אונזערע בעלי-טובות און פון אונזערע אלע פיהרונגען וכדומה...

איך האב געפרעגט א שאלה ביי די גלופסקער דיינים און ביי אלע דארטיגע פיינע-בריות פון דער גוטער כנופיא: אזוי ווי איך האב דעם עולם צוגעזאגט ארויסצוגעבען א צווייטען טייל פון „דער מאקסע" און האב דערביי נישט געזאגט „בלי-נדר, בכן איז דאך מיין ווארט שוין גלייך מאקי ווי א נדר, היינט ווי איז דער דין, רבותים, האב איך זיי געפרעגט, אז איך גיב אצינד ארויס מיין קליאטשע, אויב איך קען מיט איהר יוצא זיין מיין נדר? זיי דאבען געקלערט, געקלערט, זיך גענבעך, געקראצט, געקראצט און האבען צום סוף אזוי געזאגט: יע, רב מענדעלי, אזוי ווי מיר האבען דא דערשמעקט א ריח, א תמצית פון דער טאקסע, זענען מיר אייך דעריבער מתיר נדר. הקליאטשע הזו, די דאזיגע קליאטשע, חשיבה לכם, איז אייך גערעכענט. כאילו קיימתם, גלייך ווי איהר וואלט געהאלטען ווארט און ארויסגעגעבען החלק השני — דעם צווייטען טייל מהטאקסע בכל פרטיו, מיט אלע פיטשעווקעס. גישקשה, מען קען מיט איהר זעהר גוט יוצא זיין לכל הדעות!...

כמה מעלות טובות למקום, וויפיעל דאנק בין איך דעם אייבערשטען שולדיג, ווען איך וואלט דערטאפט די קליאטשע גלאט גאר אהן געלט פאראוים, צוקויפען מיר א פערדיל, איז דאך דינו. ווען איך וואלט זי דערטאפט מיט געלט פאראוים אין זי וואלט אין זיך נישט געהאט א תמצית מהטאקסע, איז דאך דינו. ווען זי וואלט אין זיך געהאט

א תמצית מהטאַקסע און די דיינים וואלטען מיר נישט געווען מתיר נדר זיין, איז דאָך דינו. ווען די דינים וואָלטען מיר געווען מתיר נדר זיין און דערבײַ זיך נישט משונה געקראַצט, איז דאָך דינו. ווען זיי וואָלטען דערבײַ זיך משונה געקראַצט און איך וואָלט נישט געוואוסט, פאַר וואָס, איז דאָך דינו. ווען איך וואָלט געוואוסט, פאַר וואָס, און וואָלט נישט פאַרשטעהן, אַז די קליאַטשע איז, אַ־פּנים, מסוגל, מען זאָל פון איהר זיך קראַצען, איז דאָך דינו.

על אחת כמה וכמה בעדאַרף איך דעם אויבערשטען דאַנקען, וואָס איך האָב דערטאַפּט די קליאַטשע און נאָך מיט געלט פאָראוים צוקויפען אַ פערדיל און זי האַלט אין זיך אַ תמצית מהטאַקסע און די דייני האָבען מיר מתיר נדר געווען און זיי האָבען דערבײַ זיך משונה געקראַצט און איך וויים פאַר וואָס און איך פאַרשטעה, אַז די קליאַטשע איז, אַ פנים, מסוגל, מען זאָל פון איהר זיך קראַצען, לכפּר על כל־עונותינו, איין אָפּקומעניש אויף אונזערע זינד.

אָט דאָס, רבותים, בין איך אויסען מיט מיין קורצער הקדמה וואָס אויף דער לונג, דאָס אויף דער צונג!

״ת אלול, אויף דער בויד מיט ספרים, צווישען גלופסק און טעטעריווקע.

הקטן מענדעלי מוכר ספרים.

דאָס ערשטע קאַפּיטעל

ישׂראליק וויל ווערן אַ מענטש

ווי נח איז אַמאָל אין דער תבה איבערגעבליבען פון אַלע בעשעפענישען אויף דער וועלט, וואָס זענען דערטרונקען געוואָרען אין דעם מבול, אַזוי בין איך, ישראל בן ציפע, איבערגעבליבען אין מיין שטעדטיל, איין איינציגער בחור פון אַלע מיינע חברים, וועלכע זענען דורך דעם אנשיקעניש פון שדכנים געוואָרען יונגע בעלי־בית׳לעך פאַר דער צייט, און איינגעזונקען געוואָרען טיעף ביז דעם האַלדז אין דלות, אין קבצנות נעבעך. דאָס אָנשיקעניש פון גאָט — די שדכנים, האָבען זיך אַלאָז געטאָן צו מיין מאַמען אויך פאַר מיר פאָרצושלאָגען איהר שדוכים. מיין מאַמע — אַ פּראָסטע, נאָר אַ קלוגע יודענע, איז געווען איין אַלמנה, קיין רייכע, אָבער אָרם אויך נישט. זי האָט געהאַט פּרנסה פון איהר קלייט צעלניק, געגאַנגען אַ האַלדז פּערל, געלעבט גאַנץ פיין. איך בין ביי איהר געווען אַ בן־יחיד, זי האָט זיך אין מיר געשמאַלצען, מיר אָבגעגעבען אַלצדינג, וואָס איך האָב פערלאַנגט. דעריבער, אַז איך האָב מיך איינגעשפּאַרט נישט יונג חתונה צוהאָבען, האָב איך עס אויסגע־פיהרט. תחלת האָט זי אַפילו געפּריווט מיך איבערצורעדען מיט אַזאַ גאַנג:

— ישראליק! וויפיעל האָב איך גאָט געבעטען, איך זאָל דערלעבען די צייט, מען זאָל דיר רעדען שדוכים. דו ביסט דאָך מיין איין אויג אין קאָפּ, איך מיין דאָך טאַקי נאָר דיין טובה, פאָלג־זשע מיך, כ׳לעבען, און האָב חתונה! שוין צייט, צייט, ישראליק. קוק דיך אָן!... אַ איד, אָהן עין הרע!... אַ בערדיל! דיינע חברים האָבען נאָך צו דער בר־מצוה חתונה געהאַט. פאָלג, כ׳לעבען, אַ מאַמע, טו וואָס גאָט האָט געבאָטען און לאָמיך פון דיר נחת האָבען!

נאָר אַז זי האָט געזעהען, אַז עס איז אַרויסגעוואָרפענע רעד,

וויפיעל זי זאָל נישט רעדען, האַלט איך מיך טאַקי ביי מיינעם, אַלץ ביין און ניין, האָט זי מיר נאָכגעגעבען און שוין מעהר דערפון נישט גע-רע״ט אפילו קיין וואָרט. איך האָב איהר אַרויסגעזאָגט גאַנץ קלאָר דעם ריינעם אמת, אַז איך בין גאָר געזאָנען צולעהרנען אַלצדינג, וואָס מען לעהרענט אין די קלאַסען, אָבצוגעבען דערנאָך עקזאַמען און אַריינ-געהן אין אוניווערזיטעט, צולעהרנען דאָרט חכמת-הדאָקטאַריע, כדי איך זאָל דערמיט שפּעטער ניצליך זיין זיך און דער וועלט.

מאַמע! האָב איך צו איהר זיך אָנגערופען, עס איז היינט שוין עפּיס איין אַנדער וועלט. שוין צייט, כ׳לעבען, צוזעהען די גרויסע גליקען, וואָס יודען מאַכען היינט מיט זייערע פריהע חתונות, די גרויסע גדולה׳ס פון אונזערע יונגע בעלי-הבית׳לעך! אַ מאָל האָבען עלטערען חתונה געמאַכט זייערע קינדער מיט דעם בטחון: גאָט האָט אונז צוגעשיקט צום לעבען, מסתמא וועט ער זיי אויך עפּיס צושיקען און זיי וועלען, נישקשה, נישט שטאַרבען פאַר הונגער. אין יענער צייט איז בטחון נאָך ווי עס איז אָנגעגאַנגען, אָבער היינט ווערט מען דערמיט פערשוואַרצט. שווער, זעהר שווער צולעבען היינטיגע צייט פון די פינף פינגער און מאַכען פון שנעע גאָמעלקעס, איטליכער מענש דאַרף בייצייטענס זעהן און מיט אַלע מעג-ליכקייטען, אַז אַלע זיינע גרויסע בעדערפנישען זאָלען איהם פערזיכערט זיין, תמיד, אויף זיין גאַנצען לעבען און בפרט נאָר מיר אידען, וואָס מיר זענען אַזוי אין דער קלעם, געשטיקט, געדריקט פון אַלע זייטען, איז נישטא פאַר אונז קיין אַנדער וועג אַרויסצורייסען זיך ווי עס איז פון די צרות, סיידען טאַקי נאָר דורך אויסלערנען זיך איינע פון די חכמות, ווי, אַ שטייגער, חכמת הדאָקטאַריע, למשל, אָדער אפשר איינע פון די אַנדערע מלאכות. אויב איך אַליין וועל איצט אין די יונגע יאָהרען נישט זאָרגען פאַר מיין תכלית, וואָס קען חלילה זיין דער סוף פון מיר? אַזאַ סוף טאַקי ווי פון אַ סך יונגע לייט אין אונזער אָרט, וואָס האָבען, דוכט זיך, גליקליך חתונה געהאַט און אַריינגעפאַלען אין אַ שמאַלץ-גרוב. די שמאַלץ איז דערנאָך אויסגערונען און די גרוב איז געבליבען. אַ טייל האָבען זיך צושלעפּט, אַ טייל זענען געוואָרען מלמדים, און אַ טייל, משטיינס-געזאָגט, טויגען אפילו דערצו אויך נישט. וועל איך אָבער ווערען אַ דאָקטאָר, וועט זיך עפּענען פאַר מיר אַ וועלט. איך וועל ווערען אַ מענש און האָבען גרינג מיין שטיקעל ברויט. אין ברירה, די מאַמע האָט מיר שוין נאָכ-געגעבען אי דאָס אויך, אַז איך זאָל לערנען, נאָר פריהער האָב איך איהר געשוואָרען, אַז איך זאָל בלייבען איין עהרליכער איד.

געהאַט האָב איך אַ שאַרף קעפּעל, קיין זאַך אין דער גמרא איז באַ מיר נישט געווען צושווער, מען פלעגט שמועסן אין דער שטאָדט, אַז פון מיר וואַקסט אַ גרויסער רב. איך האָב מוחל געווען אַנדערע דאָס רבנות, זיך פאַרשפאַרט ביי מיר אין שטיבעל און זיך גענומען לערנען טאָג און נאַכט געשמאַק אַלע זאַכען, וואָס זענען נויטיג צום עקזאַמען. מאַטעמאַטיקע, דאָס הייסט חשבון, אויך פהיזיקע, גראַמאַטיקע, און די שפּראַכען זענען ביי מיר געגאַנגען גרינג ווי אַ פּוטער, שווער איז מיר נאָר אָנגעקומען די היסטאָריע, אויך דאָס, וואָס מען רופט עס אין זייער לשון „סלאָוועסנאָסט". אויסוועניג האָב איך געדאַרפט אַלץ אויסקלעפּען פּוסטע מעשיות און מלחמות, ווי אַזוי מענשען האָבען, פון זינט די וועלט שטעהט ביז אַצינד, זיך געהרגעט געשלאָגען, איינער דעם אַנדערן גע־מאַכט דעם טויט. אָנגעטאָן צרות, געבראָטענע לייד, און נאָך גערענקען, אין וואָס פאַר אַ יאָהר, אין וואָס פאַר אַיין אָרט! דאָס וכדומה נאָך אַזעלכע זאַכען האָבען געהייסען היסטאָריע... דערצו האָב איך ווייטער געמוזט אויסלערנען עפּיס ווילדע בייקעס, מעשיות מיט שרעקליכע גבורים, מיט שטאַרקע שכורים, מיט בעריהמטע גזלנים: מעשיות מיט גלגולים, מיט מכשפים און מכשפה'טעם: מעשיות פון דעם לעבעדיגען און טויטען וואַסערל, פון גילדענע עפּעלעך און גילדענע פערדלעך.

חוץ דעם האָב איך נאָך בעדאַרפט קענען אַוועקפּלוידערן, אַזוי ווי אַ פּאַפּאַגיי, איבער יענעמס עפּיס אַ שטיקעל מליצה מיט גוט לשון, אַריינלעגען דרינען קנייטשלעך, אָבשניצלעך און פּשט'לעך אַזעלכע, וואָס נישט איך, נישט דער שרייבער פון זיי אַליין, נישט יענער, וועלכער עס האָט מיט מיר גלעהרענט, האָבען זיי פאַרשטאַנען, מען האָט בעדאַרפט דערביי שטאַרק פאַרפלאַמט זיין, אַרויסגעהן פון די כלים, שרייען אויף אַ קול, מאַכען מיט די הענט און מיט די פּיס און רעדען מיט אַ ברען, עפּיס ווי סתרי תורה, קבלה־ווערטער, מען האָט געמאַכט אַ גרויסע וואַרע, זעהר פּיעל הקדמות, ווי אַזוי מען זאָל די זאַך אַביסעל פאַרדרעהען, מרחיק מן השכל זיין און מען זאָל עס גאָר עפּיס אַנדערש, נישט גלאַט אַזוי פאַרשטעהען. יענע אַלע פּזמונות, שמאָכטעלייען, מיט די אַלע פּשט'לעך האָבען געהייסען „סלאָוועסנאָסט"... זאָגט אייך וואָס איהר ווילט, אין די עלטערע יאָהרען איז זעהר, זעהר שווער אויסצו־קלעפּען און צו טראָגען אויף דעם מוח אַזעלכע מיני זאַכענישען, בפרט נאָך דעם, וואָס האָט אַ גוטען קאָפּ און גרויס לוסט צולעהרנען עפּיס

ציצליכערע זאַכען. איך זאָג אייך נאָך אַ מאָל טאַקי, מיר זענען די דאָזיגע מעשיות זעהר שווער אָנגעקומען. דאָס בעשטענדיגע קלעפּען האָט מיר פּשוט דעם קאָפּ פערשלאָגען, עס האָט ביי מיר צוגענומען אינגאַנצען דאָס געזונט, לייב און לעבען און מיך געמאַכט צום גולם. איך פלעג דערפון פּשוט אַ מאָל ווערען פערדולט און אַרומגעהן צומישט ווי אַ נעכטיגער, עס האָט מיר גערוישט אין דעם קאָפּ, זיך געדרעהט ווי אַ ווינטמיהל, נאָר טאַקי פערריקט צו ווערען. צייטענווייז האָב איך גאָר אָנגעהויבען מס׳פּק צו ווערען, אויב עס וועט מיר געראָטען דער פּלאַן מיינער אַריינצוגעהן אין אוניווערזיטעט. אַ קשיא, וואָס עס קען זיך מאַכען? גראָד וועל איך ביי דעם עקזאַמען נישט געדענקען עפּיס אַ נאַרישע מעשה, אָדער איך וועל מיך אויסגליטשען אויף יענעמס אַ פּזמון, דענסטמאָל וועל איך מיט אַ מאָל צוברעכען דעם קאָפּ—און אַיין עק פון מיין גאַנצער מיה, פון מיין לעהרנען און פון מיין דאָקטאָריע, וואָס איך האָב זי אַזוי געוואָלט דערגרייכען; דענסטמאָל ווערט אַ תל פון אַלע מיינע האָפנונגען און פון מיר אַליין! וואָס וועל איך טאָן און וואָס פאַר אַ פּנים וועל איך האָבען? איך וועל בלייבען אַ דערשלאָגען יודעל. איך וועל פערשוואַרצט ווערען און אויסשטעהן אין דער וועלט פון איטליכען, גלייך מיט אַלע אַנדערע יודלעך, חרפּות, בזיונות, איך וועל בלייבען אַ לופט־מענש, אַ קראַפּט אהן שטאָף, דאָס הייסט: איך וועל פיהלען אין מיר אַ כח עפּיס צוטאָן, נאָר איך וועל אָבער נישט האָבען די מעגליכקייט, דעם כח אַרויסצוברענגען, צו וואָס איהם אָנצווענדען און מיט איהם ניצליך צוזיין, ווי אַ סך אַזעלכע נעבעך, וואָס געפינען זיך צווישען אונזערע יודען... איך וועל בלייבען אַ יוד און נישט קיין מענש... איך וועל בלייבען אַ רעטעניש: עפּיס אַ פּאַנע, וואָס קעהרט אוים, רייניגט אומעטום אוים און בעהאַלט זיך אַליין אין מיסט, ערגיץ אין אַ ווינקעל; עפּיס אַ פּאַנע, וואָס דרעהט זיך אַרום דאָ און איז פאָרט נישט דאָ אויף דעם עולם; וואָס איז פלייש און בלוט און זי דאַכט זיך פאָרט איטליכען אוים, עפּיס איז זי גאָרנישט!... איינס פון די דריי פּאַנעס ווייס איך—דאָס איז אַ בעזעם און די איבעריגע צוויי... נאָר וואָס מאַכט עס אוים! יאָ ווייסען—נישט וויסען. וואָס איך וועל זיין, וועל איך זיין, נור קיין מענש אבער וועל איך ניט זיין.

דאָס בעשטענדיגע פערשפּאַרען זיך, דאָס לערנען און חזר׳ן, און צוגלייך דאָס בעשטענדיגע איבערטראַכטען, טאָמער חלילה וועט זיין אומזיסט די גאַנצע מיה, דאָס אַלצדינג אינאיינעם האָט מיך פּשוט אויס מענש געמאַכט. איך בין געוואָרען מאָגער, דאַר ווי אַ שפּענדעל, זעה

אָבגעשלאָפּט און שטאַרק נערוועז, דערצו נאָך שטענדיג פערזאָרגט. פער-מרה-שחורה'ט, אַזוי אַז מען האָט מיך כמעט ניט דערקענט. צייטענווייז פלעג איך זיין עפּיס ווי פערדולט און צוטראָגען, מיין בענעהמען זיך און די אויפפיהרונג מיינע עפּיס זעהר משונה. ביים אָנקומען אויף מיר די מרה שחורה פלעג איך פערשילטען די אַלע מכשפות מיט דער באָבע „יאַהאַ״ די ארורה און קאַשציי דעם מכשף אינאיינעם. צו אַלדי שוואַרץ יאָהר זיי אלע! איז מיר בעסער געוואָרען, האָב איך מיר איבערגעבעטען מיט זיי. ווידער די באָבע „יאַהאַ, ווידער קאַשציי און דאָס גאַנצע פעקעל״ זייער גלייכען. די מאַמע פלעגט וויינען אויף מיר קוקענדיג און האָט אָנגעהויבען אַראָב-ברענגען צו מיר דאָקטוירים און רופאים. זיי האָבען גענעבען מיר פלעשלעך, געגאָסען אין מיר רפואות, אויך שטאַרק אָנגעזאָגט, אַז זומער זאָל איך למען-השם ולמען-השם געהן אַ סך שפּאַצירען, אָטהעמען פרישע לופט אונטער דער שטאָדט און וועניגער טראַכטען.

אַך, ווען דאָקטוירים זאָלען בעסער פאַרשטעהן און מיך בעפרייען פון יענע שמאָכטעלייען, וואָס האָבען מיך קראַנק געמאַכט און מיר פערשלאָגען דעם קאָפּ!

ראס צווייטע קאפיטעל

ישראליק געהט ארויס פון די כלים צוזעהענדיג, וואס ס׳טהוט זיך ארום איהם

אין איינעם פון די שענע זומער-טעג, איז תמוז, וואס נישט אויס-צוהאלטען פון די גרויסע היצען, בין איך ארויסגעגאנגען אונטער דער-שטאדט און געשפאצירט גאנץ ווייט אויף דעם פרייען פעלד. אין דעם טאג גראד בין איך געווען שטארק פעראומערט, עס האט מיר דענסטמאל עפים שרעקליך זיך געדרעהט דער קאפ, געקלאפט אין די שלייפען, אין הארצען האט געקאכט ווי א קעסעל און כ׳בין געווען שטארק צוטראגען, ערגער ווי תמיד. א היבשע צייט האב איך מיך ארומגעדרעהט, נישט רעכט צו ויסען, וואוהין די פים מיינע טראגען מיך. אלץ געגאנגען, געגאנגען ביז איך בין דערנאך אנידערגעפאלען אונטער א בוים, ערגעץ נעבען א קאנאל, מיך אויסציהענדיג ווי גרויס איך בין. באלד ביי מיין אנידער-פאלען איז מיט מיר צוגלייך, דאכט זיך, געפאלען די גאנצע וועלט פינסטער איז מיר געווארען אין די אויגען, געהילכט, געשאסען האט מיר אין די אויערן, גלייך ווי דורך זיי זענען געפלויגען קנאקענדיג ראקעטען, עס האט מיר זיך געדאכט, איך זינק אין א טיפען אבגרונט, זינק אלץ טיפער, טיפער און ארום מיר רוישט זיך גאר א שרעק. איך וויל עפים אנטאפען, אין וואס עפים זיך אנהאפען. נאר איך פיהל אבער נישט קיין הענט, קיין פים. עפים בין איך ווי ארויסגעשפרונגען פון דער הויט, ארויס פון כלים; בין גלאט אזוי—א ישראליק, א לופטיגס, אהן לייב, אהן אברים, נישטא פון מיר גארנישט, נאר די בלויזע נאקעטע נשמה. פלוצלים גיט עס מיך א טראג ארויף, עס טראגט מיך אלץ העכער, העכער ביז איך טאפ אן די ערד, וואו איך בין געלעגען, און דערפיהל, ווי די זון באקט מיר אין דעם רוקען. עפים בין איך גאר ווי נייגעבוירען, איינגאנצען ווי

איבערגעביטען געוואָרען, גאָר עפּים ווי אַיין אַנדער מין בעשעפּעניש. אַלצדינג ארום מיר: די ערד, דער הימעל, בוימער און גראָז זענען אויך ווי ערשט פונ׳ם איי אַרויסגעקראָכען. זיי שפּרינגען, שאָקלען זיך, וויטען זיך, נישט איינשטעהענדיג אויף איין אָרט, און ווינקען, ווינקען צו מיר, גלייך ווי גערעדט: קומט הערצקען זיך, חאַפּען אַ טענציל, פּעטער! — צוויי גרילען שפּרינגען טאַנצענדיג אַרוים פון צווישען דעם גראָז מיר אַקעגען, קוקען מיך אָן מיט נאַרישע גרויסע אויגען, מאַכענדיג דערביי מיט די פּיסקלעך, און אָט־אָט קריכען זיי, דאַכט זיך, אַריין אין מיר. און באַלד טאַקי אַ שפּרונג, איינס, צוויי — אוי, דער קאָפּ!... דער קאָפּ!...

איך טהו אַ מאַך מיט דער האַנד, אויסדרעהענדיג דעם קאָפּ אין איין אַנדער זייט, און ליגענדיג מיר אַזוי האָב איך אומעטום געקוקט, אַלצדינג בעטראַכט, אַביסעל אויך געטראַכט און זיך פערטראַכט.

אויף דעם פעלד, זעה איך, פיטערען זיך פאַנסקע צאַפּעס, אייזלען, גאַנצע טאַבונעס פערד, נישט פאַרגרעבטע פון דער אַרבייט, נאָר פערד איידעלע מיט אַ יחוס־בריעף, אַז זיי שטאַמען אַרוים פון איידעלע עלטערען. איינעמס זיידע איז אַיין אייגגלישער אָגער, וואָס האָט פאַרצייטענס, דורכפאָהרענדיג דורך דעם לאַנד כנען, חתונה געהאַט מיט איין אַראַבישע שקאַפּע. דעם אַנדערענס באָבע וואַקסט פון אַ בעריהמטער משפּחה, וואָס האָט אין לעבען גענוג פולווער געשמעקט, און יענעמס עלטער־באָבע האָט געגאָסען אַ גוטע ערציהונג, אַ עדוקאַציע, ערגיץ אין אַ בעריהמטען זאַוואָד, איז געוועזען אַ מלומדת און האָט אין איהר צייט געגעבען קאָנצערט אין טאַנצען און שפּרינגען אינאיינעם מיט נאָך אַ סך געבילדעטע, געלערנטע פערד. דען איהר מוזט וויסען, אַז ביי פערד שפּילט יחוס אַ גרויסע ראָליע, ביי זיי קוקט מען שטאַרק אויף איידעל בלוט, און די וואָס פון אַ גוטען זאַוואָד הייסען איידעל אָדער וואוילגעבאָרענע. די דאָזיגע איידעלע פערד האָבען זיך געפיטערט פראַנק און פריי, זענען אויך געגאַנגען אין שאָרען, קאַליע געמאַכט די תבואות, וועלכע אָרמע פויערען האָבען געזייעט מיט שווייס נעבעך, און מען האָט זיך נישט וויסענדיג געמאַכט, ... נישט געזאָגט קיין אומ׳תרבות־וואָרט. די פערד האָבען געשפּרונגען, געהירזשעט, געדריגעט מיט די פיס. זייער כח, זייער שטאַרקייט און זייער ווילדקייט איז געוועזען שלא כדרך הטבע!

און ווי איך ליעג מיר דאָ אַזוי שטאַרק אויפגעבראַכט, ... איך פונדערווייטענס אַ שרעקליה געשריי אַ רעש פון מענשען און בילען פון

הינט. איך האב תחלת געמיינט, דאס האבען די פויערין זיך צונויפגע־נומען און לויפען מיט א געשריי, ארויסצוטרייבען די פאנסקע צאפעס. די פערד פון זייערע תבואות; נאר אבער ניין. די קולות האבען זיך אלץ דערוויטערט און זיך פערטראגען נאר אין איין אנדער זייט. שטעה איך מיר אויף, געה אויף טשיקאוועס נאכ׳ן קול, ביז איך קום צו א גאנץ גרויסען פלאץ פערוואקסען מיט גראז, און דארט שטעלט זיך פאר פאר מיינע אויגען א שרעקליכע סצענע. יונגלעך, קונדסים, יאגען פון אלע זייטען נאך עפעס א דארער, א מאגערער קליאטשע, ווארפען אויף איהר שטיינער, רייצען אן אויף איהר גאנצע טשאטעס הינט פון אלערליי מינים. א טייל הינט טוען ניט מער ווי בילען, קריצען מיט די צייהן. א טייל פאלען אן און בייסען ווי נאר זיי קענען. איך האב נישט געקענט שטעהן און ציזעהן שווייגענדיג אזא מעשה רע פונדערווייטענס. איינמאל איז דאך גלאט א רחמנות, די מענשליכקייט דערלאזט נישט צוציזעהן אזא אכזריות. און, צווייטענס, אוועקגענומען שוין רחמנות, האט דאך די שקאפע אויף מיר טאקי א גרויס רעכט געהאט, איך זאל איהר העלפען, מחמת איך בין איינגעקויפט אין דער חברה „צער בעלי-חיים״, וואס איהר איז נישט ניחא, מען זאל פייניגען, אנטאן לייד לעבעדיגע בע־שעפניש. ווארום זיי זענען אייך בשר ודם, פלייש און בלוט, און האבען אויך דאס רעכט צולעבען אויף גאטס וועלט ווי מיר. איך וויל מיך דא נישט א־יינלאזען אין דעם אלטען און זעהר טיפען שמועס מכח דעם מענשען און די בהמות, לאז זיך זיין חאטש ווי יענע זאגען, אז איך, מענש, בין דער תכלית, דער צימעס, דער אנטיק פון אלע בעשעפניש; נאר צוליב מיר, תכשיט, צוליב מיין בעדערפניש און מיין פערגעניגען לעבען זיי אלע אויף דער וועלט; לאז זיך זיין חאטש. אז איך, תכשיט, בין דער מלך, דער אויבערהאר איבער אלע בהמות, וואס טוזען מיר דינען. וואס מוזען געהן אין יאך און מקרב זיין פאד מיר זייער לעבען — פונדעסטוועגען דאכט זיך מיר, ווי באלד אפילו די קליאטשע, אזא פראסטע פאראנע, האט אויף מיר עפים א רעכט, מוז איך על פי דין, ווען נישט על פי מענשליכקייט, אקעגען איהר יוצא זיין...

— קונדסים! זאג איך, צוגעהענהיג כו די שווארצע חברה, וואס האט איהר, איך בעט אייך, צו דער שקאפע, נעבעך?

א טייל פון די קונדסים האבען מיך גארנישט געהערט, אנדערע האבען יא עפים ווי געהערט און געלאכט מיט עזות. א טייל הינט האבען

מיך עפּיס פֿעראוונדערט אָנגעקוקט, עטליכע האָבען געפּילט פּונדער־ווייטענס, נאָך עטליכע האָבען אויסגעשטשירעט די אויגען, געקוקט שרעקליך בייז, זענען געווען גרייט אָנצופאַלען אויף מיר פון הינטען און צערייסען מיך אויף שטיקער.

— קונדסים! רוף איך מיך נאָך אַ מאָל אָן, וואָס יאָגט איהר און פּייניגט גאָטס בעשעפעניש, די קליאַטשע, נעבעך?

— אַ שענער נעבעך! האָבען זיי מיט געשפּעט געענטפערט, פאַר וואָס פּיטערט זי זיך דאָ? פאַר וואָס פּיטערט זיך די שענע קליאַטשע דאָ?

— סטייטש! טוה איך אַ זאָג, דאָ איז דאָך אַ פּאַשע, דאָ פּיטערען זיך דאָך אַלע שטאָט־בהמות פון איביגע יאָהרען!

— די שטאָדט־בהמות — האָבען זיי געענטפערט — זענען עפּיס אַנדערש, זיי מעגען און זי טהאָר נישט.

— פאַרוואָס נישט זי? — רוף איך מיך אָן — זי האָט דען נישט קיין נשמה ווי אַלע שטאָט־בהמות?

— אפשר טאַקי נישט! — האָבען זיי אַ זאָג געטאָן.

— שקצים! — זאָג איך צו זיי, — אָבער זי האָט דאָך זיכער אַ בעל־הבית, וואָס צאָהלט אין דער שטאָדט צינש און אַלע אַנדערע אָבגאַבען. זי איז דאָך אויך אַ שטאָדט־בהמה!

— אָט דאָס טאַקי וויסען מיר נישט! — ענטפערען זיי מיט אַ געשפּעט, — אויב זי איז אויך אַ שטאָדט־בהמה, דאָס איז ערשט אַ שאלה.

— עס מעג זיין, ווי עס וויל זיך, האָב איך געזאָגט, אָבער די קליאַטשע איז דאָך דערוויל הונגעריג, זי וויל דאָך, נעבעך, עסען!

— לאָז זי עסען ווערים, קרענק, מכות, — זאָגען זיי צוריק. — וואָס האָט זי צו אונז? פאַר וואָס זאָל אַזעלכע אויפעסען און צונעהמען ביי די שטאָדט־בהמות?

— נזלנים! — האָב איך שוין מעהר נישט געקענט מיך איינהאַלטען און אַ געשריי געטאָן מיט כעס, — פאַר וואָס קוקט איהר נישט, וואָס

דארט געהען ארום פאנסקע צאפעס, גאנצע טאבונעס פערד צווישען די תבואות און פרעסען אויף ארים בלוט, ארים שוויס, נעבעך! דא פארגינט איהר נישט א בידנער שקאפע א הויפען גראז און עס ארט איך כלל נישט, אז דארט טוען פערד אן א ים־היזקות און מאכען אומגליקליך פיעל מענשען. דאס נאר אליין, וואס זיי צוטרעטען, וואס זיי מאכען קאליע גלאט אזוי, וואלט גענוג געווען דער קליאטשע ביז קינדס־קינדס־קינדס־קינדער! קונדסים, איהר האט נישט קיין יושר אפילו אויף א האר, איהר זייט קיינעם נישט געטריי, נור זיך אליין, און איהר האט נאך די העזה זיך ארויסצושטעלען כלומר'שט פאר די שטאדט־בהמות

— הע, הע! — האבען די קונדסים זיך אנגערופען, — ער איז גאר אין כעס, ער פרעגט גאר עפים קשיות! קומט, חברה! וואס טויג אונז דא די טענות? לאז ער זיך שרייען, ווער הערט איהם? קומט, חברה, קומט!

איין קונדס האט א פייף געטאן און באלד האבען די שווארצע חברה מיט זייערע הינט זיך געלאזט נאך דער קליאטשע און זענען אויף איהר ווידער אנגעפאלען. א לאנגע צייט האט מען זי געטריבען, געריסען און געביסען, ביז מען האט זי צום סוף פערטריבען אין א טיפע גרוב

דאס דריטע קאפיטעל

„בָּרוּךְ מְשַׁנֶה הַבְּרִיּוֹת".

דער אווענד איז געווען זעהר א שענער, א שטילער, דער הימעל־לויטער אויסגעשטערנט און גאנץ נידעריג. וואו ער לאזט זיך אראב, איז אזוי ווי פון דער ערד אויפגעגאנגען די לבנה רויט ווי בלוט. די שטאדט־טשערעדע האט שוין לאנג אבגענעסען די צעבריס, איהר גע־וועהנטליכע וועטשערע, און געשלאפען רוהיג אויף איהר געלעגער, אין די שטאלען, נאכדעם אז מען האט זי פריהער גוט ווי דער שמייגער איז, אויסגעמאלקען. איך האב בעקומען א בינטעל פריש היי, אבציטראגען עם דער אומגליקליכער שקאפע אין גרוב אריין, אזוי ווי איין עהרליכער מאן פון דער חברה „צער בעלי חיים" בעדארף צוטאן. די קליאטשע, נעבעך, איז געלעגען שטארק מיד אין דער בלאטע. ווען זי זאל נישט געווען מאכען מיט די זייטען און סאפען, וואלט מען זיכער געמיינט, דא ליגט א נבלה, אזוי דאר, אזוי מאגער איז זי געווען, נאר הויט און ביין.

— שאק, שאק, שאק! — האב איך געזאגט אויף פערדיש, צו־געהענדיג צו דער קליאטשע, איהר א גלעט געגעבען דעם האלדז און אנידערגעלעגט דאס בינטעל היי.

די קליאטשע הויבט אויף דעם קאפ, שטעלט אויף מיר אויס א פאר אויגען, און קוקט מיך פערוואונדערט אן. סטייטש, אזא מענש ווי איך זאל אנטאן כבוד א וויסטער קליאטשע און איהר ביי דער נאכט מא־כען א וויזיט אין דער בלאטע!

— שאק, שאק, שאק! —מאך איך איהר אויף פערדיש. דאס הייסט גוט'ן אבענד קליאטשע!... שאק. שאק! נא דיר וועטשערע, נא היי, אויב דיר איז נאך איבע געבליבען א צאהן אין מויל. שאק. שאק! כ'לעבען, א גאטס רחמנות. נעבאך, אויף דיר! שאק, שאק! — מאך איך, א גלעט־געבענדיג זי פאר גרוים רחמנות און רוק איהר אונטער דאס בינטעל היי הארט אונטער דער נאז.

— ברוך הבא! — לאָזט זיך הערען פלוצלים עפּיס א פערדומפּפען קול.

איך בין טויט געבליבען, הערענדיג דעם ברוך הבא. פון וואנען וואונדער איך מיך, האָט עס פלוצלים זיך גענומען? ווער זאָל עס רעדען? אז נעבען מיר און ווייט ארום און איז נישטאָ אפילו קיין זכר פון א מענשען!

— שרעק זיך נישט, יונגער מאַן! — לאָזט דאָס קול זיך ווידער הערען. — שרעק זיך נישט. איך, קליאטשע, רעד צו דיר.

— קליאטשע! — טו איך א געשריי נישט מיט מיין קול און א הייסער שטראָם לויפט מיר ווי מוראשקעס איבער מיינע גלידער, צו־קאָכענדיג מיר שטארק דאָס בלוט. איך פיהל עפּיס ווי א גריל גרילצט מיר אין קאָפּ. דאָס איז, אפנים, די גוטע קליאטשע, טראַכט איך מיר, און באלד האָב איך מיך טאַקי דערמאָנט, אז היינט איז מיטוואָך ביי דער נאַכט, די רעכטע צייט פאר די לצים.

—טראַכט גאָר נישט איבער—לאָזט זיך ווייטער הערען דאָס קול— פשוט איז פשוט, איך, קליאטשע, רעד צו דיר.

— ס'טייטש! ווי רעדט עס א קליאטשע?! — מאַך איך שטארק פערוואונדערט.

— דאָס איז גאָר נישט אזא וואונדער, ענטפערט זי, אזעלכע מעשיות האָבען שוין זיך געטראָפען, אין די בעשריבענע היסטאָריעס געפינט מען א סך רעדען און דרשות, וואָס פערד האָבען געהאלטען פון בלעם'ס אייזעל אָן ביז אצינד.

—הא, אפשר איז טאַקי אזוי, זאָג איך איהר קראצענדיג זיך אויילע, און דערמאָן מיך אין יענע מעשיות, וואָס איך האָב געלעהרענט צו דעם עקזאַמען. יאָ, טאַקי גאַנץ רעכט, פערד בעלי דברן'ס ווייס איך, אָבער א קליאטשע?

— וואָס מאַכט עס אויס? אי א קליאטשע. אדרבה, ווען עס טרעפט זיך שוין, רעדט טאַקי געוועהנליך נאָר א קליאטשע. בלעם'ס אייזעל איז אויך געווען א קליאטשע. נאָר פונדעסטוועגען זיי רוהיג, מיט דיר רעדט נישט קיין קליאטשע.

— וואָס הייסט עס?! — פריהער איז קליאטשע, דערנאָך נישט קליאטשע!—מאַך איך פערוואונדערט, איינבויגענדיג זיך די זאַך בעסער צו בעטראַכטען — נישט אנדערש דו ביסט...

— אַ ליג, ווילסט-דו זאָגען, — פאַלט זי מיר אַרײַן אין די רעד. — ניין, נײַן, מײַן פריינד, דו האָסט אַ טעות. איך בין נישט קיין ליג, זאָג איך דיר, אויך נישט קיין קליאַטשע. מײַן פּנים, מײַן געשטאַלט איז ווי אַ קליאַטשע, אָבער באמת בין איך גאָר עפּיס אַנדערש. ווען דו זאָלסט וויסען, וואָס מיט מיר אין דער וועלט האָט זיך פּאַסירט, וואָלסט-דו מיך פאַרשטאַנען און אויפגעהערט זיך צו-וואונדערן.

און באַלד טאַקי געגעבען אַ קוק אויף מיר אַ פּאָר אויגען, וועלכע עס דריקען אויס לײַדען, מידקײַט אינאײַנעם מיט אַ געבעט און גוטס-קײַט אָהן אײַן עק. עפּיס טאַקי נאָר אויגען פון אַ שלאָפען, אומגליק-ליכען, אומזיסט בעלײַדיגטען, געקרענקטען מענשען, וואָס קוקט אויף איטליכען שווײַגענדיג שטיל, און איטליכער קוק זײַנער דערצעהלט זײַנע אינווענייגסטע ווערטאָגען; איטליכער בליק רעדט, שרײַט געוואַלד, בעט רחמים און רײַסט אויס אַ שטיק הארץ. איך קוק און קוק — וואָס קליאַטשע, ווען קליאַטשע! פאַר מיר איז עפּיס גאָר ווי אַ מענשליך פּנים. ווי, וואָס, פון וואַנען פּליצלים אַ מענש, עפּיס אַזאַ פאַרזעהעניש?!... און ווי איך קוק אָן פאַרגאַפט דעם מין בעשעפעניש, שטרעקט עס אויס פון אונטען דאָרט זיך אַ האַנד, און אָננעהמענדיג זי פון אײַדעל-קײַט ווענען, פיהל איך! ערשט איך האַלט גאָר אַ קאַפּיטע.

„ברוך משנה הבריות“ — כאַפּט זיך מיר אַרויס נישט ווילענדיג פון מויל די געוויסע ברכה. און דערבײַ טאַקי קומט מיר אַ געריוויש צו די אויערען, עפּיס ווי אַ ביטער געשרײַ, ווי אַ מאַמע בעווײַנט איהר קינד, און ווי אַ האָפּעניש, אַ טימלעניש פון משרתים בײַ אַ קראַנקען. דאַכט זיך אַ ציהעניש, אַ וואָרפעניש, אַ גיסעניש אויף מיר קאַלט וואַסער. קאַלט, עס ציטערען מיר די גלידער — איך טוליע מיך אײַן צורוקענדיג זיך צו דער קליאַטשע אין צו וואַרעמען זיך נעבען איהר.

— שוין לאַנג ביסט דו עפּיס אַזוי משונה?

— אַ, לאַנג ווי דער גלות: — ענטפערט זי מיר מיט אַ זיפץ.

— ווי אַזוי איז עס דיר געשעהן? — זאָג איך צורוקענדיג זיך נאָך מעהר צו איהר. דאָס מין בעשעפעניש שטעלט אויס אויף מיר אַ פּאָר אויגען, אָנקוקענדיג מיך ווי אַ פאַררריקטען. דערנאָך האָט זי אָנגענומען אײַן ערענסט פּנים און אָנגעהויבען טרויעריג צורעדען מיט די ווערטער:

דע־ וואָס האָט חאָטש אַ ביסעל אַרײַנגעקוקט אין ספרים, אָדער

געהערט פון עלטערע דערצעהלען, דער דאָזיגער ווייסט, אז מענשען זאָלען אָננעהמען די געשטאַלט פון אַלערליי חיות און בהמות שרצים ורמשים, נאָך ביים לעבען, אָדער אין זיי מגולגל צו ווערען נאָך דעם טויט — דאָס איז איינס פון די געוועהנטליכע זאַכען. פארצייטענס האָבען אַזעלכע זאַכען זעהר אָפט זיך געטראָפען, און עס טרעפט זיך נאָך אמאָל אפילו אין אונזער צייט אויך. גרויסע געלעהרענטע, דערוגטער אויך גייסטליכע, בעשטעטיגען אַזוינס מיט'ן מויל און מיט דער פען. מיר געפינען אין די היסטאָריע-ביכער, אז סעמיראַמידע, די קעניגין פון בבל, האָט אויף דער עלטער אָנגענומען די געשטאַלט פון אַ טויב. דניאל האָט בנבואה געזעהן די פיער קיסריות אין די געשטאַלטען פון לייבען, לעמפּערטען, בערען. און ער דערצעהלט, ווי נבוכדנצר מלך בבל איז לסוף ימיו געוואָרען אַ בער. ווער שמועסט ביי די גרעקען — זענען אַזעלכע געווען זעהר געוועהנטליך. זייער גאָט צעאוס, וואָס ער איז געווען, מהילה, שטאַרק געהאַפּט אין דער מעשה, האָט אַ מאָל זיך פאַרשטעלט פאַר איין אָקס, די בת-מלכה יאָה, דעם קעניג אינאַכוס'ס אַ טאָכטער, האָט ער פאַרשטעלט אין אַ קוה, און אַזוי, אין דער גע-שטאַלט פון אַ קוה, האָט זי זיך, נעבעך, ארומגעשלעפּט אַ לאַנגע צייט אין דער וועלט. אין זייער לאַנד האָבען זיך אויך געפונען מיני בע-שעפענישׁ, האַלב בהמה און האַלב מענש, וואָס האָבען געהייסען צענ-טאַוורען. איין צענטאַוור, מיט דעם נאָמען חיראָן, האַלב פערד און האַלב מענש, מיט באָרד און פאות און אויף דעם קאָפּ אַ ספּאָדיק, איז געוועזען דעם פרינץ טעזייאוס מלמד. עס פאַרשטעהט זיך, וואָס פאַר אַ פאָלק, אַזאַ מלמד: זענען מענשען ווילד, איז ביי זיי אויך אַ ווילדער מלמד... און וויפיעל אַלטע ווייבער און יונגפרויען אָהן אַ צאָהל האָבען געלעהרענטע אין אייראָפּא און גאָטספאָרכטיגע לייט געזעהן זיי פערשטעלענדיג זיך אין געשטאַלטען פון פרעש, דראקאנעס, און פון אַנדערע גופטיגע שרצים, אויף רייטענדיג אויף לאָפּעטעס, אויף בעזימער אין דער לופטען. און די זאַך איז דערנאָך בעשטעטיגט געוואָרען באותות ומופתים. פאַר די טאַשענשפּילער, פאַר די שוואַרצע-קונצען-מאַכער און פאַר די וואָס קענען פאַרבלענדזען יענעם די אויגען איז דאָס אַ ביסעל אַ לעבען געווען דענסטמאָל! זיי האָבען געפיהרט אַ וועלט און אָנגעטאָן מעשים, וואָס אַ שרעק צו הערען! אַ סך מענשען, אַ סך פרינצען און פרינצעסינס זענען דורך זיי געוואָרען ווילדע בהמות נעבעך... לייענט אין די ביכלעך, אין די געשריבענע מעשיות פון אַיטליכם פאָלק, וועט איהר

זעהן, אז ניִשט איין פּרינץ, ניִשט איין מלך איז דורך זיי איִבּערגעקעהרט געוואָרען אין א צאפּ, אין א פערד, אָדער אין איין אָקס וכדומה אין אזעלכע מיני בּהמות; נישט איין פּרינצעסין, ניִשט איין בּת-מלכּה איז דורך זיי געוואָרען א קוה, א קעלבעל, א ציג, נעבעך; ניִשט איין פּריץ, ניִשט איין גראף איז דורך זיי געוואָרען א הונט, א וואָלף, א בער. וואָס האט געריִסען, נעוואָרגען מענשען, געזויגען זייער בּלוט, און ביי זיי ארויסגענומען דעם מארך פון די בּיינער. יא, גאנצע דערפער, גאנצע שטעדט זענען, נעבעך, דורך זיי איִבּערגעקעהרט געוואָרען אין משׂרע- דעם שאף און האבּען געליטען זעהר פיעל צרות, שרעקליכע יסורים און ענויים קשים... אט וואס איף דער וועלט האט פּאַסירט, אט וואס דער כּח פון פארבלענדזעניש, פון כּשוף און פון פארען-זיך מיט רוחות האט אנגעמאכט!

בּידנע אומגליקליכע מענשען!

די דאָזיגע ווערטער זענען געגאנגען פערדומפּען עפּיס ווי פון א פוסטער פאס. און עס האט עפּיס אויסגעזעהן נישט ווי א לשון מיט די לעפצען, נישט די קליאטשע רעדט עס, נאר א רוח רעדט אוים איהר, דאס האט אויפגעריהרט דעם מח, געריושט, געזוּמט, ווי עס וואלט זיך אויף איהם געגאסען פון א רינע א שטארקער שטראם קאלטע וואסער. די קליאטשע קוקט מיך אן און עס לאזט זיך ווייטער הערען דאס גע- שפּרעך פון איהר.

— „אין יענער צייט איז א מאל געוועזן א פּרינץ, א בּן מלך, זעהר א פיינער, א קלוגער. א געראטענער מיט אלע מעלות, גאר איין אנטיק. דער דאזיגער בּן-מלך האט אין דער יוגענד געוואנדרעוועט, געמאכט רייזען, בּכדי צו דערקענען די וועלט. און אומעטום וואוהין ער איז גע- קומען, האט מיט איהם די וועלט געקלונגען. איין קעניג פון מצרים, דעם בּעריהמטען לאנד פון ציגיינער און פון טאשענשפּילער, איז שטארק אין כּעס געוואָרען אויף דעם דאזיגען פּרינץ, וואס איז געקומען צו איהם צו-גאסט. פאר גרוים שרעק, דער פּרינץ זאל שפּעטער מיט איהם זיך נישט אבּרעכנען און ארויסטרייבּען איהם פון זיין אייגען לאנד, האט ער פארבּעטען צו זיך זיינע גרויסע כּשוף-מאכער און צו זיי אזוי געזאגט: הבה נתחכּמה לו! דאס טייטש: לאמיר, בּרידער, צו דעם פּרינץ זיך קליגען און איהם אבּטאן עפּיס אויף טערקיש. די מכשפים האבּען מיט זייער כּשוף פארשטעלט דעם פּרינץ אין א קליאטשע, און מיט איהר, נעבעך, געארבּייט עבודת-פּרך!

די קליאַטשע, נעבעך, פלעגט פיהרען ציגעל און לעהם גאַנצע בערג און דערמיט אויסגעמויערט פיתום מיט רעמסס. זעהר פיעל יאָהרען האָבען די ציגיינער זי געפייניגט, איהר פעראומערט דאָס לעבען, ביז גאָט האָט אויף איהר זיך דערבאַרעמט. עס איז געקומען אַ גרויסער, אַ בעריהמטער מענש, אַ בעל שם, וואָס האָט חוזק געמאַכט פון אַלע ציגיינער מיט זייער כשוף און גרעסערע קונצען פון זייערע בעוויזען מיט דעם הייליגען „שם המפורש". ער האָט געזאָגט אַ שפרוך, איז פון דער קליאַטשע ווידער א פרינץ געוואָרען! כל-זמן יענער גרויסער בעל שם און זיינע וואונדערליכע תלמידים, וואָס נאָך איהם, האָבען געלעבט, האָט דער פרינץ אַ פנים געהאַט ווי אַ מענש, און געלעבט אין עושר, אין כבוד, ביי זיך אין לאַנד. נאָכדעם אָבער, אַז זיי אַלע זענען אויס-געשטאָרבען, האָבען שונאים דעם פרינץ ווידער פאַרוואָרפען אין אַ קליאַטשע, און אין דער געשטאַלט טרייבט מען איהם, נעבעך, אַרום שוין אַ גוזמאָ יאָהרען פון איין אָרט צום אַנדערן. דעם אומגליקליכען פרינץ פאַסט טאַקי גאַנץ גלייך דער נאָמען: „די אייביגע קליאַטשע". אייביג שלעפט זיך די קליאַטשע אַרום און געהט אויס, וואו די וועלט האָט איין עק, ווער עס האָט גאָט אין הארצען, זעצט זיך אויף איהר רייטענדיג; ווער אין גאָט גלויבט, גיט איהר אַ קלאַפּ, אַ זעץ; איט-ליכער לעגט אויף איהר אַנידער זיין פעקיל, זיין קלימעק. אייביג געהט זי אין יאָך, שלעפּט, שלעפּט, נעבעך, ציגעל און לעהם מיט פיעל מיה, מיט בלוט און מיט שווייס, וואָס דערפוּן האָט מען שויז אויסגעבויט גאַנצע שטעדט!"...

אין יענער צייט, אַז דער קאָפּ מיינער איז פול געוועזן מיט וואונ-דערליכע מעשיות פון מכשפים און צויבערער; אין יענער צייט, וואָס חוץ מעשה-ביכלעך, ווי אַ שטייגער, „טויזענט און איין נאַכט", „צענטוריע-ווענטוריע", „בבא מעשה" וכדומה, וועלכע איך האָב געשמאַק געלייענט אין דער יוגענד, האָב איך גאָר אויף דאָס-ניי ווי די האַלעשקעס איינ-געשלונגען נאָך אַנדערע מיני מעשיות; אין יענער צייט, אַז מיין הארץ איז געוועזן הייס, מיין בלוט אָקראָפּ און מיין כח-הדמיון פלאַם-פייער, אַז מיינע געפיהלען זענען געוועזן פולוועך, זיך אָנגעצונדען און אויסגעשאָסען פון אַ מינדסטען רייב, מיינע אויגען קוואַלען, ווארמבעדער, איטליכער, וואָס האָט עפּיס געליטען, האָט אין זיי פאַר זיך געפונען ווארמע, הייסע טרעהרען, — אָט אין יענער צייט האָט מיך די מעשה מיט דעם אומ-גליקליכען פרינץ שטאַרק געריהרט. איך ביז געוואָרייי גאר צוקאכט.

— זאָג מיר, איך בעט דיך! האָב איך זיך אָנגערופען, זאָג מיר, וואו איז ער איצט? וואו געפינט זיך אַצינד דער שלימ־מזל־דיגער, דער אומגליקליכער פרינץ?

— דער פרינץ, דער שלימ־מזל־דיגער פרינץ ליגט איצט פאַר דיר אין דער געשטאַלט, מיט דעם פנים פון אַ קליאַטשע!

איך האָב געזיפצט, געוויינט און אָבגעגי מיט הייסע בלוטיגע טרערן מיין ווײסטע, אומגליקליכע קליאַטשע

דאָס פערטע קאַפּיטעל

ישראליק טענה'ט זיך אוים מיט דער קליאטשע.

אַז איך בין אַביסעל צו זיך געקומען און אויפגעהויבען דעם קאָפּ, זעה איך — די לבנה שיינט און קוקט אַראָב מיט איהרע זילבערנע שטראַהלען אין גרוב אַריין און די קליאַטשע מיינע קייעט היי גאַנץ רוהיג, קאַלטבלוטיג, אָהן אַפּיצעל זאָרג, טאַקי גאָר אַזוי ווי אַ געבוירענע, אמת'ע קליאַטשע. אין מיין האַרץ האָבען געקאָכט פערשיידענע געפיהלען. באַלד האָב איך געפיהלט, ווי דאָס לעבען עקט זיך מיר פּשוט פאַר גרוים רחמנות אויף דער ווייסטער, אומגליקליכער קליאַטשע, און באַלד ווידער האָב איך געהאַט אויף איהר פערדראָס, — ס'טייטש, ווי אַזוי ליגט זי אין דער בלאָטע אַזוי רוהיג, קאַלטבלוטיג, גלייך ווי זי פיהלט נישט, פאַרשטעהט נישט איהר ביטערע לאַגע! ווי אַזוי עפענט זיך איהר דאָס מויל צוקייען היי נאָך אַזאַ שרעקליכער סצענע און נאָך אַזעלכע קלעפּ, וואָס זי האָט ערשט היינט געחאַפּט! איך האָב אָנגעהויבען בייַ מיר צוטראַכטען, אויב די גאַנצע מעשה איז נישט אַ חלום; אויב איך האָב נישט צוטאָן גאָר מיט אַ פּשוט'ער שקאַפע, וואָס האָט אין זיך נישט אפילו קיין אָדער פון אַ פּרינץ; וואָס האָט נישט קיין שום געפיהל פון כבוד, פון האָנער, און איז, משטיינס־געזאָגט, נישט אימשטאַנד צופיהלען איהרע אייגענע צרות, די גרויסע חרפּות און בזיונות. וואָרום ווען זי זאָל נאָר האָבען חאָטש אַ פּיצעל געפיהל, חאָטש אַפּיצעל פערשטאַנד, האָלט זי בשום־אופן נישט געקענט ליגען אויף איהר אָרט אַזוי רוהיג. עס האָט אין איהר בעדאַרפט קאָכען דאָס בלוט ווי אין אַ קעסעל; עס האָט אין איהר בעדאַרפט זיך בעוועגען איטליכס גליד, איטליכער אָדער; זי האָט בעדאַרפט טראַכטען, אין זינען האָבען, אַז עס

איז נישט גוט צובלייבען אין דער וועלט די אייביגע קליאַטשע, נישט גוט צולײדען פון אַ ליאַדען קונדעס, פון אַ ליאַדע הינטעל, און בעדאַרפט זיך שטרעקען אין דער לענג און אין דער ברייט, צו טאָן אַלע מיטעל, ווידער צובעקומען אַ פּנים פון אַ מענשען. איך האָב מיך געשעמט פשוט פאַר זיך אַליין. נישט אַנדערש איך בין משוגע! וואָס האָב איך געטאָן? פאַר וועמען האָב איך ערשט אַזוי געזיפצט, געוויינט? פאַר וועמען האָב איך פערגאָסען בלוטיגע טרעהרען? פאַר וועמען בין איך ערשט ברייט געוועזען זיך אַוועקצולעגען, מקריב צו זיין מיינע טעג, מיינע יאָהרען, מיין גאַנץ לעבען? פאַר וועמען? פאַר אַ קליאַטשע! פאַר אַ יאַדעשליוועך, אָבגעבאַרעטער שקאַפע!... איך האָב מיך אַרומגעקוקט אין אַלע זייטען אוי מיט אַ צעבראָכען האַרץ זיך אַוועקגערוקט אַ ביסעל ווייטער. —

די קליאַטשע האָט פלוצלים אַ זיפץ געטאָן. איהר זיפץ האָט מיר אין האַרצען זיך אָבגערופען ווי אַ דונער. איך בין פערציטערט געוואָרען. פייערדיגע געפיהלען פון רחמנות האָבען ווידער אָנגעצונדען מיין בלוט. איין זיפץ איהרער האָט אין מיר אָנגעמאַכט אַ גאַנצע איבערקעהרעניש, און מיך ווידער שטאַרק געצויגען צו איהר ווי אַ מאַגנעט. אָט אַזוי, האָב איך געטראַכט, איז טאַקי גוט. זיפץ, זיפץ, קליאַטשע! דאָס איז אַ גוּטער סימן, פון דעם זיפצען זעהט מען אַרויס דעם אומגליקליכען פּרינץ, ווי ער רייסט זיך מיט אַלע קרעפטען צו בעקומען אַ מענשליך פּנים, אין דעם זיפצען הערט זיך זיין קול, ווי ער שרייעט: איך לעב נאָך און פיהל נאָך אַלצדינג, ווי אַלע מענשען! עס הערט זיך, ווי ער שרייעט און בעט רחמים: גוואַלד, מענשען, דערבאַרמט זיך, לאָזט מיך צוריק אָננעהמען מיין געשטאַלט! — זיפץ, קליאַטשע, זיפץ! דאָס זיפצען קען עפּיס אָנמאַכען, עס קען אַ מאָל ריהרען, צעברעכען הערצער, עס קען אַ מאָל אַריינגעהן מענשען אין די אויערען, זיי וועלען אַזש אָנהויבען צו ציטערן, וועלען רחמנות האָבען און דיר העלפען. אָט אַזוי, קליאַטשע, אַז דו זיפצסט, איז טאַקי גוט!

און ווי איך טראַכט אַזוי, גיב איך אַ בליק: נעבען מיין קליאַטשע איז נישטאָ קיין לעק היי, זי האָט עס אינגאַנצען אויפגעגעסען, נישט איבערגעלאָזט, איהר זאָלט זאָגען, אפילו אַ בלעטעל. אַ-אַ-אַ! האָב איך בײַ מיר געטראַכט, אָט וואָס איהר זיפץ בעטייט! זי זיפצט פשוט, וואָס עס דערגעהט איהר נישט די קישקע, וואָס זי האָט נישט נאָך אַ בינטעל היי, נאָך אַ הויפען גראָז. ווען זי זאָל בעקומען אַ סך היי, אַ סך גראָז,

דערצו נאָך עטליכע מעסטלעך האָבער, וואָלט זי געווען צופֿרידען, גאָר איבערגליקלעך. עס מעג שוין זיין ווי עס וויל זיך, אַבי אַ סך האָבער, אַבי די קישקע. אַ ריינע, עכטע קליאַטשע, כ׳לעבען!... דער דאָזיגער געדאַנק האָט מיך גאָר צושרויפֿט. פֿאַר פֿערדראָס האָב איך געציטערט און געווען שטאַרק צורודערט.

— וואָס ציטערסטו אַזוי? — רייסט זיך פֿון דער קליאַטשע אַרויס אַ וואָרט צו מיר — אפֿשר איז דיר דאָ ענג דאָס אָרט, אַ פּנים, נישט גוט צו זיצען דאָ נעבען מיר?

— דיר איז אפֿשר דאָ גוט, אָבער אַ מענשען מיט פֿערשטאַנד, מיט געפֿיהל, און ווייס וואָס גוט איז, איז אַזאַ אָרט שלעכט, זעהר שלעכט! — זאָג איך אַביסעל מיט פֿערדרוס, ווערענדיג איהר אַ פּיק טאָן מיט אַ שטעך־ווערטעל.

— אוודאי איז דיר גוט צו רעדען! — האָט זי זיך אָנגערופֿען און אַ מאַך געגעבען מיט דעם קאָפּ. אַ אַנדערער זאָל ווי איך פֿאַרשטעלט ווערען אין אַ קליאַטשע אַזוי פֿיעל יאָהר, אַ אַנדערער זאָל ווי איך אַזוי פֿיעל אויסשטעהן, זיין פֿערוואָגעלט, דער׳הרג׳עט, דערשלאָגען, אַזוי פֿיעל איבערטראָגען צרות און לייד פֿון איטליכען בעזונדער, וואָלט ער, כ׳לעבען, שוין לאַנג פֿערלוירען זיין פֿערשטאַנד, זיין געפֿיהל. עס וואָלט איהם איינגאַנצען דאָס לשון אָבגענומען און ער וואָלט געווען אַ ריינע אמת׳ע בהמה.

— נו, נו, בין איך איהר אַריינגעפֿאַלען אין די רעד, דיר איז ליעב די בלאָטע, דיר איז דאָ גוט?

זי צו מיר: — דאַכט זיך גוט. אַלץ בעסער ווי פֿריהער. עס זענען געווען צייטען, וואָס מען האָט מיך נאָר געטריבען און נישט געלאָזט אויסרוהען מיך אפֿילו קיין רגע. מיינע שונאים פּלעגען מיך אַלץ טרייבען, טרייבען און צונעהמען ביי מיר דעם לעצטען כח. איצט, ווייניגסטענס רוה איך דאָ אַביסעל, אויף דער בלאָטע איז מיר ווייך צו ליגען און איך גלייך חאָטש אַביסעל אויס מיינע אַלטע קראַנקע ביינער.

איך צו איהר: — און די קלעפּ, וואָס דו האָסט ערשט היינט געחאַפּט פֿון די קונדסים, און די הינט, וואָס זענען ערשט נישט לאַנג

אויף דיר אָנגעפאַלען, האָסט־דו שוין פאַרגעסען? אפשר איז דאָס בײ דיר אויך גוט?

יי צו מיר: — אַלץ בעסער ווי פריהער. אויך מיר הינט! הינט האָסט־דו בעדאַרפט זעהען, וועלכע די לצים, די דייטשלעך, האָבען אַ מאָל אויף מיר אָנגערייצט. יענע זענען געווען גרויסע, געלעהרענטע, האָבען געסלוזשעט, געשטאַנען אויף די לאַפּקעס, גענדרעהט מיט די ווידלען און אויסגעפּאָלגט אַלצדינג, וואָס מען האָט נאָר געהייסען, זענען צווישען די הינט געווען פּשוט פּראָפעסאָרען. שכל האָבען זיי געהאַט כמעט ווי מענשען, אָבער אַ האַרץ און אַ מויל—עכט הינטישע. זייער ביס איז געווען שרעקליך, עד היום שטעהען נאָך בײ מיר צייכענס פון זייערע צייהן... די הינט, וואָס דו האָסט היינט געזעהן, זענען פּראָסט קעלבלעך, גראָבע קעפּ, אָהן שכל; ווייסען אַפילו ניט רעכט ווי אָנצופאַלען, ווי צו בייסען, בילען, משטיינס־געזאָגט, גלאַט אַבי געבילט, און בילען אויך אַקעגען דער לבנה. מיט אַשטיקעל ברויט פערשטאָפּט מען זיי דאָס מויל, און דערנאָכדעם קען מען פראַנק און פריי גנבה'נען, גזלנ'ען, ראַבעווען פאַר זייערע אויגען... אויך מיר קונדסים! קונדסים זענען געווען אין יענע יאָהרען, וואָס פּ'לעגען זיך שטאַרק נאַריש מאַכען, איטליכען פאַרדרעהען די קעפּ און אויסטראַכטען ווילדע אָנשטעלען; וואָס פלעגען זיך פאַרשטעלען כלומר'שט פאַר בערען, מאַכען בו און שרעקען דעם עולם. אמת טאַקי, די היינטיגע קונדסים געהט אויך גאָרנישט אָב, נאָר ווי קומען זיי אָבער דאָך צו די אַלטע! אַז יענע האָבען זיך גענומען צו מיר מיט זייערע אָנשטעל'ען, פלעגט מיר פּשוט ניט ניחא זיין דאָס לעבען. ווענינ, אַ שטייגער, האָבען מיך געפּלאָגט אָט יענע שטאַרקע פערד, וואָס דו האָסט היינט געזעהן צווישן די תבואות!

— וואָס רעדסט־דו? — מאַך איך שרעקליך פערוואונדערט. — וואָס הייסט עס, פערד האָבען דיך אויך געפּלאָגט, געפּייניגט? ווי קומען די פערד, די היינטיגע פערד, צו דיר?

— ווען מענשען זאָלען קענען אַריינקוקען אין איטליכער זאַך אינווענדיג, וואָלט זיי פאַרענטפערט געוואָרען אין דעם לעבען זעהר פיעל קשיות. נישקשה, איך רעד צו דער זאַך. אָט די דאָזיגע פערד זענען גלגולים פון שרעקליך ווילדע מיאוסע קונדסים, וואָס האָבען פאַרצייטענס

געניאָגט, געפּלאָגט דעם עולם, געאַרבייט מעשים און אָנגעטאָן זעהר פֿיעל שאָדען. אַליין איז איטליכער געווען בעזודושנע, דאָס הייסט אָהן אַ זעל, און אויף איהם האָבען געמוזט אַרבייטען טויזענדער זעלען; יענע פֿלעגען עסען דאָס דאַר שטיקעל ברויט מיט דעם שוויים פֿון זייער פּנים, חוץ דעם זיך גאָרנישט פֿערגינען אפילו דאָס, וואָס זיי האָבען אַליין אַרויסגעבראַכט, אויסגעהאָרעוועט מיט זייער פּראַצע, — און ער האָט זיך געבאָדען אין וואוילטאָג, אויפֿגעגעסען זייער מיה און נאָך געשאַסטעט, פֿאַרשוועדעט. יענע האָבען פֿון זיינעטוועגען איינגעלעגט די וועלט, מיט זייער אַרבייט איהם פֿערשאַפֿט מאַיאָנטקעס, דערפֿער, שטעדט; מיט זייער מיה אידם געמאַכט אַ גרויס פֿאַרמעגען, און דאָס ביסעל עסען, וואָס זיי, נעבעך, פֿלעגען פֿון איהם אַ מאָל בעקומען, טאַקי נאָר אַבי צו דערהאַלטען די נשמה — דאָס האָט געהייסען אַ נדבה. זיי האָבען געהייסען אָרמע בעטלער, און ער — בעל רחמים, אַ פֿריינגעביגער, אַ בעל-צדקה, אַ בעל-טובה. זיי, אַז האָבען אויף איהם געהאָרעוועט, איז עס געווען אַ גאַנץ געוועהנטליכע זאַך, אַזוי האָט עס בעדאַרפֿט טאַקי זיין, און אַז ער האָט אַ מאָל געגעבען עפּיס אַ נדבה אויף הונגעריגע, אויף קראַנקע, פֿון זייער שווערער האָראָוואַניע טאַקי, האָט דערמיט די גאַנצע וועלט געהאַט צוטאָן, מען האָט עס בעזונגען, בעוואונדערט אין אַלע גאַזעטען און צולעגט אויף טויזענט טעלערלעך — לאָז דער עולם וויסען, אַז ס'איז דאָ אַ באַרמהאַרציגער, אַ גוטער, אַ פֿרומער, אַ דימענטיגער מענש!... אַ מאָל זענען די דאָזיגע פֿערד געווען איידעלע מענשען-לעדיגגעהער, היינט זענען זיי איידעלע פֿערד-לעדיגגעהער. וואָרום, לאָמיר זיך נאָר נישט נאַרען, צו וואָס טויגען איידעלע, געלעהרענטע פֿערד? אַרבייטען — אַרבייטען דאָך פֿערדלעך, נעבעך, די געמיינע פֿערד. זיי אַקערען די פֿעלדער, פֿיהרען וואַסער און האָלץ, שלעפּען, טראָגען משא און טוען אַלצדינג אין דעם בעל-הבתישקייט. די איידעלע פֿערד אַקעגען פֿיהרען זיך אַ גליקליך לעבען אין שטאַל נעבען היי און האָבער; פֿאָהרען זיך אַ מאָל אַרוים שפּאַצירען מיט זייער פּריץ, הייבען פֿיסלעך, און שטאָלצירען מיט זייער פֿעט בייכיל, מיט זייער שענעם געשפּאַן, אָדער טאַנצען, מאַכען אָנשטעלען אין די צירקען און נאַרען דערמיט ביי דעם עולם אוים דאָס געלט. צו וואָס נוצט עס באמת אַז אַ פֿערד טאַנצט, מאַכט הוקעס-פּוקעס? פֿאַר וואָס זאָל אַזאַ פֿערד געהן אין גאָלד און מען זאָל איהם, ווי גרויס עס איז, מיט געלט אָבשיטען? לאָזען בעסער יענע פֿערד אַרבייטען! און נישט געהן אין שאדען!

— שא, שטילער אביסעל! האב איך צו איהר געזאגט, דו רעדסט תמיד אזוי פיעל?

— אך! — האט די קליאטשע מיט א זיפץ געענטפערט — געוועהנטליך שוויינ איך און קען נישט רעדען אפילו קיין ווארט. מען וויל נישט, איך זאל רעדען. גאנץ אפט קען איך אפילו קיין פיפס נישט טאן, און דענסטמאל בין איך טאקי א קליאטשע מיט אלע פישטשעווקעס, חאטש רעד איבער מיר פון היינט ביז איבער א יאהר, וועל איך דיך נישט הערען. דו וועסט שרייען: געה רעכטס! און איך וועל מיר געהן לינקס, סיידען דו וועסט מיך אננעהמען ביי דעה טשאפרינע און שלעפען מיט געוואלד. דענסטמאל קען אויף מיר רייטען ווער עס וויל, אפילו א יונגעל, א שוטה, א ווייסע-חברה'ניק, א דראב, א טויגעניכטס, א לא-יוצלח! נאר עס זענע דא געוויסע צייטען, וואס מיר עפענט זיך א מויל, און אז מען ציהט מיך דענסטמאל ביי דער צונג, שיטען מיר זיך ניין מאס רעד פון דעם מויל איך רעד דענסטמאל פאר פייער און פאר וואסער. עס זעצט דענסטמאל פון מיר ארויס מיט אימפעט, ווי פון א פייערשפייענדיגען בארג, אלצדינג, וואס מיר האט זיך אנגעקליבען אויפ'ן הארצען: גאנצע וואלקענס פערדראס, גריזאטע, וועהטאג און פורעניות; עס צושפילען זיך אין מיר די געבליטען, ווי פלייצענדיגע טייכען אין וועסנע-צייט, הייבען זיך-אויף מיר אין דעם קאפ מיט שרעקליכע חוואלעס, רייסען דעם מוח און שטופען זיך מיר ארויס דורך די אויגען. עס פוקעט זיך מיר די גאל, עס רעדט זיך ארויס מיין ביטער הארץ, מיין שווער געמיטה!...

— זאג מיר, נשמה, — האב איך מיך אנגערופען, — זאג מיר, אז ס'איז שוין יא געקומען צו רעד, פאר וואס געהסט דו אין שאדען? ערשט היינט טאקי איז מען דערפאר אויף דיר אנגעפאלען. ערשט היינט האט מען געשריגען: דו מאכסט אן שאדען!

— בעטראכט די זאך בעסער, ענטפערט זי, וועסט-דו מיך אזוי נישט בעשולדיגען. אז מען רעדט פון מיין שאדען, מוז מען אקעגען שטעלען אויך דעם נוצען, וועלכען איך ברענג. ווארום מען קען אנדערש נישט ארויסגעבען א פסק דין, צום גוטען, אדער צום שלעכטען, סיידען ארויפלעגענדיג די ביידע זאכען אויף די וואגשאלען איינע א געגען די אנדערע, צו זעהן, וועלכע פון זיי וועט איבערוועגען. ווען נישט, קומט אויס, אז כמעט איטליכער טוהט אן שאדען; קיינער כמעט איז נישט ריין פון דעם פעהלער, אפילו יענער, וואס שרייט דערויף געוואלד.

בײ דער הײנטיגער פיהרונג אין דער גאַנצער װעלט אַרום און אַרום, איז שאָדען אַזאַ פעהלער, אַזאַ זינד, װאָס לאָזט זיך גאָרנישט אױסמעקען און פאַרענטפערט זיך נאָר מיט נאָך אַזאַ זינד. למאי, זאָגט מען, געהט יענער אין שאָדען? — דאָס איז אַזאַ זינד, װאָס װי דו זאָלסט נישט שרײען, בלײבט זי טאַקי אַלץ; זי קען מען נאָר פיהרען אונטער דעם דעקטוך — פאַרדעקט, פערהאַנגען מיט צדקה, אָדער נוצען. שמעון דער נגזל, נעבעך, שרײט: אױ, ראובן שאַדעט! יאָ, ענטפערט מען: ראובן מאַכט טאַקי אַביסעל קאַליע, אין ברירה, װאָס זאָל ער טאָן? דערפאַר קוק אָבער, װי ער נוצט ערגיץ אַנדערש!... און אױב איך נוץ אױך? אױב איך האָב אױך געבראַכט און ברענג דער װעלט אַ נוצען? דאָס, דאַכט זיך, װעט נישט אָבלײקענען קײנער. פון אײביגע, אײביגע צײטען איז מען אױף מיר געריטען, איטליכער האָט פון מיר, מעהר אָדער װעניגער, גענאָסען. װעמען האָב איך שױן אױף מײן רוקען נישט איבערגעטראָגען? און װעמענס שאָדען בין איך שױן אין מײן לעבען נישט אױסגעשטאַנען? איך מײן, אַז מײן אַרבײט איז װערטה אַ סך מעהר פון אַ הױפען גראָז!... דאָס, האָסט דו אײנמאָל. הײַנט צװײטענס, פאַרגעס נישט, אַז מיך קװעטשען די אומשטענדען, מיך צװינגט די נױט. װען איך װעל מיר אַלײן נישט זוכען עסען, װעט מען מיר טאַקי נישט געבען. איך װעל מוזען לעגען די צײהן אױף דער פאָלעצע און שטאַרבען פאַר הונגער. אױף דרך ארץ קען איך נישט װאַרטען; כל־זמן מען לעבט, מוז מען עסען, װאָס װיל איך דען מעהר װי עסען? און װאָס, משטײנס־געזאָגט, איז אײנגאַנצען מײן שאָדען? אַ הױפען הײ, אַביסעל גראָז!.. יענע שענע פערד אָבער האָבען דאָך פון כל טוב, זײ גיט מען דאָך זײער בעדערפניש, זײ האָבען דאָך דאָס רעכט צו פיטערן זיך אומעטום פרײ אױף דעם גראָז, װאָס געהען זײ אין שאדען? און נאָך װאָס פאַר אַ שאָדען! זײ צופאַר טרעטען תבואות, פערװיסטען גאַנצע פעלדער און מאַכען תל.

— װאָס פאַר אַ שײכות, פרעג איך זי, איז אַ מאָל געװען צװישען דיר און יענע פערד, אָדער, װי דו זאָגסט, קונדסים?

— יענע קונדסים, אָדער װי דו זאָגסט, פערד, ענטפערט זי, פלעגען אַ מאָל, אַ מאָל אין די אַלטע יאָהרען שרעקליך זיך אָברעכנען מיט מיר און מיך פײניגען צום טױט. בשעת זײערע אַ קאָמפּאַניע האָט זיך אַ מאָל געלאָזט אױף אַ מלחמה מיט דעם תוגר, האָבען זײ מיך געדריגעט, געטרעטען מיט די פיס און מיר אַרױסגעקװעטשט דעם מאַרך

פֿון די ביינער. זיי האבען דענסטמאָל פֿון מיר געריסען די הויט, גע־טרענט די אָדערען, מיך געשטעמפעלט, געברענט מיט גליהענדע קוילען פֿייער. אויף מיין פֿעל שטעהט אָבגעדרוקט מיט אַלערליי צייכענס די גאַנצע געשיכטע פֿון אַכזריות, פֿון ווילדקייט און פֿון נאַרישקייט, וואָס האָבען געהערשט אין יענע שווערע, ביטערע צייטען. מיין אָבגעבאַרעטע פֿעל מיט די בלויע צייכענס, מיין צוקאַראַדאַשעטער רוקען מיט די ביילען — איז די געשריבענע געשיכטע פֿון יענע אַלטע דורות. קוק אויף מיין פֿעל און לייען!...

דאס פינפטע קאַפּיטעל.

די קליאַטשע הויבט זיך אויף פון גרוב מיט אַ שטורם.

ווי אַ ווינטמיהל דרעהט זיך מיר דער מוח פון אַלצדינג, וואָס מיר איז ערשט ענטפּלעקט געוואָרען, און די וועלט מיט אַלע איהרע בעשעפּענישען דרעהען זיך מיט איהם, פערמישענדיג זיך און פערבייטענדיג זיך איינע מיט די אַנדערע. עפּיס קומט מיר אויס, אַז אַלע זענען נישט דאָס, פאַר וואָס זיי גיבען זיך אויס. קיינער איז אינוועניג נישט דאָס, ווי אַזוי ער זעהט אויס פון דרויסען. אַ פּנים, די אינדיאַנער, וואָס גלויבען, אַז די נשמות פון מענשען געהען איבער אין אַלערליי בעשעפּענישען, און די בעלי הקבלה, להבדיל, זענען טאַקי גערעכט. די גאַנצע וועלט איז לויטער גלגולים. אַ פּנים, אַז דער טעם, וואָס שטעהט ערגיץ אין אַ סדור, פאַר וואָס עס איז אַ מצוה צו עסען פיש, שבת, בכדי דערמיט מתקן צו זיין די נשמות, וואָס ווערען אין זיי מגולגל—איז טאַקי זעהר אמת. אויב אַזוי, בעקומט דאָך די וועלט גאָר איין אַנדער פּנים, מען מוז אויף איהר קוקען מיט אַנדערע אויגען און בעטראַכטען איטליכע זאַך גאָר אַנדערש. אין אַ מענשען, קען זיין, ליגט בעגראָבען אַ הונט, און אין אַ הונט ליגט בעגראָבען אַ מענש. אַ פונט פרישע פיש, קען זיין, איז אַ פונט פריש־צאַפּעלדיגע נשמות, אין אַ גוטען קאַרפּ ליגט אַ פלוידער־זאַק אַ רעדנער מיט פעפער און ציבעלעס אויפ'ן פּאַלומישאָק פאַר מיר! אויב אַזוי, וועלען דאָך פאַרענטפערט ווערען אַ סך קשיות אין דער השגחה, אויך אין די פיהרונגען פון פיעל מענשען; עס וועט שוין פאַרענטפערט ווערען, פון וואַנען עס האָבען זיך גענומען ביי אונז שוטים, נאַראָנים, צבוע'קעס, בטלנים, קהל'ס־לייט, חאַפּערס, בעלי־טאַקסעס, גבאים, נאמנים, שתדלנים, בעלי־טובות, שטאָדט־יורשים, פיינע־בריות, שענע מענשען, גאַטס־

סטראַפּטשעס, טענצער, טעלערלעקער און קאַלעפּעל. מען וועט שוין פאַרשטעהן, ווער זיי זענען, פון וואַנען זיי שטאַמען, וועמענס טבע זיי האָבען און וואָס זייער תּכלית, זייער כוונה איז אויף דעם עולם, ־ישען אונז אומגליקליכע, זונדיגע מענשען..

עס טרעפט זיך פיעל מאָל אין דער וועלט—איינער גיט זיך אָב מיט לערנען דעם גאַנצען לעבען און בלייבט אַ נאַר. און איינעם גראָטה עס ווערען אַ חכם באַלד טאַקי אָהן גרוים מיה.

בלילה הזה—אַט די נאַכט בין איך געוואָרען אַ חכם אין ווי באַלד איך בין געוואָרען אַ חכם, פערשטעהט זיך שוין אַליין, אַז איך האָב אָנגעהויבען אין אַלצדינג מסופק צו זיין, און נישט נאָר אין אַנדערע מסופק צו זיין, נישט צו וויסען קלאָר, ווער זיי זענען און וואָס זיי זענען,— אפילו אין מיר מיט מיין כבוד אַליין טאַקי אויך. אפשר בין איך גאָרנישט איך? טאָמער בין איך אין דער האַנד פון איין אַנדער כח, וואָס לעבט אין מיר און נישט איך בין דער הבית פון מיין גוף׳ל, צו טאָן אַלצדינג נאָך מיין פערשטאַנד און מיין ווילען, נאָר יענער הערשט איבער מיר און צווינגט מיך מיט געוואַלד צו טאָן דאָס, וואָס ער וויל, איך זאָל פיהרען זיינע געשעפטען און זיין שטיגער לעבען ווייטער טאַקי ווי ער פריהער. עפּיס טאַקי נאָר „אַ כהנה כחומר״—איך בין דער חומר און ער איז דער יוצר, דער גאַנצער מאַכער, הייסט עס, אָדער—איך בין דער חמור, דער אייזעל, און ער איז דער אָנטרייבער. יאָ, אָבער ווער זאָל דאָס זיין אין מיר אַזוינס? און וועמעס גייסט רעדט דאָס אַזוי אויס מיר? אפשר זיצט אין מיר איינע פון די הויכע נשמות—שלמה המלך׳ס נשמה, אַ שטייגער! און עס לאָזט זיך טאַקי דענקען אַזוי. ער איז אין איין נאַכט פון דער הילעכער הויט געוואָרען אַ חכם, קלוגער פון אַלע מענשען אין זיין צייט און איך, בחור, בין דאָך אויך געוואָרען אַ חכם בלילה. הייסט דאָס, אַ פנים, ער וויל, אַז דורך מיר זאָל זיך עס ציהען זיין חכמה און איך זאָל זיין קלוגער פון אַלעמען אין מיין צייט. אָדער אפשר זיצט אין מיר אַן׳אַנדער גרויסע נשמה? אויב די קליאַטשע, אַ נקבה, איז אַ בן מלך, בין איך, אַ זכר, נאָר אַ בת מלכה, און אַז נשמות זאָלען ביי גלגולים זיך פערביטען, דאָס הייסט, פון אַ זכר זאָל ווערען אַ נקבה און אַ נר אַ זכר, דאָס איז אַזוינס, וואָס אי׳ן זעהר מעגליך. און איך האָב מיך דערמאָנט, אַז דאָס אייגענע מאַקי האָב איך אויך געלעזען אין אַ ראָמאַן פון אַ בעריהמטען פראַנצויזישען אַסטראָנאָם. און אויב יאָ אַזוי, מעגליך, אַז איך בין נאָר די מלכת שבא מיט איהר כבוד אַליין. איז נישט

זיסט טאַקי זענען מיר, איך מיט דער קליאַטשע, זיך צונויפגעקומען דאָ
אַי וואָס, אפשר איז אַ טעות, און נישט איינע פון די ביידע נשמות זיצט
אין מיר, מאַכט אויך נישט אויס. דער עיקר איז דאָך אַ הויכע, אַ גרויסע
נשמה. און וועניג גרויסע נשמות זענען דאָ ביי אונז? און כּפי דאָס
קאָכעניש פון מיין הייס בלוט און די גרויסע התלהבות מיינע, מעגליך,
אַז אַ רוח פון יהודה המכבי איז אַריין אין מיר. דער כּח ליעט דאָך מיר
אין מויל, די גבורות—אין דער צונג. איך פיהל אין מיר אַצינד, ווי עס
קאַטערט מיך טאַקי צו געבען אַ שרעקליכען געשריי, ווי מיר אויפ'ן
האַרצען איז, אַז די וועלט זאָל פערציטערט ווערען

און ווי איך האָב נאָר אויפגעעפענט אַ מויל און אַ געשריי געטאָן,
באַלד איז געוואָרען דונערען מיט בליצען און אַ שרעקליכער שטורעמווינד,
אַ רעדעל ווי אַ זייל האָט זיך געדרעהט גאַנץ הויך אין דער לופטען, ס'איז
אַ קאָכעניש, אַ אויסמישעניש פון אַלערליי געשטאַלטען, וואָס טאַנצען,
שפּרינגען, פליהען משוגע'נערוויז ווי די רוחות, אַריינחאַפּענדיג צו זיך אין
קאָהן אַריין אַלצדינג, וואָס קומט זיי אויפ'ן וועג אַקעגען. עס טראָגט זיך,
עס דרעהט זיך רעש'דיג מיט אימפּעט, בעגלייט פון אַ משוגע'נער
קאַפּעליע: עס קראַקעט, קוואַקעט, קוואָקעט, קרעכצט, הייעלט, זוזשעט,
בילדערט, גרילצט אין די אויערען. בוימער און וואַלד ענטפערען אָב צום טאַקט,
בויגענדיג זיך אין אַלע זייטען, רוישען, צימבלען און פּאַטשען, פליעסקען מיט די
צווייגען. די לבנה דערשרעקט זיך און לויפט זיך בעהאַלטען אין אַ שטיק
זאָלקען. איך בלייב פערגאַפט. איז עס מעגליך, אַז אָט דער רעש, דער שטורעם
זאָל קומען פון מיין געשריי, פון מיין בלאָז טאָן מיט דעם מויל! אפשר
איז אַצינד אַ חתונה ביי דעם גוטען פעקיל שדים,—אַ מכשפה פיהרט
מען עס צו דער חופה מיט איהר באַשערטען, לעבעדיג-פרעהליך, אַלטע
און יונגע מכשפות טאַנצען, שפּרינגען און דרעהען זיך אין אַ רעדעל מיט
רוחות אינאיינעם. איך קוק מיך אום צו דער קליאַטשע און דערקען זי
נישט. זי מינעט זיך און נעהמט אָן אין איין מינוט פערשיעדענע גע-
שטאַלטען. אָט, דאַכט זיך, נעהמט זי אָן אַ מענשליך געשטאַלט:
אַ העלדזועלע אַ אויסגעדיירווערטע, אַ גערגעלע מיט אַ אויסגעשטאַרצעטען
קנאָפּ, מיט פּאות פערפלאָנטערטע קאָלטענעוואַטע, אַ אָפען מויל, מיט
אַ אַראָבגעהאַנגענעם ליפּ און אַ זיפּץ נאָך אַ זיפּץ רייסט זיך אַרויס טיעף
ביי איהר פון האַרצען. און אין אַ רגע אַרום נעהמט זי אָן אַ משונה גע-
שטאַלט, נישט צו פאַרשטעהן, וואָס עס איז פאַר אַ מין פערזועהעניש

און פלוצלינג שטעלט זי אויף די אויערען, הערט זיך ווי צו עפּיס צו, גלייך ווי זי האָט עפּיס דערשפּירט, טהוט זיך פערציטערט א שטעל אויף די פיס, גלייך ווי א שלאַנג וואָלט זי א ביס געטאָן, שטרעקט זיך אוים ווי גרוים זי איז שאָקלענדיג מיט'ן עק, ווי אַני'עכטע קליאַטשע טאַקי. און באַלד וואַקסט עפּיס אוים ווי פון דער ערד אַ מין נפש, חאַפּט זיך אַרויף אויף דער קליאַטשע רייטענדיג, טהוט א שמיץ, א פּייף—אַוועק, אַוועק, די קליאַטשע טהוט געשווינד א שפּרונג אַרוים פון דער גרוב און ווערט פערשוואונדען.

— אוי, אוי, קליאַטשע! אוי, אוי, מיין קליאַטשע!—שריי איך מיט אַלע מיינע קרעפטען.

און דער שטורעם לאָזט נישט אָב, און די דונערען ווערען אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער. דאָס פריהערדיגע רעדעל אין דער לופט גיט מיר אַ נעהם, און איך דרעה זיך אינווענינג אין איהם מיט נאָך אַנדערע ווילדע בעשעפּענישען. עס הערט זיך א מורמלען עפּיס ווערטער אויף א לשון אַ גאַנץ אומבעקאַנטען: „שרלאַי ואמרלאי בזך בזייך בזבזייך מסמסייך פרח פרחייכו!— עס פאַרדרעהט זיך מיר דער קאָפּ, עס מאַכען זיך צו די אויגען, עס בעשלאָגט מיך א שוויים. און איך דערפיהל ווי עפּיס אַ האַנד נעהמט מיך אָן דאָ פאַר'ן קאָפּ, דאָ פאַר די פיס, און איך גיעב א געשריי פאַלענדיג אַראָב, און אויפעפענדיג די אויגען.

איך פיהל עפּיס קישענס מיר צו־קאָפּענס און ווייס נאָך אַלץ נישט קלאָר, וואו בין איך. איך הער משונה'דיגע ווערטער, ווי יענע, א שטיינער, וואָס פריהער, בשעת דרעהענדיג זיך אין רעדעל, און ווער עס רעדט, זעה איך נישט. און אין אַ ווײַלע אַרום, אַז איך האָב אָנגעהויבען צו זיך קומען, האָט זיך מיר געוויזען אַלץ וואָס ווייטער, ווייטער איינע נאָך די אַנדערע אַ צוקאָשמעטע באָרד, לאַנגע פאות און אַ משונה'דיגע צורה פון א מין נפש אַ מאַנספּערשוין. דער דאָזיגען מין נפש באַרבעט זיך אין אַ ווינקעל, גלאָצט מיט די אויגען, מאַכט משונה־ווילדע העוויות, טופּעט, גלייך ווי ער וואָלט מיט עמיצען זיך געקריעגט און מיט אַ בייזער גערעדט אַזעלכע מיני ווערטער: „איך בין אייך משביע בשם לוציפעריאל, ובשם פלוטאָניאל, צערבעריאל, פראָזערפּיניאל, בשם... בשם... און בשם... אַז איהר זאָלט קיין שליטה נישט האָבען אויף ישראל'יק בן ציפּה. צוזייעט זיך, צושפּרייט זיך, אין די וויסטע פעלדער, אין די פּוסטע וועלדער. דאָרט שטעהט א שטיין, אויף דעם שטיין נאָך א שטיין, דאָרט שטעהט אַ באַרג, אויף

דעם באַרג נאָך אַ באַרג, אויבען זיצט שמענדריג בן געץ און פאַסעט ווילדע קעץ ! חאַפּט וואו ערגיץ נאָר אַ קאָטער, חאַפּט וואו ערגיץ נאָר אַ פּיפּערנאָטער. חאַפּט פון דער וועלט אַלע פליגען, טאַראַקאַנעס, גרילען, פליי, וואַנצען, און געהט מיט זיי טאַנצען, טאַנצט אין די פוסטע וועלדער, אין די וויסטע פעלדער, טאַנצט, שפּרינגט, קוועלט, און לאָזט צורוה די וועלט"... און אַ אַלטע גוי'ע שטעהט זיך און שעפּטשעט ביחידות, שטיל, אין אַ ווינקעל, שפּייט און געניצט אויכשפּאַרענדיג דעם מויל הויך אויף אַ קול.

— פרחא זיקא למריקו, ביך, ביך ! — מורמעלט דער מין נפש, בויגט זיך אויף מיר און חאַפּט מיר אָן פאַר'ן שפּיץ נאָז.

— הסיך אַ פּססיך אַ פּססססיך ! — ענטפערט איהם אָב די נאָז מיינע, צוגיסט זיך ניסענדיג אויף אַ קול

— צום געזונד. צום לעבען ! — ווינשעוועט מיר צו דער מין נפש מיט פרייד, טוהט זיך אַ לאָז געשווינד צו דער טיר מיט דער פרעהליכער בשורה:

— ציפּע, קומט, זעהט, דערזוהן אייערער איז פריש און געזונד.

— וואו בין איך ? — פרעג איך שטאַרק פערוואונדערט.

— ביי מיר, מיין זוהן ! ביי מיר ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר — ענטפערט אָב די מאַמע שטעהענדיג נאָך אין דער טיר און טאַקי אין אַ מינוט אַרום קומט זי צו, פאַלט מיר אויפ'ן האַלדז מיט אַ ביטער געוויין.

— שברירי, ברירי, רירי, רי, — האָט געשעפּטשעט יענער מין נפש, בלאָזט און בלאָזט, ווי ער וואָלט עמיצען דערמיט פערטריבען. דערנאָך ווענדעט ער זיך צו דער מאַמען און זאָגט:

— ציפּע ! איך פאָרע מיך שוין מיט די לצים אפשר אַ יאָהר דרייסיג — יאָ אַזוי, ציפּע, איז טאַקי דער חשבון, באַלד נאָך דער ערשטער בהלה, נישט היינט געדאַכט, בין איך געוואָרען אַ בעל שם. אַ פּאָר יאָהר פאַר דער גרויסער שרפה, פונקט אין דער צייט, וואָס רב טוביה-קלמן רב גדליה-איצעס האָט געפונען אין דער שטאָדט אַ אוצר, פריהער מיט אַ יאָהר לערך, אַז מען האָט אויסגערייניגט דעם טייך און די מקוה — יאָ, ציפּע, עס וועט שוין טאַקי זיין אַ יאָהר דרייסיג, אויב נישט מעהר. איז דער צייט האָב איך מיט זיי נענוג זיך געפּאָרעט, די לייט האָבען

פון מיר היינט געחאפּט דעם פּסק. גיש׳קשה! דאָס איז געווען זייער אַרבייט, זייער מלאכה.

— האַ-הוף! — האָט די אַלטע גוי׳ע אויף אַ קול אַ גענייץ געטאָן, עפּיס געשפּראָכען, אויסגעשפּיגען, און ווייטער מיט אַ גענייץ טאַקי אויס-געלאָזען: טראַסצאַ איח מאַטערי!

דער בעל שם שניידט אָפּ פון דעם טיש און די בענקלעך זיבען שטיקעלעך האָלץ, נעהמט אָן זיבען הויפען שטויב פון אונטער דער שוועל, און זיבען זילבערנע מטבעות אין אַ וואָלענע זאָק מיינע, וואָס די מאַמע האָט איהם געגעבען, אָנרופענדיג זיך צו איהר:

— אָט גלצדינג, וואָס איך נעהם, דאַרף איך האָבען אויף צו שפּרעכען דערויף ביי דער נאַכט פאַר דער לבנה אונטער׳ן שטאָדט אויף די שייד-וועגען; דערצו דאַרף מען נאָך צולעגען זיבען האָר פון אַ גלטען הונד׳ס אַ באָרד, אַזוי ווי עס שטעהט געשריבען. נאָר בשעת הדחק, אז ס׳איז נישטאָ קיין הונד, איז מען יוצא מיט אַ קאָץ. די קאָץ דיינע, ציפּע, געפינט זיך בודאי אין דער קיך, און איך נעה בלויז אַ הינצו נעהמען זיבען הויפענס אש פון דעם פּריפּעטשאָק, וועל איך שוין אין איין וועג אויסרייסען זיבען האָר ביי דער קאָץ פונ׳ם עק ווידעל.

אַזוי האָט געזאָגט דער בעל שם, און נאָך דעם ווי ער האָט אַ קוש געטאָן די מזוזה צו-זאָגענדיג: קומען, אם ירצה השם, מאָרגען ענדיגען די מלאכה זיינע, האָט ער וואונק געגעבען דער גוי׳ע, און זיי זענען ביידע אַרויס פון דער שטוב.

— מאַמע, וואָס טוהט זיך דאָ אַזוינס? — זאָג איך מיט גרויס רחמנות אויף דער מאַמען, זעהענדיג זי, ווי זי וויינט — וואָס וויינסטו, מאַמע?

— אוי, ביטער איז מיר, פינסטער איז מיר, זוהניעניו מיינער!

— וואָס איז געשעהן?

— אוי, זאָל שוין זיך מעהר נישט אומקעהרען דאָס, וואָס ס׳איז געשעהן!

— האָב רחמנות, מאַמע, און דערצעהל מיר איך וועל נישט רוהיג זיין, ביז וואַן דו וועסט מיך נישט בערוהיגען. וויין נישט און דערצעהל מיר, זיסע טייערע מאַמע! לאָמיך וויסען.

— וואַרט אַ ביסעל, מיין טרייסט, לאָז מיר זיך אויסוויינען.

ס׳איז שטיל. די מאַמע ליעגט אָנגעשפּאַרענדיג מיר דעם קאָפּ אויפ׳ן האַרצען, חליפּעט שטילערהייד ציטערענדיג מיט׳ן גאַנצען קערפּער. אין

אַ ווײַלע אַרום הויבט זי אויף דעם פּנים צו מיר, האַלט זיך אײַן און דערצעהלט מיר זיפּצענדיג אָט וואָס:

— אַז דו ביסט אַרויסגעגאַנגען שפּאַצירען אין פעלד, און נישט צוריק געקומען ביז שפּעט אין דער נאַכט, זענען מיר אַלע געגאַנגען אונטער דער שטאָדט און זיך צולאָזט אין אַלע זייטען דיך אויפצוזוכען. מיר האָבען אַזוי לאַנג געזוכט, געזוכט, ביז מען האָט דיך געפונען עפּיס ווי פערשלאָפען אונטער אַ בוים, ערגיץ נעבען אַ קאַנאַל. קומענדיג אַהיים האָט מען שוין אַרויסגעזעהן אין דיר, אַז דו ביסט עפּיס צוטראָגען. עס האָט פון דיר זיך אָבגעטאָן דער שלאָף און ביסט געווען שטאַרק צוקאָכט. אויף מאָרגען האָסט דו אין מויל נישט גענומען קיין עסען, אַלץ געווען צורודערט, פערטראַכט און גערעדט צו זיך אַליין עפּיס אַזעלכע ווערטער, וואָס איינם צום אַנדערן האָט זיך נישט געקלעבט. מיר אַלע אין שטוב האָבען עס נישט געקענט פאַרשטעהן, וואָס זאָל עס אַזוינס בעדייטען? — דערנאָך, וועה איז מיר, האָט עס זיך אַרויסגעוויזן. הלואַי רבונו של עולם, מען זאָל מעהר דערפון נישט וויסען נישט מיר, נישט כל ישראל!

— ניין, — האָט די מאַמע געזאָגט מיט טרעהרען, אָבשטעלענדיג זיך אין מיטען שמועס — ניין, איך קען מעהר נישט ריידען, איטליכעס וואָרט שטעכט מיך ווי אַ שפּילקע. איך בעט דיך, מיין קינד, לאָז מיך צורוה, און דיר טאַקי איז אויך צייט צו רוהען. נאָכ'ן שלאָף וועט דיר גרינגער ווערען. שלאָף, מיין זוהן, שלאָף, דער שלאָף איז זעהר גוט פאַר דיר, ישראל! — — — — —

— נור מיט דעם בעדינג, מאַמע, אַז דו זאָלסט מיר צו-זאָגען מאָרגען ווייטער צו דערצעהלען.

— זאָל זיין ווי דו זאָגסט — האָט געזאָגט די מאַמע, — שלאָף, שלאָף, מיין קינד, שלאָף, ישראל!...

דאָס זעקסטע קאַפּיטעל

וואָס די מאַמע דערציילט נישט, דערקלערט עס דער משרת.

אויף מאָרגען גערט אַריין די מאַמע צו מיר פֿרעגען, וואָס איך מאַך, און אַז איך האָב זי שטאַרק געבעטען, זי זאָל האַלטען וואָרט און דערציילען, האָט זי, ווישענדיג מיט'ן פֿאַרטוך די אויגען, מיט אַ ביטער זיפֿץ געזאָגט:

— דערציילען אַקוראַט ווי עס איז, איז אוממעגליך. זעהר משונה זענען געווען דיינע גענג און דיין רעדען. יענעם טאָג, נישט היינט גע־דאַכט, האָסטו גערעדט פֿאַר פֿייער און פֿאַר וואַסער, איבער חיות, איבער בהמות, און איבער מענשען, להבדיל, און ס'האָט דיך געריסען פֿאַר גרויס רחמנות אויף עפּיס אַ בידנע־אַ ווּסטע קליאַטשע, נעבעך, וואָס איז קראַנק, צובראָכען און זעהר אומגליקליך. הלואַי דיינע ווערטער זאָלען זיך צוגעהן, ווי אַ רויך, איבער פּוסטע וועלדער, וויסטע פֿעלדער! און אין שטאָדט איז דערווייל וועגען דיר אַרוים אַ קלאַנג, אַז דו ביסט... הלואַי, רבונו של עולם, משוגע זאָלען זיי ווערען, די שונאים, וואָס ווינשען ביז מיר און כל ישראל! עפּים ווי אַ קדחת האָט עס מיט דיר געוואָרפֿען עטליכע טעג און ביזט געלעגען שטאַרק פֿערדולט. געלויבט איז זיין ליעבער נאָמען, וואָס היינט האָסטו זיך אויפֿגעכאַפּט פֿרישער. אוי, געזונד זאָלסטו מיר זיין!

— ציפּע! — זאָגט דער בעל־שם, וואָס ער מיט דער גוי'ע זענען אַריין צו מיר אין צימער אויף די שפּיץ פֿינגער, כדי נישט צו בעאומ־רוהיגען פּלוצלינג דעם קראַנקען, שטעהענדיג אַווילע שטיל הינטער דער מאַמען בשעת זי רעדט, — נישט ער האָט עס גערעדט, דאָס זענען זייערע ווערטער, דער רוח האָט דאָס אוים איהם גערעדט.

— פראַוודאַ! — האָט זיך אַריינגעמישט די אַלטע גוי'ע, וואָס האָט פֿערשטאַנען אַ ביסעל יודיש — עטאָ איחניע דילאַ. טראַסצאַ איח מאַטערי!

אַלע שפּייען אוים דריי מאָל.

אין מיטען דרינען קומט אַריין ברײַנדיל די זאָגערין, וואָס די מאַמע האָט זי געשיקט אויף דעם הייליגען אָרט רייסען קברים און מעסטען פֿעלד. אַריינקומענדיג קושט זי דריי מאָל די מזוזה, און לויפֿט ניך צו דער מאַמען פֿערוויינט, פֿערחליפּעט מיט טרעהרען, זאָגענדיג איהר מיט אַ ניגון פֿון די קינות:

— איך האָב געבעטען די באָבע יענטען, די מוהמע זעלדען, זאָלען אַ ליכטיגען גן עדן האָבען, זיי זענען געווען כשר'ע יודענעס. דעם טאַטען, דעם זיידען רב שעפּסלען און די גאַנצע משפּחה. איך האָב אויך געבעטען די אַלטע רבי'צען, די צדקנית, איהר זכות זאָל אונז ביישטעהן, זיי זאָלען זיך מיהען. דער וואָס לעבט אייביג וועט דערהערען זייער תּפלה, ער איז דאָך אַ טאַטע, רחום, צדיק. ישראַליק וועט, אם ירצה השם, זיין געזונד... מען האָט איהם בעדאַרפֿט פּרייוען אויסקויקלען נאָך אַ מאָל מיט אייער און אויסגיסען פֿון וואַקס. דאָס איז איהם געקומען פֿון אַ דערשרעקעניש. פֿאַר אַ יאָהרען האָט עס זיך געמאַכט אַזוי דאָס אייגענע טאַקי מיט דעם בראָדער מלמד'ס זוהן. קרוינע האָט איהם באַלד גוט אויסגעקויקעלט מיט אייער און ווי מיט דער האַנד צוגענומען. וואָס מאַכט ער איצט, ציפּע?

— נישקשה! — זאָגט דער בעל-שם, — אָהן סכנות. ס'איז איהם געקומען פֿון אַ דערשרעקעניש איז דאָס איהם געקומען, זאָגסטו ברײַנדיל. אַ טעות! אין די זאַכען בין איך אַ מבין. דאָס איז געווען זייער אַרבייט, ברײַנדיל, זייער מלאכה, איהר מעגט פֿרעגען די ערל'טע, זי איז מבין כל-דבור. מיר האָבען שוין עפּיס אויך איבערגעהאַט עסקים אין אונזער לעבען.

— פּראַוודאַ, ברײַנדליא — האָט די אַלטע גוי'ע געזאָגט און צוגעשאָקעלט מיט דעם קאָפּ. שטשאָ פּראַוודאַ, טאָ פּראַוודאַ. עטאָ איחניע דילאַ. טראַסצי איח מאַטערי!

— איך וויים אָסור נישט — וואונדערט זיך די מאַמע און רעדט אין דער וועלט אַריין — פֿון וואַנען קומט צו איהם אַ זעלכע ווילדע

געדאַנקען? נישט אַנדערש טאַקי, קלער איך, אַז דאָס איז פון זיינע ביכלעך, וואָס ער האָט אַריינגעלעגט אין זיי דעם גאַנצען קאָפּ זיינעם. נישט איינמאל האָב איך איהם געזאָגט: ישראליק, צו אַלע רוחות יענע ביכלעך, אַ שענע ריינע כפרה דער גאַנצער עקזאַמענט און פערשלאָג דיר נישט דעם קאָפּ מיט אַזעלכע נאַרישע ביכלעך, מיט אַזעלכע משוגע׳נע מעשיות! אַ קאַטאָוועס, אַ לאַנגע צייט כסדר הויך אויף אַ קול אַריינ׳חזר׳ן אַ מעשה עפּיס מיט אַ גבור, וואָס ער האָט אויסגעראַמט זעקס און דרייסיג שטאַלען פון פערד, אַ מעשה פון אַ סאַלאַוויי אַ ראַז־בויניק, אויך מיט אַ בעריהמטען ריצער, וואָס פלעגט אויסטרינקען אַ ירדן מיט בראַנפען און אויסרייסען גרויסע דעמבענע בוימער אַזוי גרינג ווי אַ האָר; מעשיות פון אַ מכשף קאשציי, און עפּיס פון אַ באָבע יאַהא, וואָס האָבען געקעהרט די וועלט און וואָס זייערע פערד האָבען גערעדט ווי מענשען; מעשיות פון אַ שטיפמאַמע, וואָס האָט איהר שטיפ־זוהן פאַרשטעלט אין אַ צאַפּ. און אַזעלכע מעשיות פון דראַקעס, גע־שלעג, מלחמות, מכות, צרות ופורעניות, און איך וויים נאָך וואָס. וואָס דען? גוטס קען פון דעם אַרויסקומען?

— ס׳טייטש, מאַמע־לעב! — האָב איך געזאָגט, אין אונזערע ספרים שטעהען דען נישט געשריבען אַ זעלכע מעשיות? ווייניג האָסטו מיר אַליין דערצעהלט, און ווייניג האָב איך מיר פון אַנדערע אָנגעהערט דערצעהלענדיג אויך אַזעלכע מעשיות און נאָך מעשיות פון וואָוקאַלאַקעס און פון גלגולים? און מתים וואָס געהען אַרום אויפ׳ן עולם התהו, און מעשיות מיט רוחות, קליפות, מיט קליינע קינדער, מיט חתנים, כלות, וואָס זענען אַריינגעפאַלען צו די כת־לצנים. וויפיעל געבראָטענע הינער האָבען יודען ביי אונז שוין געהערט קרעהען, פאַר זיך אויף דעם פּאַ־לומעשאָק? — וויפיעל קעלבלעך, וויפיעל קיה, וויפיעל אָקסען, ביקעס, פערד און אייזלען האָבען פון דער העלער הויט זיך צעוויינט און גע־בעטען תיקון: וויפיעל אַזעלכע האָבען שוין די בעלי שמות מתקן געווען און זיי געבראַכט צו קבר ישראל? — „מי מנה עפר יעקב״!

— וואָס איז דאָס פאַר אַ ווערטער? — האָט די מאַמע מיט שרעק זיך אָנגערופען און געמיינט, איך רעד ווידער פון דעם וועג. הא, וואָס הייסט דאָס אַזוינס „מנה״?

— הונדערט מיט צוואַנציג יאָהר זאָלסטו מיר לעבען, ציפעלע, — כאַפּט זיך אונטער ברייינדיל מיט אַ זיס שמייכעלע פאַר תענוג, וואָס זי

קען אַצינד אַרויסוויזען, אַז זי איז אַ וואויל-קענעוודיגע. — נישקשה, נשמה מיינע, דאָס טייטש: „מנה”, ווער קען איבערצעהלען, „עפר” די ערד, דאָס מיינט מען די קברים, „יעקב” וואָס מען האָט אָנגעמאַכט ביי יעקב, דאָס מיינט מען די יודען, וואָס הייסען יעקב. דאָס איז דאָך אַ פסוק אין „צאינה וראינה” און דער רבנו בחיי זאָגט...

וואָס ער זאָגט מכח גלגולים, — האָט דער בעל-שם זיך אַריינגעמישט אין שמועס, — שווער איך ביי באָרד און פאות, אַז מיר אַליין האָט זיך שוין געטראָפען אין מיין לעבען אַ סך גלגולים אַרויסצוטרייבען, איך האָב זיי אַליין געהערט שרייענדיג, איך זאָל אַזוי הערען שופר של משיח!

— ס'טייטש גלגול! ס'טייטש גלגול! — האָט ברײַנדיל געזאָגט מיט אַ פערפרומטע פנים'ל. — ס'טייטש, דאָס שטעהט דאָך אין דער תורה. דאָס איז זעהר געוועהנטליך, וואָס דאַרפט איהר מעהר, אַט האָט איהר אייך קאַבצאַנסקער גלגול! די גאַנצע וועלט האָט אין זיין צייט מיט דעם גלגול געקלונגען. שאַ, ברוך מזכיר נשכחות! ביי אונז האָט דען זיך נישט געטראָפען אַ מעשה מיט אַ שוואַרצען קאָטער? דאָס איז געוועזען אַ דריי יאָהר נאָך מיין חתונה מיט דעם צווייטען מאַן, עליו השלום, פונקט אין דער צייט, ווען איך בין פערגאַנגען אין טראָגען מיט מיין חאַצקעלען, זאָל געזונד זיין. איך געדענק דאָס ווי היינט. אַז מען האָט דענסטמאָל געלאָזט אויסרופען אין אַלע שוהלען, דער עולם זאָל געהן זעהן, ווי מען טרייבט דעם גלגול, און מעוברת'ע טהאָרען נישט געהן קוקען...

— דו הערסט, מאַמע-לעבן? — האָב איך צו איהר זיך אָנגערופען, — דו הערסט, וואָס דער בעל-שם און ברײַנדיל זאָגען?

— עט, כ'לעבען, ישראליק! — ענטפערט זי עפיס אָהן לשון, — אונזערע, להבדיל, זענען עפיס אַנדערש. עט, וואוהין דו פערקריכסט! עט, עט, ווי קען מען אַזעלכעס פערגלייכען? יענץ איז אין דער טומאה און דאָס איז אין דער קדושה, להבדיל.

— אמת, ציפע, ווי איך טראָג באָרד און פאות — האָט דער בעל-שם צוגעבאַסעוועט דער מאַמען. — אַ גוטער תירוץ, כ'לעבען, ציפע! אַזוי איז טאַקי דער אמת, בנאמנות!

— נו, אַ שטשי ווי קאַזשעטע? — האָב איך אַ זאָג געטאָ צו דער

אַלטער גוי'ע, אַרויסזיעהענדיג, אַז עס איז אומזיסטע רעד, מען וועט מיך נישט הערען.

— ווין מאַיע פּראַוואַ, — האָט זי געענטפערט און געשאָקעלט מיט דעם קאָפּ. עטאָ איתניע דילע, טראַסטי איה מאַטערי!

* * *

ס מאַכט זיך אַ מאָל, אַ מענשען חלום'ט זיך עפּיס, און אַז ער שטעהט אויף, איז פון דעם חלום קיין זכר נישט געבליבען. שפּעטער אָבער, אַז ס'גיט איהם אַ קלאַפּ אין מח עפּיס ווי אַ אָבקלאַנג פון דעם חלום, לאָזט עס איהם נישט רוהען, ביז וואַנען ער דערמאָנט זיך נישט אָן איהם אינגאַנצען. און דאָס אייגענע האָט זיך געטראָפען מיט מיר אויך:

די עטליכע ווערטער, וואָס די מאַמע האָט מיר דערצעהלט אויפ'ן דאונק, האָבען מיר געפּיקט אין קאָפּ, איך זאָל מיך דערגעהן די איבע-ריגע זאַכען, וואָס האָבען עפּיס געשוועבט פאַר מיר מטושטש, נישט לאָזענדיג אָנצוחאַפּען זיך אין מח. אין אַ צייט אַרום איז מיר אַלצדינג קלאָר געוואָרען.

אין דער מאַמעס קלייט האָט געדינט אַ משרת נאָך פון בחור-ווייז אָן, אַצינד שוין אַ בעטאָגטער איד מיט אַ באָרד, אַ איד מיט אַלע גענג, און אַ משרת מיט אַלע פּאַסטעמקעס. געהייסען האָט ער סנדר'ל שלנו, אונזער סענדעריל. דעם סנדר'ן האָט דאָס שטאַרק געאַרט, וואָס איך בין אַראָב פון וועג, אָבגעבענדיג זיך מיט נאַרישע זאַכען. און מיין גאַנצע אויפפיהרונג איז נישט לכבוד פאַר אַזאַ געהויבענע משפחה, לוויטער יחוס, ווי מיינע, און וואָס נאָך? ער האָט אין דערינגען געזעהן אויך אַ פּחיתת הכבוד טאַקי פאַר זיך אַליין, ווי דער שטייגער איז פון משרתים, וואָס נעהמען זיך איבער מיט דעם כבוד פון זייערע בעלי בתים, און ביי איטליכער געלעגענהייט האָט ער זיך געזוכט מיך אַ שטאָך צו טאָן, נאָר דאָך מיט אַ מאָס דאָסמאָל האָט איהם די מעשה מיט מיר אַ שרעק ווי אויפגעבראַכט אויף מיך.

—ס'טייטש, — האָט ער געזאָגט: — ער זאָל אונז אַזוי פערשוואַר-צען דעם פּנים!

איינמאָל אַז מיר האָבען זיך צוזערטעלט און ער האָט געהאַלט

בעווייזען מיר, ווי ווייט די אפיקורסות האט מיך פערפיהרט, איז ער שוין ארויס מיט דער גאנצער שפראכע, געשט־אפט, דערצעהלענדיג מיר די מעשים מיינע מיט אזעלכע ווערטער:

—ארויסגעהענדיג איימאל איף דעם הויף, איז דיר אקעגען געקומען אונזער הויכער גאלגאנסקער האהן. — וואשע בלאגאראדיעו!—זאגסט דו צו איהם און נעהמסט אראב דאס היטעל,—איהר זייט א גוואַרדייעץ, טראגט שפארען און שענע פעדערען, די וועלט האלט אייך פאר א גע־בילדעטען, פאר זעהר א פארשטענדיגען; נאר זייט מיר מוחל, וואס איך וועל אייך זאגען, אייער אויפפיהרונג איז, כ׳לעבען, עפיס נישט אזוי שען. זינט איהר וואוינט ביי אונז, הערט מען נישט מעהר, ווי איהר שרייעט, פילדערט און שלאגט זיך, דאס — מיט דעם, דאס — מיט יענעם, אלץ פאר ווייבער, פאר נארישע זאכען. קארג ליבעס פיהרט איהר אלע טאג, ווילט איהר נאך ביי דעם אנדערען זיין איינציגע אויך צונעהמען. וואס, א שטייגער, האט איהר געהאט ערשט צו יענעם שלימזלניק? פאר וואס זייט איהר געגאנגען מיט איהם אויף א דועל און האט איהם פערוואונדעט? אט אויף־דערויף האט איהר שפארען, איינער דעם אנדערען איין אויג זיך ארויסצונעהמען? און דאס הייסט נאך ביי אייך כבוד, האנער! ביי דעם געמיינעם עולם הייסט עס פשוט רציחה, א רחמנות, כ׳לעבען, אויף אייער ווייב. זי, נעבעך, פלאגט זיך, פיהרט זיך דארט ארום מיט אייערע קינדער. איהר ווילט צו זיי אפילו קיין שמעק נישט טאן, לויפט גאנצע טעג נאך אנדערע און האט אין זינען נארישקייטען. הער גאנז, הער איינדיק געפעלען מיר, כ׳לעבען, בעסער. די וועלט האלט זיי פאר נאראנים, פאר פראסטאקעס, זיי פיהרען זיך אבער אויף גאנץ ארענטליך, זענען געטרייע טאטעס און מפרנס ווייב און קינדער, ווי גאט האט געבאטען. אין פערגלייך מיט זיי, טויגט איהר, כ׳לעבען, וואשע בלאגאראדיע, טאקי אויף כפרות.

— אוועקגעהענדיג פון דעם האהן, דערזעהסט־דו אונזער קוה מיט דעם קעלביל נעבען צעבער פאלאווע. דו האסט מיט זיי זיך געוויטעט זעהר שען. א, מאדאם קוה! — זאגסט דו, — ווי געהט עס? וואס מאכט אייער ווערטהער געמאהל, הער ביק? אייער אנצוג, מאדאם, געפעלט מיר זעהר, ער איז אי שען, אי שטארק. דער עק, וואס שלעפט זיך אייך הינטען נאך, איז היינט די נייעסטע, די לעצטע מאדע, ער פאסט זעהר די דאמען... גאנץ שען, כ׳לעבען, אייער מאן האט פון אייך

בעקומען הערנער! אָ, זעהר אַ שענע מתנה, כ׳לעבען. עס מוז איהם שטאַרק הנאה טאָן... למאי איז ער תמיד אַזוי בעשעפטיגט? מען מוז מיט אַ ווייב אַמאָל אַרויסגעהן שפּאַצירען און אינאיינעם מאַכען וויזיטען. וואָס דען זאָל אַ דאַמע טאָן?... איהר האַלט, אַ פּנים, מיט יענע, מאַדאַם קוה, אַז נקבות זענען נישט בעשאַפען געוואָרען צו ערנסטע אַרבייט, ווי די מענער. וואָס פאַר אַ פּנים האָט עס, אַ שטייגער, אַז אַ שיקסע טרייבט אָן? יאָ, האָט איהר שוין בעקאַנטשאַפט געמאַכט מיט אונזער האָלענדערקע? אַך, זעהר אַ שענע, אַ דיקע דאַמע! אויסלאַנד אין טאַקי גאָר עפּיס אַנדערש! הער ביק איז, דאַכט זיך, מיט איהר אַ גאַנצער שמעלקע! — געניסען זי אַביסעל קאָנפעטור, — האָסט-דו איהר געוויזען אויף דעם צעבער, — געניסען זי, מאַדאַם, און גיט אויך אייער פריילין! שעהמט זיך נישט, פריילין קעלבעל. זעהר גלייך, מאַדאַם קוה, וואָס איהר האַלט אייער פריילין תמיד נעבען אייך. וואָס קומט אַרויס פון די דאָזיגע, וואָס מען גיט אָב ערגיץ אויף דער האָדיוולע? אַ גענאַרטע זאַך, כ׳לעבען! רעדט מען שוין בעסער אייער פריילין שידוכים! שעהמט זיך נישט, פריילין, נישקשה, דאָס איז אַ בע־קאַנטע זאַך. קעלבעלע איז אַ ג׳טע, אַ כשר׳ה ווי די מאַמע. איך זאָג אייך, חלילה, נישט קיין קאָמפּלימענט, טאַקי נאָר דעם ריינעם אמת...

גראָד דענסטמאָל, בעדאַרף זיך מאַכען, קומט צו אונז מיט אַ וויזיט הער צעמפּעל מיט דער פרוי און מיט די טעכטער. האָפּסט דו, נישט היינט געדאַכט, דעם צעבער, טראָגסט איהם געשווינד אין זאַל אַ״ין, שטעלסט איהם אַנידער פאַר די געסט און מאַכסט צו זיי אויף קיהיש צו עסען פּאַלאָווע. שוין צייט, כ׳לעבען, זאָגסט דו, די קיה אויסצומעלקען און זיי צו פערטרייבען. ביז וואַנען איז דער שיעור אַזוי זיך אַרומצושלעפּען? ביי אונז אין דעם בעל-הבתישקייט געהט עס עפּיס צו גאָר אָהן אַ טאָלק!... דו קענסט דאָך דיר משער זיין, ווי אַלע זענען געבליבען געפּלעווט און ווי איטליכען איז געוועזן אויף דעם האַרצען. מען האָט דיך געשווינד אַרויסגע׳פּטר׳ט. פּלוצלים הערט מען אַ געשריי, מען לויפט אַרויס און מען זעהט — פינסטער איז געוואָרען איטליכען אין די אויגען! אין שטוב שטעהט רב איציק וואָלף, אונזער פיינע-בריה, אַ קאַטאָוועס אַ גבאי, וואָס אַלצדינג אין דער שטאָדט איז אין זיינע הענט און מען גלויבט איהם אויף נאמנות! דו שטעהסט אַקעגען איהם און שרייסט, נישט היינט געדאַכט, מיט אַזעלכע

װערטער: משטיינס־געזאָגט, װי אונזער קהל פֿיהרט אינגאַנצען! אַבי מען בעקומט שוין דעם באָק, דעם קהל׳שען צאַפּ, לאָזט מען אידם אָב און קיינער קוקט זיך אויף איהם מעהר נישט אַרום. װאָס טהוט אָבער אַזאַ צאַפּ? ער געהט מייסטענס אין קלויז, דאָרט איז זיין מקום מנוחה, ער לעקט, זייט מיר מוחל, די װענט, באַברעט זיך אין שמות, שפּרינגט אויך אין גערטנער מיט דער גאַנצער חברה ציגען, חאַפּט זיך שטילערהייד אַריין צו איטליכען אין שטוב; קוים קעהרט מען אַװעק די אויגען, שטעקט ער אַריין די מאָרדע אין אַ מולטער, אין אַ קעסטעל, אָדער אין אַ פּושקע און מאַכט אַשאָדען. נעהם־זשע, קהל, אָן דיין צאַפּ פֿאַר דעם בערדיל און מאַך אַזוי, אַז ער זאָל מעהר נישט שפּרינגען אין די גערטנער, מעהר נישט חאַפּען פֿון מולטער, ניין! דאָס טוהט נישט קיינער, איטליכער האָט מורא צו איהם אַפילו זיך צוצוריהרען. מאַכט זיך אַ מאָל שטעהן איין עדה יודען און שמועסען פֿון תוך־זאַכען, דער־זעהען זיי פֿון דער װייטענס אָט דעם קהל׳שען צאַפּ, הויבט די הויט אויף זיי אָן צו ציטערן און צולויפֿען זיך אין אַלע זייטען.

— חרפּות, בזיונות האָסט דו אונז אָנגעטאָן מיט דיינע מעשים, אַ װעלכע שענע לייט, כשר׳ע מענשען האָסט דו געמאַכט פֿאַר בהמות! אַי־אַי־אַי! — לאָזט אויס סענדערל, אָנחאַפּענדיג זיך פֿאַר׳ן קאָפּ. — עס זאָל זיך עפֿענען אַ גרוב, װאָלטען מיר לעבעדינערהייד אין איהר אַריין

דאס זיעבעטע קאפּיטעל.

ישׂראליק וויל נאָך אַלץ ווערען אַ מענש.

פֿאַר דריי עבירות בין איך געוועזען שטאַרק פֿעררופֿען אין שטעדטיל: דערפֿאַר וואָס איך בין אַ בחור העכער פֿון צוואַנציג יאָהר און נאָך נישט קיין בעווייבטער; דערפֿאַר וואָס איך האָב פֿערבויגען דאָס לערנען, אוועקוואַרפֿענדיג אינגאַנצען די גמרא, און דערפֿאַר וואָס איך בין אַריינגעטאָן מיט'ן גאַנצען קאָפּ אין די ביכלעך. די אידען אין מיין שטעדטיל האָבען מיך געהאַלטען פֿאַר אַ אַפּיקורס, געקוקט אויף מיך קרום, מיך אויסגעוויכט. נישט געוואָלט שטעהן אין מיינע ד׳ אַמות.

גענוג ווער איז דאָך דעם עלענדען אין דער פֿרעמד, נעבעך, נאָר ווער און ווינד איז נאָך פֿיעל מאָל מעהר יענעם, וואָס איז עלענד ביי זיך אין דער היים. דאָרטען, אין דער פֿרעמד, קען דער עלענדער קיינעם נישט, און קיינער קען איהם נישט. אַ ודאי איז דאָס אַ האַרצוועה-טאָג, אָבער קיין בזיון שטעקט דאָך נישט דערינען. ביי זיך אין דער היים, צווישען אייגענע, צו זיין פֿרעמד—אָט דאָס איז אַזאַ לאַגע, וואָס דערינען ליעגט אי האַרצוועהטאָג, מיט בזיון אינאיינעם. דאָס ביטערע געמיטה פֿון אַזעלכען, נעבעך, קען פֿיהלען יענער נאָר, וואָס צווישען די פֿערבעטענע אויף אַנ׳אַסיפֿה, אָדער אויף אַ קערמעשיל, אַ שטייגער, לאָזט מען איהם זיצען אַליין, קיינער קוקט זיך אויף איהם, בכיון צו נישט בכיון, נישט אַרום. עפּיס טאַקי נאָר ווי אַ רואה ואינו נראה איז ער, ער איטליכען זעהט, און איהם,—קיינער נישט. זאָגט ער עפּיס אַ וואָרט. הערט מען נישט, וואָס ער זאָגט, און זיינע ווערטער קומען צוריק איהם טאַקי אין די אויערען אַריין. ענטפֿערט איהם יאָ אַ מאָל איינער מיט

א האלבען מויל, אזוי אונטערן נאז, זעהט דאס אוים, ווי ער שענקט איהם א ווארט, טראכטענדיג דערביי ביי זיך: גא און געה דיר צו אלדי רוחות!

ווען איך זאל ווי פריהער געווען זיצען טאג ווי נאכט פערשפארט ביי מיר אין צימער איבער מיינע ביכער, וואלט איך אפשר די לאנגע מיינע, צו זיין פונ'ם עולם פערהאסט, נישט אזוי שטארק געפיהלט. אצונד אבער, אז צוליעב דער שלאפקייט מיינער, נישט-דא-געדאכט, בין איך געצוואונגען געווען וועניגער צו לערנען און א מאל טאקי אויף א צייט אינגאנצען אוועקלעגען דאס לערנען, אט דענסטמאל פלעג איך עס גוט פיהלען, ווי פינסטער און ביטער מיר איז, פון איינענע און פון פרעמדע אבגעריסען צו זיין, נישט אהין, נישט אהער.

די מאמע מיינע האט זיך שטארק געערגערט, וואס מיט מיין אויפפיהרונג און מיט'ן גאנצען בענעהמען זיך ביינעם בין איך אוועק אין א זייט פון אלע אידען אין שטעדטיל. דאך האט זי זיך געהיט נישט צו זאגען מיר א קרום ווארט, כדי דערמיט נישט צו קרענקען דעם בן-יחיד איהרען, און דערפאר איז די ליעבשאפט מיינע צו איהר פארגרעסערט געווארען נאך מעהר, און ווען מיר איז נישט גוט געווען אויפ'ן הארצען, פלעגט עס מיך ציהען, ציהען, אויסגיסען פאר איהר מיין ביטער געמיטה.

— אוי, מאמע, נישט גוט! — קלאג איך מיך פאר איהר א מאל, אין א שווערער מינוט — נישט גוט א מענשען צו זיין אליין!

די מאמע מיינע טוהט זיך א כאפ, דערהערענדיג עס, מאכענדיג צו מיר מיט א שיינענדיג פנים פאר פרייד:

— האסט מיך מחיה געווען, זוהנעניו! ערשט טאקי האט מען דערפון גערעדט. מען זאל געווען דערמאנען משיח'ן, וואלט ער געקומען איך זעה דערינען בעשיינפערליך דעם בעסטען סימן. אז דאס, וואס איך האב דיר אצינד צו זאגען, איז פון דעם אויבערשטען טאקי. איך בין זיכער, אז היינט וועסטו מיך שוין גערן אויסהערען; דאס מזל דיינס זאל דיר פון היינט אן—אוי הלואי רבונו של עולם—אנהויבען צו שיינען אזוי ווי דער ליכטיגער מארגענשטערען. הארך-זשע, מיין זוהן! היינט האט מען מיר פארגעלעגט א שידוך פאר דיר, אבער גאר א טייערען. א כלה—א גאלד! א שענע, א רייכע, אויך...

— גענוג! גענוג! — בעט איך דער מאַמען, זי אָבער הערט נישט און שיט מיט שבחים טאַקי אַלץ ווייטער.

— אויך געלט אַ כך, מתנות, צירונג, גאָלד און זילבער, ברילױאַנטען, אַ שענע גאַרדעראָבע, קעכט, אַלצדינג כּדרך הנגידים!...

— אַלצדינג כּדרך היהודים, ווי בײַ אידען טאַקי! — שריי איך אויס אַרײנפֿאַלענדיג איהר אין די רעד — אַלטע מעשׂיות! אָנהויבען הויבט זיך עס אָן כּדרך הנגידים און דער אויסלאָז איז ווי געװעהנטליך, כּדרך הקבצנים: קינדער אַ זעציל, דלות, אַ ביטער לעבען, מלמדות, בטלנות, מעקלערײַ, אַ געבױגען רוקען, אַ בוקען זיך, אַ קניען, אַ זאָגען מודים, אַ פֿאַלען תחנון, אַ לױבעניש, עלינו לשבח, טפֿו! לשבח, לשבח, לשבח און לשבח...

— גענוג, לאָז שוין זיין גענוג! — מאַכט די מאַמע, אָבשפּרינגענדיג צוריק אַ דערשראָקענע — עפּים אַ מבול פֿון ווערטער, בעהיט זאָל מען ווערען. שאַ, שאַ, איך וועל שוין מעהר נישט רעדען. ווען דו זאָלסט נישט געווען אָנהויבען, וואָלט איך קיין וואָרט נישט געזאָגט, דו מיט דיין מויל אַליין האָסט אָקאָרשט געזאָגט, ווי אין פּסוק שטעהט: נישט גוט צו זיין אַ מענשען אַליין. דאָס טייטש: נישט גוט אַ מענשען צו זיין אָהן אַ ווייב.

— ע־ע, מאַמע! דאָס האָב איך גאָר געזאָגט אַ נגעגען דעם, וואָס איך געפֿין מיך דאָ אייגער אַליין דערווייטערט פֿון אַלע מענשען.

— דו, ישראָליק, דו אַליין האָסט זיך דערווייטערט פֿון לייטען, דו געהסט דאָך אין זייער וועג נישט. אויב דו ווילסט, קענסט־דו דאָך די זאַך פֿערריכטען.

— אפֿשר אַ בעל תּשובה ווערען ראַטסט־דו מיר, מאַמע. צוריק אַ בטלן זיין מיט די אַלע פּאָסטעמקעס פֿון די בטלנים אונזעריגע? טאָן אַזוינס, וואָס אַ געגען דעם פֿערשטאַנד און דעם ווילען מיינעם און זיין כּל ימי אַ שוטה, כּדי שוטים זאָלען פֿון מיר צופֿרידען זיין — ניין, מאַמע! דערמיט וועל איך מיר נאָר ערגער מאַכען: אַ מענש, וואָס טהוט קאַפּויר זיין פֿערשטאַנד, קאַפּויר זיין ווילען — דער איז אַ גאָרנישט, ערגער פֿון אַ נבלה. דאָס איז נישט אויף אידען אַליין, נאָר בכלל אויף אַלע מענשען געזאָגט געוואָרען.

די מאַמע שווייגט, קוקט אויף מיך פֿערזאָרגט, שאָקלענדיג מיט'ן

קאַפּ, און זיפצט. מיר איז שטאַרק אַנגעזאָלצען אויפ'ן האַרצען און איך קלאָג מיך פאַר איהר פאַר גרויס צער:

— וועה מיר, מאַמע, וואָס דו האָסט מיך גאָר געבוירען, אַנ'אומגליקליכער, אַ פערהאַסטער זיין ביי אַ וועלט מענשען! ביטער איז מיר פון אייגענע, פון אידישע קינדער, און ביטער איז מיר פון "יענע", פון די נישט-אייגענע. די האַסען מיך דערפאַר, וואָס איך בין נישט אַזאַ יוד, ווי זיי ווילען, און ביי יענע בין איך ווי אַלע יודען אויף צרות אַ יוד. — פאַר דער דאָזיגער זינד, וואָס איך מיט מיינע עלטערן זענען מיט איהר אויף דער וועלט געקומען, וואָס מיר האָבען זי בירושה פון אברהם אָבינו אָן, ווערען מיר בעשטראָפט מיט גרויסע צרות, מיט אונטערדריקונגען, גזרות רעות, יסורים, לייד, און כל המיני פורעניות. אַ געגען אַזאַ אומגליק האַלט איך עס פאַר דער גרעסטער שולד, טאָן אַלע מיטעל, וואָס נאָר מעגליך. אַ מענש, וואָס מען נעהמט איהם אַרויס פון כלל מענשען; וואָס מען דערנידעריגט דעם מענשליכען ווערטה, גאָטס מתנה אין איהם; וואָס מען פּאַקט איהם אַריין אין אַ ענג אָרט ווי אַ פויגעלע אין שטייג, נישט צוריהרען זיך פון דאַנען אַהין, און ביי איהם איז עס—עט, גאָרנישט,—אָט אַזעלכען וואָלט פיעל גלייכער געווען, ער זאָל גאָר נישט געבוירען ווערען אויף דער וועלט. איך בין אַ מענש, מאַמע! איך לעב און וויל לעבען, עס גלוסט זיך מיר אַרויסגעהן פון דער ענגשאַפט און לעבען מיט לייטען גלייך אין גאָטס גרויסער וועלט. טאָן וואָס נאָר מעגליך איז, אַז דאָס יודישקייט זאָל מיר ניט שאַדען, און די לאַגע מיינע צו פערבעסערן.

— אוי, וואָס רעדסטו, מיין זוהן! — טהוט די מאַמע אַ געשריי, בלייך ווערענדיג ווי די וואַנד, נאָר צום חלש'ען.

— בערוהיג זיך, מאַמע! — נעהם איך זי איין מיט גוטע רייד — ישראל דיין זוהן איז ישראל, און ישראליק וועט ער פערבלייבען אויף אייביג. פערבעסערן די לאַגע מיינע מיין איך דורך בילדונג. דורך דעם וואָס איך וועל ענדיגען דעם אוניווערזיטעט, וועל איך בעקומען בעזונדערע זכיות, צווישען זיי אויך דעם זכות, אַרויס פון דער ענגשאַפט, פון דעם תחום און פראַנק און פריי זיך בעוועגען אויף דער גאַנצער וועלט.

— נו, מילא, ווילסט, אַ פנים, זוהן מיינער, צו דיינע מעשיות, טאָג חי נאַכט שוויצען איבער דיינע ביכער! — זאָגט די מאַמע זאָרגענדיג

זיך פאַר'ן געזונד פון מיין גוף און פאַר די רוהיגקייט פון מיין נשמה— אוי, דיינע ביכער, דיינע ביכער! נאָר אויף לייד און אויף צרות זענען זיי אונז. ישראל! אַ פּראָסטע יודענע בין איך און איך פערשטעה כלל נישט, וואָס איז דיר אַזוינס די דאָזיגע וועלט, פון וועלכער דו רעדסט אַזוי אָפט, און צו וועלכער עס ציהט דיך אַזוי שטאַרק? זיין לע'ם דער מאַמען דיינער, האָסט, דאַנקען גאָט, ביי מיר אַלע בעדערפעניסען דיינע. און פאַר וועמען האָרעווע איך און רייס קריעה מיין גאַנץ לעבען? טאַקי נאָר פון דיינטוועגען דאָך, זוהנעלע.

— זיין אַלעדיגגע'הער און זיצען אויף דער מאַמעס קאַרק, אַך, ווי מאוס דאָס איז! אַ דערוואַקסענער בחור ווי איך זאָל זיך האַלטען אין דער מאַמעס פאַרטוך, עסען און גאָרנישט טאָן, — וואָלט גלייכער געווען איהם, איהר, פאַר לייטען, אַז ער זאָל גאָר נישט געדאַכט ווערען אויף דער וועלט. ניין, קיין בטלן וויל איך נישט זיין, גענוג בטלנים ביי אידען חוץ מיר.

— איך בעט דיך, לעג אַוועק דיינע ביכער, יענע ביכלעך דיינע... ישראל, און די דאָזיגע „פראַווע" צו וואוינען וואו מען טהאָר נישט, פון וועלכער דו רעדסט, אָך, דערצו איז דאָ אַ מיטעל—געלד, אַ שיין פון אַ בעל מלאכה.

— וואָס הייסט געלד?!

— אָך, מען בעצאָהלט פאַר אַ „קופּעצעסטוואָ" פון וועלכער גילדע עס איז, און דאָס גיט דעם אידען דאָס רעכט צו זיצען דאָרט אין דער וועלט, צו וועלכער עס ציהט דיך אַזוי שטאַרק.

— אוי, וועה איז יענעם, וואָס איהם שטעהט-ביי דער זכות פון געלד און נישט זיין אייגענער זכות, אַ רעכט, וואָס קומט דורך געלד, איז אַ שאַנדע אי צוגלייך דעם, וואָס ער גיט עס, אי פאַר יענעם, וואָס בעקומט עס. פע, איך וויל עס נישט, און מסחר האָב איך בכלל פיינט. איך האָב עס פיינט צוליעב די סוחרים, וואָס דער גרעסטער טייל פון זיי, פון די טאַנדעטניקעס ביז קרעמער און באַנקירען, זענען אַלע פון לבן אַרמי'ס תלמידים, און די סוחרים ווידער האָב איך פיינט צוליעב דער קנאָה, קאָנקורענץ, און די גרויסע פלאָנטערניש און דעם גאַנצען שטייגער פון האַנדעל-וועלט, וואָס ווילענדיג—ניט ווילענדיג ווירקט דאָס שלעכט אויף זיי. גענוג טאַנדעטניקעס, גענוג קרעמער זענען דאָ ביי אידען חוץ מיר! און דאָס וואָס דו זאָגסט—אַ שיין פון אַ בעל

מלאכה,—ס'טייטש, מאמע, ווי קומט צו מיר מלאכה? ניט איך קען זי, ניט איך וויים זי.

— מלאכה איז ניט אזוי נויטיג, — האט מיר איינגערוימט די מאמע, — דער עיקר איז דער שיין פון א בעל מלאכה, דו פערשטעהסט ! ...

א קרים מיט'ן נאז האט געדינט פאר א ענטפער אויף דער מאמעס ווערטער, וואס האבען מיר נישט געשמעקט. חאטש אייגענטליך איז דא א היתר, אז עס געהט אין לעבען אריין, אויפצוטאן אנאויבער־הסברה, ווי צום ביישפיעל: אנ'עירוב, מען זאל מעגען טראגען, אנ'עיסקא, אויף צו נעהמען פראצענט,וכדומה.

א היבשע ווייל האב איך געשוויגען, פארדרעהענדיג די נאז, דערנאך בין איך ארוים מיט דער שפראכע, קורץ און שארף: איך וויים נישט מעהר ווי א דיפלאם פון אוניווערזיטעט און דעם דיפלאם מוז איך זעהן צו בעקומען מיט מיין גאנצען כח. איך וועל נישט רוהען ביז איך וועל איהם האבען. איינמאל פאר אלע מאל, איך וויל לערנען !

— לערנען די תורה דיינע, משטיינס־געזאגט ! אוי דיין תורה, אט זי נעהמט דאך ביי דיר צו דעם גאנצען כח דיינעם. ישראל ! ...

— דאס לעדיג־געהן שוואכט מעהר אב דעם כח און מאכט איהם אוים מענשען.

די מאמע, וואס זאל זי טאן, נעבעך, האט מיר נאכגעגעבען, נאר מיט א תנאי, איך זאל מיר בעשטימען א צייט אויף לערנען, א צייט אויף שפאצירען געהן, אויף שלאפען, און נאך אויף אזעלכע זאכען צום אבהיטען דאס געזונד. ביי א געזונדען קערפער איז דא א געזונטע נשמה.

בכן האב איך אין א גוטער מזל'דיגער שעה צוריק זיך גענומען צו די ביכער, לערנענדיג גאנץ געשמאק מיט א סדר אקוראט ווי פריהער, ביז וואן עס איז געקומען די צייט פון די עקזאמענס.

אכטע קאַפּיטעל

אַ מאַמעס האַרץ איז אַ נביא.

אין איין שענעם פֿריהמאָרגען, וועסנע-צייט, איז פֿערפֿאָהרען צו אונזער הויז אַ בויד, וואָס אין איהר האָב איך בעדאַרפֿט פֿאָהרען קיין דניעפּראָוויץ, אָבצואַרבייטען דאָרט מיין עקזאַמען. די מאַמע איז געווען זעהר אומעטיג, די אויגען האָבען איהר נישט געטריקענט פֿון טרעהרען, אַלץ געוויינט און אויף מיך געקוקט, געקוקט און ווייטער געוויינט.

— וויין נישט, מאַמע! — האָב איך זי געבעטען און אַליין טאַקי זיך אויך צוויינט. עס איז מיר עפּיס שרעקליך שווער געווען אויף דעם האַרצען. — וויין, כ׳לעבען, נישט, מאַמעניו! איך פֿאָהר דאָך נישט אַוועק, גאָט ווייסט וואוהין און אויף וואָס. איך מוז שוין דאָך איבערקומען דעם טאַנץ, האָב אַזוי פֿיעל געאַרבייט, אַזוי פֿיעל געהאָרעוועט. גאָט וועט העלפֿען, איך וועל דערגרייכען מיין וואונש, איך וועל קענען פֿערדינען מיין ברויט בכּבוד און זיין לייטען גלייך, — דענסטמאָל, מאַמעניו, וועסט-דו פֿון מיר נחת האָבען, וויין, כ׳לעבען, נישט, וויין נישט, מאַמעניו!

— אַך, ישראָליק! — האָט זי געענטפֿערט, — עס איז דיר גרינג אַזוי צו זאָגען. אַ מאַמעס האַרץ אַז עס וויינט, קען מען עס אַזוי גרינג נישט איינגעהמען ווי אַ קינד. עס וויינט נישט אומזיסט. עפּיס שפּירט עס, עפּיס שמעקט עס אַזעלכעס אָן, וואָס קיינער קען עס מיט דעם שכל נישט פֿאַרשטעהן. איך בעט דיך, ישראָליק, טאָמער וואָלט פֿאָרט אַ סברא געווען, דו זאָלסט נישט פֿאָהרען! צו וואָס זאָלסט-דו זיך אין די יאָהרען אַזוי, נעבעך, פּלאָגען? ווער ווייסט, אויב נאָך אַלע מיה וועט דיר שוין גוט זיין? אויב דיין פּלאָגען-זיך וועט דיר עפּיס העלפֿען? וויפֿיעל געבילדעטע מענשען געהען, ביי אונז יודען, אָהן שטיוועל,

נעבעך! וויפיעל געלעהרענטע מענשען ווערען פערפאַלען און קומען אָפּ זייער גאַנץ לעבען! ישראליק, דער גאַנצער ענין פון די שקאָלעס זייערע און די תורה וואָס מען לערענט — דאָס איז דאָך גאָר אַ נייס, אונזערע עלטערן האָבען דערפון אפילו נישט געוואוסט. הלואי זאָל דאָס נישט זיין אויף צרות אונז און כל ישראל, קינדער זאָלען פון די עלטערן נישט אָבגעריסען ווערען. איך בעט דיך, בלייב אין דער היים! שווער איז מיר, זעהר שווער צו שיידען זיך מיט דיר.

דער בעל־עגלה איז אַריינגעקומען אין שטוב, פערנומען אַלע מיינע זאַכען און האָט דערמיט איין עק געמאַכט פון מיין שמועס מיט דער מאַמען. מיר האָבען ביידע וויינענדיג זיך געקושט און געזעגענט, איך האָב מיך אַריינגעשטופט אינוועניג אין דער בויד און אַוועקגעפאָהרען.

לאַכט אייך, איהר היינטיגע אויפגעקלערטע, לאַכט אייך פון וואָס איהר ווילט, נאָר לאַכט נישט, איך בעט אייך, דערפון, אַז אַ מאַמעס האַרץ וויינט נישט אומזיסט! כל־זמן איהר שווייגט און קענט מיר נישט ענטפערן, וואָס איז אַזוינס לעבען? ווי אַזוי עס ווערען ביי אונז אינוועניג אין די געהירען צוגעבערייט און געמאַכט אַלע אונזערע געדאַנקען און געפיהלען? ווי אַזוי עס שפינען זיך, עס וועבען זיך אין אונז אויס וואונ־דערליכע חלומות פון אַזאַ שטאָף, פון אַזאַ פאַדים, וואָס לעת־עתה איז ער נאָך אפילו אויף דער וועלט נישטאָ און וועט ערשט אויסוואַקסען שפעטער? — כל־זמן איהר שווייגט און הייבט עס נישט אָן צו פאַר־שטעהן, וועל איך אייך, נישקשה, נישט לאָזען לאַכען דערפון, אַז אַ מענשענס האַרץ פיהלט און טרעפט! איהר טהאָרט נישט, איהר האָט נישט דאָס רעכט צו לאַכען, אויב איך זאָג, אַז מיין מאַמעס האַרץ האָט געוויינט נישט אומזיסט! — דער עקזאַמען איז מיר נישט געראָטען!

עס שאַדט אָבער נישט צו וויסען, ווי אַזוי און וואָס מיר האָט נישט געראָטען. דעם טאָג, וואָס איך האָב מיך בעדאַרפט עקזאַמענירען, בין איך דוקא געווען בעהאַרצט און האָב נאָך, פון קוראַזש וועגען, אויף אויסגעטרונקען אַ גלעזיל בראַנפען, הגם איך טרינק קיינמאָל נישט! נישקשה, האָב איך געטראַכט, גאָט וועט העלפען! וואָס האָב איך מיך אַזוי צו שרעקען? איך האָב דאָך צוטאָן מיט געלעהרענטע, איידעלע מענשען, מסתמא וועלען זיי זיך בעגעהן מיט מיר דעליקאַט, פיין, אַזוי ווי געלעהרענטע בעדאַרפען צו טאָן, און דערמיט וועלען זיי מיר אונטער־געבען שטאַרקייט. נאָר, אוי וועה! קומענדיג צום עקזאַמען, האָב איך

באלד אראבגעלאזט די נאז. די לעהרער זענען געזעסען אנגעטאן אין מונדירען מיט מעשענע קנעפ און געקוקט אויף מיך אזו שטרענג, אזוי בייז, גלייך ווי איך האב גע'גנבה'ט, אדער געקוילעט א מענשען; זיי האבען געקוקט אזוי ווי אין יענע צייטען א סטאנאוואי, ווען דאס ערשטע ברוך־הבא איז ביי איהם געווען: „איסקודעווא? יא טעבי!... פאספארט מאיעש?“... צו וואס, דאכט זיך, זאלען לעהרער, וואס זייער עסק איז צו מאכען פון אונז, פון אונזערע קינדער מענשען מיט שכל און מיט געפיהל, וואס זייער עסק פאדערט, זיי זאלען זיין גוט, פראסט און צו איטליכען צוגעלאזט, בכדי עס זאלען פאר זיי זיך עפענען די הערצער, אין וועלכע זיי בעדארפען זייהען און פלאנצען מדות טובות, — צו וואס, דאכט זיך, זאלען זיי טראגען מעשענע קנעפ און קוקען שטרענג ווי קווארטאלנעס? וואס איהר ווילט זאגט איך, עפיס קען מען זיך נישט פארשטעלען סאקראטעס, פלאטאן, אריסטאטלעס וכדומה אין אזעלכע קנעפלעך מיט אזעלכע זויערע מינעס און פינסטערע צורות... עס פארשטעהט זיך, אז פון זייער ברוך־הבא האב איך באלד פערלארען דעם קוראזש און האב שוין נישט געוואוסט, וואס מיט מיר טוהט זיך. אויב דאס טאקי מיינט דער פסוק, האבען די לעהרער דערלאנגט זייער וואונש, וואס דערלאנגען הייסט. מיין קאפ איז שוין געווען פערשלאגען... באלד דערויף האט זיך געווענדעט צו מיר עפיס א לעהרער מיט אזא מינע, ווי איינער רעדט: אויך מיר א מענש! איך בין עס דער גרויסער קאפ, דער אפענער מח. איך פרעג! פארשטעהסט־דו? איך, איך פרעג. דרך־ארץ, אזאזס; מיט אזא מינע האט ער צו מיר זיך געווענדעט און מיך מכבד געווען מיט א פסוק פון דאנען, פון דארטען, ביז מען איז ארויף אויף א מעשה, אקוראט אויף דער באבע יאהא! איך האב מיך פארדרעהט, פערפלאנטעט, פערקראכען קיין בויבעריק. די לעהרער האבען מיר אנגעטאן כבוד, מיר געשענקט א געלעכטעריל, שוין מיט א פרעהליכער מינע און דערמיט איז געווארען איין עק פון מיין עקזאמען, איין עק פון מיין גאנצער מיה, איין עק, א סוף פון אלע מיינע האפנונגען!

פאר צרות האב איך נישט געקענט איינזיצען אויף דער סטאנציע און האב מיך ארומגעבלאנקעט אין דער שטאדט, אויסגעמאסטען אלע גאסען און די הויכע שענע בערג. איך פלעג קומען אויף דער קווארטיר נאר וואס־ס'איז אבצועסען און שלאפען. עס רעדט זיך נאר אזוי שלאפען! דער שלאף האט פון מיר זיך אינגאנצען אבגעטאן און איך פלעג

צובֿרענגען שרעקליכֿע נעכֿט, וואַרפֿענדיג זיך אויף מיין געלעגער פֿון איין זייט אויף דער אַנדערער! קוים האָב איך צוגעמאַכֿט איין אויג, זענען פֿאַר מיר, ווי פֿון דער ערד אויסגעוואַקסען עפּיס ווילדע געשטאַלטען, געקוקט אויף מיך ביז מיט זויערע מינעס — און עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ שפּיל, די גוטע שפּיל. ס'איז געגאַנגען אַ קאָמעדיע, אין וועלכער איך פֿלעג זיין דאָס כפּרה־הינדעל. קוקען ווי אַ האָהן אין „בני־אדם", וואָס פֿאַר מיר, נישט צו וויסען פֿון „בני־אדם" די טייטש, וואָס „בני־אדם" הייסט אַזוינס — און פֿיהלען, עפּיס דרעה איך מיך, דרעה מיך אין דער לופֿטען, געבונדען אויף אַלע פֿיער, ווי מען שלאָגט מיט מיר כפּרות. איינמאָל האָב איך בשעת אַזאַ שפּיל, אַ קרעה געטאָן, עפּיס נישט מיט מיין קול און האָב פֿון מיין קרעה זיך אַליין טאַקי דערשראָקען, אַזוי אַז איך בין נישט טויט, נישט לעבעדיג אַראָבגעשפּרונגען האַסטיג פֿון מיין געלעגער און אַרויסגעלאָפֿען צוקאַכֿט אין דרויסען. עס האָט מיר זיך געדאַכֿט, מען לויפֿט מיר נאָך אין איין קול: וואו איז ער ערגיץ?. כאַפּט איהם!... לויפֿענדיג אַזוי הענדום־פּענדום, אין איין אָטהעם, שלאָג איך מיך אָן פּלוצלים אין עמיצען עפּיס און דערפֿיהל, ווי אַ קאַלטע האַנד האַלט מיך אייזען פֿעסט. אַקעגען מיר, גיב איך אַ בליק, שטעהט אַ אַלטע באַבע, אַ דאַרע, אָהן אַ לויט פֿלייש, נאָר הויט און ביין. אויף דעם אָרט פֿון די אויגען זענען צוויי טיפֿע לעכֿער, בעברעהמט מיט אַ שמוציג־געקנייטשטע הויט ווי יערכֿע, פֿון אַ מיתה־משונה־קאָליר, דאָס מויל אָפֿען ביז צו די אויערען, אָהן איין צאָהן, לעדיג, וויסט, נאָר וואָס דאָס צינגעל אינווענדיג וואַרפֿט זיך, קרימט זיך צאַפּלענדיג ווי אַ וואָרעם אין זיין גריבעל. אויפֿ'ן אָרם הענגט איהר אַ קויש מיט גרויסע לעבעדיגע ראַקעס, וואָס קריכֿען אומגעלומפּערט איינע די אַנדערע אויף די קעפּ, מאַכֿענדיג מיט די הערנער, ווי די צוואַנגען. זי קוקט מיך אָן שווייגענדיג, דאָס מויל ציהט זיך איהר אויס נאָך ברייטער. דאַכֿט זיך, עס לאַכֿט. משטיינס־געזאָגט, אַ לאַכֿען, פֿון וועלכֿען עס לעגט זיך אויף דער נשמה אַ פֿינסטערער שאָטען מרה־שחורה און עס ווערט פֿערקיהלט אינווענדיג אין בויך... עס קומט מיר אויפֿ'ן געדאַנק די באַבע יאַהאַ, דאָס אומ־גליק מיינס שוין עטליכֿע יאָהר, וואָס שטעהט מיר אין וועג און לאָזט מיך נישט אויפֿקומען. אַ קאַלטער שווייס טרעט מיר אויפֿ'ן לייב אַרויס און עס ווערט מיר איבעל נאָר צום חלשען. איך טהו מיר אָן אַ כּח גיב מיך אַ ריס פֿונ'ם אָרט און לאָז מיך לויפֿען ווי אַ דולער.

די באַבע יאַהאַ האט אויף מיך אָנגעמאַכֿט אַזאַ אימה,

האָב לויפיענדיג מיך ארומגעקוקט אין אַלע זייטען שטאַרק היטענדיג זיך, מיך זאָל זי נישט בעגעגענען. געהערט האָב איך פון גאַנץ לאַנג, אז וואוינען וואוינט יאַהאַ אין דניעפּראָוויץ, און האַלט שטאַרק אין דער מורא איטליכען פון יענע מיט די לאַנגע נעזער. לאָז איינער אַזעלכער זיך איהר נאָר אַ וויז טאָן, האַפּט זי איהם בייז דער נאָז, טהוט אַ פייף — קומען די גוטע לייט די מזיקים, רוחות. זי שלעפּט איהם בייז דער נאָז און יענע שטופּען אונטער, ישובו בנים לגבולם, קומען די לאַנג-נאָזענדיגע אין זייער רוה אַריין. פון יענער צייט אָן האָב איך אָנגעהויבען אַליין טאַפּען מיך בייז דער נאָז, בעהאַלטענדיג זי ווי ווייט מעגליך פאַר גרויס סכנות

דאָס נײַנטע קאַפּיטעל.

ער האָט זי װידער דערטאַפּט.

שפּאַצירענדיג איינמאָל אויף דער גאַס, דערזעה איך פון דער־װײַטענס, װי פּאָליצײַליַיט שלעפּען עפּיס אַ מין בהמה און שלאָגען עס טויט־שלעג. לויט מײַן שולדיגקייט, װי איינער פון דער חברה „צער בעלי־חיים" בעדאַרף טאָן, האָב איך מיך באַלד געלאָזט געהן צו די פּאָליצײַליַיט, בעטען אויף איהר רחמים. אַז איך בין צוגעקומען נעהענטער און אַ קוק געטאָן, האָט מיך בעשלאָגען אַ קאַלטער שוױיס,—דאָס איז זי מיט די בײנער—מיט דער קאָלטענעװאַטער פּאה, מיט דעם געַרגעלע און מיט דעם קרומען צוקאַראַדאַשעטען רוקען! דאָס איז זי, זי — מײַן אַלטע, מײַן דאַרע, מײַן בידנע שקאַפּע!

— פאַר װאָס, — פרעג איך די פּאָליצײַליַיט, — פאַר װאָס שלאָגט איהר אַזוי אַ לעבעדיגע בעשעפעניש, נעבעך?

— נישט דײַן עסק, טראָג זיך װײטער, זלידניע!

— כ'בין אַ חברה־מאַן פון דער חברה „צער בעלי־חיים,—איהר פערשטעהט?

– מיר פיהרען זי אין פּאָליציַיע,– ענטפערען מיר די פּאָליצײַליַיט מיט אַ האַלבען מויל.

– פאַר װאָס קומט נאָך שלאָגען?

– אָהן אַ קלאַפּ האָט דאָס פירען עפּיס קײן פּנים נישט, אַזוי װי אַ חתונה אָן כלי־זמר,–ענטפערען זײ מיט שפּאָט!

– עס איז דאָך אָבער אַ צער בעלי־חיים, טוט איהר דען ניש װעה. אַז מען שלאָגט זי? ס'טײטש. איהר שלאָגט דאָך אַ נפש אַ מענשליכען נפש! –

— וואַ־אַ־אָ־אָ־ס!? — רופען זיך אָן די פּאָליצייליט אויסשטעלענדיג אויף מיר אַ בייזען פּנים און בדקעווען מיך מיט די אויגען.

פון דעם דרייגאָרענדיגען „וואָס" און פון דעם בדקעווען מיך בין איך פערציטערט געוואָרען מיט די אברים, בעזונדערס מיט דער נאָז. און כמעט נישט ווילענדיג, איז מיין האַנד אַריין אין דער קעשענע, און פון דער קעשענע אין זייערע הענד און באַלד טאַקי זענען זיי געוואָרען ווייכער. און בענוצענדיג זיך מיט זייער גוטסקייט, האָב איך זיי אַ פרעג געטאָן שוין ווי אַ גוטער בעקאַנטער:

— אָט דאָס בעשעפעניש, — מיט וואָס האָט זיך עס פערזינדיגט?

— די בהמה דאַרף זיך ניט אומשלעפען אין שטאָדט. על פּי דין דאַרף זי ליעגען אין שטאַל ביי זיך.

— למאי אַנדערע שלעפען זיך אַרום אין די גאַסען דאָ?

— אָט, וואָס האָבען מיר דאָ צו רעדען? אַזוי הייסט מען און אָט אַזוי טוען מיר. איבעריגענס, אַז דו שטעלסט זיך דאָ אַזוי אַרויס, זאָג, אפשר איז דאָס דיין קליאַטשע?

איך האָב געוואָלט באַלד ענטפערן: יאָ, זי איז מיינע, די קליאַטשע איז מיינע! גראָד אָבער האָב איך אויף איהר אַ קוק געטאָן און עס האָט מיך מיאוס פערדראָסען, ווי אַזוי זי שטעהט זיך רוהיג, אָהן אַ פיצעל געפיהל, גלייך ווי דער גאַנצער שמועס געהט זי נישט אָן: גלייך ווי נישט זי מיינט מען, די וואַנט מיינט מען; גלייך ווי זי טראַכט זיך: נו, מילא, אַז מען בעליידיגט מיך, אַז יענע מאַכען חוזק, וואָס־זשע אַרט עס מיך? אָדער גלייך ווי זי טראַכט ג אָ ר נ י ש ט, טאַקי פשוט גאָרנישט, עס ליגט איהר נישט מעהר אין זינען, ווי דערטאַפּט מען ערגיץ עפּיס, אָנצושטאָפּען די קישקע. פאַר פערדראָס האָב איך שוין געוואָלט זאָגען: ניין, זי איז נישט מיינע, מיר געהערען זיך כלל נישט אָן! האָב געוואָלט אַ שפּיי טאָן און צוועקגעהן... נאָר באַלד האָט זי מיך אָנגעהאַפּט ביים האַרצען, אַזוי אַז מיט פייער האָב איך אַ זאָג געטאָן: מסתמא איז זי מיינע...

וואָס טויג דאָ אַ סך צו ברייען פון מיין גאַנצען שמועס דערנאָך מיט די פּאָליציייסקע? כּיצר, איך האָב מיך מיט זיי אויסגערונגען, בעצאָהלט, אָבגעגעבען זייערט און אויסגעלייזט די קליאַטשע פון זייערע הענט, נאָר באופן, איך זאָל זי אַרויספיהרען פון דער שטאָדט. אויב אָבער זי וועט זיך פּאַפּאַען נאָך אַ מאָל פאַר זייערע אויגען, מעג איך מיך ריכטען, אַז דענסטמאָל וועט מיר שוין קאָסטען... טייערער

איך האב געהאלטען ווארט און, נישט לאנג געטראכט, לאז איך מיך מיט דער שקאפע אין וועג אריין.

שטעלט איך פאר מיין לאגע אויף דעם וועג, ערטערווייז גריבערדיג מיט שטיינער און מיט דערנער, גיה איך, שלימזל, צופוס מיט א קליאטשע! איך פלאג מיך, ארבייט איבער די קרעפטען, גיה פאראויס און זי קוים וואס זי שלעפט זיך, קוים וואס זי הויבט א פוס. דאס איז נאך גוט, צוצייטען פערשטרויכעלט זי זיך, שטעלט זיך אנידער, האטש האק זי און ברעך — נישט פון דעם ארט! זי נעהמט זיך גאר אראב פון דעם וועג און וויל פערקריכען ערגיץ אין א בלאטע. וואס טהוט מען מיט איהר? וואס פאר א עצה גיט מען זיך דא? איך נעהם זי אן ביי דער טשאפרינע און שלעפ זי מיט געוואלד. איך ווער אבער מיד זי שלעפענדיג און גיה אב מיט שוויס. עס רייכט מיר אוים דאס הארץ זי צו שלעפען, א רחמנות, עס מוז איהר וועה טאן! שלעכט, זעהר א שלעכטער עסק! איך שטעל מיך אנידער מיט פערלעגטע הענט, שטארק אנגע'כרוג'ט אויף איהר און בטל חלומות:

— פע, כ'לעבען! — זאג איך אנגעדרודעלט, עפים ווי גלאט אזוי אין דער וועלט אריין. — איך האב מיך נישט געריכט, כ'לעבען, זי זאל מיר אנטאן אזוי פיעל צרות, אזוי פיעל לייד פאר מיין פריינדשאפט, פאר מיין גוטסקייט! איך קריג מיך דא פאר איהר אזוי, האמפער מין און נעהם מיך פאר איהר אן; איך פערווארף פאר איהר א גוטווארט, בעט זי ווי-עס-איז אב, מען זאל זי אזוי מיאוס נישט בעהאנדלען; איך גיה צוליעב איהר צופוס ווי א בעטלער, כבוד שוין אין א זייט, לעג אנידער מיין געזונט און פייניג מיך דא אזוי, — וואס איז? בכדי זי זאל זיך צו-שלאגען צו עפים בעסערס, אויסצורוהען, צו עטהמען פריי — און זי מאכט מיר א פערפוילטע לעבער, טהוט מיר אין דער גאל אריין, ווי דער ערגסטער שונא! אדרבה, איך פרעג, איז דאס רעכט, איז דאס שען? — פע, כ'לעבען! איך מאך ביי מיר גאנצע פלענער און טראכט זעהר פיעל וועגען איהר, אלץ וועגען איהר, וועגען איהר — און זי צושלאגט מיר אלע מיינע געדאנקען מיט איהר איצטיגער אויפפיהרונג. איך זאג איהר: גיה! — שטעלט זי זיך אב פון הינטען; איך שריי: גיה מיט דעם וועג! — קריכט זי אין בלאטע. איך אדרבה ואדרבה — און זי אלץ קידער-ווידער, אלץ קאפויר! אדרבה, איז דאס רעכט, איז דאס שען? טפו! נאר א געלעכטער, כ'לעבען... איך וויים זעהר גוט, — זאג איך, נאכדעם ווי איך שוויג אביסעל, טייטענדיג מיט א פינגער גלייך איהר

אין כּבים אַריין, — ווען איך זאָל מיך אַרויפֿכאַפּען אויף דיר רייטענדיג, אָנטאָן דיר אַ צוים און אַ שמיץ טאָן, וואָלסט־דו זיכער געגאַנגען, וואַ־הין איך וואָלט דיך געקערעוועט. פֿאַר דעם, וואָס רייט אויף דיר, שקאַפּעלע, האָסט־דו דרך־ארץ, דו ציטערסט פֿאַר זיין וואינק, פֿאַר זיין בליק און שעצסט־זיך איבערגליקליך, אַז דו שטעלסט איהם צופֿרידען, ער מעג אַפילו שינדען, אַראָבציהען דיר די פֿעל; נאָר מיין האַרץ אָבער דערלאָזט מיך נישט צו רייטען אויף דיר. לאָז מיר דער צונג זיך צוקלעבען צום גומען, אויב איך וועל דיר זאָגען: טראָג! אויב איך וועל דיר דערלאַנגען אַ שמיץ, בידנע שקאַפּע, לאָז מיר אָבדאַרען מיין רעכטע הענד! בע־טראַכט זיך נאָר גוט.

אַזוי רעד איך צו דער קליאַטשע מיט פֿייער, אַזוי טענה איך און זאָג איהר אַ דרשה פֿון דעם גאַנצען האַרצען, איך וויין פּשוט ווי אַ קינד פֿאַר וועהטאָג, און זי שטעהט זיך, שטשיפּעט גאַנץ קאַלט־בלוטיג גראָז ביי דער זייט פֿון דעם וועג. וואָס טהוט מען? וואָס הויבט מען אָן? טענות העלפֿען נישט, דרשות טויגען נישט, עס איז נישט צו מאַכען נישט מיט בייזען, נישט מיט גוטען. אַוועקוואַרפֿען זי, — לאָזט מיך דאָס האַרץ נישט, עפּיס האָב איך אויף איהר שרעקליך רחמנות און עס ציהט מיך צו איהר ווי אַ מאַגנעט. איך נעהם זי ווייטער ביי דער טשאַפּרינע און שלעפּ זי, אויף גאָטס בעראָטה, ווי ווייט איך קען. איך בעט גאָט, לאָזען וועניגסטענס נישט דורכפֿאָהרען קיין פֿרעמדע מענשען און לאָזען זיי נישט לאַכען פֿון מיר און פֿון מיין קליאַטשע; לאָזען כאָטש פֿרעמדע נישט זעהן, וואָס צווישען אונז געהט פֿאָר, לאָז עס כאָטש בלייבען בסוד, כאַטע פּאָקרישקע! דאָס געבעט אָבער איז נישט מקוים געוואָרען. צום אומגליק האָבען זיך בעדאַרפֿט אַ שאָט געבען פּאַרשוינען פֿון אַלע זייטען, אי פֿונ'ם אידעלען, אי פֿונ'ם געמיינעם גראַד מענשען. איטליכער האָט דורכפֿאָהרענדיג אויף אונז געטייט מיט די פֿינגער, געזאָגט אַ ווערטיל און געלאַכט. דער האָט געזאָגט: וואו האָט איהר עס דערטאַפּט אַזאַ לעבעדיגע קליאַטשע? אַזאַ כּשרה מציאה? — יענער: וואָס האַלט איהר זיך, יונגער מאַן, נעבען אַזאַ שלימזל? געהט אייך אייער וועג און לאָזט די נבלה אייערע צופֿרידען. וואָס דולט איהר אייך אומזיסט אַ קאָפּ, איהר וועט מיט אַזעלכע גאָרנישט מאַכען! זעהט איהר דען נית, אַז זי שמעקט שוין מיט קבורות־בלעטלעך, מיט צדוק־הדין? — נאָך איינער: אָט זעצט זיך אויף איהר רייטענדיג און ברעכט איהר די ביינער מישקשה, וועט זי הייבען פּיסלעך וועט פֿליהען. — און ווידער איין

אַנדערער זאָגט: נעהמט די שקאַפּע אויף די פּלייצעס, וועט איהר ב'לעבען, בעסער מאַכען!... ווי אַזוי מיר איז געווען אויף דעם הארצען פון איטליכען אזעלכע רייד צו־צוהערען, ווייסט נאָר איין גאָט וואויל.

דערווייל איז אונטערגעפאַלען די נאַכט. דער הימעל איז געווען איבערגעצויגען מיט אַ שוואַרצער חמאַרע. ערטערווייז האָט געבליצט און די קליאַטשע האָט אַלץ געמאַכט די פריהערדיגע אָנשטעלען. איך האָב זיך געאיילט, געוואָלט אָנציהען ערגיץ אויף אַ נאַכטלעגער און דעריבער האָב איך אויף מיר גענומען, צו שלעפען מיין שלימזל מיט אַלע כּוחות. נאָר הערט אָבער אַ מעשה! אַז איך האָב זי אַ שטאַרקען ציה געטאָן, האָט זי זיך אויפגעשטעלט גאָר דיבאָם, געענטפערט קוממיות און געבריקעט. הע־הע! טראַכט איך: דו בריקעסט־זיך, דו ווילסט מיך שלאָגען, טאָ האָב־זשע דיר אַ גוטע נאַכט! שלאָף־זשע דיר אליין. איך וועל מיר אַוועקגעהן, וועל איך פּטור ווערען פון אַלע צרות, וועל פערשפּאָרען פערשוואַרצט צו ווערען און צו זיין צום געשפּעט, צום געלעכטער אינ־איינעם מיט דיר. באַלד אָבער האָב איך צוריק מיך בעטראַכט: הע־הע! דו בריקעסט־זיך, דו ביסט אין כּעס, ווילסט מיך שלאָגען, גאַנץ גוט; מסתמא הויבסט־דו אָן צו פיהלען, מסתמא אַרט דיך, און אַז עס אַרט דיך און הויבסט אָן צו פיהלען, איז דאָ אַ האָפנונג, אַז דו וועסט, אם־ירצה־השם, קומען צום שכל — און דענסטמאָל וועט זיין גאָר עפּיס אַנדערש!...

מיט גרויס ליבשאַפט האָב איך געהאַלזט, געגלעט מיין קליאַטשע און זי פאַמעליך, פאַמעליך געפיהרט ביז מיר זענען געקומען צו אַ גרויסען, געדיכטען וואַלד. אַהינצו זענען מיר אריינגעגאַנגען אויף נאַכטלעגער.

דאָס צעהנטע קאַפּיטעל.

וואָס מיט ישראליק'ן האָט זיך פּאַסירט די נאַכט.

אונטער א הויכען, א גרויסען בוים האָבען מיר ביידע זיך געטאָן א וואָרף שטארק מיד און אָבגעשוואַכט פון אזא ביטערער רייזע, נישט פאר אייך געדאַכט! עס האָט געטאָן א בליץ, גלייך ווי דער הימעל האָט זיך געשפּאָלטען און אָבגעטוקט די וועלט מיט פייער. באלד דערויף האָט א הילך געגעבען א דונער אין זיך אָבגערופען אַרום און אַרום מיט שרעקליכע קולו;ת ווי פון טויזענדער הארמאַטען. עס האָט זיך אויפגע- הייבען א שטורמווינט, ער האָט משונה געפייפט, געוויינט, געהיילט ווי הונגעריגע וועלף, גלייך ווי עס האָבען דעם טאָג זיך אויפגעהאַנגען הונדערט מכשפים. דער גאַנצער אָפענער וואַלד האָט זיך אויפגעהאַפּט שטארק דערשראָקען. עס האָט זיך אויפגעהאַפּט איטליכס גרעזעלע, איטליכס צווייגעלע, איטליכס בלעטע"ע, אַלע האָבען גע'רעש'ט, געפּיל- דערט, געפּלוידערט אויף אַלעו'ליי קולות און פערמישטע לשונות. סאָ- ראָקעס, וואָראָנעס און סאָוועס מיט זייער גאַנץ פעקיל האָבען אויך צוגעקרעכצט, צוגעשפּילט א וויינענדיגס. יעדער בעזונדער האָט גע- קרעכצט, געזיפצט, געשריגען איינער דעם אַנדערען מבלבל געווען, ביז א שלאַקס-רעגען האָט מיט א מאָל איטליכען פערשטאָפּט די מיילער.

שרעקליך אזא נאַכט אין וואַלד, שרעקליך, שרעקליך!...

איך שפּאר מיך צו, איינגעהייקערט און צעהנטען צום בוים. דער רעגען וואַשט מיך א שרעק, עס ציטערט מיר דאָס לייב, און צווישען די דונערען קלינגען מיר אין די אויערען יענע געטליכע, קרעפטיגע ווערטער אין תהלים.

ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו...

עס ווינט די ערד זיך, שטורעמט אונטען,
עס ציטערען פון בערג די גרונטען —
קראך־קראך! אט וואלען זיי זיך איין,
ווי באלד ער קומט אין כעס אריין.
פונ'ם נאז איהם זעצט ארויס א רויך,
א פייער פלאמט פונ'ם מויל ביי איהם
און גליהנדע קוילען פליהען הויך,
עס ברענט, עס שרפה'ט אומעטום!
ער נייגט דעם הימעל, געהט ארונטער,
א וואלקען שפארט די פיס איהם אונטער.
ער רייט אויפ'ן כרוב, ער פליהט געשווינד
און שוועבט אויף פליגעל פון דעם ווינד. (תהלים י"ח—ה' יא)

אט איז ער, גאט! אט זעה איך איהם באלד פאהרען דארט, דארט צווישען די צעריסענע חמארעס! — א שטיק שווארץ־געדיכטער וואלקען, העל־ליכטיג ביי די קאנטען, טראגט זיך דארט איבען אין דער געשטאלט פון א מורא'דיג גרויס פערד, מיט א קלאר־ווייסער גריווע אויף דעם טונקעל־געפלעקטען האלז. פון די נאזלעכער, פונ'ם מויל פליהען איהם ביסליכוויז פייערדיגע בליצען, מיט א ציק הין־און־הער. דאס איז ער — דער כרוב, אויף וועלכען עס זיצט רייטענדיג א שרעקליך גרויסער העלד, א גבור, אין א פורפער־קלייד, מיט לאנגע גרייז־גרויע לאקען און מיט א לאנגער געגרייזעלטער בארד, ריין, ווייס ווי זילבער. נאך איהם ציהט זיך א גאנצע מחנה ריזען, עוג מלך־הבשן'ס, גוג־מגוג'ן, מיט אלערליי חיות, וועלכע איהר ווילט. אלע מיט ערענסטע פנימער, אלע עפים פערטראכט, אלע איילען, יאגען זיך פלינק, דער גוטער יאהר וויסט וואוהין — און לאזען נאך זיך איבער אויפ'ן הימעל א בלויען, לויטערן שטעג. די לבנה שטעקט פון צווישען די וואלקען ארויס א שטיק קעפיל און קוקט זיי נאך פונדערווייטענס מיט אבשיי, ווי איין עלטסטער בשעת עס פאהרט דורך אין זיין ארט א גרעסערער פריץ פון איהם... די בוימער בויגען אן די קעפ, בוקען זיך מיט גרויס דרך־ארץ, האבען א פנים ווי די אבגעשמיסענע — תרבית, שא־שטיל! און פונ'ם גרינעם בלעטער־מאנטעל קאפעט זיי טראפענס וואסער, קאפ, קאפ אויף דער ערד, קאפ, קאפ מיר אויפ'ן קאפ.

א, הייליגער גאט! לאז איך ארויס א געשריי און פאל כורעים אויפ'ן פייכטען נאסען גראז. —

אַ ווילד משונה קול עפּיס, ווי אַ היילען פון אַ הונד, אַ מיאוקען פון אַ קאַץ און אַ ברומען פון אַ בער, לאָזט זיך פלוצלינג הערען פון ערגעץ, אַנוואַרפענדיג אויף מיך אַ אימה, אַז איך בין פערציטערט געוואָרען און אַ שטעל געגעבען זיך אויף די פיס. שווער צו זאָגען: צו די קולות זענען פון פיעל פערשיעדענע חיות, צו אפשר איז דאָס איין חיה, וואָס שרייט אויף פערשיעדענע קולות. נאָך אַ ווײלע — און אַ גערויש פון טריט לאָזט זיך הערען פון ווייטענס, ווי איינער געהט אין וואַלד איבער טרוקענע בלעטלעך און צעבראָכענע צווייגלעך. איידער נאָך איך האָב צייט געהאַט בעוואָפּענען זיך מיט אַ שטיק האָלץ, וואָס וואַלגערט זיך דאָרט אויף דער ערד, טוהט אַ בלישטש אויף מיך פון דער טונקעלהייט אַרויס אַ פּאָר אויגען, ווי די לאַמטערנעס, און צוגלייך טאַקי טוהט זיך אַ וויז אַ קאָפּ, אַ אָפען מויל, אַ רויטע צונג, שאַרפע שפּיציגע שניי-ווייסע צייהן, באַלד דערויף אַ גאַנצער גוף, און פוץ — אַ גרויסער וואָלף פאַר מיר, אַ שרעק אָנצוקוקען איהם, אַ ברום — אַ שפּרונג — און איך בין אין די לאַפּעס! איך בין געווען ווי אַ מויז צאַפּלענדיג זיך אָהן אַ נשמה ביי דער קאַץ צווישען די נעגעל. די טויט-שרעק, וואָס זענען מיך בעפאַלען די ערשטע ווײלע ביים ליעגען אין וואָלפס קלויען, זענען באַלד פערשוואונדען און איך האָב געפיהלט עפּיס אַ מין טעם גן עדן, וואָס צדיקים פיהלען עס ביי דער פטירה זייערער. איך זעה מיך ליעגענדיג בשלום על משכבי, אויף מיין געלעגער אונטער אַ חופּה פון פּורפּורוואַל, געבונדען מיט שטריק פון ליינען די הענד און די פיס; אַ גרויסער פענכער אַ אָנגעפיל-טער מיט אייז זיצט ווי אַ קרוין מיט קריסטאַל מיר אויפ'ן קאָפּ, און משרתים אין די ווייסע בגדי כהונה בעדינען מיך מיט'ן גאַנצען כח; מען יעצט מיך אַריין אין אַ בעטיל פון מירמעלשטיין און מען לאָזט אויף מיך אַ שטראָם עפּיס פון אַ מין וואַסער אַ זעלכעס. די מאַמע מיינע שטעהט לע'ם מיר אין מיין מחיצה, דער בעל שם און די אַלטע גוי'ע, להבדיל, אויך זיי דאָרט, עס שיינען זיי די פּנים'ער, די אויגען טריפען זיי טרעהרען פאַר פרייד, צו-זעהענדיג דעם כבוד, וואָס מען טוהט מיר אָן; איך קוועל-אָן קוקענדיג אויף זיי און זיי קוועלען-אָן קוקענדיג אויף מיך. נאָר אַ אָנקוועלען אָבער אָהן אַ אויפהער, אַ שטענדיגע פרייד מיט אַ שיינענדיג פּנים'ל אָהן אַ עק, איז מיר געוואָרען דערווידער. — פע, נאָר צום ברעכען, גלייך ווי אַ מאכל פון האָניג, צוקער מיט לאַקריץ אינאיינעם. אַ זעלכער וואָס האַלט שטענדיג אין איין הנאה האָבען איז, דאַכט זיך, אַזאַ שוטה, וואָס קיין גרעסערער פון איהם איז שוין גאָר

נישט דאָ. אויך די קרוין איז מיר געוואָרען לעסטיג אויפ׳ן קאָפּ. וועראיך אין כעס, מצד צו די אויגען, כדי נישט אָנצוקוקען די שיינענדיגע פנים׳לעך מיט דעם שטענדיגען הנאה האָבען. און ערשט שפעט אין דער נאַכט האָב איך געחאַפּט א דרעמעל. איינגעדרעמעלט בין איך געוואָרען אויבען, און אויפגעוואַכט האָב איך זיך שוין אונטען, ערגעץ אין א וועלדעל, עפּיס נעבען א הייל, בעדעקט מיט גרויכע צווייגען סכך פון אַלטע בוימער. נישט ווּיסענדיג, ווי איך בין אַרויף אַהין, נישט ווי איך בין אַראָב אַהער, קוק איך מיך אַרויס פון צווישען די צווייגען און זעה עפּיס א פרייען פּלאַץ, אין דער מיט א פּיען, אין וועלכען עס שטעקט א מעסער אין בלישצעט א געגען דער לבנה. א וואָלף לויפט שפּרינגענדיג הין און הער, און באַלד האָב איך איהם דערקענט — דאָס איז יענער, וואָס האָט פריהער מיך געחאַפּט. ער לויפט און קומט נאָהענט צו צום פּיען, בעטראַכט איהם שטיל ברומענדיג און לויפט ווידער אַוועק, גלייך ווי ער לערענט זיך שפּרינגען. און צום סוף איז ער געבליבען שטעהן, מעסט אויס די ווייטקייט צווישען איהם און צווישען דעם פּיען, גורט אָן זיינע לענדען, טוהט זיך פלינק א לאָז, און שפּרינגט אַריבער, איבער דעם מעסער, אויף יענער זייט און דאָרטען איז ער געפּאַלען מיט א קלאַפּ, א יסציהענדיג זיך ווי גרויס ער איז אויף דר׳ערד.

— ברוך דין אמת! האָב איך געזאָגט מיט פרייד — גט׳פגר׳ט דער וו לף!

שטעה איך אויף און געה טאָן דעם בר מינן זיין רעכט — אָבשיידען איהם די הויט. ערשט אויף דר׳ערד דאָרט ליעגט גאָר אויסגעצויגען עפּיס ווי א מענטש א געזונטער, א רויטער, מיט א געזונטען קאַרק, א גרויסע באָרד, מיט א טשאַפּרינע, א נאָז — נאָר א קירבעס, זיצט פערטיעפט אין פנים צווישען די אויגען, א קאָפּ ווי א לאַדישקע, און זעהט אויס ווי א שכור ביים אויסניכטערן זיך. דערזעהענדיג דאָס, האָב איך מיך דערמאָנט אין דעם, וואָס חכמים געלערענטע זאָגען אין זייערע ביכער, איבער וואָלפקולאַקעס — דאָס זענען מכשפים און מכשפות, וואָס פערוואַרפען זיך אין וועלף און נעהמען צוריק אָן דערנאָך א מענשליך פנים. פונקט טאַקי ווי דער דאָזיגער האָט אַצינד דאָ געטאָן. און ניט נאָר פאַר וועלף אַליין קענען מענשען זיך פערוואַרפען, נאָר זיי פערוואַרפען זיך אויך פאַר הינד און פאַר אַנדערע חיות רעות און מזיקים און פאַר מיני מאוסע שקצים אַזוינע. איך רייב אָן די הענד מיינע אין גראָז, ווי דער

דין איז, און ציה גוט אראב דאס היטעל אויפ'ן קאפ, און מאך א ברכה מיט גרויס כונה:

„ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם"!

יענער בן אדם זעהט, ווי איך שעפטשע שטיל מיט א פערקרימט פנים'ל, און מיט אויגעלעך פערגלאצטע צום הימעל, האט ער א קוק געטאן אויף מיך מיט רציחה, ער האט געמיינט, אז דאס וויל איך איהם עפיס אבטאן מיט א שפרוך, און וויבאלד איך האב איהם דערצעהלט, ווי דער אמת איז, און האב אין טאג אריין געריהמט אונזערע וואויל־געלעהרענטע, אז זיי ווייסען די קונץ, ווי מען פארשטעלט זיך, ווייסען אלצדינג, שרייבען איבער אלצדינג און רעדען איבער אלצדינג, האט איהם אבגעלאזען דער כעס. אז איך האב געזעהן, דאס ער איז שוין נישט מעהר אין כעס. ער קוקט אויף מיך און שווייגט, האב איך איהם ארויסערוקט א האנד און געפרעגט, ווי ער הייסט.

— איך הייס קאשציי — ענטפערט ער מיר אונטער דער נאז, אויפשטעהענדיג פון דר'ערד, גלייכט אוים די ביינער, א שאקעל געבענדיג מיט דער טשאפרינע.

— אזוי, קאשציי! — מאך איך שטארק פערוואונדערט מיט א שרעקענדיג הארץ, בויגענדיג זיך פאר איהם מיט א חניפה'לע, כדי איהם צו געפעלען, — אז וואויל איז דעם, וואס זעהט אזא מענשען ווי דו, וואס מיט איהם קלינגט די וועלט. אפילו א מינדסט קינד קען איהם שוין.

קאשציי שאקעלט צו מיר מיט'ן קאפ, א בעוויז אז ער איז זעהר צופרידען. און איך פויל מיך נישט און זאג איהם אב אלע שבחים זיינע אין די אויגען, אזוי ווי ס'שטעהט איבער איהם געשריבען, און דערווייל טאקי מאך איך צו בלאטע די באבע יאהא, מיט אנדערע די אלע חכמים און שטערנזעהער, וואס זיי קומען נישט צו זיין קנעכיל און האבען דאס נישט אין קאפ, וואס ער האט אין מינדסטען פינגער, אלץ אויף דעם שניט טאקי ווי א תלמיד חכם א איד איז זיך נוהג. קאשציי האט הנאה געהאט און האט מיר געזאגט גאנץ פריינדליך:

— עס פרעהט מיך זעהר, ר' איד, וואס איך האב דיך נישט אויפגעגעסען בשעת דו ביסט געווען ביי מיר אין דער לאפע. בשעת איך בין א חיה רעה, איז דאס פאר מיר א אידען אויפצועסען דער געשמאקסטער ביסען. דיין טרפה'נער מזל, וואס דענסטמאל איז מיר

דאס בויך געווען איבערפול. נו, גוט, אצינד קום, לאמיר אויסטרינקען צוליעב אזא גאסט.

אז קאשציי איז געווארען אביסעל פארלעקט, האט זיך איהם פערוואלט צו בעוויזען די גרויסקייט זיינע, ווער און וואס אזוינס ער איז. ער טהוט א פייף און באלד ווערט א רעש, א געטימעל, און עס לויפען זיך צונויף פלינק פון אלע זייטען סאוועס, סאראקעס, וואראנעס, פלעדערמייז, קעץ, מאלפעס, פרעש, סאלאמאנדרעס, יאשצערקעס, מיני שלאנגען, עקדעשען, פיפערנאטערס, א שרעקליך גרויס געזינדעל, און דער גאנצער וואלד האט געציטערט פון זייערע משונה ווילדע קולות. איך שטעה אין איינע שרעק און עס ציטערט אויף מיר דאס לייב. קאשציי טהוט א בלאז, — ווערט עפים א גאנצע איבערקעהרעניש — און פיינע נקבות, בילד שענע בתולות, יונגפרויען חנ׳עוודיגע שטעהען פאר מיר. פון אונטער קורצע באטיסטענע טוניקלעך, גוט צוגעשטאנען צום קערפער, זעהט זיך ארוים א קלאר רויזענפארביגע הויט, די גלידער ווי אבגעטאקטע און עפים א חן ליעגט אין איטליכער בעוועגונג זייערער. אויגען — פייער, נעהמען דורך און דורך, בריהען די נשמה, צוקאכען דאס בלוט — און דאס הארץ ציהט, ציהט, געהט אזש אוים. אזוי פיעל שענקייט, אזוי פיעל חן, איז דעם מענשענס הארץ נישט אימשטאנד אויסצוהאלטען.

קאשציי טהוט א זאג — און ס׳לאזט זיך הערען א געזאנג. נקבות צוגיסען זיך זינגענדיג אין ליעדער, ליעדער, וואס חאפען אן ביי דער נשמה און טראגען, ווארפען זי, פון איין פאליע צו דער אנדערער פאליע, אין א ים פון קולות און שטורעמדיגע געפיהלען. בתולות און יונגפרויען מחנות־וויז געהען ארוים שוועבענדיג אין טענץ, אין טוניקלעך און שארפען פון גאז, בלענדענדיג די אויגען מיט די פארבען פון א רעגענבויגען, מישען זיך אוים און ווערען ווי בייטלעך, בייטלעך רויזען, אלערליי שענע בלומען. קאשציי צוהיצט זיך, שפרינגט אריין צווישען די טענצערינס, אריינציהענדיג מיך אויך אהין און מיר ביידע טאנצען אין קאן. ער טאנצט מעשה קאזאק, צו־זעצענדיג זיך אויף די פיסלעך, און איך העצקע מיך, דרעה מיך, שטעהענדיג אויף איין ארט. ער זינגט אונטער „קראסנאיא דיעוואושקא" און איך זינג מיר „מה יפית" מיט א בויג, מיט א דרעהעלע. ס׳איז א געזינגעריי, א שפילעריי, א טאנצעריי, טוניקלעך פעררייסען זיך שוועבענדיג אין דער לופטען, ווי זילב ינע דרעהדלעך, און ארימס און פים ווי די מארמארנע זיילען

בלישטשען, שײַנען פֿאַר די אויגען. די קולות פֿערשטאַרקען זיך, דער עולם טאַנצט און איך שאָקעל מיך שטאַרק בגילופֿין, טהו אַ פֿאַל פֿער־דולט, ווײס נישט אויף וואָסער וועלט איך בין.

אויפֿוואַכענדיג זיך אויף מאָרגען פֿריה מיט'ן בעגין האָב איך מיך געפֿונען ליגענדיג אונטער אַ בוים, טאַקי אויף דעם אייגענעם אָרט, וואָס איך בין פֿריהער דאָרט געפֿאַלען, דער קאָפּ איז מיר געווען שווער, אויפֿ'ן האַרצען נישט גוט און זעהר צוטראָגען.

דאס עלפטע קאפיטעל.

ישׂראליק בעקלערט די וועלט.

אַ פריש געשמאַק ווינטעלע האָט פאַמעליך געבלאָזען און פון די וואָלקענס, פונ'ם שטורם איז נישט געווען אפילו קיין זכר. דער אָבגעטובלטער, אויסגעצוואָגענער וואַלד איז געשטאַנען ווי אַ חתן-בחור אָנגעטאָן אין אַ נייער, גרינער זופּעצע, געמאַכט ערשט איצט אין פריהלינג, און געשיינט, געלויכטען ווי דער ליכטיגער מאָרגענשטערען, וואָס האָט, לויפענדיג פאָראויס, געבראַכט די פרעהליכע בשורה, אַז אָט באַלד קומט צופאָהרען די זון—די טייערע, גילדענע מחותנת'טע און די חתונה וועט זיך אָנהויבען! אַלצדינג אַרום-און-אַרום האָט געלויכטען, געפינקעלט, אַלצדינג האָט עפּים ווי זיך צוגעגרייט. די ערשט נישט לאַנג ווּסטע שמוציגע ערד האָט אויסגעזעהען איצט נאָר אַ כלה, טאַקי מיט דעם גאַנצען פּוץ, מיט דעם חן, מיט שענע בוקעטען און קרענצלעך שמעקענדיגע בלומען. אומעטום האָט אויסגעזעהען ווי יום-טוב'דיג און אומעטום האָט געשמעקט געווירץ, זיסע, ליבע ריחות פון בשמים. — שען איז דער אָנבּרוך אויף טאָג וועסנע-צייט אין וואַלד, שען, זעהר שען!

דער בעריהמטער כלי-זמר, דער סאָלאָוויי שטעהט זיך דאָרט ערגיץ אין אַ ווינקעל און שפּילט אַ וויוואַט לכבוד יום-טוב. און אינ'ם זיסען שטייגער זיינעם הערט זיך עפּים ווי אַ וויינענדיגס, אַ צעגיסען-זיך טיעף פונ'ם האַרץ אין שטייגער, אין אַ געבעט, עפּים נאָר טאַקי אַ „אל מלא רחמים", וואָס די כלי-זמר שפּילען חתן-כלה, יתומים, נעבעך, אויף דער חתונה ביים בעדעקענס!

זיסער, ליעבער, סאָלאָוויי מיינער! וואָס איז דיר אַזוינס, וואָס דו ביסט אַזוי פעראומערט? פאַר וואָס איז אַ פרעהליכס אפילו, אַז דו

שפּילסט, וואַרפסטו אַריין אַ ביטערען טראָפּען פון מרה־שחורה? פאַרוואָס אין דעם ים זיסען שטייגער דיינעם קאָלען—רוישען חוואַליעס ביטערע טרעהרען? ס'טייטש! ס'איז דאָך אַצינד פאַר דיר אַ לעבען, ביסט דאָך איצט אַ בעל־שמחה! דאָס ווייבעלע דיינס האָט ווי אַ בעל־הבית'טע צורעכט געמאַכט דאָס הייזעל, צוגעגרייט אַ ווייך־פריש געלעגער און ליגט למזל אַצינד אין קינפּעט. אַרום און אַרום שמעקט מיט זומער דער וואַלד איז אָנגעטאָן אין דער יום־טוב'דיגער גרינער קאַפּאָטע, די ערד אין דער נייער חתונה־קלייד קוקט־אַרוים ווי אַ כלה חאַפּען הייסע־וואַרעמע קושען פון'ם חתן—און אָט אַצינד, אין אַזאַ צייט גראָד, קומט דיר אויס צו שפּילען אַ פרעהליכם מיט אַ וויינענדיגם אינאייינעם!

אוי, איך פיהל דיין האַרץ, ליבער, טייערער סאָלאָוויי מיינער! דאָס האַרץ פון אַ בריה אַ פּאָעט פיהלט דעם צער פון דער וועלט, וואָס איהר פעהלט, נעבעך, וואָס איהר געהט־אָב—און דאָס וואָס ער פיהלט, אָט דאָס שפּילט ער, דאָס דערמאָנט ער תמיד אין פריידען, אויף שמחות. דו שפּילסט, אַ שטייגער, דיין ליבהאַרציגע ווייב אַ „מזל טוב" לעבעדיג, קנאַקענדיג, און אין מיטען קנאַק הערט זיך עפּיס אַ זיפץ, אַנ'אָבקלאַנג פון אַ שרעקליכען ווינטער בשעת וואָגלענדיג זיך מיט דיר אין גלות ערגיץ אין אַ פרעמד לאַנד! דו שפּילסט דעם וואַלד, וואָס שיינט אין דעם נייעם גרינעם קאַפּעלושיל זיינעם אויפ'ן קאָפּ, און אינ'ם ליבליכען צו־ווינשעווען איהם פיהלט זיך עפּיס אַ וויינענדיגע שטימע, אַ הספד אויף די פאַר־אַיאָהרדיגע בלעטלעך זיינע, וואָס פוילען וואַלגערען זיך, נעבעך, אין שטויב איהם צו די פיס. און אונזער ערד, דער אויסגעפוצטער כלה מיט פרישע בלומען, ביסט־דו מזכיר נשמות מיט אַ טרויער אויף איהרע קינדערלעך, וואָס זי האָט זיי און בעגראָבט זיי אַלע יאָהר. ביסט מיר ליעב, דו וועלט־בעריהמטער זינגער, דו סאָלאָוויי מיינער! אָט דאָס טרויערדיגע שטיקעל אין דיין זיסען שטייגער—אָט דאָס טאַקי ריהרט מיך בעסער פון אַלע דיינע ליעדער. דען אויף צרות, אין טרויער האָט דאָך די מאַמע מיך געהאַט, אין טרויער האָט זי מיך פערוויגט, און דאָס ליעד פון צרות, פון לייד, מיט וועלכם זי האָט מיך פאַרשלעפערט, איז מיר געבליבען דאָס ליעד, אוי־וועה, אויף דעם גאַנצען לעבען! וואָס געהער איך שלימזלדיגער מיך אָן מיט פריהלינג? וואָס פאַר אַ מחותן בין איך עלענדער מיט דעם גאַנצען יום־טוב'דיגען עולם—מיט דעם וואַלד דעם שענעם, מיט דער פריש בליהענדער נאַטור דאָ? דער וועלטס פרייד איז ניט אויף מיר געזאָגט געוואָרען. אַז לייט לעבען אין נחת, איז אויף מיר אויסגע־

נאָסען אַ צאָרן. אַז ביי זיי אין גאַס איז אַ שמחה, איז אין מיין נעסיל אַ געוואַלד—בלוט, שרפות, פלאַם־פייער און רויך. אַז גרינוואַרג וויזט זיך אין לאַנד און שפילפייגעלעך לאָזען זיך הערען, געהט ביי מיר אַ כדרת תעניתים, יאָמער און קלאַג

שפיל, סאָלאָוויטשיקעל, שפיל! שפיל אַ ריהרענדיגס, אַ וויינענדיגס, עס זאָל רייסען, צופען ביי דער נשמה!

דער סאָלאָוויי שפילט, קלאָגט. זיין ניגונדיל ריהרט מיר אויף אין האַרצען פערבאָרגענע סטרונעס. זיי ברומען, שרייען, רעדען ווערטער, און עס קומען מיר אַרויף אויפ'ן געדאַנק אַלטע און נייע ניט קיין פרעהליכע זאַכען.

עס לאָזט זיך מיר הערען אַ זיפצען פון אַ פערוויסטער נשמה— און אַ טרויעריג בילד, גלייך ווי עס לעבט, טרעט מיר אַרויס פאַר די אויגען.

איז ווינטער. וואָלקענס. ווינט און שניי. אַ מרה־שחורה'דיגער טאָג. אונטערן טיש, אויפ'ן לייסט, וואָס צווישען די פיסלעך, זיצט אַ „ציפעטשקע", אונזער הוהן. זיצט עלענד, אַליין פאַר זיך, דאָס קעפיל פאַרלעגט אונטער'ן פליגעל. צייטענווייז דוכט זיך, זי שלאָפט, טהוט זיך ניט קיין ריהר. און צייטענווייז גיט זי אַ ציטער. עס שטעלט זיך איהר פאַר דער זומער, גוטע טעג, ווען זי האָט געוואוסט פון אַ לעבען צו זאָגען. געאַכט, געליעבט איז זי געווען ביי „הענדלען", איהר מאַן, אַ הויכער, אַ שענער, אַ העלד, אַ יונג מיט שפאָרען, אויפ'ן קאָפ אַ קאַם ווי אַ קיווער. הענדיל איז געווען אין איהר פערקאָכט. אַלץ קוצעניו־מוצעניו, נישט אָבטרעטענדיג פון איהר טאָג און נאַכט. אַלע פריה־מאָרגען פלעגט ער זי אַרויספיהרען פון קאַטוך און געשפאַצירט מיט איהר אויפ'ן הויף און אין גערטנער. געגריבעלט זיך, געשפילט זיך מיט איהר אין זאַמד, געזוכט, געניסטערט און צוגעטראָגען איהר, וואָס ער האָט געפונען דאָרט. אויף אַלע וויבער געזאָגט געוואָרען אַזא לעבען, וואָס זי האָט ביי איהם געהאַט. זי האט זיך געלעגט, געקוואָקעט און אויסגעפיהרט הינדעלעך. צעהן קינדערלעך מיט אַ־מאָל האָט זי אויסגע־פיהרט. אַלע שענעטשקע, פוכלינקע, געלינקע. באַלד ביים אַרויסקריכען פונ'ם איי, שטיקלעך שאָלעכץ האָבען נאָך געקלעבט אויפ'ן געזעסעל, האָבען זיי זיך שוין אַ שטעל געגעבען אויף די פיסלעך, אַ פיפס געטאָן— שלום עליכם! הייסט עס אַזוי אין דער וועלט אַריין. די וועלט איז זיי געפעלען, אַ גוטע, אַ ליכטיגע, גאַר מחיה. נו, האָבען זיי געלאָכט

לוסטיג, פֿרעהליך, לויפֿענדיג אַהין=אַהער, וואוהין דאָס האַרץ גלוסט, וואוהין די אויגען טראָגען. די מאַמע איז איבערגליקליך, נעהמט זיי אַרונטער אונטער איהרע פֿליגעל און שיצט זיי, וואַרמט זיי און זיי דאַנקען איהר, פּיפּסענדיג גאָר פֿריינדליך. דעם גאַנצען טאָג פֿיהרט זי זיך מיט זיי אַרום, וואו ערגיץ אַ שטיקעל פּלאַץ, וואו ערגיץ אַ בערגיל מיסט, זוכט, ניסטערט דאָרט, און געפֿינט זי עפּיס, איז איין קול: גיכער, קינדער, גיכער, גיכער אַהער צו מיר! פֿאַרבייגעהענדיגע פֿלעגען זיך אָבשטעלען קוקען אויף איהר מיט דעם קליינוואַרג און שטאַרק הנאה האָבען. עס שטעלט ציפּעטשקע זיך פֿאָר פֿריהערדיגע גוטע צייטען, פֿאַרלעגענדיג דאָס קעפּיל אונטער'ן פֿליגעל און זיצט זיך רוהיג.

און פּלוצים גיט ציפּעטשקע אַ ציטער, שטעלט=אויף די פֿעדערען און איז אָנגעבלאָזען — עס קומט איהר פֿאָר דער סוף פֿון איהר גליק און דער אָנהויב פֿון אומגליק איהרס. אין איין שענעם פֿריה=מאָרגען חאַפּט אַ שפּאַרבער אַוועק איהרס אַ קינד און הויבט זיך דערמיט אויף הייך אין לופֿטען. זי, נעבעך, שרייעט: פֿייגעלע, פֿייגעלע מיינס! נאָר שריי חי וקים, פֿערשוואונדען איז דאָס קינד. איין פֿעדעריל נאָר זיינס אַ פֿעדעריל אַ ווייכינקע, מיט בלוט פֿערשמירטע, פֿאַלט אַראָב אויף דער ערד און טרייבט זיך, וואַקעלט זיך אַרום פֿונ'ם ווינט. זינט יענער צייט קומט אַ אויסחאַפּעניש אויף איהרע ליעבע עופֿה'לעך און זיי ווערען וואָס ווייטער אַלץ ווייניגער, וועניגער. איינעם אַ טחויר אויפֿגעגעסען, דעם אַנדערען האָט אַ קאַץ אָבגעדרעהט דאָס קעפּעל און דער, יענער זענען אין דער מענשענס הענד אַריינגעפֿאַלען. פֿרייטאָג אַ=מאָל קומט זי די ווינסטע מאַמע, אין קעך אַריין, פּיקען, ווי געוועהנליך, דאָרט, איז איהר פֿינסטער געוואָרען אין די אויגען — אוי=וועה, איהר טעכטעריל אַ בתולה, אַ גוטס, אַ וואוילס, ליגט געקוילעט אויפ'ן זאַלץ=ברעטיל! די קעכין שפּאַלט איהר אויף דאָס בייכיל, נעהמט אַרויס די געדערעמלעך און טהוט זיי אַ וואָרף איהר, דער בידנער מאַמע, און דער קאַץ, וואָס ליגט אויסגעצויגען אַ קעגען! פֿון אַלע קינדער איז ציפּעטשקען געבליבען איינס נאָר, אַ יונג הענדעל, קוים וואָס ס'האָט זיך איהם אויסגעשניטען דאָס קעמעלע אויפ'ן קאָפּ. אַז ער איז אַריין אין די פֿעדערען, געוואָרען בר=מצוה, אַ בר=קרעהער, הייסט עס, האָט ער זיך אויפֿגעשטעלט און אויף אַ דין קול'כען דאָס ערשטע מאָל געמאַכט קוקוריקו, עפֿענטליך מיט דער פּאָמפּע. די מאַמע האָט זיך גאָר געשמאָלצען און געזאָגט, אָמן! הלואי „תרנגיאל", דער היהנערשער ברוך=הוא וברוך שמו, הלואי

לאז ער געבען, דו זאלסט „פארשטעהן קרעהען אויף טאג", ווי דער טאטע דיינער, דער חכם! — דאס גאנצע טרייסט איהרם איז געוועזען אט דער תכשיט, ער און דער ליבער מאן איהרער. זי האט נאך ניט פערלוירען די האפנונג צו זעהען פיעל גוטס אין איהר לעבען. נאר ברייט און טיעף איז דער לאגעל פון טרעהרען, זי האט איהם נאך ניט אויסגעטרונקען אינגאנצען.

אין דרויסען איז אסיען-צייט. זי מיט דעם מאן, מיט דעט קינד שפאצירען זיך ארום אויף דער גאס אינדרייען. זיי זוכען, שארען, פיקען און פלוידערען. ביים קומען א היים אוועגדצייט האפט מען דעם מאן מיט דעם זוהן און מען בינדט זיי איהר פאר די אויגען, שטוב-מענשען נעהמען זיי אן ביי די פיסלעך און דרעהען זיי איבער'ן קאפ. עס זיפצען, קרעכצען די געפענטעטע, נעבעך, און יענע דרעהען, דרעהען. דערנאך אננעהמענדיג ביים קאם טהוט מען זיי א שליידער אויף דער ערד. דער שוחט טהוט א חיק און „ציפעטשקע" בלייבט עלענד—אוים מאן, אוים קינד!

עס רייסט מיר דאס הארץ אויף דיר, אומגליקליכע ציפעטשקע! דו ביסט דאך א היימישע, ביי אונז אין שטוב א אויסגעוואקסענע, און פון אלע מיני פייגעל אויף דער וועלט ביסטו דאך, דו אליין, מיר די בעקאנטע. איך האב זיך צוגעקוקט צו דיין שטייגער לעבען, זיך פעראינטערעסירט מיט אלצדינג, וואס דו טהוסט, וואס דו מאכסט. און זינט איך האב דיך געזעהן זיצענדיג אליין, פארלעגט דאס קעפיל אונטער'ן פליגעל, שטעהט מיר דיין געשטאלט פאר די אויגען, ביסט פעראומערט, פער-זארגט, טרויעריג. אז-אך-און-וועה צו דיר, נעבעך, ציפעטשקע מיינע! דיין צער, דיין לייד—דאס איז פון יענע לייד, וואס אויף דער וועלט איז אנגעשיקט געווארען זינט גאט האט זי בעשאפען ביז אצינד. די לייד פון דער וועלט אבער זענען אלערליי, איינע פון די אנדערע אלץ מיט א שטאפעל העכער, העכער. און איך, אז אך-און-וועה צו מיר, איך בין געפריווט געווארען מיט אלע—אוי, דורכגעגאנגען זיי אלע!

שפיל, סאלאוויטשיקעל, שפיל, צוגים זיך אין שטייגער! עס
ווילט זיך מיר אויסגיסען דא מיין הארץ, מיין ביטער הארץ.

דער סאלאוויי קנאקט—און עס טרעט מיר ארוים פאר די אויגען
א אנדער בילד, א פינסטערס, א טרויערדיגס.

אסיען-צייט. א קליין נידעריג הייזעל. אינוועניג חושך, אבגעלאזט, די בעט נישט פארבעט. קיין זאך נישט אויף איהר ארט. דער אויוועז נישט

געהייצט. שוין לאנג אז מען זעהט נישט געהן קיין רויך פונ'ם קוימען, וויסט, פינסטער איז אין איטליכ'ם ווינקעלע. די ווענד דארט וויינען. אויף דער מילכעדיגער באנק זיצט הינדע די אלמנה. זיצט איינגעהייקערט, אין צרות, די פיס פארלעגט אונטער זיך. אט שווייגט זי, איז שטום ווי די וואנד, טהוט זיך נישט קיין ריהר. דער קאפ אראבגעלאזט. די אויגען אויסגעשטעלט, קוקען פערגליווערט אין איין זייט. און אט ווערט זי פערציטערט, חאפט זיך אן ביים קאפ, יאמערט און קלאגט. נישט דרויף, וואס זי איז ארעם, קלאגט הינדע. צום דלות איז זי געוועהנט. תעניגים האט זי קיינמאל נישט פערלאנגט, נאך זיי נישט געבענקט, זיך בעגנוגט מיט דעם ביסעל, וואס זי האט פון איהר ארבייט פערדינט. אויף איהר זוהן, אויף איהר לעצט פערלארען קינד—אט אויף וואס זי קלאגט. פינף זיהן האט הינדע געבוירען און אלע נאר אויף צרות. דעם עלטערען האט מען פאר א רעקרוט גענומען. מענשען, ווי דער שטייגער איז, איז דאך קארג די וועלט, קריגט מען זיך, שלאגט מען זיך, איינער אויפ'ן אנדערען וויל געוועלטיגען, דער יענעם וויל איינשלינגען, בעדארף מען דעריבער האבען אזוינע, אויף צו שיצען זיך פאר'ן שונא, מיט אלע מיני קליפערגעצייג. איז דער זוהן איהרער אוועק צו הרגנ'ען אדער גע'הרג'עט צו ווערען און נישטא איהם ביז אויף היינטיגען טאג. דעם צווייטען האט דער מלאך-המות גענומען. אוי, האט ער זיך, נעבעך, אנגעליטען ביז די כשרה נשמה איז איהם ארויס! דער דריטער איז געווארען א קדוש. ניט א ווילדע חיה, ניט א וואלף, א בער, האט איהם פערצוקט, איהם האבען געהרגעט מענשען, פלייש און בלוט ווי ער. עפיס א בייזע כהוכה, א שגעון איז אויף דער וועלט געקומען—לייט ווערען פערווילדערט, פערשמאכט זייערע הערצער, ווארפען זיך ווי חיות רעות אויף ברידער, ברעכען, שטעכען משוגענער-ווייז, אהן רחמנות! דער פערטער זוהן, בערויבט, דערשלאגען, דערנידעריגט, נעבעך, נעהמט פאר צרות די טארבע אויף די פלייצעס, דעם שטעקען אין דער האנד און וואגעלט זיך איבער ימים, מדבריות, ווייט אהין, אזש וואו דער שווארצער פעפער וואקסט—און פערפאלען ביז אויף היינטיגען טאג! דער פינפטער, דאס לעצטע אויג אין קאפ, איז א צינד אין מלחמה-צייט אריין אין דינסט, ערשט נעכטען פערלאזט ער די וויסטע עלענדע מוטער און געהט אנידערלעגען דעם קאפ ערגיץ אין עק וועלט... אט אצינד זיצט עס הינדע פערוויסט, פער- פינסטערט, בעטראכטענדיג דאס גרויסע אומגליק, וואס האט זי און די קינדער געטראפען. קינדער האט זי געבוירען און אויף צרות נאר

געבוירען — אויף צרות איהר זון אויף צרות זיי, נעבעך!

ציפּעטשקע! דיינע היהנדעלעך, ווי באַלד דערזעהענדיג די וועלט, האָבען זיי פון דער וועלט גרים הנאה געהאַט. נעבטען זענען זיי געווען נישט מעהר ווי אייער און אויף מאָרגען שוין מאַכענדיג פון זיך אַ וועזען, טאַקי גאָר ווי „אַלטגעזועסענע“—גייפיקט, געגעסען, זיך געשפּילט, לעבעדיג, פרעהליך, געלאָפען, געדרעהט זיך אַהין־אַהער, גלייך ווי זיי האַלטען בעקאַנט געווען מיט דער וועלט שוין אַ צייט מיט יאָהרען. חייכען אַלצדינג וואָס מען בעדאַרף און וואָס מען האָט צו טאָן. דיינע עופה׳לעך האָבען געלעבט, געוואוסט פון אַ יוגענד צו זאָגען און וואויל בעקומען איז זיי די יוגענד. הינדעס קינדער אָבער, אַזאַך־און־וועה צו זייער קימען אויף דער וועלט! מיט זיי אינאיינעם זענען געקומען זייערע יסורים, קרענק און אַלערליי וועהטאָגען: בויכוועהטאָג, צייהנוועהטאָג, פּאָקען, מאָזלען, ככאַרלאַטינע. גענוג זענען זיי, נעבעך, אויסגעשטאַנען צרות, אַ שטראָף פון גאָט, ביז עס האָט זיך זיי געעפענט די אויגלעך, און דערזעהן פאַר זיך אַ וועלט, איז, ווי באַלד נאָר זיי האָבען זי דערזעהן אין געוואָלט אַביסעל זיך שפּילען, צופיהרען די הענטלעך, איז אויף זיי אַרויס אַ צאָרן, אַ וועהטאָג, אַ שטראָף פון מענשענס הענד. קינדער האָט הינדע מגדל געווען מיט פיעל מיה, מיט צער, פערבראַכט אויף זיי אין צרות טאָג מיט נאַכט און—קוים אויסגעהאָדעוועט, נעהמט מען זיי בייַ איהר אַוועק. נישט קיין מאַמע איז זי, נישט קיין רעכט אויף איהרע קינדער האט זי, נאָר אַ דינסט איז זי — דעם מלאך־המות׳ס און דעם עולם׳ס אַ דינסט—אַ שפחה־כנענית הייסט עס, וואָס זי און די קינדער איהרע געהערען ניט זיך. געבוירען זיי—האָט זי. די מיה אויסצוהאָדעווען זיי—האָט געהאַט זי—קומט מען דערנאָך צום פאַרטיגען און מען נעהמט זיי צו. אַי, וואָס, די דאָזיגע דינסט פיהלט, האָט ליעב, זי בייַנקט, זי נעהט אוים נאָך די קינדערלעך—נאָר ווער געהט עס אָן! נישט מעהר ווי אַ דינסט איז זי! הינדע אָבער איז נאָך אַ מוטער, אַ בעשעפניש פאַר זיך, שלאָגט זי זיך אין האַרצען, רייסט אויף זיך די האָר פונ׳ם קאָפּ, וויינט, קלאָגט—און דאָס ביטערע געוויין איהרע געהט אין הימעל אַריין!

שפּיל, סאָלאָווייטשיקעל, שפּיל, אָבער פּאַמעליכען אַ ביסעל; שרעקליך שרייעט אין מיר דאָס האַרץ, שרעקליך ברומען, ציטערען אין איהם די פערבאָרגענע סטרונעס נאָר טאַקי צושפּרונגען צו ווערען. עס צולאָזט זיך הילכענדיג דער סאָלאָוויי אויפ׳ן העלז׳ל, און אויף זיינע

שטורעמדיגע פאליעס-טרעלען טראָגט זיך רעש׳דיג, צוטומעלט—מיין נשמה. עס טראָגט זיך, פליהט מיר דער מח און בילדער איינע פון די אַנדערע פערשיעדענע לויפען איהם פארביי. אָט איז אַ וואלד, פעלדער גרינע מיט תבואות, מיט בלומען. דער מאָרגענשטערען שפיגעלט זיך שמייכלענדיג אין די טוי-טראָפּענס דאָרט, מאכט חן—און באלד קומט אפי׳ר די שטאָדט מיט איהר טומעל, מיט איהר גערויש. עפּיס אַ מרה שחורה, אַ חושך ליעגט אויף איהר. די זון, די לבנה—עפּיס נאָר ווי בגנבה חאפּען זיי זיך אריין צו לייכטען דאָרט—די מויערען מיט די ענגע שמאָלע געסלעך פארשטעלען פאר זיי דעם וועג.

עס שטעלט זיך מיר פאָר אַ טאָג אין דער שטאָדט, ווי אַזוי און מיט וואָס מענשען ברענגען איהם צו, מיט וואָס זיי שטעהען אויף און מיט וואָס זיי לעגען זיך שלאָפען. עס שטעלט זיך מיר פאָר אַ פריהמאָרגען: יודען שטעהען אויף און קרעכצען! ווייסען נישט וואָס מען טהוט, וואָס מען הויבט אָן, פון וואנען מען זאָל זיך דערנעהרען? זייערע פנים׳ער זענען בלייך, דער שטערן פול מיט קנייטשען, די אויגען ווארפען זיך אין אַלע זייטען, גלייך ווי זיי זוכען עפּיס, אָן וואָס זיך אָנצוחאפּען, אין וואָס זיך אָנצושפארען, די חוואליעס פון דעם טאָג זאָלען זיי, נעבעך, נישט דערטרינקען. זיי זיפצען, זיי קרעכצען און קנייטשען, קנייטשען דעם שטערן.

עס שטעלט זיך מיר פאָר ביי טאָג אַ יודענס שטוב, ווי דאָרט מאכט זיך קיין רגע נישט צו די טיר, עס געהען אָרימע לייט. יונגע און אַלטע, ווייבלעך, מיידלעך, און קליינע קינדער, איינער געהט ארויס, דער אַנדערער קומט אריין. בתוך הבאים קומען אָן גבאי׳טעס מיט זייער חן. דערנאָך טוען זיך אַ לאָז שענע יודען אין זיידענע קאפּאָטקעלעך. פאָדערען געלט פאר זייערע זכות אבות. נאָך זיי קומט אריין אַ מגיד, אַ נשרף, אַ ירושלמי, אַ משולח, אַנ׳עגונה מיט אַלטע, פערשימעלטע כתבים. באלד נאָכדעם קומט אַ שמש פון דער שוהל, מאָנט פאר-אַ שטאָדט, פאר איין עליה, פאר אַ „מי שברך”, פאר אַ „מלא”, און פאר אַ „נדר”; ערשט אָבגעפארטיגט זיך מיט דעם, גיבען זיך איינער נאָך דעם אַנדערען אַ שאָט אַ פּעקיל פערשיעדענע גבאים מיט פושקעס אי אָהן פושקעס. איינער מאָנט מעמדות אויף ארץ ישראל, דער אַנדערער עפּיס אויף

תלמוד תורה, דער דריטער בעט אויף הכנסת כלה, דער פערטער אויף דעם הקדש, דער פינפטער אויף חברה משניות, דער זעקסטער אויף חברה נר תמיד וכדומה נאָך און נאָך חברות. בינתים קומען צוויי בכבודיגע בעלי-בתים מיט ברייטקייט, רוימען עפּיס שטילערהייד איין אין דעם אויער, זאָגען דערנאָך הויך אויף אַ קול מיט אַ זיפץ: היינט פערשטעהט איהר שוין, פאַר וועמען? און נעהמען... נאָר אין מיטען דרינען קומט דער קהל'שער שמש און מאָנט עפּיס צום רייסטער, דער דעפּוטאַט שטעלט נאָך אַ מאָל אריין אַ פּאָסטאָי, דער קצב זאָגט אָן מיט דער דינסט, אַז פון איצט אָן, זאָל מען מוחל זיין צו־לעגען צו דער אָקע פליש נאָך צוואַנציג גראָשען, מען האָט פערגרעסערט די טאַקסע... הכלל, מען רייסט פון אַלע זייטען, איטליכער גיט אַ חאַפּ, אַ קניפּ, אַ צופּ, עס שטעלען זיך אין די אויגען טרערען, עס איז שווער אויס־צוהאַלטען.

— שפּיל, סאָלאָוויטשיקעל, שפּיל, איך וויל אַ ביסעל וויינען. עס שטעלט זיך מיך פאַר, ווי יודיש געלט, יודיש בלוט געהען לאיבוד, זיי גיסען זיך ווי וואַסער און ברענגען נישט קיין שום נוצען. משטיינס־געזאָגט, מה חסדנו, וואָס איז אונזער חסד, אונזערע צדקי

אָט איז דער מאַרק מיט אַלע מיני נפשות זיינע, פון קליין ביז גרויס. דער מאַרק מיט זיינע סוחרים און מסחרים, מיט זיינע אָבנאַרער און אָבגענאַרטע, מיט די ווילדע תאוות, דעם נאַרישען כבוד, קנאה און שנאה, וואָס הערשען דאָרט. אָט טהוט זיך אַ וויז דאָס גאַנצע פּעקעל קבצנים, מיני אביונים, דלפנים, געפאַלענע, אָבגעקומענע, נויט־בעדערפטיגע, הונגעריגע, ליידענדע, קראַנקע, צובראָכענע, דאַרע־קווארע, בלייכע מיט אויסגעצויגענע פּנים'ער. עס דרעהען זיך אַרום טאַנדעטניקעס, הענדלער, מעקלער, פערטראַכטע, מיט היטלעך פּער־ריסענע, יודען מיט זעקלעך, יודען מיט שטעקעלעך, לעדיגגעהער, בטלנים, אַלע לויפען ווי די משוגעים, ניסטערען, זוכען פרנסה, ווי ס'איז צו לעבען, צו דערהאַלטען די נשמה פון זייערע ווייבער און קינדער. אַלע זענען פערטראָגען, צוטראָגען, אַלע טראַכטען ווי אַרום עפּיס אַ פערדינסטעל צו דערטאַפּען און ביי יענעם מיט אַ המציאה'לע אויסחאַפּען.

עס שטעלען זיך מיר פאַר רעדלעך פאַרשוינען, שענע מענשעלעך, וואָס האַלטען זיך ווי הינד, ווי תאַראַנעס נעבען טויטע און נבלות, וואָס לעבען פון

יענעמס פֿלייש, פֿון יענעמס בלוט; מענשעלעך, וואָס זיי זענען נישט ווערטה קיין דרייער און גילטען פֿאָרט זעהר שטאַרק; מענשעלעך, וואָס איטליכער קען זיי פֿאַר קליינעטשקע און זענען דאָך זעהר גרויס; מענשעלעך, וואָס זענען אין דער געמיינדע אַמכה, וואָס מאַכען איהר קאַליע דאָס בלוט און נאָגען זי אויס; מענשעלעך, וואָס אָנקוקענדיג, דאַכט זיך, זיי זענען שטאַרק בעשעפֿטיגט, פֿערנומען מיט וויכטיגע עסקים, עס שוויצט זיי תמיד דאָס פנים, שטענדיג פֿול מיט סודות, מיט סעקרעטען, רעדען אויף דעם וואונק — און באמת זענען זיי סווישטשען, לעדיגגעהער, גאָרנישטען, טויגעניכטסען; יענע מיני מענשעלעך, וואָס דרעהען זיך תמיד אַרום קהל, ווילען דער שטאָדט רק איינבערענגען, רק טאָן טובות, וואָס לעגען זיך איינגאַנצען אוועק פֿאַר דער שטאָדט און לעבען בכבוד, עסען דאָס בעסטע און טרינקען אַ גוט גלעזיל וויין; מענשעלעך, וואָס דרעהען זיך אין די קהל-שטיבלעך, נעבען די גבירים, אויף די אסיפות, אין די יאַטקעס און אין די ווינשענקען; וואָס פֿיהרען די גאַנצע קאָמאַנדע ביי די וויבאָרעס, רוימען איטליכען איין אַ סוד אין אויער און שרייען „זשעלייעם", אָדער „נעזשעלייעם" פֿאַר כל ישראל; מענשעלעך, וואָס וויטען זיך, נעהמען אַראָב דאָס היטעל פֿאַר איטליכען טשינאָווניקעל, פֿאַר איטליכען פריציל, וואָס קריכען תמיד זיך פֿאָרצושטעלען פֿאַר אַ נייעם גובערנאַטאָר, פֿאַר אַ נייעם פּאָליצמייסטער, ראַפּאָרטעווען תמיד מכח דער שטאָדט; מענשעלעך, וואָס זעהען אויס ווי שרעקליכע וועלף צווישען די אָרימע בידנע שאָף אויף דעם מאַרק!...

אוי ווי שרעקליך דער מאַרק איז, וויפֿיעל צרות, דאגות, לייד און פורעניות, וויפֿיעל דערנידערונגען, חרפות, בזיונות, וויפֿיעל פֿאַלשקייט, שווינדעל, שפּיצלעך, קנייטשלעך, פֿאַר דעם זינדיגען שטיקעל ברויט! אַך, שווער, שווער ביטער קומט אָן דעם מענשענס פרנסה! עס רייסט, רייסט מיר דאָס האַרץ. אטרויעריגער, זעהר אטרויעריגער ניגון!

פאַמעליך, סאַלאַוויי, פאַמעליך, נישט אַזוי שטאַרק שפּיעל, זינגער, אַזוי, עס לאָפנעט, עס האָט ביי מיר איי האַרץ שוויי געלאָפנעט אַסטרונע!

אומגליקליך ביסט-דו מענש, פערפלוכט ביסט-דו פון אלע בהמות און אַלע בעשעפעניש אויף דער וועלט. דער אויבערשטער האָט דיך בעשאַפען מייסטעריש מיט מעלות פיעל, בעסערע ווי ביי אַלע אַנדערע בעשעפענישען זיינע, דיר טאַקי לטובה, און דו האָסט מיט די מעלות טובות זיך בענוצט צו דיין רעה. פיעל פערשטאַנד האָט דיר, מענש, גאָט געגעבען און דו האָסט זיך בעגאַנגען מיט איהם נישט ווי מען בעדאַרף. האָסט אָנגעהויבען פערעבענדעווען צופיעל, קלערען, גריבלען זיך, אַראָבנעהמענדיג זיך אין דער זייט, האַנדלען געגען דיר אַליין און געגען דער נאַטור. ביי צופיעל חקירות איז צופיעל פעהלער. פון צופיעל אויפטהוענישען און נייע ערפינדונגען נעהמען זיך פיעל נייע צרות, מאַנגעל, צוואַנג אין אומגליקען. פיעל נייע זאַכען, אשטייגער, האָסט דו מיט דיין פערשטאַנד אַרויסגעבראַכט טאַקי דיר אַליין אויף צרות — אַרויסצורייסען ביי דיר פון די הענד אַרבייט, פונ'ם מויל דאָס שטיקעל ברויט, צו נ.אַלטען דיך אין דער קלעהם, און צו פאַרקירצען גיך דיינע יאָהרען! אומגליקליך מאַכסט דו זיך, מענש, מיט דיין פערשטאַנד און אומגליקליך אויך מיט דיין לשון, מיט דער שפּראַך. אָט די גוטע מתנה, צו וועלכער דו האָסט זוכה געווען, אָט זי איז דיר באָקאָם אויסגעפאַלען. דער הונד, אשטייגער, אָט דער דאָזיגער כלב, וואָס בילט אויף דיך דאָ, פונקט אַזוי בילט אויך יענער כלב, זיין חבר, ערגעץ דאָרט... אין שפּאַניען, אַשטייגער, איין אָנפאַלען, איין געבילעריי, ביי אַלע הינד. דער אייזעל, וואָס אין אונזערע מקומות, עפענט אַ מויל און הירזשעט ווי אַלע אייזלען אין דער וועלט. דער אייזעל, יענער אייזעל. וואָס מאַכט עס אוים, אַלץ איינס. אַלע פרעש אין די טייכלעך און די בלאָטעס קוואָקען גלייך אומעדום אין איין צייט פון מצרים ביז אַצינד — און מענשען, זיי זענען איינע צו די אַנדערע פרעמד און דאָס איז אַ צרה זעהר אַגרויסע. אומגליקליך ביסט דו, מענש, מיט דיינע פאַנטאַזיעס. גאָט האָט בעשאַפען דעם מענשען אין זיין געשטאַלט אַריינגעבענדיג אין איהם אַמענשליכע נשמה פאַר אַלע מענשען גלייך, האָסט-דו זיך געקליגט, צוגעגעבען צו איהר נאָך איינע עפּיס אַ בשותּפותדיגע, אַ מין געמאַכטע פאָלקים-נשמה, הייסט עס, באופן אַז זיי זאָלען זיין קאָנטרע צווישען זיך אין פיעל זאַכען. דאָס וואָס די טהאָר נישט, מעג יענע; וואָס דער רעכענט זיך

פאר א חכרון, רעכענט זיך יענער פאר דער גרעסטער מעלה; וואס פאר יענער איז דאס א געבאט. איינע פון די עשרת הדברות, איז עס פאר דער אנדערער נישט געזאגט געווארען, און וויפיעל צרות און שפיכות דמים קומט דורכדעם ארויס! אויך אין דיין פרומקייט, אין דיין גוטסקייט, דעם שטייגער ארענטליכקייט דיינעם ליעגט אפט א הונד בעגראבען, א אומגליק פאר דיר.

א געטליכער גייסט, דער גייסט פון וויסען און גאטספארכטיגקייט שטראמט ווי א פלייצענדיגער טייך פונ'ם הייליגען כסא הכבוד, שטראמט צו בעלעבען און גליקליך צו מאכען א גאנצע וועלט מענשען. שטעהען נאר אויף די ברעגען זיינע אויבגעשטעלט מיהלכלעך און מיני פאבריקעס אלערליי. איטליכע פון די פאבריקעס ציהט דאס וואסריל צו זיך פערהאמעווענדיג, פערהאלטענדיג עס, כדי עס זאל דרעהען די רעדער פון דער מאשינע ביי זיך און צוליעב זיך. דער מאטריאל פאר די אלע איז איינער, איין רויהעס שטאף — וויבאלד ער קומט אן אויף דעם עולם, ווערט ער צוגענומען א טייל אין דער פאבריקע, א טייל אין יענער. דארט ווערט דער נייע-אנגעקומענער שטאף אריינגעבראכט אין א פורעם אויסצואורבייטען פון איהם אכלי שלמה. פון דארט געהט עס ארויס מיט דעם שטעמפעל דערויף פון דער פאבריקע אפט אזוי, אז עס שטעהט אין וועג יענער, וואס פון א אנדער פאבריקע. די כחורות זענען פערשיעדען, די קאנקורענץ איז גרויס, איטליכער וויל גילטען בעסער אויפ'ן מארק, און דורכדעם קומט ארויס פיינדשאפט, האס, געשלעג, גזלה און רציחה. אוי, געגוג יסורים, צרות און לייד זענען דא אין דער וועלט פון זינט זי איז בעשאפען געווארען. — קומען מענשען און לעגען נאך צו זייערע פון זייער זייט!

פאמעליכער, פאמעליכער שפיעל, סאלאוויי! עס האט שוין אי- הארצען געלאפענעט ביי מיר נאך אסטרונע!

וויין, ישראליק, וויין! האט מיט איטליכען שפיעל דאס וואלד-כלי- זמריל מיר געזאגט. עס האט מיר זיך געדאכט — איך בין א חתן ביי דעם בעדעקענס. חתן דומה למלך! — זאגט דער בדחן און דערמאנט מיר דערביי, אז איך בין א יתום... ישראליק, לאזט ער אויס צום גראם מיט א ריהרענדיג קול: א יתום מוז אויף דער וועלט פון איטליכען אויסשטעהן זעהר פיעל; — וויין, ישראליק-לעב, וויין — כלי-זמריל, שפיעל! א יתום ביסט דו ישראל און א חתן צו גלייך! — א חתן וואס, איז דומה למלה, און א יתום — א ווארים, געטראטעז מיט די פיס;

דאָס קומט דאָך אוים ווי האָניג מיט גאַל אויסגעמישט אינאיינעם, אַ יתום אַ שטענדיגער, געפאַלענער, מיט כבוד פון אַ חתן אויף אַ ווילע: דאָס איז נאָר אַ שפּאַס אַ ביטערער, אַ שרעקליכער שפּאַס, וואָס ריהרט טיעף ביי די לעבער. מיר איז שטאַרק נישט גוט אויפ'ן האַרצען, עס שווינדעלט מיר אין קאָפּ און אַלצדינג אַרום מיר דרעהט זיך און טאַנצט. עס שפּרינגען געוועקסען אין די פעלדער, עס טאַנצט דער וואַלד, און די בוימער פליעסקען צו מיט די צווייגען. עס נעהמען זיך אויך צונויף און טאַנצען מיני געשטאַלטען — פון גבאים, שמשים און כלי קודש, געשטאַלטען פון צאַפּעס, אָקסען, פערד און חאָרטעס, אלע אינאיינעם, און פון דעם געשווינדען דרעהען-זיך אַרום און אַרום אין אַקאַראָהאָד, שוועבען פליהענדיג פאות, ווידלען, העמד, טשאָפּרינעס, פערדישע עקען, און אויערען פון אייזלען; כ'הער כלי-זמר שפּיעלען, ליהודים, ל"ג בעומר, ס'איז חתונות ביי אידען, פאָראוים לויפען ווייסע חברה הענדום פענדום. הינטען געהט אַ גרויסער עולם, ס'איז אַ געזעמעל פון מקבלים, אביונים, קבצנים, דלפנים, טויגעניכטסען, קאַלעקעס, מלמדים, פאַר צעהני-יאָהרדיגע, פאַראַיאָהריגע און היינטיגס-יאָהרדיגע בעלי-בית'לעך, וואָס עסען קעסט. עס ברענען הבדלות. דאָס פיהרט מען צו דער שוהל אַ חופּה, אומגליקליך צו מאַכען דאָרט אַ יונגעל מיט אַ מיידעל, וואָס ווייסען נאָך גאָר נישט פון וואָס צו זאָגען. ביז שפּעט אין דער נאַכט, זעה איך, פיהרט מען חופות, עס ווערען אָבגעמאַכט עפּים אַ גוזמא חתונות. אַלטע באָבעס פליעסקען, מחותנים טאַנצען, דער עולם איז לוסטיג, אַ פרייד, אַ שמחה! — מזל טוב אייך, יודען, מיט שפּאָגעל-נייע אָרימע לייט! מזל טוב אייך מיט אַ ניי פעקיל לעדיגגעהער! מיט נייע קאַנדידאַטען אויף מלמדים, אויף מקבלים, אויף באַנק-קוועטשער און אויף גילדענעאָדער-יודען! מזל טוב אייך גאָר מיט אַ פרישׁ צעטעל פון קייטיגע גרעט: מיט אלע אייערע שמוציגע, פוילע און פוסטע מענשעלעך! מזל טוב אייך מיט פריש-צאַפּעלדיגע פיאַווקעלעך! גרייט אָן, יודען, בלוט, גרייט אָן געלט, געלט, געלט! —

געוואַלד, סאַלאַוויי, גענוג, גענוג צו שפּיעלען! עס רייסט מיר דאָס האַרץ, עס שפּרינגען, עס לאָפּען אין מיר אלע סטרונעס!...

דאס צוועלפטע קאַפּיטעל

די קליאַטשע אַ פּירוש אויף איוב.

— דיין קול איז עס, מיין גוטער, אַלטער בעקאַנטער?

— איך בין עס, מיין שלימזלדיגער פּרינץ, מיין בידנע, אומגליקליכע קליאַטשע! — ענטפער איך צוויינענדיג זיך.

— וואָס וויינסט־דו? פרעגט זי, אַ שטאַרקען שאָקעל געבענדיג מיט דעם האַלז, גלייך ווי זי וואָלט פון זיך אַראָבגעוואָרפען אַ גאַנצען באַרג משא און מיך פריינדליך אָנגעקוקט מיט אַזאַ פּנים, טאַקי גאָר ווי אַ מענש. — דו האָסט געמוזט אויסשטעהן און ליידען פון מיר צרות

— אַך! — האָב איך געענטפערט, — מיינע צרות זענען גאָרנישט, דו האָסט זיי מיר געמאַכט אומגערן. דו ביסט, נעבעך, נישט שולדיג. דיינע צרות, זעהסט־דו, זענען אָהן אַ ברעג, גרויס ווי דער ים. איך וויין קוקענדיג אויף דיר, מיין געפאַלענער, פערוואָגעלטער פּרינץ. אַך, ביז וואַנען וועסט־דו אַזוי אָבקומען, אַלץ זיך אַרומשלעפּען און פון אימליכען אַלץ ליידען? ביז וואַנען, אַך, וועסט־דו זיין אַ שקאַפּע, דער וועלטס אייביגע קליאַטשע?

— ביז וואַנען, — האָט זי געזאָגט, — מענשען וועלען ווערען בעסער און קליגער, ביז וואַנען עס וועט אויפהערען אי אַכזריות אי רחמנות, אי רעות אי טובות, אי צו־להכעיס אי צוליב־זאַכען, נאָר אמת און גערעכטיגקייט אַליין וועלען הערשען אויף דער וועלט; ביז וואַנען עס וועט אויפהערען צו זיין אַ חילוק צווישען מענשען, אַ וואָלף וועט וואוינען מיט אַ שאָף, אַ בער מיט אַ קוה וועלען אינאיינעם זיך פיטערן און אַ לייב וועט ווי אַ רינד עסען שטרוי; ביז וואַנען עס וועט זיך פעהלען אַל־דאָס־

ביין, די ניט־גוטע וועלען פערלירען זייער כח און עס וועט אבגעווישט ווערען טרערען פון איטליכענס פנים!...

— אך! — האב איך געקרעכצט, עס איז נאך צו־וייט צו ווארטען! ביז יענער צייט, האב איך מורא, זאל מען דיר דערוויל נישט דערגעהן דעם עק, נישט ארויסנעהמען די נשמה!

— מיט מיר, האט זי זיך אנגערופען, מיט מיר געהט עס אקוראט ווי מיט מיינעם א אלטען חבר איוב, וואס בשעת ער איז איבערגעגעבען געווארען דעם שטן אין די הענט, האט גאט דענסטמאל אזוי געזאגט: שטן, וואס דו ווילסט, טוה מיט מיין איוב'ן, שלאג איהם, טוה איהם אן געבראטענע לייד, מאך איהם ברוין און בלוי דאס לייב, נאר זיין גייסט, זיין נשמה זאלסט־דו היטען!...

— איוב, — האב איך א געשריי געטאן, — דאס איז טאקי דיין חבר, ביין, דאס ביסט־דו טאקי אליין! דאס איז א משל אקעגען דיר. דארט שפיגעלט זיך אב דיין גליקליכס לעבען א מאל אין עושר און כבוד; דארט שפיגלען זיך אב דיינע יסורים, די רדיפות, די שטעכערטלעך פון דעם עולם בשעת דיין גרויס אומגליק; דארט שפיגעלט זיך געטריי אב איטליכע זאך בעזונדער. איוב ביסט דו! דו ביסט איוב מיט זיין שטן, מיט זיינע מכות, מיט זיינע פאלשע חברים, וואס פאלען אויף איהם אן אין דער שלעכטער צייט און בעשולדיגען איהם, ער איז נישט גוט, ער איז נישט פרום... איוב איז דיין היסטאריע. דער אנהויב איוב און דער מיטען האבען שוין ריכטיג ביי דיר זיך ארויסגעוויזען, זיין סוף וועט ביי דיר אויך, גאנץ זיכער, מקוים ווערען. דער שטורם, אין וועלכען גאט און די גערעכטיגקייט וועלען זיך בעווייזען, וועט, מיין איך, זיין א גרעסערער, א שטארקערער פון דעם, וואס איז געוועזען ערשט נישט לאנג!...

— מען שמועסט, — האט זי זיך אנגערופען, — אז דאס האט טאקי אנגעשריבען יענער בעריהמטער מענש. וואס האט מיך א מאל פון א קליאטשע צוריק פאר א מענש געמאכט, ער האט דערביי געקוקט גאנץ וויט!...

איך קוק מיך אום צו מיין קליאטשע — ערשט איך דערזעה, זי ליגט אויסגעשטרעקט ווי א טויטע אויפ'ן רוקען און סאפעט גאנץ שטארק.

— אך! — האט זי צו מיר זיך אנגערופען מיט א קרעכץ — זיי האבען מיך גאר פערמוטשעט. איך פיהל, אז אלץ האס ווייטער געהען

ביי אוים די קרעפטען. אין דער צייט, ווען עס עפענט זיך מיר אויף דאָס מויל צו רעדען, ווען איך הויב מיר אָן ארומצוקוקען און אַלצדינג צו בעטראַכטען, דענסטמאָל הויב איך ערשט אָן צו דערפיהלען מיינע וועהטאָגען... אַך, זיי האָבען מיך שרעקליך אָבגעשוואַכט, שרעקליך קראַנק געמאַכט—איך פיהל אין מיר נישט קיין גאַנץ אבר, קיין גאַנץ ביינ על! זעהר שטאַרק האָבען מיך דאָ ערשט פערמוטשעט עטליכע פאַרשווינדלעך, איך בין פון זייערע הענט קוים גאַנץ אַרויס מיט דעם לעבען.

— העלף מיר, איך בעט דיך, אַביסעל זיך אויפצוהייבען און אָנצושפאַרען זיך אויף דער זייט, ס'איז עפּיס קיין דרך־ארץ נישט ווי איך ליג אַזוי אויסגעשטרעקט, מחילה, איך קען מיך, לא עליכם, אַליין קיין ריהר נישט טאָן. אוי מיין קאָפּ, מיין קאָפּ!

— וואָס איז? — האָב איך זי אַ פרעג געטאָן מיט רחמנות,—דער קאָפּ טהוט דיר, נעבעך, וועה?

— אוי, — האָט זי געענטפערט,—עס טהוט מיר וועה איטליכס אבר, איטליכס גליד בעזונדער, מיין גאַנץ לייב און לעבען. עס טהוט מיר וועה אי דער קאָפּ, דער קאָפּ, אי דער גאַנצער פאָדער־חלק,—דער פאָדער־חלק ווי אויך, מחילה, דער הינטער, הינטער־חלק!...

— לאָז זיך פונדעסטוועגען נאָר נישט אָב, האָב איך זי געבעטען מאָרגען, אַז מיר וועלען זיין אין דער שטאָדט, וועל איך בעטע אַ דאָקטאָר, ער זאָל דיך בעטראַכטען און דיר עפּיס פערשרייבען.

— אַי, אַי! האָט זי זיך אַ חאַפּ געטאָן זעהר דערשראָקען. דער־מאָן מיר נישט, איך בעט דיך, דערמאָן מיר נישט קיין דאָקטאָר! ווער קען נאָך אַזוי ווי איך די דאָקטוירים, די קאַנאַוואַלעס מיט זייער רפואות, מיט זייערע פערשרייבעכטסען?!... ביי זיי איז באַלד לאָזען צו דער אָדער, בלוט אָבצאַפּען און דורכציהען זאַוואַלקעס. איך האָב שוין, ברוך השם, אויף מיר אַ סך בלויע צייכענס פון זייערע פערשרייבעכטס. זעהסט־דו ביי מיר אָט די פרישע סינאקעס? דאָס האָט מיר גישט לאַנג גע־מאַכט אַ דניעפּראָוויצער קאַנאַוואַל מיט זיין קליפּערגעצייג און מיט זיין פערשרייבעכטס. ער איז פּשוט זיך מחיה, ווען עס מאַכט זיך איהם אַ געלע־גענהייט צו פערשרייבען. עס זענען דאָ זעהר פיעל אַזעלכע דאָקטוירימלעך, וואָס ווי באַלד נאָר עפּיס אַ מינדיגסטע זאַך, אַ קלייניגקייט, האָבען זיי שוין ליעב צו שרייבען, און שרייבען אָן אַ מגילה, אַ גאַנצע גרויסע בויגען...

— דערצעהל מיר נאָר,—האָב איך זי געבעטען, — וואו ביסטו דען געוועזן די גאַנצע צייט, זינט דו ביסט פון מיר פערשוואונדען געוואָרען? ווער איז יענער פארשוין, וואָס האָט דענסטמאָל זיך ארויפגעהאַפּט אויף דיר רייטענדיג? פון וואַנען האָט ער זיך גענומען?

מיין קליי...שע טהוט זיך אָן אַ כח, הויבט אויף דעם האַלבען קערפּער, אָנשפּאַרענדיג זיך אויף די צוויי פאָדערסטע פיס, קוקט מיך אָן פריינדליך, און הויבט אָן צו דערצעהלען:

— יענער, וואָס האָט אויף מיך זיך ארויפגעהאַפּט רייטענדיג,— האָט זי אָנגעהויבען צו דערצעהלען,— דאָס איז געוועזן אַ לץ. נאָכדעם, אַז די דייטשלעך, די נישט-גוטע, לאָזען מיך אַ ביסעל צורוה, וואַקסט געוועהנטליך פלוצלים אויס אַ לץ, אַזוי ווי פון אונטער דער ערד, זעצט זיך אויף מיר רייטענדיג און טרייבט מיך איבער בערג, איבער טאָלען, איבער פעלדער, איבער וועלדער. אַבי נאָר איינער האָט געמאַכט דעם אנהויב, שפּרינגען שוין ארויס נאָך אַ סך לצים פון פערשיידענע געשטאַלטען און פון פערשיידענע שטאַנדען. עס ווערט אַ געשפּעט, אַ געלעכטער ביז דעם הימעל, איטליכער זאָגט אַ ממרא, אַ סליחה, נישט געשטויגען, נישט געפלויגען, איטליכער גיט אַ פייג און שטעלט ארויס אַ צונג. אַלע פון גרויס ביז קליין זעצען זיך אויף מיר אָן און האָבען מיט מיר צו טאָן. פיעל מאָל צוקריגען זיי זיך איבער מיר; איינער זאָגט, מען זאָל מיט מיר זיך נוהג זיין אַזוי, און דער אַנדערער זאָגט עפּיס אַנדערש; יענער זאָגט, איך זאָל פליהען אין דער לופטען, און דער ווינשט, איך זאָל געהן דורך דער ערד. עס ווערט אַ ליאַרם, אַ געשריי, אַ געפּילדער, אַ מהומה, אַז דער קאָפּ ווערט דול הערענדיג. אַזוי שפּילען זיי זיך מיט מיר אָן, שרייען זיך אָן און דער „איבינגער וואָפּראָס" וועגען מיר בלייבט טאַקי אַלץ נישט גערע׳שעט. אין קאַלעמוטנע וואַסער, זאָגט דער עולם אַ ווערטיל, איז גוט פיש צו חאַפּען. דאָס איז אויך געזאָגט געוואָרען אויף מיר. אין מיטען דער בייזער מהומה חאַפּט מיך דערווייל איינער פון דער חברה, פאָהרט אויף מיר ארויס אין דער וועלט, מאַכט מיט מיר געשעפטען און הויבט מיך אָן צו פערקויפען צו פערשיידענע מענשען. איך זאָג צו פער-שיידענע, מחמת אין אַ קורצע צייט דיען איך זעהר פיעל בעלי-בתים. איידער איך האָב מיך נאָך נישט רעכט ארומגעקוקט ביי איינעם, קומט דער רוח און טראָגט מיך אַוועק צו איין אַנדערען. ביי וועמען, ווילסט-דו, בין איך שוין דען נישט איבערגעוועזן? ווער האָט דען נישט גע-נאָסען און פון מיר נישט אָבגעלעקט אַ ביינדעל? הויב אָן פון אַ מינדסט

פריצ'ל, פון ר סאָטסקע, אַ קוואַרטאַלנע וכדומה ביז עפּיס העכערס; פון אַ מגיד, אַ מוכיח, אַ מוסר-זאָגער, אַ ירא-שמים ביז גאָטס סטראַפּטשעס וכדומה אַזעלכע טשינאָווניקעס צווישען די הימעלמענשען; פון אַ לאַקיי, אַ כמאָטריטעל, אַ פּיסמאָוואָדיטעל, אַ נאַדזיראַטעל ביז אַ דירעקטאָר אין די יודישע שולען; פון אַ שמש, אַ קהל'ישען שרייבער, אַ חאַפּער, אַ סבאָר-שטשיק, אַ פּאָווערעני, אַ דעפּאָטאַט, אַ בעל-עצה, אַ בעל-טובה, איין אָנחאַפּער ביז דעם בעל-טאַקסע פון פלייש און סוועטשנאָי סבאָר וכדומה די גאַנצע כנופיא קהל; הויב אָן פון בעהעלפער, מלמדים, שדכנים, בודחנים, בטלנים, טויזענטערליי גבאים, משולחים און שתדלנים, ישיבה-בחורים, פּרושים, לומדים, זיידענע מענשען, שענע יודען, טאַטענס-קינדער, תהלים-זאָגער, משניות-לערנער, בעלי-תפלות, שופר-בלאָזער, דרעהדלעך-מאַכער, פּורים-שפּילער, מצה-רעדלער, ביז די דיינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערינס, קנייטלעך-לעגערינס, פעלד-מעסטערינס וכדומה דאָס גאַנצע כלי-קודש. אַלע כסדר האָבען אויף מיר זיך אָנגע-זעצט, פאַר איטליכען האָב איך, נעבעך, בעדאַרפט אַרבייטען און איטליכען אויף מיר טראָגען, זיי קאָסטען מיר געזונט און לעבען, איך האָב פון זיי צו זינגען און צו זאָגען. ניחיי וואָלט מיין אַרבייט חאָטש אָנגעלעגט געווען—חלילה! וויפיעל איך זאָל נישט אַרבייטען, איז אַלץ ווייניג. אַלץ קאַרג. אַ קאַטאָוועס עפּיס אַזאַ פּעקיל, אַזאַ גרויסע הונגעריגע כנופיא! ניחיי וואָלט מיין אַרבייט חאָטש עפּיס נוצען געבראַכט—חלילה! איך אַרבייט, איך האָרעווע—פאַר וועמען? משטיינס-געזאָגט, פאַר וועמען?... מעשה שטן פאַל איך תמיד אַריין אַזעלכע לייט אין די הענט, זיי נעהמען ביי מיר אַרויס דעם דם התמצית, פערשלאָגען מיר דעם קאָפּ מיט דעם מוח און מאַכען מיך אויסצודרעהען. פון די לייט ווייס איך זעהר פיעל זאַכען, איבער זיי איז דאָ פיעל צו שמועסען און צו פרעגען. נאָר נישט אַלץ אָבער וואָס מען ווייסט, קען מען ריידען, נישט אַלע קשיות קען מען פרעגען און נישט אויף איטליכער קשיא בעקומט מען אַ תירוץ. וואָס זאָל מען טאָן? מען מוז אַ מאָל זיך בעגניגען מיט איין תירוץ אויף אַלע קשיות: „עבדים היינו לפרעה במצרים", דאָס הייסט: פאַר אַ קליאַטשע האָט מיך געמאַכט דער קעניג פון מצרים!

— איין קשיא וועל איך דיך טאַקי פרעגען,—האָב איך צו איהר געזאָגט—ווי קומט עס. אַז אויך יענע פריצים, וועלכע דו האָסט גערעכענט אין צעטעל, זאָלען וועלען אין די הענט נעהמען אַזאַ חיסטע, בידנע קליאַטשע?

— מעשה שטן, האָט זי געענטפערט, ווערען זיי פאַרבלענדזט די אויגען. מעשה שטן, נאַרען זיי זיך און מיינען, אַז איך בין גאָר נישט קיין בידנע, אַדרבה אַהאָרעפּאַשנע, אַ קאַפּיטאַלנע קליאַטשע!...

— אומגליקליכער פרינץ, בידנע קליאַטשע! — האָב איך אַ קרעכץ געטאָן און מיך שטאַרק פערטראַכט.

דרייצעהנטע קאפיטעל

א בריעף אין קאמיטעט פון דער חברה „צער בעלי חיים".

נאָכדעם אז די שקאַפּע האָט אָבגעדערצעהלט איהר מעשה, האָב איך פון דעם גאַנצען האַרצען אַ זיפץ געטאָן און ווידער זיך פערטראַכט.

— עפּיס טראַכסט=דו מיר היינט צופיעל! — האָט די שקאַפּע צו מיר זיך אָנגערופען. — דו ביסט עפּיס זעהר צוטראָגען, לעג זיך צו שלאָפען און רוה זיך, כ'לעבען, אויס אַביסעל.

— איך זאָל שלאָפען?! — טהו איך אַ זאָג מיט פייער. — איך זאָל שלאָפען בשעת דו ליידסט, בשעת דו קרעכצסט, בשעת דיר טוהט וועה איטליכם אבר?! איך זאָל שלאָפען אין דער צייט, בשעת דו בעדאַרפסט האָבען הילף, בשעת דו קענסט זיך, נעבעך, אַליין פון דעם אָרט נישט ריהרען און מוזט האָבען עמיצען, וואָס זאָל דיר העלפען אַביסעל זיך אויפצוהייבען, זיך צו שטעלען אויף די פיס?! אמת טאַקי, איך בין נישט דער מענש, וועלכען דו בעדאַרפסט אייגענטליך האָבען אין דיין נויט. וואָס קען אַזאַ שלאַף מענשיל, ווי איך, דיר העלפען? וואָס, משטיינס=געזאָגט, איז איינגאַנצען מיין כח? קוים וואָס איך האַלט מיך אַליין אויף די פיס, מען קען מיך מיט אַ בלאָז אומוואַרפען. דו בעדאַרפסט האָבען איינעם אַ שטאַרקען, אַ בר=יכולת, אַ געזונטען און אַ געניטען. נאָר כל=זמן אָבער דער איינער איז נאָך נישטאָ, כל=זמן דו האָסט נישט קיינעם, טהאָר איך מיך נישט מאַכען נישט=וויסענדיג און מיך לעגען שלאָפען. איך מוז אָנווענדען אַלע מיינע כחות דיר, נעבעך, חאָטש עפּיס מיט וואָס=ס'איז צו העלפען. ניין, חלילה, ווי טהאָר איך, ווי קען איך שלאָפען? — איך, זאָגסט=דו, זאָל רוהען! אדרבה, איז מעגליך צו רוהען נאָך אַלצדינג, וואָס איך האָב געהערט און געזעהען?

קען איך דוהען, אז אזעלכע גרויסע צרות שטעהען פאר מיינע אויגען, אז דאס גאנצע פעקיל לעדיגגעהער, בלוטזויגער פערשלאגען מיר דעם קאפ און דרעהען זיך פאר מיר, ווי שרעקליכע מחנות היישרעקען? אט, אט, דאכט זיך מיר, פאלען זיי אן, צונעהמען זיי מיך אויף שטיקלעך; אט גיט איטליכער נאר א קליינעם ביס, עסען זיי מיך אויף און עס בלייבט פון מיר נישט קיין שריד ופליט. ניין, זאג איך דיר, איך וועל נישט שלאפען, איך וועל נישט רוהען!...

— דו רעדסט, — האט מיין שקאפע געזאגט און געשאקעלט מיט דעם קאפ, — דו רעדסט מיט פייער ווי א יונגער מאן, זיי מיר מוחל; ווי איינער, וואס האט ערשט געענדיגט די קלאסען. געוועהנטליך מאכען זיי גיכע בעקאנטשאפטען און ווערען צו איינעם ווי צוגעזאטען. עס טראגט זיי אונטער דאס מינדסטע פיצעל עולה. זיי ווערען אש־להבה, רעדען פאר פייער, פאר וואסער, נעהמען זיך אין קאפ אריין זאכען און מיינען דערמיט, אז זיי וועלען די גאנצע וועלט איבערשטעלען... איך האב שוין אין מיין לעבען א סך אזעלכע געזעהען; דערנאך אז זיי ווערען אביסעל עלטער, קומען אין דער וועלט, הויבען אן צו פיהלען דאגת־פרנסה, דענסטמאל לאזען זיי אראב די נאז, עס נעהמט זיי אב דאס לשון, און חוץ זייער אייגענעם אינטערעס געהט זיי ווייטער קיין שום זאך נישט אן. עס איז נאך האטש גוט, אז זיי אליין בלייבען עהרליך, פערקויפען נישט דעם אמת פאר א גראשען און שטעהען נישט־צו צו יענע לייט, מיט וועלכע זיי זענען פריהער געווען קאנטרע, פאר זייערע קרומע גענג; עס איז נאך גוט, אז זיי לויבען נאך האטש נישט די דאזיגע לייט פאר דער גאנצער וועלט און זידלען נישט אב, שיטען נישט אב מיט פריסעק זייערע פריהערדיגע גוטע פריינד... מיט דיר וועט עס אויך אזוי געהן. אצינד ביסט־דו יונג, היים ווי פייער, שפעטער אביסעל וועסט־דו זיך אבקיהלען, וועסט מיך פערגעסען און גאנץ רוהיג שלאפען, — וואס וועט דיך אנגעהן אזא בידנע שקאפע? שפעטער, נישקשה, וועסט־דו ווערען קעלטער און שטילער. דאס איז שוין אזוי על פי דרך הטבע אי ביי מענשען, אי ביי בהמות. קוק, א שטייגער, אן א מינדסטע קעלביל, ווי אזוי שטארק זי דריגעט מיט די פיסלעך, ווי אזוי שטארק זי פערדרייבט דעם עק און שפרינגט. גאר א מהבל. קוק זשע אבער דאס איינגענע קעלביל טאקי אן שפעטער, ווען עס ווערט א אקס, ווי שטיל עס איז, ווי עס געהט אנבויגענדיג דעם קאפ אין דער אך. וואס מאכט עס אוים? איטליכער, כ'לעבען, ווערט שפעטער א אקס...

— כ'לעבען! — האָב איך זיך אָנגערופען נאָך מיט מעהר פייער, — דו האָסט אין מיר, כ'לעבען, אַ טעות! אַי, דו זאָלסט וויסען, וואָס ביי מיר אין הארצען איז, וואָס איך האָב שוין פאַר דיר געטאָן און דענק נאָך עפּיס ווייטער צו טאָן!

— „וואָס דו האָסט געטאָן און וואָס דו דענקסט ווייטער צו טאָן!״ — רופט די שקאַפּע פערוואונדערט זיך אָן. דערצעהל אדרבה, דערצעהל, לאָמיר הערען.

איך האָב אָקעגען אַ פּאָר מינוט זיך געבאָבּערט אין דער בוזעם־קעשענע און אַרויסבעקומען פון דאָרט געשריבענע פּאַפּירען.

— אָט דאָס, — מאַך איך מיט אַ ערענסט פּנים, אַרויסנעהמענדיג אַ בויגען פון די פּאַפּירען, — אָט דאָס וועט דיר בעווייזען, אַז איך האָב ליעב טאַקי צו טאָן, נישט נאָר אָבקומען גלאַט מיט רעדען אַליין, אַזוי ווי אַנדערע. דאָס איז מיין בריעף, וואָס איך האָב מכח דיר, פאַרשטעהסט־דו מיך, געשריבען צום קאָמיטעט פון דער חברה „צער בעלי־החיים״, נאָכדעם אַז איך בין בעקאַנט געוואָרען מיט דיין ב'מערער לאַגע.

די שקאַפּע מיינע שטעלט אויף די אויערען און איך לייען איהר אויף אַ קול מיין בריעף מיט די ווערטער:

„די מדה פון רחמנות איז אַזוי גרויס און אַזוי שטאַרק אין דער מאָדע היינטיגע צייטען, אַז מענשען האָבען אָנגעהויבען רחמנות צו האָבען נישט נאָר אויף מענשען אַליין, היינו: זיי נישט פיינט צו האָבען, נישט צו פּייניגען, נישט צו פאַרדרעהען זיי דעם קאָפּ מיט דעם לעבען, ווי אין די אַלטע יאָהרען, נאָר איטליכען צו בעטראַכטען פאַר אַ ברודער, פאַר אַ חבר, פאַר אַ פריינד, גאָר קיין שום חילוק נישט צו מאַכען, פון וועלכען לאַנד און פון וועלכער נאמנה ער מעג זיך זיין; נישט נאָר מיט מענשען אַליין, זאָג איך, האָט מען היינט אָנגעהויבען זיך צו בע־עהן מיט רחמנות און מיט מענשליכקייט, נאָך מעהר אפילו מיט בהמות, אפילו מיט זיי בעגעהט מען זיך היינט מיט באַרמהערציגקייט און מען בעטראַכט זיי פאַר גאָטס בעשעפעניש, און וואָס דעריבער פערדינט טאַקי מיט רעכט היינטיגע צייט דעם נאָמען: „די צייט פון מענשליכקייט״.

— מליצה, מליצה, מליצה! פאַלט מיר די שקאַפּע אַריין אין די רעד מיט געשפּעט. זעהר שענע מענשליכקייט! האָסט געמענט אויך צו־שטעלען, אַז היינט נעהמט איינער ביי דעם אַנדערן אַרויס דאָס לעבען

זעהר גרינג, גיך און באַלד, מיט גוטע ביקסלעך און קלוגע המצאות, וואָס דער באַרמהאַרציגער דור האָט, לטובה פאַר די מענשען, אויסגעטראַכט!

— וואַרט נאָר, וואַרט. — שריי איך פערפּלאָמט, — און לאָז זיך דינען! וואָס טויג מיר, וואָס רו רעדסט! הער אָקאָרשט ווייטער, ווייטער, און זיי מיך נאָר נישט מבלבל. ביי וואָס בין איך געבליבען שטעהן? יאָ ביי דעם:

„היינטיגע צייט פערדינט מיט רעכט דעם נאָמען: די צייט פון מענשליכקייט". דער כבוד פאַר אַזעלכע מדות טובות קומט אייך, רבותי, אייך, טייערע, דימענטיגע און גוטע מענשען, אייך, פיהרער פון דער בעריהמטער חברה „צער בעלי החיים"! דורך אייך זענען דאָך געהאָלפען געוואָרען אַזוי פיעל לעבעדיגע בעשעפעניש, אַזוי פיעל בהמות, אַזוי פיעל עופות, דורך אייך בענעהמט מען זיך שוין היינט מיט זיי בעסער, מענשליכער, אוים מאָדע פייניגען, שלאָגען, אָנטאָן לייד! אומעטום, אויף אַלע וועגען, אויף אַלע שטרוזען, אין אַלע שטעדט, אין אַלע דערפער, אין אַלע לעכער, זענען דאָך היינט דאָ אייערע באַרמהאַרציגע משולחים, גוטע, פאַרשטענדיגע חברה־לייט, וואָס גיבען גוט אַכטונג און רעכנען זיך מיט איטליכען אָב פאַר אַ מינדסטע בעליידיגונג. חלילה־וחם מען זאָל היינט בעליידיגען!...

— מליצה, מליצה, מליצה! — האָט די שקאַפּע ווידער איבער־געשלאָגען מיר די רעד מיט אַ גרוים געשפעט. — אַז וואויל איז אייך, לעבעדיגע בעשעפעניש! אַז וואויל אייערע קינדער, וואָס איהר לעבט אין אַזאַ דור, וואָס גוטע חברה־לייט זאָרגען זיך פאַר אייך! טאַנצט, בהמה'לעך, טאַנצט!... אין דער בויניע, זיי מוחל, געה אַריין, וועסט־דו הערען אַ קאָנצערט, וועסט הערען און זעהן, ווי היהנער, גענז, אינדיקעס וכדומה זינגען, שפּרינגען און צאַפּלען זיך פאַר גרוים פרייד! דאָרט שטעהט גאָטס בן־יחידל, דער מלך פון אַלע בעשעפעניש, עפּיס אַ שוחט'ל, אַ פרום מענשיל, ער מאַכט אַ ברכה, גיט אַ חיק אַ האָהן, און באַלד טאַקי, אין דער הייסער רגע, פליקט ער איהם אוים די גאַנצע פעדערען. דער האָהן שרייעט „אָמן", אויף אַ קול, און פאַרגעהט זיך אַזש פאַר גרוים תענוג. ער וואַרפט־זיך, ער צאַפּעלט־זיך נאַקטערהייט, אַ מאָל טאַקי אַ גאַנץ היבשע צייט ביז די נשמה געהט איהם אוים, און אויסגעהענדיג טוהט איהם משונה הנאה. וואָס ער האָט אַ זכיה, איינ־איינעם מיט אַלע היהנער פון דער שטאָדט איבערצולאָזען זיינע פעדערען

בירושה דעם גוטען, דעם פרומען, דעם באַרמהאַרצעדיגען שוחט'ל... געגוג אָנגעפּאַקטע זעקלעך מיט פעדערען האָב איך, נעבעך, אין גלופּסק, בײַ די שוחטים, איבערגעפיהרט. פון דער דאָזיגער ירושה, אַזאַ טײַערע, גילדענע ירושה — אָדער ווי בײַ זײַ הייסט עס חזקה־פעדערען — האָב איך געגוג געשוויצט, בין גוט פערשוואַרצט געוואָרען, עס טהוט מיר פון איהר וועה די ביינער!

— עט, עט! האָב איך זיך אָנגערופען, פערפּלאָנטט און פער־פּאַליעט פון דעם לייענען. עט, וואָס איז דאָס פאַר אַ שייכות? דו פאַר־שטעהסט, כ׳לעבען, נישט דעם גאַנג פון שרייבען, האָסט דרינען נישט קיין געפיהל. הער בעסער ווייטער, ווייטער, וואָס ווייטער שטעהט גע־שריבען! שוייג בעסער און הער מיט קאָפּ, וואָס איך לייען. אָט וואָס איך שרייב ווייטער:

„און אַזוי ווי איך האָב דעם כבוד, אויך דאָס גרויסע גליק, אײַנ־געקויפט צו זײַן אין דער חברה, בכן איז אויף מיר מוטל אײַך צו מעלדען מכח גאָטס אַ בעשעפעניש, וואָס עס האָט עפּיס גאָר קיין נאָמען נישט, וואָס איך ווייס אָסור אליין נישט, ווי איך זאָל עס אײַך דאָ אָנ־רופען. זאָל איך עס אָנרופען קליאַטשע, איז עס, דאַכט זיך, — לאַכט נאָר נישט, איך בעט אײַך — איז עס עפּיס אַ מענש; לאָמיך זשע עס אָנרופען מענש, איז עס, דאַכט זיך, אַ קליאַטשע! נאָך אַ מאָל, רבותי, לאַכט פון מיר נישט! איך טראַכט עס נישט אויס פון דעם קאָפּ. פשוט איז פשוט, דאָס מין בעשעפעניש לעבט אויף דער וועלט. עס איז אַ קליאַטשע, נאָר עפּיס האָט עס געפיהלען און אַלע פאָסטעמקעס, אַקוראַט ווי אַ מענש. אַז מען זאָל דאָס נעהמען על פּי חקירה, קען מען אַפילו אויסווייזען, אַז „אין כל חדש תחת השמש", דאָס הייסט, אויף דער וועלט טרעפט זיך אַזעלכע זאַכע. וואָס זענען דען געווען די פּאַריער, אַ שטייגער, אין אינדיען? טאַקי עפּיס מיני מענשען, פאַר־רעכענט אַזוי פיעל ווי די הינט... וואָס זענען דען געווען יענע, וועלכע עס האָבען אַ מאָל געאַרבייט „פּאַנשטשיזנע" — דאָרט אין אַמעריקאַ? אויך עפּיס נישט קיין מענשען, נישט קיין בהמות, נישט־דאָ געדאַכט! וואָס בעדאַרפט איהר מעהר, האָט דען ערשט נישט לאַנג איינער אַ גרויסער יעזואיט, פאַטער בורגשטאַללער אין דער שטאָדט פעלד־קירך, פאַר גרוים כמעט נישט געשטעלט דעם בעריהמטען חכם אלעק־סאַנדער פאָן הומבאָלדט אין דער מדרגה פון די בהמות? ער האָט פשוט געמאַכט דעם דאָזיגען חכם פאַר אַ פּיה, פאַר אַ בהמה! אַ נס

וואס מען האט בייצייטענס זיך ארומגעקוקט, זיך שטארק אויסגעלאכט, איז דערפון גארנישט געווארען... נאר איך וויל מיך דא אבער נישט אריינלאזען אין חקירות, אין די הויכע דרכים. אזוי צי אזוי, נאר הנה זייט וויסען, אז אין אונזער קאנט איז דא א מין בעשעפעניש, וואס עס קומט, נעבעך, שרעקליך אב. דער וואס בעדארף, ארבייט דערמיט מעשים, האט פון דעם הנאה; עס געהט אין דעם יאך און טראגט משא איבער די קרעפטען. פונדעסטוועגען בענעהמט מען זיך מיט איהם זעהר שלעכט, היינו: מען האלט דאס בעשעפעניש אבגעזונדערט פון דער שטאדט-טשערעדע, גלייך ווי עס איז א זאראזע. לאז עס ערגיץ׳ חאפען א לעק, עפים א ביסען, רייצט מען אן הינט, מען שרייט: גוואלד, עס נעהט אין שאדען, — און עס שיטען זיך אויף דעם שלימזול קלעפ פון אלע זייטען. א סך חברה-לייט זעהען עס צו און — א חידוש! — זיי מאכען זיך נישט-וויסענדיג, גלייך ווי אזעלכס איז הפקר און געהר זיך כלל מיט דער חברה נישט אן. איך האב מיך געפריווט א פאר מאל פאר איהם ארויסשטעלען זיך, האב איך געהאט מיין עהרליך אויס-קומעניש. גוואלד, וועל איך שרייען, וואס טהוט זיך דא אזוינס?! אנגענומען אין דער סברא, אז דאס בעשעפעניש, פון וועלכען איך שרייב דא, איז טאקי נישט מעהר ווי א קליאטשע, אוועקגעלעגט שוין אלע אנדערע זאכען אין דער זייט, אבער פארט איז זי דאך גאטס א בעשעפעניש, נישט ערגער פון אנדערע קליאטשעס. עס איז אויף איהר, נעבעך, אויך א צער בעלי-החיים!...

און איהר, בארמהארצעדיגע גבאים פון דער טייערער חברה, וואס אייער רחמנות איז אזוי גרויס אויף אלע חיות, אויף אלע בהמות, דער-בארמט אייך אויך אויף דער ווסטער, אומגליקליכער קליאטשע! שטעהט איהר ביי אין איהרע נויטען און נעהמט זיך אן איהר קריוודע. שפרייעט אויף איהר אויס אייערע פליגעל און לאז זי דורך אייך אויך געהאלפען ווערען. לאז זי, שלימזלדיגע, נעבעך, אויך וויסען, אז היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט. עס איז דא א חברה „צער בעלי-החיים!“

דאס פערצעהנטע קאפיטעל

א ענטפער׳ וואס דער קאמיטעט האט אויפגעטאן אין דעם דאזיגען ענין.

די לעצטע ווערטער פון מיין בריעף : „היינטיגע צייט איז נישט מעהר הפקר א וועלט, עס איז דא א חברה „צער בעלי־חיים !" האב איך אויסגעראזט אויף א קול, אזוי הויך, אזוי שטארק, אז עס האט אזש געהילכט אין דעם גאנצען וואלד, גלייך ווי די אלע בעשעפעניש דארט האבען אנגעקוואלען הערענדיג אזעלכע ווערטער, פאר שמחה זיך ארומ־גענומען, איינער דעם אנדערן געזאגט „מזל־טוב !" מיט אזא גוטער בשורה און א געשריי געטאן : עס זאל לעבען און געזונט זיין די חברה צער בעלי־חיים ! דעם נאמען פון דער חברה האב איך באמת געהערט זיך אברופענדיג גאנץ קלאר אין דעם וואלד. די שקאפע אבער האט געשוויגען, געשאקעלט דעם קאפ און געקוקט אויף מיר מיט א שמייכעלע. עפיס ווי איינער זאגט : אי, ביסט־דו א לעקיש !... מיך האט דאס אפילו אביסעל פערדראסען, איך האב אבער ביי מיר געטראכט : עט, זי האט אין שרייבען א קליינע ידיעה... פארט, לא עליכם, אזוי פיעל יאהר א קליאטשע.

איך האב מיך א קראץ געגעבען אין דער פאטיליצע, צונומען נאך א בויגען פאפיר און געלייענט דאס, וואס דער קאמיטעט פון דער חברה האט מיר געענטפערט.

„אין אונזער תשובה אויף אייער בקשה מכח דער קליאטשע, אדער דעם בעשעפעניש, וואס מיר קענען גאר נישט פארשטעהן, וואס פאר א מין שלימזול דאס איז, זענען מיר, קאמיטעט פון דער חברה „צער בעלי־חיים", אייך, ליבהארצעדיגער הער, מודיע, אז חוץ אייך זענען

שוין צו אונז אנגעקומען א סך פראשעניעס פון פערשיעדענע מענשען אלץ מכּח דער דאזיגער קליאטשע. א טייל קלאגען זיך אויף די דאזיגע, וואס פייניגען זי, בעשרייבען איהר שלעכטע לאגע און בעטען רחמים, אז מיר זאלען געבען בפירוש א ״מעהל צו אונזערע חברה־לייט, אומעטום, וואו די קליאטשע געפינט זיך, זאל מען מיט איהר זיך בעגעהן מענשליך, אזוי ווי מיט אלע אנדערע בהמות און בעשעפעניש, וואס שטעהען אונטער אונזער שוץ. גאר אהן א שום אונטערשייד; מיר זאלען איינמאל פאר אלע מאל אנזאגען, אז אין דעם דין פון רחמנות זענען נכלל אלע בעשעפעניש גלייך, אפילו די קליאטשע אויך, און אז מען וועט זעהן, ווי עמיצער בעהאנדעלט זי שלעכט, זאל מען מיט איהם באקי אויף דעם ארט זיך אברעכענען כּפי הזאקאן. צווישען דעם דאזיגען טייל געפינען זיך אויך אי אזעלכע, וואס מאכען פון דער קליאטשע א־גאנצען פירוש, פלאפערען און פלוידערען איבער איהר עפּיס משונה ווילדע הגדתות, פונקט, מחילה, ווי איהר, ליבהארציגער האר. אקעגענזשע ווידער א טייל שרייבען פארקעהרט. „איהר קענט נישט און איהר בעדארפט נישט", זאגען זיי צו אונז, „זיך אויפשטויסען מיט די דאזיגע, וואס דערלאנגען אזעלכער א מאל א קלאפ, דער קלאפ איז זעהר גוטיג, מען קען נישט אויסקומען אנדערש". לויט זיי זאגען, פיהרט זי זיך אויף עפּיס זעהר ווילד, איהר גאנצער הילוך איז נישט ווי עס בעדארף צו זיין, וויל מען זי איינשפאנען, ווי דער שטייגער איז, שטעלט זי זיך אויף דיבאם, זאגט קוממיות— פערקוקט מען זיך א מאל, שפרינגט זי ארויס פון די האלאבלעס, ווארפט זיך אראב די גאנצע משא, האט ליעב שטילערהייט א בריק צו טאן, א בים צו טאן קליינע קינדער. זי מוז אויף זיך האבען א בייטש, אהן א שמיץ איז גאר אוממעגליך מיט איהר אויסצוקומען. היינט דערצו איז זי נאך אומריין. עס הענגט איהר נאך א לאנגע קאלטענעוואטע גריווע, עס יאטרעט זיך איהר עפּיס אויף דעם קאפ, איז יאדעשליווע, מען קאן זי אויף קיין סברא נישט לאזען זיין צווישען אנדערע פערד, זי וועט זיי נאך זיכער אנשטעקען. און וואס צום ארביטען איז נוגע, טויג זי בשום אופן נישט צו איטליכער ארבייט, נאר עפּיס צו געוויסע, נישט קיין שענע מלאכות. צו די אלע מעלות האט זי נאך שטארק ליעב צו געהן אין שאדען. נישט איינמאל פערנעהמט מען זי צווישען תבואות, וואס זי פרעסט, צוטרעט זיי און טוהט דערמיט פויערטן, נעבעך, שרעקליכע הזקות אן, בשעת אנדערע פערד, א סך שענערע, בעסערע פון איהר, פיטערען זיך גאנץ פיין, ווי עס געהער צו

זיין, אויף דעם גרינעם גראָז. עס איז דעריבער מסוכן אַזעלכע צו האַלטען אין דערפער. איהר בעדאַרפט אייך, כּ'לעבען, גאָר נישט חרטה האָבען, נישט זוכען זיך צו יעגעם, וואָס איז אַ מאָל זי מכבד מיט אַ קלאַפּ. נישט אויף איטליכען קאָן די חברה רחמנות האָבען. זי פֿערדינט, נישקשה, דעם קלאַפּ. זי איז אַ אָנשיקעניש, אַ פּלאָג פֿון זיין ליבען נאָמען!"

ביי דער קליאַטשע, נעבעך, האָט זיך אַרויסגעריסען אַ זיפֿץ פֿון טיעף פֿון דעם האַרצען, זי האָט אויפֿגעשטעלט די אויערען, אויפֿגעעפֿענט דאָס מויל, הערענדיג אַזעלכע מסירות, אַזעלכע בלבולים אויף איהר. איך האָב אַביסעל מפסיק געווען בכדי צו חאַפּען דעם אָטהעם, דערנאָך האָב איך ווייטער געלייענט:

„נאָכדעם אַז מיר, קאָמיטעט, האָבען גוט אויסגעהערט ביידע צדדים און פֿון אונזער זייט אויך פֿערנומען ווענען דער קליאַטשע שטילערהייט „כוויעדיעניעס" דורך אונזערע חברה-לייט, האָבען מיר די גאַנצע „דיעלאָ" מכח איהר מיט אַלע פּאַפּירען איבערגעגעבען אַבעזונדער קאָמיסיע, זי זאָל עס ריכטיג בעקלערען און געפֿינען גוטע מיטעל, ווי מען זאָל די זאַך פֿערבעסערן. די קאָמיסיע האָט אין דער זאַך שטאַרק געאַרבייט, און פֿון איהר זייט אויך חוקר ודורש געווען ביז זי איז, ברוך השם, געקומען אויף אַ שטייגער.

— עס וועט שוין אַ מאָל זיין עק, אַ סוף נעהמען די פּוסטע רייד? — האָט די קליאַטשע אַ פֿרעג געטאָן, עס ווערט, כּ'לעבען, נישט גוט הערענדיג.

— נישקשה, וועסט באַלד הנאה האָבען, האָב איך געענטפֿערט און ווייטער געלייענט:

„אין איהר „דאָקלאַד" האָט די קאָמיסיע אונז פֿאָרגעלעגט איזער חוות-דעת מיט די דאָזיגע ווערטער: קודם כּל, זאָגט זי, זאָל מען דער קליאַטשע אַראָבנעהמען די קאָלטענעס. לאָז זי באמת ווערען אַביסעל ריינער. בכדי אויסצומיידען אַ סך סכסוכים ווענען דעם ענין און צו פֿערבעסערן איהר צושטאַנד אויף להבא, מוז מען, נאָך אונזער מיינונג, זעהן, זי זאָל נישט זיין אַזוי פֿערגרעבט. מען בעדאַרף איהר שטעלען אַ גאַנג — זי בילדען און אויפֿקלעהרען, ווי צו שטעלען אַ פֿוס און גאָך זאָגען. דערנאָכדעם ערשט לאָז זי זיך בענוצען מיט אונזער רחמנות; ערשט דערנאָכדעם, אַז זי וועט קענען די אַלע קונצען, וועלכע מען פֿערלאַנגט פֿון אַ געלעהרענטער קליאַטשע, דעמאָלט וועט די חברה איהר

בייטעהן און נישט צו־לאָזען, מען זאָל זי גראָב בעהאַנדלען. דערוויל טוז מען אַכטונג געבען, אַז פון די פעלדער מיט תבואות לאָז זי, בכלל האופנים, זיין אַביסעל דערווייטערט, טאַקי פון איהר טובה וועגען. דאָס הייסט, ווי די מעשה איז, נעהט זי, אָדער געהט זי נישט אין פאָדען, דערוויל לאָז מען אויף איהר נישט אָנפאַלען...

דער דאָזיגער פלאַן פון דער קאָמיסיע איז אָנגענומען געוואָרען און מיר האָבען שוין פון אונזער זייט געטאָן אַלצדינג וואָס מעגליך איז איהם, מיט גאָטס הילף, אין קורצער צייט אויסצופיהרען.

„אינדעם אַז מיר זענען אייך דאָס מודיע, קענען מיר זיך נישט איינהאַלטען נישט צו דאַנקען אייך, בארמהאַרציגער האַר, פאַר אייער געטריישאַפט, מיט וועלכער איהר דינט תמיד דער חברה, און פאַר אייער גרויס רחמנות, מיט וועלכער איהר זאָרגט זיך שטענדיג פאַר די אומשולדיגע, אומגליקליכע בעשעפעניש, נעבעך. דער קאָמיטעט, ניטקשה, האָט א אויג און פערשטעהט, אַזעלכע עצליכע מענשען ווי איהר צו שעצען. א. ז. וו.

קוים נאָר יואָס געענדיגט דעם דאַנק, וואָס דער קאָמיטעט גיט מיר, דערהער איך אין וואַלד א געשריי. מיינענדיג, טאָמער איז עס דאָרט א חיה רעה אָדער א גזלן, וויס איך וואָס אין א וואַלד קען זיך מאַכען! כהו איך מיך א חאַפ צו דער בוזעם־קעשענע, רוק זיך אַרונטער בעסער אונטער די צווייגען און זיץ אין שרעק, אין איינע צרות. דאָס קול האָט ווייטער געלאָזט זיך בעסער הערען און נאָך אין א פאָר מינוט אַרום איז פון דעם וואַלד אַרויסגעפאָהרען א פויער מיט א גרויסע פוהר האָלץ. ער האָט געשריגען, געפלוכט און געשאָלטען, געשלאָגען טויט־שלעק זיין קליין פערדיל, נעבעך, וואָס איהם איז שרעקליך שווער געוועזען צו שלעפען אַזא משא און פלעגט זיך אַלץ אָבשטעלען. עס איז מיר אַראָב ווי א שטיין פון האַרצען. ווי באַלד אָהן סכנות, בין איך בעהאַרצט אַרויס פון דער בעהעלטעניש, צוגעגאַנגען צום פויער און זאָג איהם:

— טשויעש! פאַר וואָס שלאָגסט־דו אַזוי דאָס פערדיל, נעבעך? רחמנות, מען טאָהר אַזוי נישט שלאָגען.

— שטשאָ ווין טאַס קאַזשע נעמאָזשנאָ! — האָט דער ערל שטאַרק פערוואונדערט געענטפערט און זיך גענומען ווייטער צום פערדיל, נעבעך.

— אָהן הענד! — מאַך איך שויז טאַקי אַ ביסעל אין כּעס, — קיין ריהר זאָלסט איהם נישט טאָן.

— ווער הערט דיך? וואָס פאַר אַ רעכט האָסט־דו צו מישען זיך נישט אין דיין זאַך און נישט צו לאָזען מיך שלאָגען מיין חודאָבע? — ענטפערט מיר דער פויער מיט עזות.

— איך בין איינער פון דער חברה „צער בעלי־החיים״! האָב איך געענטפערט מיט גדלות און געמיינט, דער ערל וועט זיך אי־בערשרעקען און אַראָבּחאַפּען דאָס היטעל.

— דער רוח זאָל דיך וויסען מיט דיין חברה! טשעפּע זיך אָב, משוגענער, צו אַלדי שוואַרץ יאָהר! איך האָב דאָ נישט קיין צייט צו טענה׳ן. דעם וואָגען האָלץ בעדאַרף איך ברענגען איז דער שטאָדט נאָך גאַנץ פריי

— דאָס פערדיל אָבער קען נישט שלעפּען אַזאַ אָנגעלאָדענעם וואָגען.

— נו, שפּאַן זיך איין און העלף איהם שלעפּען, אַז דו ביסט אַזאַ וואוילער

— וואַרף אַראָב אַ ביסעל האָלץ.

— בעצאָהל מיר, וועל איך אַראָבּוואַרפען.

— הערסט־דו חכם! בעצאָהל איהם! פּ... וואָס זאָל איך דיר בעצאָהלען?

— צי ביסט דו משוגע, צי שכּור, צי ביסט־דו אַ לץ, צי וואָס? שפּו! טשעפּע זיך אָב, זלידנע, צו אַלדי רוחות! — רופט דער ערל זיך אָן שב..רק אין כּעס און טהוט אַ שמיץ דעם פערדיל.

— איך בין אַ חברה־מאַן! איך וועל דיך נישט לאָזען, הערסט־דו?

— איך וועל דיר ברעכען אַ ביין, משוגענער! צו אַלדי שוואַרץ יאָהר מיט דיינע חברות! האָט דער פויער געפּלוכט, געשאָלטען און שוין געהאַט בדעה מיך אַ שמיץ טאָן מיט דער בייטש.

איך בין נישט טויט, נישט לעבעדיג אַנטלאָפען און האָב זיך געזעצט אויף מיין פריהערדיג אָרט

פופצעהנטע קאפיטעל

לערנען זיך טאנצען!

א היבשע צייט בין איך מיר געזעסען שטיל און דער צונג האט מיר זיך נישט געלענט צו רעדען א ווארט. דערנאך האב איך מיך אביסעל אויסגעהוסט און א פרעג געטאן די קליאטשע:

— הא, וואס זאגסט־דו צו דער חברה? ווי גוט, ווי פיין זי איז, ווי זי האט דיך אין זינען און וויל פערזארגען דיין תכלית! זי וויל דיר פערריכטען דאס מזל, אז וויטער זאל מען דיך אזוי שלעכט נישט בע־האנדלען. נאר דאס ווענדט זיך אבער אויך א סך אן דיר. דיין גליק, דיין בעסערע מערכה הענגט פיעל אב טאקי פון דיר אליין. ווען דו וועסט פאלגען, אננעהמען אלע פאסטעמקעס, אלע גענג פון געלעהרענטע פערד, וועט דיר, אם ירצה־השם, שפעטער זיין גוט. אנשטאט די גראבע מלאכות וועט מען דיך געברויכען צו שענע און גרינגע ארבייט. ווער ווייסט, וואס מיט דער צייט קען זיך מאכען? עס קען נאך ווערען פון דיר לייט און זאלסט בעקומען נאר א אנדער פנים. הא, וואס זאגסט דו?

איך בין ביי מיר זיכער געווען, אז די קליאטשע וועט נאר אנ־קוועלען פון דער בשורה. עס וועט איהר פשוט א שטיק געזונד צו־קומען. הערענדיג אזעלכע ווערטער. זי וועט זיך אנחאפען, ווי מען זאגט, מיט הענט אי מיט פיס און פאר גרויס שמחה אבגעבען א דאנק און א לויב דעם, וואס איך האב די הענט נישט געוואשען, ווי אויך מיר, זיין שליח, וואס האב איהר אנגעזאגט אזא גוטע בשורה. איך בין זיך מודה, אז מיר טוהט עפיס משונה וויל הנאה, ווען איינער דאנקט מיר פאר א טובה, וואס ער האט פון מיר, אדער דורך מיר, געהאט,

עפּיס פיהל איך מיך דענסטמאָל, אַז איך בין זיין האַר און ער איז מיין קנעכט, איך בין דאָס דער פיינער מענש, דער בעגליקער, דער בעל־רחמים, דער בעל־טובה און ער איז עט... אַ נעבעך... מיר, פאַרשטעהט זיך, קומט אַלצדינג, מיר קומט אַי געלט אַי אַלע תענוגים און איהם וואָס?... לאָז ער זיך פרעהען, וואָס אַזאַ מענש, ווי איך, האָט אויף איהם רחמנות געהאַט און איהם עפּיס געגעבען. ער וואָלט ראָך פון מיר נאָך געקענט האַפּען גאָר אַ פּסק. אַ שטיינער. ער זאָל געוועזן אַריינקומען צו מיר און געבעטען עפּיס אַ זאַך, וואָס איהם בעריהרט עס אין דעם לעבען, ביי מיר אָבער איז דאָס גאָר אַ שפּאַס. — דענסטמאָל האָט מיר גראָד געקענט אויסקומען, אויף איהם קרום אַ קוק צו געבען, זיך נישט צו לאָזען ריידען און צו פּעודרעהען מיט דער נאָז אַזוי, אַז ער וואָלט קוים די טיר געטראָפען. מיט איין קוק וואָלט איך איהם צוקוועטשט, ווי אַ פליג, און זיינע אַלע האָפנונגען, משטיינס־געזאָגט, צעריסען ווי אַ שפּינוועבס. אינגאַנצען האָט עס זיך געווענדט טאַקי נאָר אין איין האָר. — בשעת אַזעלכער דאַנקט מיר, פיהל איך, ווי גרויס, אַ כּבוד, איך בין. עס דאַכט זיך מיר דענסטמאָל, גלייך ווי ער איז מיר מודה אויף די ברכות, גיט מיר אָב די וועלט, אויך יענע וועלט און זיך אַליין האַלט ער מיט רעכט טאַקי פאַר אַ גאָרניט. מיר, פאַרשטעהט זיך, קומט אַ גרינג לעבען, אָהן מיה, אָהן אַרבייט, אָהן זאָרג. דערויף בין איך דאָך אַ פיינער, איידעלער מענש, און איהם... איהם איז עפּיס אַ אַנדער זאַך... מיר זענען טאַקי ביידע פלייש און בלוט, פונדעסטוועגען איז נאָך אַ גרויסער חילוק צווישען בלוט און בלוט. איידעל בלוט איז פאָרט עפּיס אַנדערש. היינט איז טאַקי אונזער ביידענס טבע אויך נישט גלייך, איך בין געוועהנט געוואָרען גוט צו לעבען מיט אַלע תענוגים; זאָל מיר נישט זיין צו דער צייט דאָס גלעזיל קאַווע, דאָס גלעזיל טהעע אָדער לאָז מיר צו מיטאָג נישט דערגעהן עפּיס אַ געריכט און לאָז איך מיך אַ איבריגען ביינ טאָן, בין איך פּשוט אוים מענש; ער אָבער איז געוועהנט געוואָרען צו האָרעווען, ער איז פאַרגרעבט, אָהן אַ שום געפיהל. אַ אָרימאַנס קישקע קלייבט גאָר נישט איבער, חאַטש דאַר ברויט, חאַטש קרעמענעס. אַבי עסען... ווי קומט ער צו מיר? בשעת עפּיס אַ געמיין מענשעל, עפּיס אַ נויטבעדערפטיגער דאַנקט מיר מיט אַ ציטערדיג קול, שטעה איך און שמייכעל מיר אַביסעל, עפּיס זעהר משונה, וואָס לאָזט זיך גאָר נישט צו בעשרייבען. עס ליגט אין דעם שמייכעלע אַי עניוות אַי גדלות, אַי כּלומר'שט ערענסט אַי געשפּעט, אַי צופרידענהייט, אַי צונעלאָזט,

קייט, אי א שטופ פון זיך אויף א מייל, אי מהיכא־תיתי א רחמנות, אי מהיכא־תיתי א רוח אין דיין טאטען, אי רשות יענעם צו ריידען אי אנ־צוהערעניש: פונדעסטוועגען דרך־ארץ! אז איך שענק איהם דענסטמאל א קוק, דאכט זיך מיר, ער איז זיך פשוט מחיה; שענק איך איהם נאך עטליכע ווערטער, לאז מיך צו איהם אראב און זאג איהם פאר גוטסקייט מוסר, ווי, א שטייגער: מען בעדארף ארבייטען, הארעווען, פערדינען כשר דעם גראשען מיט שוויס. מען בעדארף זיך נישט פוילען, מען בעדארף לעבען מיט חשבון; אדער איך מיש מיך גלאט אריין אויף גאטס בערעטה, מיט עצות אין זיינע זאכען און זאג מיר בויך־סברות, אט אזוי בעדארף מען דאס און דאס מאכען, דאס און דאס שרייבען, אזוי איז גוט, אזוי איז שלעכט וכדומה דעות גאר אהן א שום טעם — דאכט זיך מיר, קוועלט ער פשוט אן, ער זאגט אויף מיין איטליכס װארט נאך אמן און דאנקט מיר פאר מיין זיסען מוסר, פאר מיינע קלוגע עצות. איך מיין, אז אין דרינען זענען מיר גלייך א סך גבירים, א סך בארמהארצעדיגע, גרויסע לייט. איך דערקען עס תמיד אין זייער פנים, אין זייער שמייכעלע, אין זייערע שיינענדיגע אייגעלעך, אין זייער דבור, אין זייערע עצות און אין זייער מוסר־זאגען. נאך בעסער ווייזט זיך עס א מאל ארויס אין זייער האנד־געבען. דאכט זיך אין פלוג, וואס איז אזוינס א האנד־געבען: ביי פראסטע מענשלעך איז דאס פשוט, מען גיט יענעם די האנד, מיט אלע פינגער, ווי זי איז, גאר אהן חכמות. ביי די פיינע מענשען אקעגען שטעקט אין דעם האנד־געבען גרויסע חכמות, מען גיט זי אויף פילערליי ארטען; אין איטליכער ארט ליגען גאנצע הלכות, עס ליגט דרינען א גאנץ לשון. בשעת איך בין געווארען א פיינער מענש, האב איך אוועקגעלעהרענט די חכמות פון א האנד־געבען, א לאנגע, לאנגע צייט. אז גאט וועט מיר שענקען געזונד און לעבען, טראכט איך אבדרוקען זעהר א דיקען ספר, אין עטליכע חלקים, מיט דעם נאמען „חכמת־היד". דער ערשטער חלק שמועסט פון נעהמען. מילא דאס איז א גרינגע זאך, איין כלל אויף תמיד, פאר איטליכען גלייך, אז נעהמען בעדארף מען מיט דער גאנצער האנד, און אויב עס לאזט זיך, איז מען זיך אימעטום נוהג צו נעהמען מיט ביידע. די גאנצע שווערקייט ליגט אין געבען. דערויף שטעלען זיך אלע מפרשים, דרינען זענען דא טויזענט פירושים, און דאס איז דער עיקר אין דעם ספר. איך בין זיכער, אז די וועלט וועט פון דעם ספר א גרויסען נוצען האבען, בפרט יענע מיני מענשעלעך, ... ם ווערע

פּלוצלים אויפגעריכט, וואָס ווילען זעהר שפּילען אַ ראָליע. און אַלע זאַכען נאַכצומאַן די גרויסע לייט, די פיינע-בריות; ווי אויך יענע מיני נקבות, וואָס וואַרפען פּלוצלים אין די עלטערע יאָהרען פון זיך אראָב דעם שלייער, פּוצען זיך אויס נאָך דער לעצטער מאָדע, מאַכען חן, בלאָזען פון זיך זעהר שטאַרק און ווערען פון דער העלער הויט גאַנצע דאַמען!...

היינטיגס מאָל אָבער איז מיר נישט בעשעהרט געוועזען הנאה צו האָבען. די קליאַטשע, וועניג וואָס זי האָט מיר נישט געדאַנקט, האָט זי נאָך, ווי עס האָט אויסגעזעהן, אַפילו נישט געוואָלט הערען מיינע רעד. זי האָט זיך אַוועקגעקעהרט גאָר אין דער זייט און גענעסען גראָז מיט אַזאַ מינע, ווי זי וואָלט לחלוטין נישט געוואוסט, אויב איך געפין מיך גאָר דאָ נעבען איהר. דאָס האָט מיך אַביסעל געאַרט, איך האָב איהר נאָך אַ מאָל איבערגעחזרט מיינע פריהערדיגע ווערטער. זי האָט טאַקי ווייטער זיך נישט וויסענדיג געמאַכט און געטאָן איהר זאַך, ווי איינער רעדט: וואָס אַרט מיך, אַז יענער פּלוידערט? אַז יענער וויל מיך לעהרנען? — אַזאַ בעליידיגונג האָב איך שוין נישט געקענט אויסהאַלטען. וואָס הייסט? עפּיס נאַרישקייטען דערצעהל איך דאָ? איך שמועס דאָך מכח השכלה, מכח בילדונג!... עס האָט מיך אונטער-געטראָגען, פאַר וואָס דאָס איז ביי איהר עפּיס נישט אַזוי אָנגעלעגט. איך האָב זיך אויפגעשטעלט געשווינד אויף די פיס, מיך אומגעקעהרט מיט דעם פּנים צו דער קליאַטשע און איהר געזאָגט אַ גאַנצע דרשה.

— אימליכען איז בעקאַנט, האָב איך געזאָגט מיט פייער, אימליכען, פון קליין ביז גרויס, איז בעקאַנט, אַז אַלע חכמים פערגלייכען די בילדונג אָדער געלעהרעגטקייט צו דער ליכטיגקייט: ותורה אור, און די געלעהרענטקייט איז ליכט, זאָגט אויך דער פּסוק. אָבער דאָס גראָבקייט און דאָס נישט-געלעהרענטקייט פערגלייכען זיי צו פינסטערנים. אַ געבילדעטען איז ליכטיג אין די אויגען, אין אַלע זיינע רמ״ח אברים. די בילדונג גיט אימליכען, אַקוראַט ווי דאָס ליכטיגקייט, גליק און לעבען. ווער עס איז נאָר געבילדעט, לעבט זעהר גליקליך אין עושר, אין כבוד. ער האָט תענוג פון דער וועלט און די וועלט האָט גרויס תענוג פון איהם, אימליכער האָט איהם משונה ליעב, געהט נאָך איהם פּשוט אויס. מען גיט איהם דאָס שענסטע, דאָס בעסטע, אַפילו דאָס טעלערל פון דעם הימעל נעהמט מען איהם אַראָב און מען טראָגט איהם צו פון פיינעלמיליך. הכלל, עס איז איהם גוט, גוט, נאָר גוט. גבירים, רייכע

ל׳ ט׳, קוועלען פון איהם גאָר אָן, זענען פשוט זיך מחיה און לעקען די פינגער פון זיינס אַ וואָרט. איטליכער שלעפט איהם צו זיך ווי אַ טייערען ברילאַנט, און לאָזען זיי מאַכען אַ באַל, אַ מיטאָג, אָדער עפּיס אַ קערמעשיל, שטעהט ער ביי זיי אין צעטעל דער ערשטער, ווי אַ שפּיגעלע. זיי פאַרשטעהען, נישקשה, אַז טאַקי געלד איז שמעלט, היינט איז עס דאָ, מאָרגען נישטאָ, אָבער ער — ער אַליין איז געלט, ער איז גאָלד און זילבער. וואָס טויג איהם געלד? וואָס טויג איהם צירונג? אַז ער אַליין גילט ווי אַ מטבע, אַז ער אַליין איז אַ אבן-טוב! לאָז ער פּרובירען עפּיס בעטען אַ הלואה וכדומה, דערפילען זיי תיכף ומיד זיין בקשה מיט גרויס שמחה. וועלכער גביר, אַ שטייגער, וועלכער רייכער מאַן האָט אין זיין לעבען, אַ מאָל אין עפּיס אַ זאַך אַ געביל-דעטען אָבגעזאָגט? וועלכער? אדרבה וועלכער, — איך מיין טאַקי קיינער נישט! קלאָגט זיך אויף זיי גראָד אין דער זאַך עמיצער, איז ער זיכער אַ ליגנער, און אויב ער איז בעקאַנט פאַר נישט קיין ליגנער, מוז דרינען אַודאי עפּיס זיין, איינער דעם אַנדערען האָט, אַ פּנים, נישט געמוזט פאַרשטעהן, ביידע האָבען געמוזט אַ טעות האָבען... די אָרים-טאָקראַטען, דאָס הייסט, די פיינע לייט, וואָס פערדרייסען די נעז און בלאָזען פון זיך תמיד, גלאַט אַזוי אָהן אַ שום טעם; וואָס פערלאַנגען, אַז איטליכער זאָל פאַר זיי האָבען אָבשיי, צוליעב זייערע מאָדנע הויזען, שטיוועלעטען וכדומה, צוליעב זייער מבינות אויף שענער כחורה און אויף אַלע געשמאַקע זאַכען, ווי אויך צוליעב זייער גוטען מיטאָג, וואָס אין איהם קומט אַריין מעהר אַביסעל פליש מיט שמאַלץ און מעהר מיט אַ געריכט, ווי ביי דעם געמיינעם עולם — אָט די אָבגעפּיינטע מענשעלעך, זאָג איך, לויפען דעם געבילדעטען אַקעגען און גיבען איהם גרויס כבוד אָב. אַפילו יענע מיני דאַמען, וואָס מאַכען שטאַרק חן, אַזוי אַז ביים צו-געהן צו זיי אַ מאָל ווערט מען בטל, מען מינעט זיך עפּיס משונה, מען ווייסט נישט ווי מען זאָל שטעהן, ווי מען זאָל זיצען, וואו מען זאָל אַהינטאָן די הענט; מען ווערט עפּיס אַזוי צומישט, אַז מען רעדט בויבעריק און מען ווערגט זיך מיט איטליכס וואָרט; עס פאַרענדערט זיך עפּיס דאָס קול, עס רוישט עפּיס אין די אויערען, אַז מען הערט כמעט אַליין נישט, וואָס מען רעדט; יענע מיני דאַמען, וואָס אין זייער געזעלשאַפט בענעהמען זיך אַפילו די גאַנץ וואוילע מיט עפּיס אַ געצוואונגענער אומגעצוואונגענקייט, דאָס הייסט אויף פּראָסט יודיש, זיי טוהען זיך אָן אַ כח, צווינגען זיך, אַז זייער בענעהמונג זאָל אויסזעהן

ניִשט געצוואונגען, כלומר׳שט פריי; וואָס מיינען, אַז זיי בעגליקען יענעם
מיט אַ וואָרט, מיט אַ קוק; וואָס טראָגען אויף דעם קאָפּ ווילדטיגע
זאַכען, גאַנצע בערג... אַ באַרג פרעמדע האָר און אַ וואַלד שמאַטעס-
בלומען, — אַפילו זיי הייגען זיך אויף דעם געבילדעטען און קוויקען זיך
מיט זיין איטליכס וואָרט. בעדאַרף עס דען טאַקי אַזוי נישט צו זיין?
זאָגט עס דען אויך נישט דער פּסוק? ער זאָגט: אַשרי אָדם, אַז
וואויל איז דעם מענשען, מצא וועלכער האָט געפונען חכמה, חכמה!
פאַר וואָס? ווארום כי טוב סחרה, איהר האַנדעל איז בעסער מסחר
כסף, איידער מיט זילבער, בשמאלה, אין איהר לינקער האַנד
עושר וכבוד איז עושר און כבוד. נו, בעדאַרף מען נאָך דען האָבען
אַ בעסערין ראיה ווי אַ פּסוק?... איך וויל דאָ נישט זעהר מאריך זיין,
אויסצווייזען פון דער וועלט, ווי שלעכט, ווי ביטער און פינסטער עס
איז די נישט-געלעהרענטע, ווי שלאַף און דערשלאָגען זיי זענען, נעבעך,
ווי מען לאָזט זיי ערגיץ נישט פּשוט קיין קאָפּ אויפהייבען, ווי זיי ליידען
און קומען, נעבעך, אָב; ניין! איצט וויל איך דערפון נישט רעדען, איך
וויל דאָ נישט מעהר בעווייזען, ווי גוט די בילדונג איז, און דערפון וויל
איך אַרויפקומען אויף דיר, דו זאָלסט פאַרשטעהן, ווי עס בעדאַרף בּיי
דיר שטאַרק אָנגעלעגט זיין דער פּלאַן, וואָס מען וויל דיך...

נאָר מיין קליאַטשע אָבער האָט אין מיטען דעם שמועס פלוצלינג
זיך אויפגעשטעלט און אַוועקגעאַנגען וויטער אַביסעל, זיך גענומען
עסען גראָז, גאַנץ קאַלטבלוטיג, קיין קוק אַפילו נישט צו טאָן אויף מיר.
איך אָבער האָב נישט געוואָלט שווייגען, עס איז מיר שוין געגאַנגען אין
נצחנות, עס האָט מיך שוין טאַקי גוט פערדראָסען. עפּיס וואָס בין איך
אַ יונגעלע, וואָס עפּיס בין איך? עפּיס פּלוידער איך, וואָס? איך האָב
איהר חאָטש פונדערווייטענס, חאָטש זי האָט נישט געוואָלט הערען, אַלץ
געזאָגט וויטער מיין שמועס מכח איהר און אויסגעלאָזט אויף אַ קוץ
מיט דעם פּסוק: אם תאבו, אויב איהר וועט פאָלגען ושמעתם און
איהר וועט הערען, טוב דאָס גוטסקייט הארץ פון דעם לאַנד תאכלו
וועט איהר עסען!...

דאָס זעכצעהנטע קאַפּיטעל

קיין טאָג גערעדט ניט פאר קיין עסן.

אָבזאָגענדיג דאָס, האָב איך מיך אונ פערשוויצט, מיט אַ פער־פלאַמט פנים און אַ געשוואָלען האַרץ מיך אַ וואָרף געטאָן אונטער'ן בוים.

די קליאַטשע איז ביי מיר געווען שטאַרק אָבגערופען נאָך אַזאַ אויפפיהרונג. איך האָב זי געהאַלטען פאַר אַ פערפאַלענע, אַ פערפאַלענע אויף אייביג. עס וועט שוין פון איהר קיין לייט נישט זיין. עונאים זענען אַ פנים טאַקי גערעכט, אַ וועלט איז טאַקי נישט משוגע, מכתמא איז זי טאַקי אַ שלימזול, אַ פאַרשלעפּטע קרענק פון זיין ליבען נאָכען. וואָס וועל איך דאָ באמת זיך ניאַנטשען מיט איהר? איך וועל נאָר וואַרטען אַביסעל, האָב איך געטראַכט, ביז וואַנען עס וועט רעכט טאָג ווערען, דענסטמאָל וועל איך פון איהר ענטלויפען, וואוהין די אויגען טראָגען, אפילו פאַרגעסען דעם „זיי־געזונט" און מיט איהר זיך נישט געזעגענען. לאָז זי זיך טאָן, וואָס זי וויל. מיר געהערען זיך מעהר שוין כלל וכלל נישט אָן.

און אַזוי ווי איך זיץ דאָ, הער איך פון דער ווייטען, ווי אַ קול עפּים אָנרופענדיג זיך צו מיר:

— יאָ, וואָס בעטייט עס אַזוי דיין ענטלויפען, ס'טייטש, אַזאַ מענש ווי דו, זאָל ענטלויפען?

„די קליאַטשע איז טאַקי נאָר אַ מכשפה, זי ווייסט, וואָס אין האַרצען טהוט זיך. זי האָט זיך, אַ פנים, אָנגעשטויסען, אַז איך וויל פון איהר ענטלויפען! — אַזוי האָב איך ביי מיר געטראַכט מיינענדיג, אַז דאָס קול

איז פון דער קליאטשע, זי רעדט דאס צו מיר. — מאך איך מיך א תם און ענטפער איהר שטאמלענדיג:

— וואס ענטלויפען?... ווער?... פאר וועמען?...

— פאר דעם פויער!

— א, פאר דעם פויער, פרעגסטו. וואס איך בין ענטלאפען? — זאג איך שוין רוהיגער, — א פויער בלייבט טאקי א פויער, א פרא אדם. ער האט מיך גאר געוואלט שלאגען!

— ס׳טייטש, וועמען שלאגען?! דיך? און דו האסט איהם געשוויגען?

— נו, וואס האב איך דען געקענט טאן?

— אזזזוי! דו קענסט נישט, ביסט ענטלאפען! און דאס בידנע פערדיל זיינען נעבעך. האט ער טאקי אלץ געשלאגען! ס׳טייטש, אויף די וועגען, אויף די שטרוזען זענען דען נישטא אייערע בארמהארציגע חברה-לייט?

איך בין געבליבען צומישט און נישט געהאט וואס צו ענטפערן.

— טאקי, א פנים, די בעלי-רחמים׳ס זענען די בעלי-רחמים׳ס און די אומשולדיגע בעשעפעניש, די אומגליקליכע פערדלעך ליידען, א פנים, אלץ טאקי, נעבעך! א פנים, די דאזיגע שלימזלניקעס, וועלכע מען האט פריהער געפייניגט, פייניגט מען נאך אי אצינד! ס׳טייטש, עפים איז דען הפקר א וועלט?

איך האב פון די ווערטער אראבגעלאזט די נאז.

— וואס הייסט, „היינטיגע צייט איז דאך נישט מעהר הפקר א וועלט. עס איז דא א חברה „צער בעלי-החיים״.

איך האב איהר נישט געקענט קוקען אין די אויגען און אוועקגעדרעהט דעם קאפ.

— בשעת דו האסט פריער ארויסגערעדט די דאזיגע ווערטער אויף א קול פון דעם גאנצען הארצען, האט מען געקענט מיינען, כ׳לעבען, אז איצט איז זיכער משיח-צייט! אט נעהמען זיך צונויף אלע חיות און בהמות אינאיינעם ווי ברידער. אט ווערען וועלף „פאני-בראטציע״ מיט שאף, לעמפערטען ווערען חבר מיט ציגען, איינער בעט דעם אנדערען מחילה פאר פריהערדיגע זינד, פאר אמאליגע נארישקייטען; וואס ס׳איז געווען, איז געוועזן, פון היינט אן זאל געמאכט ווערען גוטע תקנות. די שארפע נעגעל מיט די שרעקליכע צייהן זאל מען אוועקלעגען אויף דער פאלעצע, אוים מארע צו פערגיסען בלוט, צו עסען יענעמס פלייש, נישטא

מעהר קיין שטארקע מיוחסים, אלע זענען גלייך, מען לאזט ארויס א פרעהליך קול: אורא, אורא! עס איז משיח-צייט, און ווי אלע פרעהען זיך און טאנצען, בעדארף גאר אנקומען א פויער מיט א פערדיל שלאגענדיג איהם טויט-שלעק—און ס'ווערט פארשטערט די גאנצע שמחה. איך בעט החיים", זארגט זיך, שמועסט פון רחמנות, פון מענשליכקייט, און דארט פלאגט מען טאקי די אומגליקליכע בעשעפעניש. ווער עס וויל, לאדט אן די פערדלעך מיט משא איבער זייערע קרעפטען און זעצט פון זיי די נשמה ארויס. מען העלפט זיי נאר, ווי עס זעהט אויס, מיט א גוט ווארט, מיט א זיפץ, מיט א קרעכץ: ס'איז נאר א ריין טעאטער, כ'לעבען! היינטיגע צייט פערדינט טאקי מיט רעכט דעם נאמען: די צייט פון קרעכצען, פון רעדען, פון פלוידערן.

— גענוג!—האב איך זיך שטארק צו בייזערט, נישט קאנענדיג זיך מעהר איינהאלטען פון א זעלכע געשפעטערייען—גענוג, כ'לעבען, צו שפעטען בשעת מען רעדט מיט דיר ערענסט, בשעת מען שמועסט מיט דיר מכח השכלה, מכח בילדונג.

— מיט איהר רעדט מען ערענסט?!—בעקום איך א ענטפער אויך מיט א בייזער—נו, טא הער זשע—וואס ליגסטו אויסגעצויגען ווי א נבלה אויף דער ערד? — הער זשע, וואס מען זאגט דיר מיט א פולען מויל. מיט איהר, זאגסט-דו, רעדט מען ערענסט!? קאפ אין דער וואנד! אז דו ציהסט פאר דער צונג, מוז מען דיר זאגען, אז דו ביסט ווילד, דיינע ווערטער מיט די בריעוועלעך דיינע—משונה ווילד, און, דאכט זיך, נישט אנדערש טאקי, אז דו ביסט פערריקט. אט דעם אומגליקליכען בעשעפעניש זאגט מען: לערען זיך אויס. פרעג איך דיך, ערשטענס, חכם מיינער, פאר וואס הייסט מען עס דווקא איהר? וועניג זענען דא אין דער וועלט, א שטייגער, נישט געלעהרענטע פערד, טאקי אמת פראסטע, נישט דערצויגען אין קיין שום זאוואד און פונדעסטוועגען, חוץ זייער שאדען, אזא לעבען אויף איהר געזאגט געווארען! צווייטענס, ווען דיך וואס האט ער דיר דער פרא-אדם געזאגט?

זי שפעט פון מיר! טראכט איך מיר אין הארצען מיט פערדראס און ענטפער נישט קיין ווארט.

א פנים עס איז א טעות, עס איז נאר א פורים-שפיל, א ריינע קאמעדיע, כ'לעבען! דא זיצט א קאמיטעט פון א חברה „צער בעלי קען, אמת, נישט די אנשטעלען, ווי די איידעלע, דערצויגענע פערד, אבער קיין גראב פערדיל קען מען זי, דאכט זיך, פארט נישט רופען

אין וואו שטעהט עס, אַז איטליך פֿערדיל מוז דווקא האָבען אַ דיפּלאָם פֿון אַ זאַוואָד? דריטענס, אויב זי קען נישט הייבען פֿיסלעך און מאַכען יענע אָנשטעלען, ווי זי זאַוואָדסקע פֿערד, אַ קענגען־זשע דערפֿאַר האָט מען פֿון איהר מעהר, אַ סך מעהר נוצען ווי פֿון זיי. יענע זענען פּטור פֿון אַלצדינג. ווייסען נישט מעהר ווי די קאַרעטע, ווי די יאַכט. מיט איהר אָבער אַרבייט מען מעשים, זי טראָגט אויף זיך אַלערליי משא. וואו איז דען איהר פֿלייש, איהר לייב און לעבען? זי האָט עס פֿערלאָרען אין דער אַרבייט. וואָס מען וויל, מעג מען זיך זאָגען, נאָר איהר מיה, איהר פּראַצע האָט זעהר, זעהר פֿיעל נוצען געבראַכט... פֿערטענס, וואָס פֿאַר אַ שייכות, איך בעט דיך, האָט עסען און דאָס נייטיגע בעדערפֿעניש מיט בילדונג? מיט וואָס פֿאַר אַ יושר קען מען יענעם נישט לאָזען עסען, עטהמען פֿריי, סיידען ביז ער וועט זיך אויסלעהרנען עפּיס קונצען? איטליכס בעשעפֿעניש, וואָס ווערט געבוירען, איז קודם־כל אַ לעבעדיגע זאַך, פֿערזאָרגט פֿון דער נאַטור מיט אַלע חושים, מיט אַלע אברים, טאַקי נאָר פֿון זיינעטוועגען, בכדי דורך זיי צו בעקומען אַלצדינג, וואָס עס בעדאַרף נייטיג האָבען צום לעבען. עס האָט, אַ שטייגער אַ מויל, אויף צו עסען, עס האָט אַ נאָז, כדי צו אָטהמען, עס האָט פֿיס, כדי צו געהן, נישט כדי צו טאַנצען. טאַנצען וכדומה נאָך אַ זעלכע שמאָכּטעלייען, דאָס זענען נאָר אויסגעטראַכטע מעשיות, דאָס האָט מען אַליין זיך אויסגעטראַכט שפּעטער און אַ נאָמען געגעבען בילדונג. איך וויל מיך דאָ נישט אַריינלאָזען אין חקירות, אויב די בילדונג מיט די אַלע קונצען זענען גוט אָדער שלעכט; אויב דאָס אַלצדינג, וואָס מען לעהרענט, ווי אַזוי מען האָט עס צונויפֿגעשטעלט, פֿון וואַנען מען האָט עס גענומען, אויב דאָס אינגאַנצען הייסט גאָר בילדונג. וואָרום מען זעהט דאָך אַ סך קונצען, וואָס אַ מאָל זענען זיי געשטאַנען אין דער פּראָגראַמע, שטאַרק נעגאָלטען און היינט געהען זיי מעהר נישט אָן; ווידער נאָך קונצען, וואָס דאָס גאַנצע אָנהאַלטעניש זייערע, משטיינס־געזאָגט, איז אויף יענעמס געשמאַק, אויף יענעמס השערות; ווידער נאָך אַזעלכע כלומרשט ערענסטע קונצען, וואָס זענען געבויעט אויף יענעמס ווילען, אויף קאַפּריזען, אויף אַלטע פֿערשימעלטע מנהגים; עס זענען דאָ אייך אַזעלכע מעשיות, וואָס לכתחילה האָט מען זיי געשטעלט אויף אַ היפּשע פּיבעל. אויף דער פֿאַנטאַזיע, אויף דעם כח הדמיון; ווי אויך אַזעלכע מעשיות, וואָס זענען זיך סומך אויף פֿאַקטען, דאָס הייסט אויף דעם, וואָס אין דער וועלט האָט זיך פֿערלויפֿען. נאָר די פֿאַקטען גופא זענען אָבער

פארדרעהט, איטליכער דערצעהלט זיי אויף איין אנדער אופן, איטליכער קוקט אויף זיי אנדערש, חוץ דעם ווערען זיי ווי־עס־איז אבגעשילדערט נאר פון דרויסען, אבער מי־יודע, וואס אינווענדיג טהוט זיך? היינט בעדארף מען דאך טאקי נישט פארגעסען, אז יענע שוין כלומר'שט ערענסטע מעשיות לאזען דאך נישט מעהר הערען ווי שטוקעס, אנשטע־לען, קינדערשפיל, איננאנצען א פוף, אבער פון יענע אין תוך אריין גוטע המצאות, שענע קונצען אנטיק אין דער וועלט, פון זיי מאכען די מעשיות עפים נישט אזא צימעס... נאך א מאל זאג איך, אז איך לאז מיך דא נישט אריין אין טיפע חקירות, אויב די בילדונג מיט אייערע קונצען האבען א ממשות אדער נישט, אויב זיי האבען דער וועלט גע־בראכט גליק אדער אומגליק. אזעלכע חקירות געהען מיך אצינד נישט אן. איך וויל מעהר נישט זאגען, אז זיי זענען נאר ביי־זאכען, בשעת געבוירען ווערען האט דאס בעשעפעניש פון זיי גאר נישט געוואוסט, עס האט איהם טאקי באלד זיך געגלוסט עסען, עטהמען און זיך בעוועגען נאך איידער עס האט גאר געהאט א רמז דרמיזה פון יענע אויסגעטראכטע המצאות. מהיכא־תיתי, איהר קענט איהם נישט געבען די שענע אשייני־קעס, דאס טייערע געשפאן מיט די פליטערלעך וכדומה נאך צאצקעס און שפילכעלעך, וואס זענען פון אייך בעשטימט פאר יענע מיני קונצען, אבער עסען, פריי עטהמען און אלע נייטיגע זאכען, וואס זיין גוף פאדערט און וואס אהן דעם קאן עס זיך נישט בעגעהן — דאס אלצדינג מוזט איהר איהם געבען, עס האט דערויף א רעכט, איהר קענט עס ביי איהם בשום אופן נישט אוועקנעהמען. איהר קענט נישט דאס בעשעפע־ניש האלטען פערשפארט, עס זאל זיך נישט בעוועגען, וואָרום דורך דעם מוז עס ביסלעכוויז אבשטארבען — נעהמט איהר דאך צו ביי איהם דאס רעכט צו לעבען; איהר טאהרט עס נישט גלאט פייניגען, שלאגען, וואָרום דורך דעם מוז איהם, נעבעך, וועה טאן, עס קען נאך ווערען א ביטערע קאליעקע — נעהמט איהר דאך צו ביי איהם דאס רעכט געזונט צו זיין און הנאה צו האבען אין דעם לעבען!...

אז דו ציהסט שוין יא פאר'ן צונג, וועל איך דיר טאקי בפירוש ארויסזאגען: איך בין דיר מוחל דיין רחמנות! איך וויל נישט, אז דו זאלסט אויסארבייטען, מען זאל זי נישט אזוי פלאג׳ען, מען זאל זי געבען איהר בעדערפעניש צו דערהאלטען די נשמה, טאקי נאר גלאט פאר רחמנות, ווייל עס איז פשוט א צער בעלי־חיים. זי וויל אפילו נישט, דו זאלסט אויסבעטלען פאר איהר אלע נייטיגע זאכען צום לעבען אי

מהאי טעמא, וואס מען האט און וואס מען קאן פון איהר האבען נוצען.
דאס זענען אלטע מעשיות, אלטע לידלעך, וואס איך האב זיי שוין גע-
הערט אין דער וועלט זינגען אין פערשיעדענע צייטען. געוועהנטליך, אז
די וועלט הויבט ערשט אן זיך ארומצוקוקען, זיך צובעטראכטען, דענסט-
מאל רעדט מען פון הומאניזם, דאס הייסט פון מענשליכקייט, פון
רחמנות, פון בארמהארציגקייט; שפעטער אביסעל, אז די וועלט הויבט אן
פאמעליך פראקטישער צו ווערען, איז אין דער מאדע צו רעדען פון
אוטיליטאריזם, דאס הייסט, פון נוצליכקייט, פון דעם נוצען,
וואס מען קען פון דעם, פון יענעם האבען. ערשט גאר שפעטער, אז
די וועלט בעקומט אי שכל, אי יושר, און פארשטעהט בעסער דעם
גאנג פון דער נאטור מיט אלע איהרע בעשעפעניש, דענסטמאל הויבט
מען אן צו רעדען פון אמת, פון גערעכטיגקייט. — איך וויל
גאר נישט הערען קיין רחמנות, קיין נוצען, —רחמנות און נוצען זענען
זועלבע זאכען, וואס די וועלט קען זיך אויף זיי נישט האלטען. איך בין
גלייך ווי אלע, זאגט מיט רעכט דאס דאזיגע בעשעפעניש, פלייש און
בלוט זענען מיר אלע, אונזערע בעדערפענישען זענען גלייך, און איין
רעכט אויף צו לעבען האבען מיר אלע. האט יענער אויף מיר רחמנות, הייסט
עס אזוי פיעל, ווי איך לעב נאר אין זיין זכות; ער—האט יא דאס רעכט
צו לעבען, און איך—ניט! אינגאנצען וואס איך האלט מיך, וואס איך
זשיפע, האב איך עס צו פערדאנקען איהם, נאר איהם;—אין דער צייט
אז מיר ביידע זענען גאנץ גלייכע בעשעפעניש מיט אייגענע בעדערפע-
נישען, לאזט מיך יענער לעבען, וויל איך בריינג איהם נוצען, הייסט עס
אזוי פיעל, ער איז דער תכלית, דער עיקר, און איך לעב נאר, מחמת
דערמיט טויג איך איהם, פאר מיר אליין וואלט איך נישט בעדארפט
גאר בעשאפען ווערען. איך וויל אבער לעבען גלייך ווי אנדערע, גלאט
וויל איך בין אויך א בעשעפעניש פאר מיר. פארשטעהסט-דו מיך, מיין
בליץ יושר, מיין בארמהאצעדיגער האר? אויף אייער בארמהאציגקייט
און אויף דעם, וואס איהר קענט פון מיר האבען נוצען, דערוויף קען
איך כלל מיך נישט סומך זיין. מארגען ווערט דיר, צו אלדי שווארץ
יאהר, פערשטאקט דאט הארץ, ביסט אין א שלעכטער לוינע, אדער
איך וועל דיר איינמאל נישט קענען צו-שטעלען די צאהל ציגעל אקוראט,—
ווערסט-דו ברוגז, גיכט אויף מיר אויס דיין צארן—און עס ווערט
פלוצלים אתל פון מיר! אז איהר וועט מיט מיר זיך בעגעהמען מיט
גערעכטיגקייט, אזוי ווי איהר בענעהמט זיך מיט אנדערע, דענסטמאל,

מענדעלי מוכר ספרים

העהסט-דו וועלען מיר שמועסען מכח קונצען. אין גיטע אומשטענדען, אין וואוילטאג, מהילא-תיתי, קריכען אין קאפ אזעלכע זאכען. דו וועסט אפילו פערשפארען מיר צו זאגען דענסטמאל דרשות. הא, וואס זאגסט-דו דערצו, מיין הארינקע?

וואס זאג איך? האב איך געענטפערט, איך זאג: נישט אנדערש, או דער רוח רעדט היינט אויס דיר, טאקי נאר דער רוח!

דאָס זיבעצעהנטע קאַפּיטעל

אל תפתח פה לשטן.

אָט בין איך! — האָט זיך אָנגערופן עפּיס אַ אומבעקאַנטער פּאַרשוין פון א ווילד אויסזעהן מיט שטאַרק צושויבערטע האָר, און א רויט מיצעל ארומגעשטעקט מיט פעדערן פון אַלע מיני עופות. — אָט בין איך! — האָט ער געזאָגט, אַרויסשפּרינגענדיג פלוצלים פון צווישען די צווייגען, זיך געשטעלט אקעגען און אויסגעגלאָצט אויף מיר זיינע גרויע קעצישע אויגען.

נבהל ומשתומם בין איך געוואָרען, אז איך האָב דערזעהן דאָ אין וואַלד אזא מין פּאַרשוין. אַלע שרעקליכע מעשיות פון גזלנים זענען מיט אַ מאָל מיר אַרויפגעקומען אויף דער מחשבה. דאָס איז זיכער אַ גזלן, האָב איך געקלערט, זיין געזונטער קאַרק, זיין פּרצוף-פּנים און זיין שרעקליכער בליק האָבען ארויסגעזעהען טאַקי נאָר ווי פון אַ מורא'דיגען גזלן, וואָס האָט אַ סך מענשען אין זיין לעבען שוין אויסגעקיילעט. עס האָט מיר שוין זיך אויסגעדאַכט, ווי אט גיט ער מיר אַ וואָרף און נעהמט אַרויס אַ גרויסן חלף, מחמת מורא האָט מיך שטאַרק געטיאכקעט דאָס הארץ, געקלאַפּט אַ צאָהן אין אַ צאָהן און איך האָב געפיהלט אַ טעם מיתה, ווי דער חלף ליגט מיר אויף דעם האַלז. איך האָב צוגעמאַכט די אויגען און שטילערהייט געזאָגט ווידוי.

— וואָס שעפּטשעסט-דו עפּיס. יונגער-מאַנטשיק? — האָט ער געפרעגט און זיך צולאַכט מיט אזא משונה געלעכטער, אַז עס האָט געגרילצט אין די אויערען און ווייט אַרום אין דעם וואַלד האָט זיך אָבּגערופען אַ שרעקליכעס ווידער-קול. גלייך ווי עס וואָלטען אַ לאַך געטאָן טויזענט אַלטע מכשפה'טעס אַלע אינאיינעם.

דאָס איז, האָב איך געטראַכט, דאָס גוטע געלעכטעריל. אָט, אָט, עקט מיר זיך דאָס לעבן, אָט, אָט טראָג איך מיך איבער אויף יענער וועלט. עפּיס ווי אויף צו להכעיס האָט מיר דענסטמאָל די וועלט אַזוי שען, אַזוי גוט זיך פֿירגעשטעלט, אַז איך וואָלט באָדאַי אַלצדינג אוועקגעגעבן, אַבי לעבן צו בלייבן, קיין מלוכה פֿאַרמעגנט עס נישט, וואָס איך וואָלט דענסטמאָל אָבגעצאָהלט פֿאַר אַ קורצער צייט לעבן. אַך, וואָס פֿאַר אַ שענע וועלט אונזערע איז, וואָס פֿאַר אַ מענשען! ווי גליקליך איז דער, וואָס לעבט אויף דער שענער וועלט, וואָס לעבט צווישען לעבעדיגע מענשען! ווען אַ סך אַנדערע וואָלטען געפֿיהלט דאָס, וואָס איך דענסטמאָל, וואָלטען זיי געזאָגט: אַ כפּרה גדלות, יחוס און כבוד! צו אַלדי שוואַרץ יאָהר אַלע ברוגז'ען, אַלע פּלאָטקעס, אַלע פּוסטע קריג, אַלע רכילות, שנאָה און קנאָה! דאָס אַלצדינג איז הבל הבלים, לויטער נארישע זאַכען. אַלע מענשען זענען ברידער, חברים, שטאַמען אַלע אייגענטליך פֿון איין פֿאָטער, אַלע האָט אייגענטליך איין גאָט בעשאַפֿען; וען יענער, אַ שטייגער, וואָלט זיך געזעגענט מיט דעם לעבן און געוועזן ביי די געדאַנקען ווי איך, וואָלט ער געזאָגט: אַך, פֿאַר וואָס האָב איך עס פֿריהער נישט פֿערשטאַנען! אומזיסט, אומנישט זיך געבלאָזען און זיך אויפגעשטויסען דאָס מיט דעם: ער איז אַ משלחת, אַ שלעפּער, עפּיס פֿון דער פֿרעמד אַ בעטלער, און דאָס מיט יענעם: ער איז נישט פֿון מיין נאמנה, ער איז אַ שאַחריי, אַ בזוי, קוקט נישט אויף כבוד. פֿע, איך בין געוועזן אַ בייזער, אַ שלעכטער, אַ פֿלוידערזאַק, אַ ליגנער, אַ חונף, אַ רכילות־טרייבער, אַ בלבול־מאַכער, אַ אָנחאַפּער מיט דעם מויל און מיט דער פֿען! וואָס האָב איך נעהאַט צו אַנדערע — צו אומבעשירעמטע, צו דערנידעריגטע, צו דערשלאָגענע און פֿערוואָגעלטע, נעבעך; ווענינ האָבען די מענשען, נעבעך, אייגענע צרות, קאַרג יסורים און פּורעניות פֿון אַלע זייטען, קאַרג דחקות, גרויסע און דאגות איטליכע רגע, בין איך כגע נאָך אויף זיי אויך אָנגעפֿאַלען! און פֿאַר וואָס, גוואַלד, פֿאַר וואָס?... בשעת מיר האָט זיך געדאַכט, דער חלף ליגט מיר אויף דעם האַלז, דענסטמאָל האָב איך מיך איבערגעבעטען מיט אַלע מענשען און אמת געפֿיהלט, ווי נאַריש דאָס איז, וואָס מען קריגט זיך, וואָס מען בייסט און רודפֿט איינער דעם אַנדערען ביים לעבן. עס יאָל געוויען מעגליך זיין, וואָלט איך אַלע געהאַלזט, געקושט און וויינענדיג זיי מחילה געבעטען. די וועלט איז מיר אַזוי געפֿעלען, אַז אוועקגעהענדיג פֿון איהר האָט מיך געגלוסט, האָבש נאָך אַ מאָל אויף איהר אַ קוק צו טאָן

איך האָב האַלב אויפגעעפנט די אויגען און שרעקליך צודולט געקוקט. אַלצדינג האָט זיך פערמישט, געגאַנגען מיט דעם קאָפ אַראָב, מיט די פיס אַרויף. עס האָט מיר געבליצט אין די אויגען, געדונערט אין די אויערען און גרויסע טראָפּען שווייס האָבען מיר בעשלאָגען. עס איז מיר געווען קאַלט אי וואַרם. פייערדיגע רעדער, פינטלעך, פינטלעך פון אַלערליי פאַרבען, פון אַלע מיני געשטאַלטען האָבען פאַר מיר משונה זיך געדרעהט, זיך געטראָגען, דער רוח ווייסט וואוהין. זיי אין דערמיט איז געשטאַנען עפּיס אַ גרויסער, אַ שוואַרצער הונט, וואָס האָט אַלע רגע אָנגענומען אַ אַנדער פּנים, געגלאָצט מיט די אויגען, געקריצט מיט די צייהן, זיך געקרימט, געמינעט, געצויגען ביז ער האָט צום סוף אָנגענומען די געשטאַלט פון שרעקליך אַ ווילדען מענשען און איך האָב אין איהם דערקענט מיין אומבעקאַנטען פאַרשווין

— חאַ, חאַ, דו ציטערסט! — האָט ער אויס מיר געשפּעט. — אָט אַזוי, פיינע מענשעלעך, האָב איך הנאה, אַז איהר ציטערט און שווייגט.

איך האָב איהם שווייגענדיג אָנגעקוקט, אַקוראַט ווי אַ מויז קוקט אָן די קאַץ, וואָס שפּילט זיך מיט איהר איידער זי דערשטיקט זי און שלינגט זי איין.

—נו, אַז דו ציטערסט, האָט ער ווייטער געזאָגט,ווייס-זשע האָטש פאַר וועמען. איך בין דער, וואָס האָב געעפנט אַ וועג אין אַ נייער וועלט אַריין,כדי די אַלטע זאָל ווערען תמיד ניי; וואָס דורך מיר פעקעלט מען זיך כסדר אַריבער אַהין ערגיץ, אַהין. כדי דאָ צו מאַכען אָרט... איך בין דער, וואָס מיט מיין קראַפט שטעה איך תמיד בּרייט אָקעגען נאָך אַ קראַפט פון מיין ווידער-פּאַרטיי. מיר ראַנגלען זיך, איינער וויל דעם אַנדערען איינשלינגען, און דורך דעם שפּרינגט אין דער וועלט אַרויס גייעס, עס ווערט נולד אַלצדינג; איך בין דער, וואָס איך בין איידער דער „גאָרנישט" איז מיר פון דער העלער הויט שיינענדיג אַרויסגעשפּרונגען. ער ווערט בּאַלד אַ גאַנצער „יש", וויל דעם אַלטען פאָטער זיינעם פון דער וועלט טרייבען. מיר געהען כסדר איינער דעם אַנדערען נאָך פוס-טריט און וואָס אַ טריט — ווערט און וואַקסט די צייט. — איך בין דער שר פון׳ס פינסטערניש, דער מלך פון די רוחות, איך בין דער שטן, דער אַשמדאי

איך בין שיער אין חלשות נישט געפאַלען פאַר שרעק, אַז איך

האָב עס געהערט. דער אַשמדאי האָט צו מיר מיט אַ פינגער זיך צו־געריהרט און איך האָב מיך באַלד געפיהלט שטאַרקער אַזוי, אַז איך האָב געקענט שטעהן אויף די פיס און אַפילו אויך רעדען.

— זיי מיר מוחל, — האָב איך זיך אָנגערופען מיט גרויס דרך־ארץ — וואָס איך וועל דיר פרעגען. כפי איך, פראָסט מענשעלע האָב פערשטאַנען דיינע פאַרשטעלטע ווערטער, מיינסט־דו אַזוי: אַז דו מיט דיין ווידער־פּאַרטיי אַרבייטען איינע געגען די אַנדערע אין די זאַכען, וואָס עקזיסטירט אויף דער וועלט, יענער ציהט־צו און די שטויס־אָב, יענער האַלט צוזאַמען און צו שיידסט אַלצדינג, וואָס יענער בויעט, צושטערסט־דו, און דאָס וואָס דו צושטערסט, בויעט יענער אויף צוריק; יענער, אַזוי הייסט עס, איז דער בורא, דער בעשאַפער, און דו, אַשמדאי, דער פערטיליגער, דער צושטערער. אויף דעם שטעהט די וועלט, מיט אַלע בעשעפעניש; אויף דעם אופן זעהט מען, פיהלט מען תמיד אין איהר אַ ניי לעבען, עס טהוט זיך און בעוועגט זיך. ויהי ערב ויהי בקר — ס'איז דאָ טאָג און נאַכט, אָרט און צייט. אויב אַזוי איז טאַקי, ווי איך האָב דיך פערשטאַנען, קומט דאָך עפּיס גאָר פון דיר אַזוי קיין שלעכטס נישט אַרויס?

— אָט דאָס טאַקי האָב איך דיר געוואָלט זאָגען, אַז איך, אַשמדאי, פערדאָרב נישט אַזוי די וועלט, ווי איהר, מענשעלעך. פון מיין שלעכטס־קייט, ווי איהר מיינט, קומט פאַר איהר נישט אַרויס צרות, אַל־דאָס־בייז, וויפיל פון אייער גוטסקייט. אַוודאי הייס איך דאָך ביי אייך דער רשע, דער שטן. זאָל עפּיס וואָס־עס־איז אַ מאָל זיך מאַכען, איז אַ געשריי, אַ קלאָג, איטליכער אויף מיר, האָטש אין דער וועלט זעהט זיך עס גאָר נישט אַזוי אָן. איהר אָבער, מענשעלעך, אַז איהר קוילעט אויס מיט אַ מאָל אַ וועלט, מאַטערט, טהוט אָן גרויסע צרות, איהר הייסט גוטע און פרומע! עס קומט אייך נאָך אַ גלעט אין בעקעלע, וואָרום דאָס טהוט איהר אַלצדינג מחמת גוטסקייט!... איהר האַלט זיך פאַר גרויסע חכמים. זעצט אויס פעהלער אין דער נאַטור, אין דעם גאַנג פון דער וועלט, שמועסט זיך איין, אַז איהר וואָלט מיט אייער שכל, מיט אייער גוטסקייט בעשאַפען אַ וועלט גאָר אַנטיק — און אז איהר האָט אין אייערע הענט גענומען אַ פּאַרטיגע וועלט איינגאַנצען, ווי זי איז, האָט איהר זי שרעקלעך פערדאָרבען, אומעטום פאַרדרעהט, אומעטום קאַליע געמאַכט, זי האָט ביי אייך אַ פנים, אַקוראַט ווי אַ טייער זייגערל פאַלט צו אַ קינד אין די הענט אַריין. איך ווי איך בין, בין איך מיר. אין דער גאַנצער

פאטור הערשען נאר געזעצען, וואס גילטען תמיד פאר איטליכען גלייך, דארט זענען נישטא קיין מיוחסים, נישטא קיין בארמהארציגקייט, אלצדינג ריהרט און בעוועגט זיך דורך אייביגע, גערעכטיגע געזעצען. איהר, גוטע מענשעלעך, ווילט עס אבער נישט ליידען. ביי אייך ווילט איהר גאר נישט וויסען פון פאראדקעס. איהר האט זיך צוטיילט אויף טויזענטערליי פעלקער, נאמנות, כתות, קלאסען, סארטען, שטאנדען, צעכען וכדומה. און די דאזיגע ווערען ווידער צוטיילט אין נאך און נאך אזעלכע. פאר איטליכען אלץ אנדערע פאראדקעס, אזוי פערשיערען, אזוי פארענדערט.

— אבער אקעגען וואס, האב איך איהם געפרעגט, זאגסט-דו מיר דאס אלצדינג?

— חע, חע, אקעגען וואס! איך זאג עס זיכער נישט גלאט אזוי ווי דער שטייגער איז פון אייך, מענשעלעך, וואס בשעת צוויי קומען זיך צונויף, הויבען ביידע אן צו פלוידערן אין דער וועלט אריין, כדי ארויסצוּווייזען זייערע חכמות, זייער פילאזאפיע און מישען אוים בוידעם-פאלעצע. איך זאג עס אקעגען דיין פריהערדיגען שמועס, וואס דו האסט געהאט ערשט נישט לאנג מכח רחמנות, מכח אייערע חברות. פון וואנען, וויל איך דיר בעווייזען, האט עס אלצדינג ביי אייך זיך גענומען. די סבה דערפון איז גאר א פראסטע. דעריבער טאקי רעדט מען ביי אייך אלץ פון רחמנות און דעריבער טאקי פארמעהרען זיך אלץ בארמהארציגע חברות, ווייל ביי אייך הערשט זעהר פיעל אכזריות, רדיפות און עולות; ווארום ווען נאר אמת און גערעכטיגקייט זאלען געווען גילטען, וואלט איהר דאך פערשפארט צו פערזוכען דעם טעם פון רחמנות און וואלט נישט געהאט אזוי פיעל בעלי-רחמים'ס, אזוי פיעל בעלי-טובות מיט אזוי פיעל חברות. איך זאג עס, פארשטעהסט-דו מיך, מכח אייער גוטסקייט, מכח אייער גוטהערציגקייט זאג איך עס, פארשטעהסט-דו?

— עט... בע... האב איך געמאכט עפים אהן ווערטער.

— זעהסט-דו, האט ער געזאגט, אז איהר, מענשעלעך, בעקעט עפים אהן לשון, עס איז אמאל בעסער ווי גערעדט. פאר אייך רעדט איהר, דאכט זיך, אמאל ווי קלארע, איהר קענט, א שטייגער, זאגען: נא דיר א גראשען און גיב מיר א בייגעל, נא דיר אזוי פיעל און אזוי פיעל און ארבייט מיר אב מיין עסק וכדומה נאך זאכען, וואס זענען אייך אליין נוגע. מען פארשטעהט גאנץ גוט אייער כוונה. קומט אבער אמאל אוים צו שמועסען, אדער עפים צו שרייבען איבער כלל-זאכען,

ווערט איהר, צו אלדי שווארצע יאהר, ריינע משוגעים, עכטע בהמות? איהר פלוידערט, משטיינס-געזאגט, נישט צו דער זאך: טויזענט ליגען, טויזענט פסוקים'לעך און ווערטלעך, נישט געשטויגען, נישט געפלויגען. איהר נארט איינער דעם אנדערן, איהר דראפעט זיך אויף די גלייכע ווענט. איהר פארדרעהט, פארפלאנטערט אזוי, אז עס איז אוממעגליך ארויסצוקריכען, מען קען נישט פארשטעהן, וואס איהר ווילט. טאקי נאר שטעהן און וואונדערן זיך מוז מען דענסטמאל, ווי מענשען שרייבען, רעדען, שרייען און עס איז נישטא וואס צו הערען: ווי זיי קענען מיט זייער מתנה, מיט זייער לשון, זיך נישט פארשטעהן, ערגער, כ'לעבען, ווי די בהמות!

— אקעגען וואס אבער, האב איך געפרעגט, ביסט-דו עס דא אזוי ארוים מיט דער שפראכע?

— נאך א מאל „אקעגען וואס"? — האט ער זיך אנגערופען. — עם פארשטעהט זיך, אז איך רעד דא נישט גלאט אזוי, אבי חוזק צו מאכען. איך זאג עס אקעגען דיין קארעספאנדענץ מיט דער חברה, אקעגען דיין פריהערדיגען שמועס מיט דער קליאטשע זאג איך עס. איך זאג, אז דיין „עט, בע" וואס דו האסט פריהער געמאכט, מחילה, ווי א אייזעל, איז, כ'לעבען, בעסער און קליגער פון אלע דיינע דרשות. בעטראכט זיך אדרבה אליין, אויב דו ביסט נישט ריין משוגע! פאר דיר שטעהט א פערמארעטע, א הונגעריגע קליאטשע, וואס זי בעדארף נייטיג ווי אין לעבען אריין האבען חאטש אביסעל מנוחה, א מעסטעל האבער, א בינטעל היי, ווילסט-דו איהר גאר בעווייזען א הייא אין סידור און אלץ אויסדרינגען, ווי גוט, ווי שען עס איז זיך אויסצולעהרנען עפּים קונצען! מיינסט-דו אפשר, אז נאר דו אליין פלוידערסט אזוי דא? ניין! קום זיי מוחל, וועל איך דיר ווייזען א סך, וואס זאגען פאר הונגעריגע, דערשלאגענע מענשען פונקט אזעלכע דרשות ווי דיינע. מיינע געשעפטען פיהרען מיך זעהר אפט צווישען מענשען — דו מוזט וויסען, אז א שטן, א אשמדאי, איז זעהר שטארק תמיד בעשעפטיגט — איך מאך דארט איטליכען וויזיטען, האב קענטשאפט מיט אלע גרויסע לייט, איך זעה מיך אן, וואס זיי טהוען, וואס זיי ארבייטען, און הער מיך אן זייערע אלע שמועסען, זייערע אלע דרשות. לאמיר אנחאפען, א שטייגער, אזעלכע, עפּים פון אזא ארט: מאל דיר, איינער שרייעט ביי אייך גוואלד אויף די מלמדים: ביז וואנען וועט מען אלץ אבגעבען קינדער צו אזעלכע קאטשאנעס, וואס מאכען פון זייערע תלמידים ווילדע מענשען, טויגעניכטסען? נאך איינער ליארמט: ביז וואנען

וועט מען אלץ חתונה מאכען יונגע קינדער? ביז וואנען וועלען שדכנים צונויפפיהרען צוויי נפשות, וואס קענען נישט און ווייסען נישט איינער דעם אנדערען ביז נאך דער חתונה? א דריטער שרייעט אויף די בטלנים, וואס וואקסען ביי אייך ווי קראפעווע און פערפיהרען מיט זייערע נארישע זאכען, מיט זייערע קרומע געגנג דעם עולם? א פערטער שרייעט: ביז וואנען וועלען ביי אונז זיך פרובפערן אזוי פיעל בעלי-טובות, בעלי-טאקסעס, שטאדט-פערזארגער וכדומה אזעלכע מיני פארשוינען? — אלע שרייען, פילדערען: שוין צייט דאס אלצדינג אוועקצווארפען און ווערען קליגער, געבילדעטער, געניטער. נאר קומט אבער פון זייער שרייען עפיס ארויס? אלצדינג בלייבט טאקי ווי פריהער. עס קען טאקי פון זייער שרייען גארנישט ארויסקומען. פאר וואס? אט מחמת דעם, מחמת אין דער וועלט הערשט איין געזעץ פאר אלע בעשעפעניש, פאר אלע מענשען גלייך, אזא געזעץ, וואס קיינער, יהיה מי שיהיה, איז נישט אימשטאנד עס איבערצומאכען, וואס אקעגען איהם העלפט נישט קיין שרייען, קיין רעדען, קיין דרשות און קיין שום מיטעל; אזא געזעץ, וואס איז שטארקער פון אלע שטארקע, מעהר עקשן פון אלע עקשנים, וואס אז מען שטעלט זיך איהם אקעגען, זוכט עס זיך אויס טויזענטער אנדערע וועגען, טויזענטער המצאות און הסברות כדי זיך צו דערהאלטען—איך מיין דא דעם דאזיגען בעקאנטען געזעץ, וואס אלע ווילען עסען, וואס איטליכער וויל צו דערהאלטען זיין לעבען, עס מעג זיך זיין אויף וועלכען אופן, מיט וועלכען מיטעל עס וויל זיך. וואס זענען דען מלמדים? דאס זענען ביי אייך א גרויסער, זעהר א גרויסער טייל מענשען וואס ווילען עסען, וואס ווילען לעבען, און וואס קענען עס אבער אין דער וועלט אנדערש נישט בעקומען נאר דורך אזא מיטעל דווקא, וואס זיי וועלען נעהמען אייערע קינדער אין חדר אריין. אזעלכע נויטבעדערפטיגע מענשען געפינען אלע וועגען, טוהען כל-א-מיטעל, אז אייערע קינדער מוזען צו זיי אין די הענט אריינפאלען. אקעגען אייך ארבייט א קראפט, אקעגען אייך האלט מלחמה א געזעץ. די עטליכע מענשען מיט זייערע פאראדקעס און מיט זייערע דרשות וועלען עס בשום אופן נישט בייקומען! דעסגלייכען איז אויך מיט די פריהע חתונות. שרייעט דערויף וויפיעל איהר ווילט. — אומזיסט! עס איז דא א גרויסער טייל מענשען, וואס קענען ביי אייך אנדערש נישט לעבען נאר דורך צונויפפיהרען שידוכים, און זיי פארלעגען זיך דערויף מיט אלע כחות אונטערצוהאלטען דעם שלעכטען איינפיהר און חתונה צו מאכען אייערע

קינדער. איהר מוזט אייערע קינדער פריה פיהרען אונטער דער חופה, ווארום דערויף זענען דאך דא ביי אייך גאנצע מחנות שדכנים, זיי מוזען זיין שדכנים, ווארום דערפון קענען זיי לעבען! אזוי געהט עס אויך מיט די נארישקייטען. לאכט דערפון, איהר דרשנים, איהר וואוילע יונגען, וויפיעל איהר ווילט—אומזיסט! וואס זענען דען יענע בטלנים, יענע הבל׳ניקעס? דאס זענען מענשען, א גאנץ היבשער טייל מענשען, וואס זיי איז אוממעגליך אנדערש צו לעבען, א קיום צו האבען, ווען נישט די נארישקייטען. זיי ארבייטען מעשים, מאכען אלע קונצען, אלע אנשטעלען, צו דערהאלטען ביי אייך אלע נארישע זאכען. איהר מוזט אין די נארישקייטען זיך האלטען, ווארום דערויף זענען, דאך ביי אייך דא יענע מחנות נאראנים; זיי, נעבעך, מוזען זיך מאכען צו נאראנים, ווארום דערפון קענען זיי האבען זייער שטיקעל ברויט און שען לעבען... דאס גלייכען טאקי איז מיט אייערע בעלי-טובות, מיט אייערע אפוטרופסים. שרייט דערויף וויפיעל איהר ווילט, עס וועט אייך, כ׳לעבען, גארנישט העלפען! וואס זענען דען אייערע שטאדט-בעלי-טובות, אייערע תכלית-פערזארגער? דאס זענען ביי אייך א סך מענשעלעך, וואס וואלטען, נעבעך, פשוט נישט געהאט מיט וואס א טאג איבערצולעבען, ממש געשטארבען פאר הונגער, ווען זיי זאלען זיך נישט מיהען מיט אלע קרעפטען צו טאן אייך אלערליי מיני טובות: צו דערהאלטען אייערע טאקסעס, און אויסטראכטען תמיד עפים גאר פרישע אבגאבען, ווי א שטייגער, אויף מעהל, אויף זאלץ, אויף שמאלץ, אויף ליכט וכדומה; צו דערהאלטען ביים לעבען אייערע מקבלים אין ארץ ישראל. און אייערע ארימע לייט דא מקבר צו זיין; צו מגדל זיין אייערע יתומים און תלמוד-תורות און נישט צו דערלאזען יענע מיני גזרות, בכדי יודען, נעבעך, זאלען טאקי א פנים האבען ווי פריהער און בלייבען טאקי דאס וואס זיי זענען זיי מוזען, נעבעך, זיך זארגען, אויף אייך רחמנות האבען. זיי מוזען, נעבעך, אייך טובות טאן, און איהר פון אייער זייט מוזט, נעבעך, פון זיי מקבל טובה זיין. אקעגען אייך, זאג איך נאך אמאל, ארבייטען קרעפטען, אקעגען אייך שטעלט זיך ארויס א נאטור-געזעץ אין יענע אלע מענשען, וואס זוכען אייגענטליך עסען און טהוען אלע מיטעלן צו דערחאפען זייער פרנסה, זייער לעבען. איהר זייט זיך מפרנס און לעבט אייגער פון דעם אנדערען, איהר עסט אויף און פערדארבט איינע די אנדערע. זאל מען אבער געווען אייך לאזען לעבען לייטען גלייך, פריי, ווי עס געהער צו זיין וואלטען אזעלכע זאכען

בײַ אײַך כּלל נישט געווען. לאָז מען נאָר פֿאַר אײַך עפֿענען אַ וועלט, וועלען די אַלע זאַכן פֿון זיך אַליין אויפֿהערן און איהר וועט מיט אַ מאָל אויסגעלייזט ווערען פֿון אַלע צרות. נאָר כּל-זמן איך, אשמדאי, בין נאָך דאָ, וועל איך אַזעלכס נישט צו-לאָזען. איך וועל מאַכען הוקעס-פּוקעס, אַז מען זאָל נאָר שרייען, זאָגען דרשות, האַלטען רעדע און גאָרנישט טאָן, מען זאָל אײַך תּמיד האַלטען אין דעם טויל און מכּה אײַך קיינמאָל נישט קומען אויף אַ לאַד. נישטאָ פֿאַר אײַך קיין אַנדער וועג, נישטאָ פֿאַר אײַך קיין אַנדער מיטעל צום לעבען! עסט, פֿרעסט איינער דעם אַנדערען, שלינגט זיך ווי די פֿיש איין איינע די אַנדערע, בייסט זיך, רייסט זיך, צו אַלדי שוואַרצע יאָהר!

— אַך! האָב איך געקרעכצט, און זיך געהאַפּט בײַ דעם קאָפּ, וואָס האָסטו-דו צו אונז? וואָס האָבען מיר דיר געטאָן?

— וואָס האָב איך צו אײַך? — האָט ער געזאָגט און געקריצט מיט די ציינער, — איך בין אײַך אַ דם שונא דערפֿאַר, וואָס איהר האָט מיך געמוטשעט.

— וואָס רעדסט-דו? — האָב איך זיך אָנגערופֿען, מיר האָבען דיך געמוטשעט!?

— אייער שלמה המלך, — האָט ער געענטפֿערט מיט כּעס, — אייער שלמה המלךיל האָט מיך, אשמדאי, אַ מאָל געהאַפּט און מיך געהאַלטען געשמידט אויף אַ קייט. ער האָט מיך שטאַרק געמוטשעט!

— גוואַלד, האָב איך געשריגען, אָבער וואָס זענען מיר שולדיג? פֿאַר וואָס זאָלען מיר, נעבעך, אָבקומען פֿאַר אַ מעשה, וואָס איז געשעהען עטליכע טויזענט יאָהר צוריק? מען טוט אויסהערען ביידע צדדים. גוואַלד וואָס האָסטו-דו צו אונז, נעבעך? וואָס האָבען מיר אָבצוקומען, וואָס זענען מיר שולדיג?

— שלמה המלך איז אייערער! האָט ער זיך שרעקליך צובייזערט און אַ זעץ געטאָן די קליאַטשע, נעבעך, וואָס די גאַנצע צייט איז זי, שלימזלדיגע, געשטאַנען אין איינע צרות און משונה געציטערט. איהר, איהר זײַט שולדיג! איצט ליגט אויף אײַך מײַן קללה: זעהט אַלצדינג, נאָר נישט דאָס, וואָס מען בעדאַרף; הערט אימליכען, נאָר נישט אייערע אמת'ע גוטע פֿריינד; רעדט אַ סך איבער זייטיגע זאַכען, נאָר ווי באַלד עס וועט אויסקומען אַ שמועס איבער אײַך, זאָל אײַך אָבנעהמען דאָס לשון; טאַפּט אָן אַלצדינג, נאָר נישט דעם רעכטען וועג צום גליק.

אייערע בעלי־טובות זאָלען ווי די פליי אין זומער זיך פּרוכפּערן און מעהרען. זיי זאָלען אייך אַזוי פיעל טובות טאָן, ביז וואַנען איהר וועט פון זייערע טובות קראַנק ווערען און מעהר קיין כח נישט האָבען זיי צו־צונעהמען. אייערע חברות זאָלען וואַקסען ווי קראָפּעווע און די קאַסע־ביכער זאָלען פערשוואונדען ווערען, עס זאָל פון זיי נישט זיין אפילו קיין זכר. אייערע טאַקסעס זאָלען אייביג נישט אויפהערען, דאַרט, קוואַרט, צאָהלט געלט און גריזעט בייגער! וועט איינער אַ מאָל פאַר אייך זיך אַרויסשטעלען, זאָלט איהר, ווי די משוגעים, אויף איהם אָנפאַלען און וואַרפען אויף איהם שטיינער. אייערע גבירים זאָלען אומעטום שיטען געלט פולע הויפענס; נאָר נישט אויף וואָס און נישט וואו מען בעדאַרף. דאָרטען וואו עס איז נייטיג, זאָלען זיי נישט וועלען געבען קיין גראָשען. איהר זאָלט זיין בני־רחמנים דענסטמאָל, ווען אייער רחמנות טויג שוין אויף כפרות, בשעת יענע שלעפּט זיך שוין אַרום מיט דער טאָרבע, אָדער בשעת יענער איז שוין נוטה למות און פּאָכט מיט דער נשמה; נאָר בשעת יענער האַלט זיך און זוכט מיטעל, ווי זיך בכבוד צו דערנעהרען, זאָלט איהר איהם רודפ׳ען, זאָלט איהם טאָן אַ וואָרף און צוטרעטען מיט די פיס. איהר זאָלט אָנטאָן אַטלעסענע לאַנגע קאַפּאָטעס און קריכען מיט זיי אין דער בלאָטע. אפילו אַ קבצן זאָל בעסער אָנטאָן זיידענע שמאַטעס איידער אַ גאַנץ קלייד פון געוואַנט. אין עולם־הזה־זאַכען זאָל זיך זאָרגען איטליכער פאַר זיך בעזונדער, נאָר מכח עולם־הבא זאָל איינער זיך שטאַרק זאָרגען און אַ ערב זיין פאַר דעם אַנדערען. דערפאַר זאָלען פרעמדע בייַ אייך איינפיהרען דעם דין פון ערבות אין אַלע זאַכען. וועט איינער עפּיס זינדיגען, זאָלט איהר אַלע שולדיג זיין. אויב עס וועלען אַ מאָל בייַ אייך אויפשטעהן גאַזעטענשרייבער, צו פאַרענטפערן אייך פאַר די אומות העולם, זאָל פון אַלע אַ קיום האָבען און אייך בעסער געפעלען יענער, וואָס פאַרשטעהט נישט זייער לשון. פאַר דעם מינדסטען פון די אומות העולם זאָל אייערער דער גרעסטער זיך מאַכען קליין און האַלטען פאַר אַ כבוד מיט איהם חבר צו זיין; אַקעגען־זשע בייַ אייך זאָל דער מינדסטער פאַר דעם גרעסטען נישט האָבען קיין שום דרך־ארץ, איטליכער גאָרנישט זאָל זיך האַלטען פאַר אַ גאַנצען יש, איטליכער שוטה פאַר אַ ווילדען חכם, איטליכער גראָבער יונג פאַר אַ עדעלען מענשען; אַ עם־הארץ זאָל אַ העזה האָבען צו שפּעטען פון אַ געלעהרענטען, אַ בור זאָל זיך האַלטען פאַר פרום, מעהר ווי פון

אלמדן, איהר זאָלט זיך בייסען, רייסען, איינער דעם אַנדערען פרעסען צו אַלדי שוואַרץ יאָהר! רעכט אויף אייך, רעכט. איך האָב הנאה, איך לאַך פאַר שמחה!

ער האָט געגעבען אַ לאַך, אַזש דער גאַנצער וואַלד איז פול געוואָרען מיט געלעכטער, און איז פערשוואונדען געוואָרען.

דאס אכצעהנטע קאפיטעל!

ישראליק — נישט ער הענגט, נישט ער שטעהט

לצים לאַכען, נישט גוטע שפּעטערײַ, ער איז אַ געשפּעטערײַ, אַ גערײדערײַ נאָר פערריקט צו ווערען. דער קאָפּ איז דול, די פיס, אוי, פיהלען נישט קיין אָנהאַלטעניש אונטער זיך — און איך הענג, דאַכט זיך, גאָר אין דער לופטען.

— ברכא! — הערט זיך עפּיס ווי פון הימעל אַ קול — געה בע־דינען דעם פאַרשוין, גרייט איהם צו, ווי מען בעדאַרף, און ברענג איהם דערנאָך צו מיר אַ הין, אין דעם געוויסען אָרט...

און באַלד דערזעה איך פאַר מיר עפּיס אַ מענשען־געשטאַלט אויסזעהענדיג זעהר משונה.

— אָט האָסט־דו דיר, ישראל! — זאָגט ער צו מיר נאָכדעם אַז ער האָט מיך אנגעקוקט און דערלאַנגט מיר אין באַק צווײ פלאַמענדיגע פעטש.

— וואָס איז דער טעם פון די דאָזיגע פעטש?! — מאַך איך שטאַרק פערוואונדערט.

— נישקשה, ישראל איז ווערטה אַ פאַטש. דאָס האָסט־דו דיר איין טעם. און צווייטענס איז פשוט בײַ אונז אַזוי דער שטייגער צו געבען שלום.

— אוי, זאָג איך מיט פאַראיבעל, אַזאַ שטייגער פון שלום געבען איז טאַקי נאָר בײַ מזיקים.

— אַזוי איז דאָס טאַקי ווי דו זאָגסט — ענטפערט ער מיר מיט אַ העויה'לע — איך בין איינער פון „זיי". אַזוי איז מען בײַ אונז מזיקים

זיך נוהג, נאָר וואָס וואונדערסט דו זיך אַזוי? זענען דען אויך מענשען זיך נישט נוהג אַזוי ווי מיר?

איך שווייג, נישט וויסענדיג איהם וואָס צו ענטפערן.

— כ'לעבען, ישראל, דו געפעהלסט מיר זעהר, בייג נור איין דאָס קעפעלע דיינס, וועל איך אויף איהם אָנטאָן אָט דאָס מיצעל.

— ס'טייטש, דאָס מיצעל איז דאָך פאַר משוגעים! שריי איך מיט אַ ביטער געמיטה — איך וויל זי נישט! טהו מיט מיר וואָס דו ווילסט, שלאָג מיך, ברען מיך, אָבער דאָס מיצעל טהו מיר נישט אָנטאָן אויפ'ן קאָפ — איך בין נישט משוגע!

— דו שוטה איינער, ישראל! דו פאַרשטעהסט. אַז די כונה מיינע איז דיר לטובה. אָט דאָס מיצעל, ווער עס טהוט עס אָן, ווערט באַלד אַ רואה ואינו נראה און דיר פּאַסט עס טאַקי, זיין אַ אינו נראה, פון קיינעם נישט בעמערקט צו ווערען. דאָס איז אַזוי אַ זאַך, וואָס קיין בעסערס דערפון איז גאָר נישטאָ. זי וועט דיר נוצען פאַר אַ גוטען מיטעל צו דער פרנסה און זי וועט זיין פאַר דיר אַ שוץ פאַר אַשלעכטען אָנפאַל אין אַ ביטערע צייט. אַז חברה הילטייעס וועלען זיך אַנעהם טאָן אויף דיר מיט אַ קולאַק, וועסטו אָנטאָן דאָס מיצעל אַראָברוקענדיג עס ביז'ן נאָז און מאַכען פּליטה אַזוי, אַז פון דיר, ישראַליק, וועט אפילו אַ געדעכטניש נישט בלייבען.

— אָבער מיט וואָס האָב איך זוכה געווען צו דעם דאָזיגען גענאָד?

— דו ביסט אַ גרויסער בעל מזל, אָהן עין הרע, ישראל, אָט אַזוי האָט מען מיר געהייסען טאָן און אָט אַזוי טהו איך.

ווי אַ בעהעלפער וועקט אויף דאָס קינד, וואַשט עס, טהוט עס אָן, נעהמט עס, טראָגט עס אויף די פּלייצעס, אַזוי האָט זיך ברכא מיט מיר אָבגעגעבען. שטעלט מיך אונטער אַ שטראָם קאַלטען וואַסער, ברעכט און גלייכט מיר אויס די ביינער, טהוט מיר אָן אַ משונה'דיג העמד, אַמיצעל, אין אַ לייווענטענעם האַלאַטיל און נאָך אַזעלכע זאַכען, וואָס איז נייטיג פאַר מיין געזונד.

ברכא איז געווען אַ גוטער שד, אַ בערידערווידיגער, און האָט מיר בעדינט זעהר געטריי — גוט אויסגעגלייכט אויפ'ן קאָפּ מיר דאָס מיצעל, אָבגעווישט מיר די נאָז, גאָר אָנגעקוואָלען קוקענדיג אויף מיין שענער צורה און מיר דערצעהלט שרעקליכע מעשיות פון די שדים און פון זייער שטייגער לעבען:

די שדים זענען — לויט ווי ער האָט מיר דערצעהלט — איינגעטיילט אין פערשיעדענע כתות און ער, ברכא הייסט עס, איז איינער פון די כת־לצנים. די לצנים זענען גרויסע שווינדליוקעס, טרייבען שפאַס מיט מענשען, נאַריש מאַכענדיג זיך, און אַ מאָל טאַקי אָבטאָנדיג אַ מיאוסען שפיצעל אויך. מיטוואָך אויף דער נאַכט און שבת צונאַכט — דאָס איז די בעסטע צייט פאַר זיי צו מאַכען די שפיעל. אין יענע נעכט נעהמען זיי אָן געשטאַלטען, וועלכע זיי ווילען, סיי מענשליכע און סיי פון בהמות, חוזק צו מאַכען און צו פערפיהרען די פאַרבייפאהרענדיגע אויפ׳ן וועג. ברכא האָט מיר דערצעהלט: איינמאָל האָט ער זיך געוויזען איינעם פון די חכמים אין דער געשטאַלט פון אַ יפיפה, האָבען זיי זיך ביידע אָנגעשפיעלט ביז דער האָהן האָט אַ קרעה געטאָן. און באַלד איז ער ענטרינען געוואָרען, מאַכענדיג דעם חכם אַ נאָז מיט אַ גרויס געלעכטער. און נאָך אַ מעשה, ווי ער האָט זיך מיטוואָך אויף דער נאַכט געוויזען פאַר אַ בעל עגלה אין דער געשטאַלט פון אַ געבונדען קעלביל, קריכט דער פאַרשוין אַראָב פון דער קעלניע, נעהמט עס און וואַרפט עס אַריין אין וואָגען, און ווי ער באַברעט זיך דאָ אַזוי, אַזש מיינער חאַפט די פיס אויף די פלייצעס, פערדרייסט דעם עק, און אַוועק. ברכא האָט געמאַכט דעם גרעסטען געלעכטער פון די בעלי שמות און, להבדיל, די מכשפים און טאָטערן מיט זייערע שפרוכען און קמיעות, זאָגענדיג, אַז זיי זענען גרויסע ליגנער. ווייס איך, וואָס? ווען? די שדים הערען זיי, ווי דעם ראַבען קאָטער. אַז איך האָב געטאַפט ברכא׳ען אין קאָפ, אָנרופענדיג זיך צו איהם פערוואונדערט: ס׳טייטש, ברכא, וואו זענען דיינע הערנער? האָט ער זיך צולאַכט מאַכענדיג: הערנער, ניט מיר האָבען, ניט מיר האָבען געהאַט, עס איז זיך גלאַט אַזוי אַ משל, פונקט ווי די הערנער, וואָס ווייבער ביי אייך שטעלען־צו זייערע מאַנען. און אַז איך האָב איהם אַ פרעג געטאָן מכח דעם, וואָס די חכמים זאָגען, אַז שדים עסען און טרינקען ווי מענשען, פרוכפערען זיך און מעהרען זיך ווי מענשען, האָט ער מיר צוגעשאָקעלט מיט׳ן קאָפ אויף יאָ, און נאָך צוגעגעבען, ניט נאָר ווי מענשען, נאָר אויך מיט מענשען, ברענגענדיג דערצו ראיות פון דער תורה, פון מדרשים. דער געוויסער נחש הקדמוני, זאָגט ער, וועלכער איז, כידוע, סמאל אליין, ער האָט דאָך פערפיהרט חוה׳ן, און זי איז מעוברת געוואָרען מיט קין׳ען פון איהם. און אָדם אַליין, ווי ס׳איז בעקאַנט, האָט דאָך הונדערט מיט דרייסיג יאָהר געלעבט מיט קליפות, וואָס האָבען געבוירען פון איהם

שדים און רוחות. די מלאכים, שמחזי און עזאל, זיי ווידער האָבען גע־לעבט מיט מענשליכע טעכטער און האָבען געבוירען די נפילים, די געוויסע ריזען. פונדעסטוועגען הערסט־דו, וואָס איך וועל דיר זאָגען פ׳וואָלט געווען גלייכער, אז דו זאָלסט זיך נישט גריבלען אין אזעלכע זאַכען. דו ביסט דאָך נישט קיין בעווייבטער, א בחור אריבער צוואַנציג יאָהר, אז אָח און וועה איז דיר... צובייזערט ער זיך אויף מיר שטאַרק, הויבט אויף די האנר, און עס פליהען מיר פעטש ווי האָלץ. ער פאַטשט אלץ און זאָגט: אין יענץ, וואָס איז פאַר דיר א סור, גריבעל זיך נישט, בחור, אט האָסט דו איינס, צוויי! וויל נישט וויסען וואָס ס׳איז נישט דיין עסק, אט האָסט דו דיר דריי, פיער, זאָלסט געדענקען, און זאָלסט דערציילען באָזני הבחורים, אין די אויערן פון די בחורים, דיינע חברים, זיי זאָלען נישט מאוס מאַכען זייער מויל און זייער פען מיט ליעבעס־זאַכען.

אוי, פעטש! די דאָזיגע פעטש האָבען גוט טאַקי געווירקט אויף מיר. איך בין נאָך זיי געשמאַק איינגעשלאָפען ווי נאָך א באָד. ווי פיעל איך האָב געשלאָפען, ווייס איך נישט, נאָר ביים אויפוואַכען זיך האָב איך מיך געפונען ליעגענדיג ביים אשמדי אין האנד, און ער פליהט אין דער לופטען.

דאס ניינצעהנטע קאפיטעל

ישׂראל פּליהט.

— ברוך הבא! זאָגט מיר דער אַשמדאַי מיט אַ שמייכלענדיגע מיגעלע, עס פרעהט מיך זעהר זעהן דיך, ישראל, פליהענדיג אין דער לופטען. קוק, די לופט פון דער גאַנצער וועלט שטעהט פאַר דיר פריי!

אַ קול עפּיס פון גאַנצע מחנות פערטראָגט זיך דונערענדיג וויים אין דער לופט. און באַלד דערזעה איך פאַר מיר גאַנצע מחנות רוחות, לצים און אַלע מיני שדים און מזיקים, צווישען זיי אויך מכשפים, טאַשענשפּיעלער, פאָקוסניקעס, שפּרעכער פון אַלערליי נאַציעס אינאיינעם מיט רוסאַלקעס, אַלטע מכשפות, ציגיינערקעס, קאָרטען־וואַרפערינס פון איטליכער נאמנה; אַ טייל פאָהרען רייטענדיג אויף מיני פלעדערמייז, וואָס הייסען וואַמפּירען, אַ טייל אויף דראַקאָנען, מיני בייזע שלאַנגען מיט פליגעל; נאָך אַ טייל אויף סאָוועס, אויף יאַשצערקעס, און יונגע מכשפות רייטענדיג אויף מיני דראַבעס, קאָלעפּעל, אויף בעזעמס, קאָטשערעס און לאָפּעטעס. ס'איז געוועזן אַ פּחד אָנצוקוקען דאָס שרעקליך פעקיל, וואָס האָט זיך געדרעהט פונקט ווי שטויב אַ רעדעל דרעהט זיך פון דעם ווינד. עס האָט געפייפט, געברומט, געפּישצעט, געסווישטשעט, געטאַנצט, געשטיפט, נישט גערוהט קיין רגע.

— וואוהין טראָגען זיי זיך עס אַזוי? — וואונדער איך מיך אין הארצען אויסשטרעקענדיג די נאָז מיינע, וואָס זי דינט מיר אויף אָנצושמעקען ווי די פיהל־הערנערלעך, אַ שטייגער, ביי די זשוקעלעך. און דורך דעם טרעסע־געבען־זיך בשעת מעשה האָט דער אַשמדאַי, וועלכער האָט זיך שווי אין מיר געהאַט פערגעסען, זיך אומגעקוקט אויף מיר און געזאָגט:

— וואס מאכסטו דו עפּיס, מיין הארץ? ווי גייט עס דיר דאָרט, ישראל, אונטען אין דער וועלט, האָב קיין פאראיבעל נישט, וואס איך בין אזוי גראָבליך געווען א גענען דיר, נישט צו פרעגען עס דיך גלייך טאקי ביי׳ם ערשטען ברוך הבא.

— ווי עס גייט מיר, און ווי עס לעבט זיך מיר דאָרט? פרעגסט דו, וואס זאָל איך דיר זאָגען, — ענטפער איך עפּיס אָהן ווערטער, — עט, גאָרנישט! כ׳לעב... נאָר... די עבקים עפּיס נישט פויגעלדיג... עס פערדינט זיך נישט...

— הייסט עס, א פּנים, נישקשה, איז מעהר ווי דאָס גייט דיר נישט אָב — זאָגט דער אשמדאי אָנקוקענדיג מיר מיט א ממזריש שמייכעלע, — און בכלל, הייסט דאָס, איז דיר דאָרטען נישט שלעכט, אז וואויל איז דיר, ישראל! נאָר... וואס בעדייט עס דיין אומוואקלען זיך, הארץ מיינס, גלייך אזוי ווי ס׳איז דיר ענג דאָרט? אגב טאקי, הא, בויג נור איין דאָס קעפּעלע, זיי מוחל, און גיב אקוק אויף דער ערד דאָרט אונטען!

דאָס האָט מיר עפּיס נישט געשמעקט, די ערד, וואס איז מיר א שטיעף־מאמע, האָט נישט געצויגען צו זיך דאָס הערץ מיינס. וויל איך פערדרעהען דעם אשמדאי מיט א אויבער־הסברה׳לע, פערפיהרענדיג איהם אין א שמועס איבער פּאָליטיקע, וואס איך האָב, ברוך השם, דערינען א שטארקע ידיעה, אפשר וועט דאָדורך בטל ווערען די גזרה, — הויב איך מיך אָן צו־צולאָזען מיט א ברייטליכען שמועס איבער די מדינות, אָב׳פּסק׳ענדיג, וואו עס זאָל זיין מלחמות און וואו פריעדען, צונויפפיהרענדיג, אויסמישענדיג איינס מיט דאָס אנדערע און אלץ מיט אייז אָטהעם ווי צו „עשרת בני המן".

— זיי נישט קיין קלוגעטשקער, ישראל, און טהו וואס מען הייסט דיר, — בייזערט זיך אויף מיר דער אשמדאי, א בויג געבענדיג מיר צו דער ערד דעם קאָפּ, — קוק און זעה!

— איך קוק, איך קוק, — זאָג איך איהם מיט גרויס שרעק, — נור ס׳איז עפּיס מטושטש. ווי דורך אומריינע שפּאקולען.

— וואַרט א ווייל׳ע, וועסט דו שוין קוקען דורך ריינע קלאָרע שפּאקולען — זאָגט ער א פיהרגעבענדיג מיט דער האנד זיינער איבער מיינע אויגען. און באלד טאקי האָב איך שוין געזעהן גוט, און שרעקליכע אנגסטען זענען מיר בעפאלען

— ציטער נישט אזוי, ישראליק! — בעט דער אשמדאי מיך מיט א שמייכעלע — נישקשה, איך האלט דיך גוט אין די הענד. קוק בעסער און גיב מיר איבער ריכטיג, וואס זעהסט דו דארטען אזוינס.

איך זעה — אויף פעלדער ווייט ארום און ארום ליגען אויסגעשטרעקט טויטע קערפער פון מענשען איגאיינעם מיט נבלות, געפגר'טע פערד. ביי א טייל זענען אבגעריסען די הענד, ביי א טייל די פיס. ווידער ביי אנדערע קריכען ארויס די גדערים. צווישען זיי קרימען זיך, צאפלען זיך, נישט טויט נישט לעבעדיג, עפעס מענשליכע געשטאלטען, משטיינס-געזאגט. פון וואונדען רינט זיי בלוט, די מיילער אפען, די אויגען פערזאָטען און די ליפען פערברענט, פערשמאכט פון דארשט. העט דארט טראָגען הינט גאנצע קעפ, ראבען און אנדערע מיני רויב פייגעל בעפאלען די טויטע, פיקען, פיקען זיי די אויגען, און רייסען זיי אוים שטיקער פלייש... אוי, בלוט! עס גיסט זיך, רינט בלוט גאנצע טייכען, פון וועלכע עס זעצט ארויס א הייסע פארע, וואס געהט ארויף ביז צו די וואלקענס.

— נישקשה, נארעלע! — פאלט אריין דער אשמדאי מיר אין דער מיט רייד מיט זיינם א ווארט — פון די וואלקענס, נארעלע, וועט עס, פערשטעהסט דו מיך, אראבטריפען אין גרויסע טראפענס, אנצוטרינקען זאט די פעלדער מיט זייערע תבואות, און די שענע וויינגערטנער, וואס זייער וויין וועט דורכדעם געראטען און וועט דערפרעהען מענשענס הערצער... נישקשה, תכשיט מיינער. קוק ווייטער! הא, וואס?

— הינט, זעה איך, לעקען בלוט — און מענשען... אוי, מענשען, מענשען עפעס אזוינע בעפאלען ווי די הינט דארט זייערע טויטע ברידער, בעזוכען זיי, בע'גנב'נען און בערייסען זיי, אהן א פיצעל געפיהל פון מענשליכקייט, פון רחמנות. איינער דארט, זעה איך, א פערוואונדעטער, קוים וואס ער זשיפעט. עפענט דאס מויל, שטרעקט אוים די האנד, לעכצענדיג, נעבעך, נאך וואסער, און יענע פארשוינען שלעפען איהם, בעטאפען איהם און נעהמען צו אלצדינג, וואס געפינט זיך ביי איהם, קוקענדיג אויף איהם מיט א קאלטע לעבער... ניין, איך קען נישט קוקען — שרעקליך!

— עט! — מאכט דער אשמדאי מיט א קנייטשעלע, שפעטענדיג אוים מיר — גאנץ געוועהנטליכע זאכען... מלחמות! ווי דען אנדערש? א שענער משא-ומתן וואלט, כ'לעבען, געווען פאר מיר, ווען מענשען, חס ושלום, וואלטען זינט די וועלט שטעהט ביז אציגד איינער דעם

אנדערען נישט געמאַכט דעם טויט. דאָס איינציגע שטיקעל נחת, דאָס איינציגע שטיקעל נוצען, וואָס איך, טייפעל, האָב פון אייך, שענע, פיינע מענשעלעך. שען איז נור דאָס אָ: זיי פערדאַרבען, פערטיליגען, מהועו אָן גרויס שאָר, און אויף מיר גיסט מען אויס דאָס גאַנצע באָד. זיי שעלטען און מיך מאַכט מען צום שלעכטען. צבוע׳קעס! אין דעם חומש׳ל, אין דעם תנ״כ׳ל, נישקשה, איז איהם גאַנץ רעכט די מלחמות און די הריגות דאָרט. יענער וואָס איך טהאָר וויין נאָמען נישט דער־מאָנען, הייסט בײַ זיי דאָרט איש מלחמה, אַ פעלדמאַרשאַל אין אַ רויטען מונדיר מיט שפּאָרען. דאָרט איז ריכטיג, נישקשה, און דאָ איז איהם שרעקליך!.. מאַך נישט קיין חן, ישראליק, קוק!

— איך קען נישט, אָסור! — שווער איך בײַ מיין יודישקייט — עס ליגט מיר נישט בטבע אַזוינע זאַכען. פע, ווי איך בין אַ יוד!... טראָג מיך, רוח׳ל, טראָג מיך ווייטער, ווייטער!

דער רוח מהוט שווייגענדיג אַ פליה ווייטער. איך האָב געמיינט, אַז די בקשה מיינע איז אָנגענומען געוואָרען, אַזעלכע ווילדע מעשים וועל איך מעהר נישט אָנקוקען. נאָר אָבער אַ טעות. אין אַ ווײַלע אַרום בלייבט ער אויף איין אָרט שטעהן, און הייסט מיר ווידער אַראָבקוקען אונטען.

פאַר מיינע אויגען וואַקסט אויס עפּיס אַ שטאָדט. איך זעה מחנות מענשען לויפען משוגענערווייז, פאַלען אָן ווי די היישרעקען אויף הייזער, ברעכען פענסטער מיט שטיינער, זעצען אויס טירען, האַקען, בראָקען, רייסען, צופּען, שלאָגען מיט אַכזריות, ערגער נאָך פון ווילדע חיות, יונג און אַלט גאָר אָהן רחמנות. און דאָס אַלצדינג, אוי־וועה, פאַר גאָט און פאַר לייט, אין דער מיט שטאָדט!...

— געוואַלד! — שריי איך מיט אַ פערקלעמט האַרץ — וואו זענען מיר... וואו זענען מיר עס אַצינד?

— אָט האָט איהר אייך דעם חכם! — לאַכט דער אַשמדאַי איבערווינקענדיג זיך מיט דעם גאַנצען פעקיל לצים — די בעסטע יונגע יאָהרען באַגראַבט מען זיך בײַ זיי דאָרט אַוועק מיט געאָגראַפיע, ווי עס הייסט בײַ זיי, משטיינס־געזאָגט, מען פאָהרט איבער דער לאַנד־קאַרטע מיט פינף פינגער טאַקי, אָנטייטענדיג איטליכעס ווינקעלע, איטליכעס טייכעלע. די גאַנצע ערד, דאַכט זיך, איז אין זייערע הענד. אַ קאַטאָוועס עפּיס אַזוינע קעפּ, אַזוינע אָנגעשטאָפּטע לומדים! און אַז עס קומט אויס אַ מאָל עפּיס וואָס אין דעם לעבען איז מען בהמות,

גרויסע עמי־הארצים, ווייסט מען נישט פון דאנען ביז אהין, זעהט מען נישט ווייטער פון דער נאז... בהמה! איבער רומעניע פליהן מיר אצינד, קוק, שוטה איינער, קוק!

— אי־אי! — שריי איך קולות ווי א קינד איבער דער גאס ביים ביזהעלפער אויף די פלייצעס, נישט וועלענדיג אנקוקען דעם פינסטערען הרר. און פערמאך די אויגען.

— שא, שא, תכשיט מיינער! — נעהמט מיך איין דער אשמדאי, צמאקענדיג צו מיר מיט די ליפען, א גלעט געבענדיג מיך אין בע־קעלע. און דער גלעט זיינער האט מיר פשוט געעפענט די אויערען גוט צו הערען — אויב דיר, נשמה'ניו, איז שווערליך מיט א מאל צו קוקען, טא הארך־זשע דערווייל א ביסעל. נו, אצינד, וואס?

— איך הער א געשריי, א געבעט פון אומגליקליכע, נעבעך, איך הער א קרעכצען, א גוסס'ען, א חארחלען... אוי! — בעט איך רחמים — ווידער דאס אייגענע. געוואלד, לאז שוין זיין גענוג מלחמות, גענוג צו אכזריות, צו שפיכת דמים!

— שטילער, נארעלע, שא! זיי נישט אזוי צוקאכט, ישראל! דאס איז נישט קיין מלחמות. דאס איז גלאט אזוי זיך א מין שפיעל, א ניי־מאדנע שפיעל. מענשעלעך, נעבעך, צופיהרען זיך אביסעל די הענד. א מין יאכט, נארעלע, איז דאס. מען שלאגט און מען לאכט

— ווער, ווען? — טו איך א פרעג.

— האסט דען נישט דערקענט אין די הענד — ווער? ! האסט דען נישט דערקענט אין דעם קול — וועמען? הקול קול...

— יעקב, אי־אי! — שריי איך, אנחאפענדיג זיך ביים קאפ — געוואלד, פאר וואס, פאר וואס?

— חי־חי־חא! — צולאכט זיך דער אשמדאי, טרעסענדיג מיט דעם ציגען בערדיל — ער פרעגט פאר וואס? ! וואס מאכט עס אויס? יא פאר וואס, נישט פאר וואס, אבי מען שלאגט! דערויף איז דאך עס א שפיעל, א מין שפיעל, חי־חא־חא! א זון מיט א רעגען, א געווין מיט א געלעכטער אינאיינעם, אט נייג דיין אויער, ישראליק, און הער!

— איך בעט דיך, הארינקע, לאז מיך צו רוה! איך שווער דיר, אז איך קען מעהר נישט הערען, דאס קול פון מיינע ברידערס בלוט, וואס שרייען פון דר'ערד, איז מיר שווער צו הערען.

— פחדן! — טהוט דער אשמדאי אויף מיר א היק מיט שפאט — ער קען נישט! קען נישט קוקען, קען נישט הערען! און לייענען די

אָנגעמאַכטע געשיכטעס אייערע, ווי הייסט עס ביי אייך עפּיס היסטאָריעס-
מיסטאָריעס, קענסט דו? אויף אָנצושרייבן אַ צעטעל פון פּיין, רדיפות,
צרות, געבערענטע-געבראָטענע לייד, און אַלע מיני פּורעניות; אַ צעטעל
פון פערטריבענע, פערוואָגעלטע, געשלאָגענע, געפּאַטשטע, געמאַטערטע,
אומגעקומענע — דערויף, נישקשה, זענען זיי בריות. חלילה, אַזוינס צו
פערגעסען, אדרבה, לאָז עס בלייבען ליגען אין טעם קינדס-קינדס-
קינדער. עס איז מסוגל דעם פּאָלק צו דער נשמה, שען, פיין, גאָר
אַ מחיה... קראַצט מען ערגיץ אויס, העט אין די פריהערדיגע דורות,
נאָך איין אויסגעפּאַטשטען, חאַפּט מען איהם אויף ווי אַנ'אבן טוב, נאָך
אַ געשמיסענעם — פון אַהער אויסגעשטעלט אין צעטעל... נאַ, קוק,
לאָז די וועלט קוקען, וויסען אונזערע גבורות!... ס'איז אַ כבוד, אַ שענ-
קייט, מען שעפּט דערפון נחת, מען פיהלט זיך עפּיס פרישער, לעבע-
דיגער, משטיינס-געזאָגט, מיט אַ מענשליך פּנים — און, לאָז אָבער
אויסקומען איינעם צו ליידען, אליין טאַקי, עפּיס אַ מינדסט-קליינינקייט,
אָדער צוצוזעהען עס מיט די אויגען, צוהערען עס מיט די אויערן, האַ-
האַ! צאַפּעלט ער מיט די הענד, מיט פיס: ער קען נישט! אַ קאַטאָוועס
עפּיס ישראליק, אַזאַ גבור, אַזאַ אָנגעלעהרענטער, אַזאַ יחסן! גאָר
אַ שרעק!—לאָזט ער אויס מיט אַ בייז געלעכטעריל, אַ קוועטש גע-
בענדיג מיך דערביי אַזוי, אַז נישט ווילענדיג טהו איך אַ קוויטש.

אַודאי איז מיר נישט ליעב געוועזן דער גאַנצער עסק: נישט דער
קוועטש, נישט די שטעכווערטלעך, אָנצוהערעניש אַקעגען יענע, ווי ער
זאָגט, יענע געשיכטעס. פע, גאָר ניט קיין גוטער משא ומתן! נאָר וואָס
קען מען אָבער טאָן, אַז מען איז ביי יענעם אין די הענד, אַז מען
הייגט אין דער לופטען, אָבהייגענדיג אינגאַנצען פון יענעמס ווילען,
משטיינס-געזאָגט. אָט וויל ער, טהוט ער אַ מאַך מיט דער האַנד,
וואַרפט מיך אַרויס — און עס ווערט פון דיר תל! ווי אין כעס מען
זאָל נישט זיין, מוז מען שווייגען, אַראָבשלינגען אַלצדינג; ווי עס זאָל
נישט פערדריסען, מוז מען זיך נישט וויכענדיג מאַכען, יאָ, נאָך מאַכען
אַ פרעהליכע מינע צו דער בייזער שפּיעל, כלומר'שט: עט, גאָרנישט.
נאָר אַלצדינג איז גערעדט געוואָרען קעגען יענע — ביי זיי העלפט
חכמניות, פערשטעלען זיך; טראַכט אַלץ דאָס בייז, אַבי אַ גוט פרום
פנים'ל, אַבי אַ ציינגעלע ווי צוקער. דער רוח אָבער לאָזט זיך נישט
נאַרען, ער פערשטהט זעהר גוט דיינע גע־אַנקען. אַז מען זאָגט:
„קלוג ווי דער רוח" — איז אַ פנים טאַקי אמת.

— עפּיס ביסטו מיר, ישראליק, גאָר צודרעהט. האַ, עפּיס ווי שטאַרק נישט צופריעדען. אפשר איז דיר ענג דאָס אָרט דאָ ביי מיר אין האַנד, מעגסט דו דיר אַרויס, אָה! — זאָגט דער אַשמדאַי, שאַרף אָנקוקענדיג מיך. און, נישט צו מאַכען מיט מיר גרויסע צערעמאָניעס, נעהמט ער און זעצט מיך אַרויף באַלד טאַקי צו זיך אויף דעם שפּיץ פונ'ם מינדעסטען פינגער.

איך שטעה אויף משקולת, נישט אַהין, נישט אַהער. פון אַ מינד-סטען בלאָז, חלילה, קען איך פערשליידערט ווערען העט-העט, בלייבען אַ קדוש, מען זאָל אַפילו נישט וויסען, וואו איז אַהינגעקומען מיין געביין, עס גרוילט מיר פאַר פחד דאָס לייב. — אוי, זעהר אַ מיאוסע לאַגע...

— ישראליק, ביי דיר איז די ברירה — מאַכט דער אַשמדאַי עפּיס ווי אָנגע'ברוגז'ט — געה דיר, געה, זיי מוחל, אויב דיר געפעלט נישט דאָ ביי מיר!

— וואָס הייסט עס געפעלט נישט?! — מאַך איך מיך תם, שטאַמעל צודולט, מיט אַ חניפה-שמייכעלע, אָנהאַפּענדיג זיך אין דעם רוח מיט ביידע הענד — אדרבה, פּאַני אַשמדאַי, ס'איז גאָר אַ מחיה. זעהר גוט, אָהן עין-הרע! איך פאָהר מיר אומזיסט, אָהן אַ בילעט, ווי אַ פּריץ. דיינע לצים מאַכען זיך אַפילו אַ מאָל אַ ביסעל נאַריש מיט מיר, נאָר נישקשה, כ'בין שוין געוועהנט מיט זיי. עט, גאָרנישט!...

און איינרעדענדיג דעם אַשמדאַי אַזוי, קריך איך מיר דערווייל בגנבה אַריין ווי אַ פלוי צו איהם אין דעם בוזעם און בעזעץ מיך דאָרט, וואו מען טהאָר נישט...

— אוי, ביסט דו אַ קלוגעטשקער, ישראליק! — מאַכט מיט אַ ביין געלעכטעריל דער אַשמדאַי, אויסשטרעקענדיג דאַבּיי די הענד און וויל מיך דערטאַפּען.

איך בין געוועזען ווי אַ איבערגעשראָקענער האָז פון דעם יעגער, דאָס יאָגט זיך איהם נאָך. דער קאָפּ איז מיר געוואָרען צודולט, פינסטער אין די אויגען און אין די אויערען האָט מיר גערוישט ווי אַ שרעקלי אַטסערפאַל

דאָס צוואַנציגסטע קאַפּיטעל!

וואָס אַשְׁמְדַאי קָען!

גאַנץ ווייט, אין די אויבערשטע וועלטען, ציצט מזרח־זייט, שפּאַלט זיך דער הימעל, און עס קוקען אַרויס פייער־רויטע קניפּלעך פון שענע ליכטיגע כּרובים. שרפים ואופנים, די גאַנצע הימלישע חיל, שטעהען מיט גרויס דרך־ארץ אויבען דאָרט. רופען איינער צום אַנדערן און זאָגען: קדוש, קדוש, קדוש—הייליג, הייליג, הייליג איז צבאות נאָט דער הערשאַרען! און פון כאָרען מלאָכים לאָזט זיך הערען אַ „הללו ה׳", וואָס צוגעהט זיך אויף אַ געטליכער סטרונע איבער דער גאַנצער וועלט אין אַ זיסער, פיין־שטילער מעלאָדיע, ריהרענדיג איטליכע נשמה, וועקענדיג אַלע בעשעפענישען. אַלע לויבען, דאַנקען דעם אויבערשטען, פול איז די וועלט מיט זיין כּבוד!

אין די מחנות פון די רוחות איז אַ בייזע מהומה. די לצים ציטערען, פלאַטערען, די נישט־גוטע בלייבען צומישט, געפלעוועט, עס ווערט אַ קאַכעניש, אַ פליהעניש, ווי די פערסמ׳טע.

מיט דעם אַשמדאַי הויבט עס אָן צו וואַרפען ווי אַ קדחת. עס דרעהט איהם צונויף פריהער ווי אַ קנויל, דערנאָך טהוט ער זיך ראַפּטאָם מיט אַ גרילצענדיג פייף אַ ציה־אויס, אונטערשפּרינגענדיג מיילען ווייט אין דער לופט, טהוט זיך פלוצלים אַ שטעל פערריסען דעם קאָפּ אַרויף, עפענט אַ מויל, זידט, קאָכט, און רעדט מיט העזה אויפהויבענדיג דעם קולאַק אין דער הויך.

—אַז אָך און וועה צו אייך, צום גוואַלד און לויב אייערן!... איך קען אייך, נישקשה. קענעט זייט איהר, משרתים, אָהן אַ פּיצעל אייגענעם ווילען, נאַראַנים, בטלנים!... איך קען, נישקשה, אויך יענעם,

דעם בעל־הבית אייערן, דעם גרויסען פריץ. יענעם איז ליעב חניפה, צו הערען שטענדיג קאמפלימענטען, לויב און דאנק פאר זיין גוטסקייט. דאס אלכדינג, וואס ביי אנדערע וויל ער נישט ליידען, האלט עס פאר א מיאוסע עבירה. חלילה בעטען געצאהלט פאר א מצוה, א דאנק פאר א טובה! איהם אבער בענש, דאווען, דאנק און לויב אהן א אויפהער פאר איבליכס פיצעלע—און איהר קאנט נישט, גיט איהם שבחים מיט דער פולער מאס. חנפים, באסאקעס, קריכערס, אונטער־לעקערס זייט איהר!...

ברכה זאגען, וואס איך האב אנגעהויבען ווי געוועהנטליך אין דער פריה, איז מיר געבליבען שטעהן אין האלז. געה דאווענען, זיי מקיים יודישקייט ביים טייפעל דארט, נאך אזעלכע ווערטער וואס א שרעק!

מיט רעש, מיט אימפעט פליהען די רוחות איבער פלאנעטען און שטערען, וויט, וויט ערגיץ העט אין עק וועלט. עס ווערט מיט א מאל שווארץ־טונקעל אין די אויגען. עס רוישט. שטורעמט ארום און ארום, עס בלאזט, קלאפט מיט שרעק. דאס האט פון גאט דער פערטריבענער, דער וויסטער פארצייטיגער „תהו־ובהו" זיך געריסען ווי א ווילדע חיה פונ'ם פערשלאסענעם געפענגניש, אריינצושפרינגען אין דעם גבול פון ארט און צייט. דאס האט דער אשמדאי געפאכט מיט זיינע פליגעל, געקלאפט אין די טויערן פון דער אייביגער, אמאלדיגער פינסטערניש, געקראצט, געזוכט עפים א שפאלט, ווי הינטען ארום ארויסצולאזען זי פריי און פערפינסטערן די וועלט. אוי, ווי שרעקליך דאס דאזיגע ארט איז, גאר א גוואלד! דא איז די גרעניץ פון ליכט—„ווירקליכקייט"—און פון חכמות—„גארנישט", א תהום. עס איז א געוואלדעניש, א שפארעניש, א ראנגלען זיך דא צווישען די געמארקען. עס הויבען זיך אויף שווארצע חמארעס ווי די בערג, אט־אט, דאכט זיך, פערשלינגען זיי הימעל און ערד. פייערדיגע מלאכים אבער, וואס שטעהען אויף דער וואך מיט בלויזע פלאמענדיגע שווערדען, דונערן און בליצען און שרייען: „אזאס!... ביז דאנען און נית מעהר!"—עס ווערט א חאפעניש, א יאגעניש, פוט צוריק אין זייער רוה אריין...

די וועלטען—זיי זענען אין דעם בייטען זיך פון טאג מיט נאכט פארשיעדען צווישען זיך.

אין איין וועלט דארט טאגט וואס ווייטער אלץ העלער און העלער. די הימלען דערצעהלען דעם כבוד פון גאט. כתות מלאכים זאגען שירה,

אַיטליכע נשמה לויבט זיין נאָמען: הללויה! און אין אַ אַנדער וועלט אַרגעגען איז שטאָק־פינסטער—נאַכט!... עס ווידמען זיך דאָרט מיני צלעק. שוויבלען און גריבלען די אַלע ווילדע נפשות, בייזע רוחות שרייען ווי די לעמפּערטען, ווילען פערצוקען, צערשטערען—אַלסדינג צו אַלדי שוואַרץ יאָהר!

יונה הנביא. איהם איז נים אַזוי שלעכט געווען צוליגען אין בויך ביים פיש, ווי מיר ביים אַשמדאַי אין בוזעם. אונזביידען, אמת טאַקי, איז געווען גענוג פינסטער און ביטער. אַז־אַך און וועה צו אונזער ביידענס מזל, צו ליגען אין דער קלעהם. אין אַזאַ שכנות, משטיינס־געזאָגט. דאָ איז פאָרט אַ גרויסער חילוק. ער, יונה, האָט ווענינגסטענס געקענט האָטש שרייען, תפילה טאָן צום אויבערשטען, זיך בעטען אַ היים—און איך האָב געמוזט האַלטען מויל, נישט געטאָהרט אפילו אַ פּיפּס טאָן. שאַ! די לצים זאָלען עס, חלילה, נישט דערהערען, דער רוח זאָל מיך נישט אַ חאַפּ טאָן, דערמאָנענדיג זיך אין מיר, און ארויסוואַרפען מיך ווי אַ צערקוועטשטע וואַנץ אין דעם טיעפען אָבגרונד.

עס איז אַ רעש, אַ געפּילדער! הויך אין די הימלען דרעהען זיך, קעהרען זיך וועלטען. זונען און לבנות געהען אויף און אונטערגעהען, איטליכער בעזונדער פאַר זיך. עס ענדערן זיך די ציימען, עס בייטען זיך פון שטערען די וואַכען, די אַראָב, יענע אַרויף, איטליכער אין זיין צייט, יעדער אין זיין אָרט, עס זאָל עס געקרימט ווערען אויף אַ האָר! דער אַשמדאַי זעהט צו אַלסדינג און פוקעט זיך, קריצט מיט די ציינער און מאַכענדיג צו שאַנדע די גאַנצע וועלט. ווי עס זעהט אוים איז איהם דאָס מאָל נישט געלונגען אויפּרייצען די הערשערען אויבען, זיי זאָלען אַראָבפאַלען פון גאָט. ער פויקט צונויף זיין פעקעל רוחות און לאָזט זיך מיט זיי צוריק צו אונזער ערד, וואָס דרעהט זיך, אויסזעהענדיג ווי שפּילצען־קעפּעל, ערגיץ וויים דאָרט. ער וויל, הער איך, זי נישט אָבלאָזען. קיין אַנדערע ווי זי טויג איהם נישט אַזוי צו זיין אַרבייט, דאָ האָט ער גענוג בעהעלפערס, גענוג מיטעל צו ווייזען זיינע גבורות. דאָ איז אַ האָפנונג, ער זאָל בייקומען, אין דער מלחמה מיט דעם רבונו של עולם זאָל ער זיין פון אויבען.

—וואָס טויגט איהר?... וואָס קומט אייך אַרוים פון יענע אַלע הימלען, פון אייערע אַלע גן־עדן׳ס, אַז איהר זייט קנעכט, לאַקייען? אַז איהר האָט נישט קיין פרייהייט, קיין אייגענעם ווילען, אַז איהר זייט נור

קוקעס, וואס טהוען, מאכען מיט די ליפ׳ען, פלאפלען אזוי ווי מען דרודעלט זיי אן ?! טפו זאל עס ווערען אינגאנצען! — זאגט דער אשמדאי, אויפשטעלענדיג ביידע קולאקעס אין דער הויך, שפייעט מיט פעך און שוועבעל, בליצט — בלינצעלט מיט די אויגען, שיסט דערנאך אויס מיט א געלעכטער, א שניידיגס ווי א מעסער, שרייט זיך איבער מיט די רוחות אויף משוגה ווילדע קולות און גיט זיי אונטער חשק, גיכער נאך איהם צופליהען.

ער פליהט האסטיג. וואס א מאך מיט די פליגעל, פליהט ער אב א וועלט, וואס ווייטער, ווייטער ווערט די ערד גרעסער, גרעסער און דער אשמדאי אלץ רוהיגער. פלוצלים בלייבט ער שוועבען שטיל, ברעכט זיך, ציהט זיך, גלייך ווי ער וואלט פון זיך אראבגעווארפען משא גאנצע בערג, און אריינפאהרענדיג מיט דער האנד צו זיך אין בוזעם, א קראץ צוטאן זיה מסתמא, טאפט ער גאר אומגעריכט מיך אן.

— ע, ע, וואוהין, ישראליק, דו האסט זיך פערקליעבען! לאז מען נור א ווילע פונ׳ם אויג דיך אבלאזען, קריכסט-דו, קריכסט און באלד אין דער גרגרת אריינקריכען!... א-נו, זייט זיך מטריח, רב ישראליק, ווייטער אביסעל, רוקט זיך, רב ישראליק, זייט-זשע מוחל! — בעט מיך דער אשמדאי מחילה און שלעפט מיך ארויס, האלטענדיג צווישען די פינגער מיט א קליין קוועטשעלע.

אוודאי איז פע, טאקי וואס פע הייסט! דאך פאל איך ביי מיר נישט אראב, מאך מיך הארץ, דערמאנענדיג זיך אין מיין וואונדערליכער געשיכטע, וואס מיט מיר האט ביז אהער זיך פאסירט, און טראכט ביי מיר: בע... נישקשה! אז איך האב געקענט מאכען ביז אהער אזא רייזע, א קאטאוועס עפים אזא רייזע, אויס זיין וואו די וועלט האט איין עק, געפינענ-דיג זיך צווישען אזוי פיעל נישט גוטע, אלערליי שלעק און בלייבען גאנץ מיט די ביינער, וועל איך, אם-ירצה השם, ווייטער זין מסתמא א ... אויסדרעהען. מיט דעם דאזיגען בטחון צאפעל איך ביים אשמדאי צווישען די פינגער, א-קוקענדיג דערביי משונה, עפים מיט אזא מינע, ווי איינער רעדט: מילא א קוועטש איז א קוועטש, בין שוין געוועהנט... קלייניגקייטען! וואס-זשע אבער, נו, וועט זיין ווייטער?

— דיין טרפה׳נע מזל, ישראליק, וואס אצינד גראד בין איך אויפגערוימט, שענק איך דיר. אנ׳עק וועל איך פון דיר נישט מאכען,

פערקעהרט, איך וועל דיר נאך א ביסעל פערברייטערן דעם רוים אויף צו זיצען ביי מיר אין האנד.

אבי זוכה געווען צו הערען עפיס א גוט-ווארט, ווער איך שוין ביי מיר שטארק געהויבען... און שטעל מיך איין, ווי א הייטישער, דעם אשמדאי אויף צוקאוועשטש צו טאן א פרעג:

— וואס איז מיט דיר, פאני אשמדאי, אזוי די שמחה?

— אט וועסט-דו, בהמה, באלד זעהן, פאר וואס—ענטפערט מיר דער אשמדאי מיט א משונה'דיג שמייכעלע, א שנעל געבענדיג מיר איז שפיץ נאז, און א בייג מיר דעם קאפ.

— א-נו, וואס זעהסט דו איצטער דארט אויף דער ערד?

— שווערליך!—זאג איך, רייבענדיג די נאז און די אויגען— עפיס געהען ארויף זיילען רויך ווי פון טויזענט פייערשפייענדיגע בערג ס'איז דארט עפיס א איבערקעהרעניש ווי סדום און עמורה!

— ניין, נארעלע! מאכט דער אשמדאי, א בלאז געבענדיג אזוי, אז דער רויך איז זיך צוגעגאנגען אין דער זייט—קוק אצינד, וועסט-דו זעהן קוימענס. דאס רויכערען דארט גרויסע, הויכע קוימענס פון מיינע טויזענטערליי פאבריקעס, פאבריקעס פון הארמאטען, ביקסען און כל-א-מיני אנדערע כלי-זין אויף צו מאכען דעם טויט; פאבריקעס מעהר ווי פיעל מען בעדארף אויף צו פעלשען אין לעבען נויטיגע זאכען, און אויך פאבריקעס אזוינע אויף צו מאכען שמאכטעס, וואס עפיס ניט אזוי שטארק נויטיג אין לעבען ארייז; פאבריקעס פון כלים און מאשינעס, צו פערשפארען מענשענס הענד, פערוועלוועלערן זייער ארבייט און צו-נעהמען ביי א סך די פרנסה; פאבריקעס פון אזעלכע מיני המצאות ווי צו פערקירצען ארט און צייט און דורך דעם צו פערקירצען זעהר אפט טאקי דעם מענשענס יאהרען, פאבריקעס צו דרוקען און פערשפרייטען אין דער וועלט גיך און געשווינד זעהר פיעל נאריש-קייטען—ליגענס, רכילות, בלבולים, וואס נישט געשטויגען נישט געפלויגען, שנאה—קנאה, נאך און נאך אזעלכע מיאוסע זאכענישען און אל-דאס-ביז איינע אקעגען די אנדערע... קורץ און גוט—דאס איז דער רויך פון דער „ציוויליזאציע", ווי הייסט עס ביי אייך דארט. ווארט נור, ווארט א ווייל, אט האסט-דו א פאנאראמע, קוק, זיי מוחל, און האב הנאה;

עס עפענט זיך אויף פאר מיינע אויגען א שטיק לאנד, וואונדער שען, נור א געמעהל. פעלדער געהילט אין א סאמעט-גרינעם מאנטעל פון יונגע פרישע תבואות, געשפרינקעלט מיט בלומעלעך ביי די קאנטו-

אין טאָלען פיטערען זיך שאָף און אויף בערגלעך שפּרינגען קלאָר־ווייכע ציגען. אין דער לופט טראָגט זיך אַ קאָנצערט פון אַלערליי שטימען: אַ געזאַנג, אַ קנאַקען פון שפּיל־פייגעלעך אין וועלדער, וועלדלעך; אַ שמוצערן, אַ זשומשען, אַ צימבלען פון פליהענדיגע מיקען, זשוקעלעך אויבען, און פון שפּרינגענדיגע גרילען, היישעריקען אין דעם גראָז אונטען, און צו־ווײלען, אַ הירזשען פון פערד, אויך אַ צובאַסעווען פון קיה אויף דער ברייטער געמבע. ווייט אַרום ליגען צוזייט דערפלעך, פערמעס, הייזער געזוגטע, געבוים מיט אַלסדינג אין דעם בעל־הביתישקייט, דערביי גרויסע שענע גערטנער און וויינגערטנער. דאָרט בליהט דער וויינשטאָק, דער פייגענבוים צולאָזט זיינע בלעטער, רויזען און אַלע אַנדערע שמעקעדיגע קרייטעכצער גיבען פון זיך אַרויס אַ ריח פון געווירץ. קינדער שפּרינגען ווי די ציגעלעך אויף די הויפען, שטיפען־לאַכען פונים גאַנצען האַרצען, עלטערע זיצען אָנגעלעהנט אונטער בוימער, רויכערען, שמועסען גאָר פרעהליך, עסען, טרינקען און זענען פרעהליך.

—אַך—זאָג איך—ווי גוט, ווי שען! סאיז דאָך עפּיס דאָ אַ לעבען, גאָר אַ גן־עדן!

דער אַשמדאַי קוקט אויף מיר אין דער זייט מיט אַ שמייכעלע, נישט צו רעדען אַ וואָרט. דערנאָך נעמט ער מיך אָן פאַר'ן שפּיץ בערדיל, אַ ציה געבענדיג מיר דערמיט דעם קאָפּ, איך זאָל אַרונטערקוקען.

—אַי־אַי!—לאָז איך אַרויס אַ ביטער געשריי—נישט צו דערקענען דאָס לאַנד, אַזוי וויסט איז עס, אַזאַ חורבן! נאַקעט זענען די פעלדער, נישטאָ קיין ווייץ, נישטאָ קיין קאָרען, אַ פייער האָט אויסגעקוילט, אויסגעברענט ביז איין גרעזעלע דאָרט. פערדאַרט שטעהען ביימער, די צווייגען צובראָכען, אוים פרעהליכקייט ביי מענשען. מען הערט נישט קיין קול פון פיה—שאַ, נישט קיין פּיפּס, פייגעל און בהמות עפּיס ווי אויסגעשטאָרבען!...

— דאָס האָט זי, די ציוויליזאַציע, זיך אַזוי געמיהט—דערקלערט מיר דער אַשמדאַי די זאַך מיט זיין געוועהנטליך ביין געלעכטעריל—דאָס איז זי פאַר גוטסקייט געקומען אַהער אומגעבעטען מיט בלוט און פייער און ווילען רויך. געקומען איז זי פון גאַנץ ווייט זיך לאָזען צו דערקענען דעם היגען פראָסטען עולם דאָ מיט איהרע טובות. און אַזוי ווי דער עולם אָבער האָט זיך בעדאַנקט, געוואָלט לעבען ווי פריהער אָהן די טובות, האָט זי איהם געלעהרענט דרך־ארץ, געוויזען ווער עלטער איז. — וואָס

איז מיט מיר, פֿרעגסטו, אַזוי די שמחה? בהמה! ס'איז אַ פֿרייד צו
זעהן, ווי זי ברענט, סמאַליעט אַ וועלט. קלעקט איהר נישט אויף איהרע
חפֿצות די וועלדער, גראָבט זי זיך ווי אַ קראָט טיעף אין דער ערד,
רייסט דאָרט קברים פֿון פֿאַרצייטיגע געוועקס, פֿלאַנצען העט העט נאָך
פֿאַר דעם מבול, פֿון וועלכע ס'איז געוואָרען פֿערהאַרטעוועטע קוילען,
און נעהמט זיי צו איהר געברויך. עס וועט איהר נישט קלעקען באַלד
דאָס אויך, זי וועט אויסברענען, אויפֿפרעסען דאָס אינוועניגסטע אין דעם
בויך פֿון דער ערד — דענסטמאָל וועט זי זיך אַ נעהם טאָן אויבען צו דער
זון. פֿון דעם אַלטענס רייטוואָגען דאָרט אין הימעל וועט זי אַרויס=גנב'=
נען די הייסע ברענענדיגע שרפֿים און זיי אַיינשפּאַנען אין איהרע מאַשינעס,
צו שלעפּען, צו דרעהען רעדער, אונטערשמייסענדיג זי, מחילה, מיט
עלעקטרישע בליצען, עס זאָל דונערן, שיסען, פֿליהען, טראַסקען —
פּוף=פּאַף=פּיף! ... בהמה! די אַלע קוימענס פֿון די גוזמא=גוזמאות=פֿאַברי=
קעס דאָרט — דאָס זענען מזבחות, וואו עס רויכערט זיך לכבוד מיר
ולכבוד דעם גאָלדענעם קאַלב, דעם גאָט פֿון ספּעקולאַציעס, שווינדעל,
פּראָיעקטען און געלד. דער דאָזיגער רויך טריקענט אויס די הערצער,
רויכערט אויס פֿון אָרט די געפֿיהלען און פֿערוואַנדעלט אַלסדינג אין
סחורה, ליעבע, פֿריינדשאַפֿט, פֿרומקייט, גלויבען, צדקה און דערגלייכען —
אויך כחורה, און וואָס נאָך? ער, דער דאָזיגער רויך, רויכערט ביכלעכ=
תיין פֿון דאָרטען אויס אויך יענעם, וואָס איך טאָהר זיין נאָמען נישט
דערמאָנען, עס ווערט איהם דאָרט אַלץ ענגער, ענגער. עס בלייבט
איהם אַלץ ווייניגער אָרט, ער רוקט זיך, מחילה, אַלץ ווייטער, ווייטער,
און מיט דער צייט, ס'איז דאָ אַ האָפֿנונג, וועט די ערד אינגאַנצען
בלייבען מיינע ...

„אַ=אַ, נישט דערהאַרען וועסט דו עס, רשע איינער!" — טראַכט
איך מיר אין האַרצען, פֿערקרימענדיג זיך מיט אַ יראת=שמים=פּנים'ל,
דו וועסט געהן צום גרונד און ער וועט אייביג בלייבען.

דאס איינאונצוואנציגסטע קאפיטעל.

ישראל בעגעגענט זיך מיט ר׳ למה המלך׳ס א גענעראל.

— הע־הע! — מאַכט דער אַשמדאַי, פערדרייסענדיג דעם קאָפּ עפּיס ווי צו־הערענדיג זיך און סמאָרעט מיט דער נאָז.

און באַלד טאַקי קומט מיר צו די אויערען אַגעטימעל, אַ גע־פלוידעריי.

— גאָרנישט, גאָרנישט, מכשפה׳טעס עטליכע האָבען בעקימען די ספּאַזמע, חלשה׳ן דאָרט — זאָגט דער אַשמדאַי מיט אַ געלעכטעריל — געוועהנטליכע זאַכען. אַי, אַ צייט, אַ צייט! גאר נישט די מכשפה׳טעס וואָס אַ מאָל! אַ מכשפה׳טע אַ מאָל, אַז זי האָט זיך גענומען פאָהרען רייטענדיג, איז זי געפאָהרען, געאַרבייט אויף אַלע כלים, נישט מיד צו ווערען אויף אַ האָר, יענער אַפילו זאָל די כפרה ווערען. היינטיגע מכשפה׳טעס אָבער, משטיינס־געזאָגט, נאָר עפּיס וויים איך וואָס אַזוינ׳ס — איז ביי זיי נערוועז, כּפּאַזמעס. האָבען ליעב, קאַוואַלערען זאָלען זיי מינטערן... אַי, אַ צייט! וואָס פאַר אַ מענשען, אַזוינע מכשפות, אַזוינע לצים, אַזוינע רוחות. היי, ראָהיראָט!

אַ רוח, געקנייטשט, געבויגען פאַר אַלטקייט, דאַר ווי אַ שפּענדיל, אַ לייב פון אַ מיתה־משונה־קאָליר מיט אַ היבשען האָרב און אַ דינע לאַנגע, פערדרעהטע נאָז ווי ביי אַ עלעפאַנט, קומט געשווינד צופליהען צום אַשמדאַי, שטעלט זיך איהם אַקעגען, פערוואַרפענדיג דעם לאַנגען אויסגעקראַכענעם ווידעל צווישען זיינע היהנערשע פיס און אָנבויגענדיג דעם שמאָלען שטערען, אויף וועלכען עס סטאַרצען צוויי שטייפע צעפּ־לעך האָר ווי די הערנער ביי די ביידע ווינקלען.

— ראָהיראָט, מיין גוטער, געטרייער דינער! — ווענדט זיך דער

אַשמדאַי צום רוח מיט אַ שמייכעלע — וואָס מאַכען עפּיס דאָרט אונזערע דאַמען?

— חן, געגנעדיגער האַר, מאַכען זיי. ווייבער!... ווייבער ווילען, וואָס? — אַ טענציל. נאָך אַזאַ לאַנגע רייזע גלוסט זיך זיי אַביסעל רוהן, אָבפרישען זיך אַביסעל, אויספּוצען זיך, אונטערהאַלטען זיך, געפעלען אַבי וועמען, מעג זיך זיין חאָטש דעם שוואַרץ-יאָהר...

— גוט, ראָהיראָט! געה, טהו דיין זאַך.

עס געדויערט נישט לאַנג, שפּרייט זיך אויס אין דער לופט העט ווייט, ביז קיין אויג קען נישט פֿערנעהמען, עפּיס אַ מין זיידענער טייערער קאָווייאָר, געשטיקט פֿון גינגאָלד מיט די שענסטע קוויטען און אַלערליי קונציגע געמעהלען, וואָס אויף דער וועלט. עס פֿונקלען, שפּילען דאָרט פֿאַר די אויגען סמאָראַגדען-גרינע וועלדער, פֿון וועלכע עס קוקען אַרויס רובין-רויטע פּאָמעראַנצען, פֿערעסקעס פֿאַרטיגע, שען-חנ'עוודיגע, שטעלען פֿון צווישען די בלעטער אַרויס פּולעטשקע, רויטליך-פֿער-פֿאַרבטע בעקעלעך, אָבגעשאָטען מיט דינע קורצע הערעלעך, בעטען זיך עפּיס ווי אַליין, שטומערהייט, זיי אַ געשמאַקען קוש צו טאָן. שוואַרצע קאַרשען מאַכען אייגעלעך, ווינקען, ווינקען און ציהען בײַ דער נשמה. די אויגען צופלאַקערען זיך פֿאַר גרויס חשק; וואוהין מען קוקט, איז שען, ליבליך; וואוהין מען זאָל זיך נישט קעהרען-ווענדען, מאָנעט עס עפּיס, כאָנטעט, עפּיס גלוסט זיך, אוי — גאָר משוגע צו ווערען!...

ווי אַ הײשעריק לאָזען זיך אַהין אַראָב די רוחות, גרויס און קליין, אַלט און יונג, צולויפֿען זיך דאָרט גאַנץ פֿריי אין אַלע זייטען און פֿער-שווינדען באַלד. דער אַשמדאַי לאָזט מיך אָב אויך פֿריי און הייסט מיר זיך דורכגעהן אַביסעל שפּאַצירען.

אַרויסרייסענדיג זיך פֿונ'ם טייפֿעלס הענד בין איך געווען ווי אַ לאַנגע צייט אַ געפּענטעטער האָהן, וואָס באַלד נאָך דעם אויפֿבינדען איהם ליגט ער אַ ווײַלע שטיל, און קוים חאַפּט ער דעם אָטעם, טהוט ער זיך אַ שטעל-אויף קוממיות און מאַכט קוקוריקו מיט ברייטקייט, ווי דער גרעסטער, בעסטער וואוילסטער האָהן אין דער וועלט... איך פֿער-געס זיך באַלד אין די צרות, בין גאָר אַ וואוילער יונג, שפּאַציר מיר אַרום, און צו וואָס איך זאָל מיך נישט צוקוקען, בעקום איך חשק, עס גלוסט זיך מיר אַלסדינג, עס ווילט זיך מיר אַלע יענע שענע זאַכען. — איך שטעל מיך אַזוי אָב איינמאָל אויף דעם שפּאַצירגאַנג בײַ אַ גרויסען בוקעט פֿון די טייערסטע איידעלשטיינער: דימאַנטען,

בריליאַנטען, סאַפּירען, רובינען אַלע סאָרטען, איינגעפּאַסט אין גאָלד, עס הויבט מיך אָן אינוועניג עפּיס צו דרעהען, כּפי מיינע מבינות אין עס ווערט אַוודאי אַ שרפּ"ט אַלפים טאָלער, און אפשר טאַקי נאָך מיט אַ שמיצעל אַריבער, טאַקי יאָ-יאָ די גאַנצע שרפּ"ט מיליאָנען, זאָל עס נישט זיין צו קיין בושה! עס קאָטערט מיך: געוואַלד, איך זאָל עס האָבען, וואָלט איך עס דאָך פערקויפט, געמאַכט אַ שען קאַפּיטאַל, וואָלט געלעבט נגידיש, געהאַט אויף קאַשע מיט יויך און אָבגעטערכעט אַזוי מיינע יאָהרען! — עס נעהמט מיך שטאַרק אָן דער יצר-הרע. באמת טאַקי, זאָגט ער, פאַר וואָס זאָלסט דו נישט אויפהייבען אַזאַ מציאה, אַ כּשרה מציאָה? ווענען טויג עס דאָ, ווער האָט דערפון דאָ הנאָה? נישט גאָט, נישט לייט. דער שוואַרץ-יאָהר וועט די רוחות נישט נעהמען אָהן דעם אויך. זיי האָבען גענוג. נעהם! וועכט דערמיט זיך קויפען עולם-הבא. ביי איטליכם פיצעלע, וואָס דו וועסט דערפון געניסען, וועכט דו דאָך מאַכען אַ ברכה. אויף אַ כּוטער-געבעקכיל, אַ שטייגער — מאַכען בורא מיני מזונות, אויף אַ גלעזעלע וויין, ווימאָראָזיק — בורא פרי הגפן. גאָט וועט הנאָה האָבען, און דו טאַקי אויך... נעהם, נעהם! — איך קוק מיך אַרום אין אַלע זייטען — נישטאָ קיינער, איך שטעה אַביסעל און בין זיך מישב. איך כאַפּ מיר האַרץ און...

און ווי איך שטרעק אויס די האַנד, פיהל איך פון הינטען עפּיס אַ קליין שמיצעלע ווי כיט אַ עטריק. איך קוק מיך נישט טויט נישט לעבעדיג אום און דערזעה יענעם אַלטען, האָרבאַטען רוח.

— אַ-אַ, שלום-עליכם! — זאָגט ער מיט אַ שמייכעלע, אַ שמיצעל געבענדיג מיר אויף דער האַנד, ווי דער שטייגער פון רוחות איז ביים גריסען זיך, מיט דעם ווידעל.

— עליכם שלום! — ענטפער איך אונטער דער נאָז, צוקוקענדיג זיך צו איהם מיט האַלב פערמאַכטע אויגען, כלומר'שט וויים איך נאָך נישט רעכט, ווער ער איז — עפּיס, דאַכט זיך מיר, קענטליך.

— ראַהיראַט בין איך דאָך! וואָס, פערגעסען? איך בין ראַהיראַט, דער גובערנאַטאָר פונ'ם דאָזיגען קאַוויאָר.

— אַזוי! דער גובערנאַטאָר!! — טהו איך מיך אַ חאַפּ דערשראָקען, טראַכטענדיג ביי מיר: אוי, וועה, האָט ער געמוזט אַוודאי זיך אָנשטויסען, וואָס איך האָב געוואָלט אָקאָרשט טאָן.

— נישקשה, רב ישראל, מאַכט נישט אַזאַ פירוש! איך וויל אייך דאָ ביי מיר אויפנעהמען ווי אַ טייערען גאַסט. סטייטש, כטייטש רב

ישראָליק, אַז איך האָב די זכיה צו זעהן בײַ מיר אין לאַנד דעם אייניקעל פֿון אַזאַ בעריהמטען ייִדען!

— אַי, איהר לאַכט?!

— חלילה! גאַנץ ערענסט. איך האָב זעהר גוט געקענט אײַער עלטער־זיידען, דעם וועלט־בעריהמטען חכם — שלמה המלך, אײַך אויף צו לאַנגע יאָהר. איך האָב בײַ איהם אָפּגעדינט אַ צײַט מיט יאָהרען, די בעסטע יאָהרען, אַז איך בין נאָך געווען יונג און מ'יין עק נישט אויסגעקראָכען, ער האָט עס מיך געמאַכט פֿאַר גובערנאַטאָר אָ־דאָ־אָט!

אָט וואָס ראָהיראָט האָט מיר דערצעהלט מיט די דאָזיגע ווערטער:

„דער דאָזיגער קאַוויאָר, וועלכען איהר זעהט, וואָס האַלט זעכציג מייל די לענג און זעכציג מייל די ברייט, האָט געגעוערט שלמה ה׳ ה׳, אויף וועלכען ער פֿלעגט שטענדיג פֿאָהרען אין דער לופֿט גיך און געשווינד אַזוי, אַז ער פֿלעגט מיטאָג עסען אין דמשק, אין מזרח־זײַט, און וועטשערע אין מדי, אין מערב־זײַט. חוץ האָט ער געהאַט אָהן אַ צאָהל, פֿון אַלע מיני בעשעפֿעניסען אין דער וועלט. זײַנע גרעסטע פֿליגעל־אַדיוטאַנטען, דורך וועלכע ער האָט קאָמאַנדעוועט, געשיקט זײַנע בעפֿעהל, זענען געווען פֿיער: פֿון מענשען — אָסף בן־ברכיה; פֿון שדים — ראָהיראָט, איך מיט מײַן כבוד אַליין; פֿון חיות — דער לייב, און פֿון עופֿות — דער אָדלער.

— סטייטש, וואו איז דער אויערהאָהן? — פֿאַל איך אַריין ראָהיראָטען אין די רעד — עפּיס שמועסט מען דאָך פֿון אַ אויערהאָהן אויך!

— עט, נאַרישקייטען. מישט נישט, איך בעט אײַך, איינס מיט'ן אַנדערען. דער אויערהאָהן איז פֿאַר זיך אַ מעשה, עפּיס מיט דעם ווערעמיל, און דאָס איז עפּיס גאָר אַנדערש — מאַכט ראָהיראָט מיט אַ זויערער מינע, פֿאַרדרעהענדיג די נאָז און דערצעהלט ווײַטער:

„שמאָלץ איז שלמה המלך געווען, נישט ווי אַ רוח, נאָר ווי טויזענט מיליאָן רוחות אינאיינעם. ער האָט פֿון זיך געהאַלטען אַ שרעק, איינער מאַקי אין דער וועלט. דעריבער פֿלעגט ער, זאָל איהם צו קיין גנאי נישט זײַן, טאָן אַ מאָל נאַרישקייטען און צוציהען זיך דערמיט פֿיינד־שאַפֿט, לײַטישע רעד. איך אַליין האָב געהאַט מיט איהם אַ אויפֿטריט אַ מאָל, האָב נישט געוואָלט מעהר פֿיהרען אָט דעם קאַוויאָר, זענען באַלד פֿערציג טויזענד מענשען אַראָבגעפֿאַלען אויף דער ערד, און ער האָט געמוזט בחרפה ובבושה בעכער ווערען. איינמאָל האָט ער געהאַפּט אַ פּסק אָט פֿון ווערען. אויף דער רייזע אין דער לופֿט פֿליהען מיר

אַ מאָל איבער דעם טאָל פון די מילבען, הערט ער ווי אַ שוואַרצע מילב זאָגט צו די איבעריגע: גיכער אַריין אין די הייזלעך אייערע, שלמה׳ס כחנות זאָלען אייך נישט איבערפיהרען! — אַזוי! זאָגט ער שטאַרק אויפגעבראַכט. געה ראַהיראָט אַראָב דאָרט צו איהר. איך קום, מאַך אַ „כליעדסטוואָ״, שריי: סטייטש, סטייטש! יענע איז זיך מודה. זי האָט געזאָגט. — ווער ביסט דו? איך בין די מלכה. — ווי הייסט דו? איך הייס „מחשמה״. אַהין־אַהער, איך אַרעסטיר זי און ברענג זי צו שלמה׳ן. ער נעהמט זי אויף דער האַנד. גלייך זיך אַקעגען פנים און מאַכט צו איהר: זאָג, איז דען דאָ אויף דער וועלט אַ גרע־סערער פון מיר? — יאָ! ענטפערט זי, קורץ און שאַרף. — ווער? — ווער? — איך! — ווי אַזוי ביסט דו עס גרעסער? — ווען איך זאָל נישט זיין גרעסער פאַר דיר, וואָלט דאָך דער אויבערשטער דיך נישט געשיקט אַהער, דו זאָלסט זיך ניאַנצען מיט מיר, טראָגען מיך אויף די הענד. שלמה ווערט שטאַרק אין כעס, טהוט זי אַ שליידער אויף דער ערד, זאָגענדיג דערביי: מילב, דו ווייסט נישט ווער איך בין? איך בין שלמה דער זוהן פון דוד המלך... ע, נעהם זיך פונדעסטוועגען נישט אַזוי איבער, זאָגט זי, דו ביכט אַ בשר־ודם ווי אַלע אַנדערע! — שלמה איז געבליבען געפלעווט, זיך שטאַרק פערשעהמט פון דער מילבס ווערטער.

— איך בעט אייך איבער ווי אַ אייגענע מוטער — רוף איך מיך אָן פערוואונדערט — ס׳איז עפּיס האַרבליך צו פאַרשטעהן. אַ מילב — און אַזוינע ווערטער! ווי געשיקט זיך עס?

— שאַ, שאַ! — זאָגט ראָהיראָט גאַנץ געלאַסען — אָבער אַז איך וועל אייך ברענגען אַ מדרש, וויזען, אַז דאָס אייגענע שטעהט אין מדרש, וועט איהר שוין גלויבען?... איך האָב אייך צו דערצעהלען וועגען דעם ענין נאָך אַ מעשה, ווי שפּעטער אַביסעל אויף אזא לופט־רייזע האָט ער דערזעהן אַ וואונדערליכען פּאַלאַץ, אין וועלכען ס׳איז געווען אונ־מעגליך אַריינצוגעהן, און נאָכדעם ווי ער האָט זיך געראָטהען מיט דעם אַלטען, זיבענהונדערט־יאָהריגען אָדלער אַלענאַד, מיט דעם ניינ־הונדערט־יאָהריגען ברודער זיינעם אַלעוף, און מיט דעם טויזענט־דרייהונדערט־יאָהריגען ברודער זייערען אַלתּעמר, איז ער סוף־כל־סוף פאָרט אַריין אַהין אין די אינוועניגסטע חדרים; ווי אַזוי ער האָט דאָרט ביי אַ גולם פון דער קעהלע אַרויסגערטאַפּט אַ זילבערן טאָוועל, וואָס די אויפשריפט דאַרויף איז איהם שווער געווען צו לייענען; ווי עפּיס

אַ בחור איז געקומען פֿון דער מדבר און זאָגט: אַדוני קעניג, דער כּתבֿ איז גריכיש און דער טײַטש דערפֿון איז אַזוי: „איך שעדער בן־עאַד האָב געקעניגט איבער טויזענדער מדינות, געריטען אויף טויזענדער פֿערד, געהאַט טויזענדער מלכים אונטער מיר, און טויזענדער גבורים טויטגעשלאָגען — און דאָך אַז דער מלאך־המות איז געקומען צו מיר, האָב איך גאָר נישט געקענט טאָן". — אָט דאָס אַלסדינג האָב איך געוואָלט דערצעהלען אײַך בּאַריכות, אין זעהר אַ לאַנגע מעשה, נאָר אַצינד, אַז איך זעה, איהר זײַט, האָט קיין פֿאַראיבעל נישט, אַ שטיקעל אַפּיקורס, גלויבט נישט אין אַ גרייז־גרויעם אַלטען רוח, איז קליגער און בּעסער — צו שווייגען. דאָך אָבּלאָזען אײַך אַזוי, איז אוממעגליך. פֿאָרט רבֿ ישראָליק, פֿאָרט אַ טייערער גאַסט, שלמה המלך׳ס אייניקעל; זאָגט, וואָס ווילט איהר, רבֿ ישראָליק!

איך האָב געוואָלט בּעטען יענעם בּריליאַנטענעם בּוקעט, צו חעלפֿען דאָס האַרץ האָט מיר אַלץ שטאַרק געצויגען, נאָר בּאַלד האָב איך מיך בּעטראַכט — ניין! אַרויסזאָגען עס גלייך, גלאַט פּשוט: גיב מיר! טויג נישט. דער רוח זאָל איהם וויסען, וואָס ער מיינט. אפֿשר איז דאָס נור אַ אָנשטעל. אלא וואָס דען? מען בּעדאַרף פּרובען הינטער ארום, מיט אַ שפּיצעלע. — און בּאַלד טאַקי פֿאַל איך אויף אַ אויבער־הסבּרא און טהו איהם אַ פֿרעג:

— זאָגט מיר, פּאַני ראָהיראָט, אָט וואָס. לויט אײַערע אייגענע ווערטער האָט דער דאָזיגער קאַוויאָר געגעהרט שלמה המלך, דאָס הייסט מײַן זיידען, כּפֿי איהר זאָגט. היינט איז דאָך די קשיא ווי קומט ער צום אַשמדאַי, האַ?...

דרינען איז געלעגען שטאַרקע אָנצוהערעניש, אַ הקדמה צום בּוקעט, אַזוי: וועסט דו מיר געבּען מיט גוטען, מהיכא־תיתי, וועל איך זײַן צופֿרידען חאָטש דערמיט אויך. מיט שרפּ״ט מיליאָן טאָלער קען מען אויך ווי ס׳איז לעבּען. אלא נישט, וועל איך מיך אַרויסשטעלען פֿאַר אַ יורש, מאָהנען דעם גאַנצען קאַוויאָר, און דיך שטעלען פֿאַר אַ עדות.

ראָהיראָט האָט עס, אַ פּנים, גוט פֿערשטאַנען. ער איז געבּליבּען צומישט, זיך געקרימט און געשטאַמעלט עפּיס האַלבּע ווערטער.

— ס׳איז, פֿערשטעהט איהר מיך, אַ היסטאָריע... אַ געשיכטע... ס׳איז עפּיס פֿאָרגעפֿאַלען אַ מאָל צווישען שלמה המלך און דעם אַשמדאַי. ער דער אַשמדאַי, האָט איהם, פֿערשטעהט איהר מיך, פֿערוואָרפֿע

אויף פיערהונדערט מייל. צוגענומען די מלוכה, די ווייבער, מחילה, אלסדינג... ס'איז אַ גאַנצע מעשה. נאָר... איהר זייט אַ שטיקעל אפיקורוס — לאָזט אוים ראָהיראָט, אַ דרעה געבענדיג דעם ווידעל און ווערט פערשוואונדען...

— וואַרט, וואַרט, עס וועט אַ רוח אין אייער טאַטען אַריין! — טראַכט איך בּיי מיר שטאַרק אויפגעבראַכט. — אַ תירוץ אַביסעל: ער האָט צוגענומען!.... אַ שענע געשיכטע, כ'לעבען, אַ שענע היסטאָריע!... איהר פערשטעהט? שלמה המלך'ם מלוכה, אַ „גוט" פון זעכציג מייל צוגענומען — און נאַ דיר אַ פייג!...

אויף שונאי־ציון געזאָגט געוואָרען מיין ביטער האַרץ! וואָס אַ טריט ווייטער קומט פאַר די אויגען, אַנטיקען וואונדער־שענע זאַכען, אַזאַ רייכקייט, אַזאַ גוטס — מיינס, מיינס בעונותינו הרבים און פאַרגישט מיינס!

דאס צוויי און צוואנציגסטע קאפיטעל

ווי אזוי מען טאנצט פאר דעם אשמדאי.

פלוצלים וואקסט פאר מיר אויס, ווי פון דער העלער הויט, א פאלאץ — און עס גיט מיר א טיאחקע דאס הארץ, מיין יודיש הארץ! . . .

דער פאלאץ איז אינוועניג טייער געפוצט. מעבעל פון פימסענ-האלץ, זילבערנע טישען געגרייט מיט גילדענע קרעדענצען און אלערליי כלים פון קריסטאל. עס שימערט, עס בלענדעט, פארנעהמט די אויגען. עס דרעהען זיך דארט ארום, אוי-וועה, בת-מלכות, באלאווע געקליידט, אין גאז, כמעט האלב נאקעט, מיט הוילע ארעמס און מיט דעם גאנצען האלז ביז די ברוסט, פע, אין דרויסען. עפים נור מאקי ווי אין די געשריבענע מעשיות. — אויף א הויכער בימה, אין דער מיט שטעהט ווי א אנגעמאלטער גולם, אנגעבויגען דעם קאפ מיט א משונה ערנסט פנים, דער אשמדאי מיט זיין כבוד אליין. יונגע מכשפה'טעס, יפהפיות דרעהען זיך ארום איהם, טאפען איהם, גלעטען איהם דאס ציגענ-בערדיל און ער שמאכט עפים אזוי נארישעוואטע פאר גרויס פערגניגען. אלטע מכשפה'טעס, גרין און געל פאר קנאה, קוקען עס צו פון דערוויי-טענס, און אויס גרויס פארכט צו-צוגעהן נאהנט צו איהם, ער זאל זיי נישט א בריק טאן, נעהמען זיי אן פאר ליעב פראסטע לצים, אלטע דראבעס; טאנצען, שפרינגען משוגע'נערוויז אין א ראד און ביים פאר-בייגעהן גיבען זיי איהם אב כבוד מיט גרוס אבשיי; לצים-קאוואלערען טהוען זיך א בוק, און דאמען-קליפות שנורען צונויף די ליפעלעך און מאכען א קניקס. מען קניעט זיך, מען בוקט זיך און מען רויכערט איהם

אונטער מיט ווײַרויך. דער אַשמדאַי שמעקט דעם זענפֿטיגען ריח, גלײַך ווי דאָס איז איהם נײטיג אין לעבען אַרײַן.

איבערהויפּט האָט דער אַשמדאַי אין יענער צײַט אויסגעזעהן מיט זײַן גאַנץ בענעהמען: מיט זײַן שמעקען, מיט זײַן לאָזען זיך גלעטען און אַלע זײַנע חנ׳דלעך—עפּיס טאַקי זעהר לעקישעוואַטע. גאָר ניט, דאַכט זיך, דער אַשמדאַי, וואָס פֿריהער. נאָר אַ למך, משטײנס־געזאָגט, וואָס בעט זיך בײַ די ווײַבער, וואָס קוקט יענעם אין מויל אַרײַן און בעדאַרף אָנקומען צו אַנדערע...

— ליבער, זיסער ישראָליק!.. ווענדט דער אַשמדאַי זיך צו מיר מיט אַ ווײַבער, שוואַכער שטימע פֿון געבעט—אוי, השמקני, ישראָליק!

„מכות! וועסט עס בײַ מיר נישט פּועל׳ען"—טראַכט איך בײַ מיר און מאַך מיך תּם, גלײַך ווי נישט אָנשטויסענדיג זיך, וואָס ער וויל, וואָס השמקני בעטײַט.

אַ שמעק, אַ שמעק!—גיט ער מיר מיט אַ רחמנות פּנים׳ל צו פֿאַרשטעהן דעם טײַטש—דו וועסט מיר דערמיט צוגעבען כּח...

—בתמיה, ווי געשיקט זיך עס!

— מאַך זיך נישט גע׳פּגרט, ישראָליק! ווײסט זעהר גוט נישקשה, אַז „יענער", גאָר דער גרויסער תּקיף, ער וויל אויך דורך זײַנע דיענער בעקומען קראַפֿט; זאָל דורך זײַער דינסט זײַן בּכח... הא, וואָס זאָגען דאָרט עפּיס אײַערע ספרים?

— והשנית—רעד איך מיך טאַקי מײנס, ווי כּלומרש׳ט נישט געהערט, וואָס ער בעבעט מיר עפּיס אַזוינס—והשנית, פֿרעג איך דיר, צו־וואָס בעדאַרפֿסט־דו קבצנ׳ען בײַ מיר אַ שמעק. אַז די גאַנצע וועלט ווײַרויך שטעהט דיר פֿרײַ: נעהם, שמעק וויפֿיעל דו ווילסט.

— אט, הויבט זיך אָן חקירה! נישט פֿאַר דײַן מוח, ישראליק, אַזוינע הויכע זאַכען... איבּריגענס, שאַ! ברענגען צום לאַכען אײנעם קען דוקא יענעמס אַ קיצעל... אַצינד פֿערשטעהסט־דו שוין אַביסעל?

— בע! — מאַך איך מיט אַ קנײטשעלע — האָסט אָנגעטאָן מיט דײַנע קיצלערס...

— געה טענה מיט אַ יודען! — מורמעלט דער אַשמדאַי, אוועקקעהרענדיג אָנגעברוגזט דעם קאָפּ אין דער זײַט.

איינע פון די בת־מלכות, אַ שענע, שוואַרץ־חנ׳ווידיגע קליפּה, הויבט אויף איהרע אויגען צו מיר און זאָגט שטיל פערקאָכט: קום — טאַנצען!

—טפו! שפּיי איך אויס, רויטווערענדיג פאַר בושה און טרעף גראָד איינעם פון די „נישט־גוטע", דעם יצר־הרע גלייך אין באָרד אריין.

— אַ, דו, קלויזניק, פלאַסקעדריגע, מעריד, פּרא־אָדם, אָהן גע־פיהל, אָהן טאַקט, אָהן וועלט, אָהן לעבען, אָהן אַלץ־מיט־אַנאַנדער! — מאַרפּט זיך דער יצר־הרע אויף מיר מיט מיאוסע ווערטער, און טהוט מיך, ווי דער שטייגער זיינער איז, אַ קיצעל.

די קליפּה ווינקט, ווינקט, נעהמט קיין אויג נישט אראָב פון מיר, איהר איטליכס בליק איז א פּייל, טרעפט טיעף אין האַרץ, איטליכער קוק ציהט, ציהט... און באַלד טאַקי, אַליין נישט רעכט צו געדענקען ווי און וואָס מיר איז געשעהן, שטעה איך געאָרמט מיט דער יפהפיה, און ביידע פערפלאָמט מיט אַ שמייכעלע טאַנצען מיר קאַדריל! מיט אונז אין קאָהן טאַנצען נאָך פיעל אַנדערע פּאָרלעך לצים מיט קליפּות פון אַלערליי סאָרטען — אַלע יענע פיינע לייט, וואָס האָבען אָנגעטאָן כבוד יודישע קינדער צו שטעהן אין זייער געשיכטע... דרעהענדיג זיך אין דער לעצטער פיגור פאַרביי דעם אַשמדאַי טהוט מיך די קליפּה אַ ציה — אוי וועה! איך טהו מיך, איהר צוליב, אַ בוק, און גיב איהם אַ שמעק ווייראויך!... ער ווערט עפּיס פרישער, שטאַרקער, ווי אַ אַלטער תרח נאָך אַ גוטען שמעק טאַבאַקע. ער טוהט אַ דריגע מיט די היהגערשע פּיס, פערבייסט דעם ווײדעל—און פוצ אראָב פון דער בימה ניסענדיג־קייכענדיג פאַר פרייד.

איך בלייב אָהן אַ נשמה פאַר שרעק און מיין: אָט־אָט חאַפּ איך פון איהם דעם אייגענעם פּסק, וועלכען יוסף דילערייניש האָט אַמאָל געחאַפּט פונ׳ם סם נאָך דעם שמעק ווייראויך, וואָס ער האָט איהם פאַר רחמנות געגעבען.

— לעבעדיג, עולם! — גיט אונטער דער אַשמדאַי קוראַזש—לאָז זיך גיסען נסכים—גיסונגען פון וויין, פון וואָס איהר ווילט!...

עס הויבען זיך אויף ווי אַ שטורמווינד לצים, קליפּות פון פער־שיעדענע מינים און געשטאַלטען, גרויס און קליין, אין יונג און אַלט אַלע אינאיינעם. עס איז אַ אויסמישעניש, אַ יאָגעניש אָהין, אַהין... יענע מיט רויטע נעז, מיט געמבעס, פון דער גוטער קאָמאַנדע, לויפען

פֿאַראויס מיט אַ געפּייפּעריי, אַ ליאַרם, אַ געשריי, לעבעדיג־פֿרעהליך מיט'ן קנאַק.

— גיכער, ישׂראליק, אַהער! זעה און הער מיין גרויס כּבוד דאָ אויף דער ערד — זאָגט דער אשמדאַי און איז מיר מכבּד מיט קוקען, געבּענדיג מיר בּשעת־מעשׂה אַבּויג אַראָבּ הינטער אַרום דעם קאָפּ.

עס הערט זיך אַ ווילדע שירה פֿון טויזענדער אָפּענע מיילער, אַ לאַכען, אַ פּלאַצען פֿון גלאָז און פֿלעשער, אַ קלאַפּען, צוזעצען, אַ בּרעכען פֿון פֿעסער — עס גיסען זיך נסכים פֿון בּראַנפֿען, ווײַן און אַנדערע געטראַנקען. עס הערט זיך אויך אַ בּיטער געוויין פֿון ליידענדע, אַ בּרעכען די הענד, אַ שלויכצען, אַ קרעכצען פֿון טויזענטער געבּראָכענע הערצער — עס גיסען זיך נסכים פֿון בּלוטיגע טרעהרען. עס איז אַ אויסמישעניש פֿון פֿריידענגעשריי און פֿון אוי־ווערה, פֿון שטאַרקע, האָפֿערדיגע — אַ געטימעל, און פֿון שלאַפֿינקע, געפֿאַלענע — קולות בּיז אין הימעל, פֿון בּייסעניש, רייסעניש, פֿון שטעכווערטער, געשפּעט, לייטישע צינגער און אָנצוהערעניש מיט הענט, מיט פֿינגער.

אוי, נישט אָנגענעהם איז די שירה, וואָס די ערד זאָגט — אַ ווילדע, זעהר אַ ווילדע שירה!

— גענוג, גענוג! — שריי איך — גוואַלד לאָז זייז גענוג געקוקט! נישטאָ קיין ענטפֿער!...

דער אשמדאַי, זעה איך, איז עפּיס פֿערדולט, שטאַרק פֿערענדערט. דאָס פּנים רויט, דאָס שוואַרצאַפּעלע פֿערגרעסערט, די אויגען ווי גלעזערנע, אויסגעגלאָצט, דער קאָפּ פֿערבּלענדעט זיך, קוים קוים וואָס ער פּלאָנטעט מיט די פֿליגעל. ער זינגט דרעהענדיג זיך אין דער לופֿט אָבּהענדיג אַהין־אַהער, אָט־אָט, דאַכט זיך, פֿאַלט ער אַראָבּ ווי אַ שטיין, איך מיט איהם — און עס ווערען מיר צושאָטען די בּיינער. שלעכט אַ שרעק! איך חאַפּ מיך צו איהם — הע־הע! עס זעצט איהם אַרויס פֿון דער נאָז אַ ריח פֿון נסך, פֿון בּראַנפֿען, שפּירט. אַזוי, דו בּיזט שכּור! זאָג איך, און גיבּ איהם טאַקי מיט דעם גאַנצען כּח אַ גוטען קניפּ — אויסקרענקען זאָלסט־דו יענעמס בּראַנפֿען, יענעמס בּלוט, נאָר נישט אַצינד; שפּעטער, שפּעטער, אַז איך וועל דיינער פּטור ווערען און אַרויס בּשלום פֿון דיינע הענט. איך קנייפּ איהם, מינטער איהם — אומזיסט די מיה. מען מוז, טראַכט איך, רופֿען צו איהם זיינע מכשפֿה'טעס, שפּרעכערקעס. איך קוק מיך אום אַהין צו זיי — אַלע זענען פֿאַרלעקט, יונג און אַלט — אַלע פֿערקנאַקט, נישטאָ, משטיינס־געזאָגט, מיט וועמען צו ריידען!... ס'איז מיר

געוועז צו מוטה ווי יענע בשעת די שיף זייערע טרינקט זיך אין ים.

און בשעת איך בין דאָ אַזוי צוטראָגען, טהוט זיך פֿון אונטען עפּיס אַ זעץ, אַזוי, אַז איך שפּרינג אַזש אונטער און דער אַשמדאַי טהוט זיך אַ האַב=אויף.

— טפֿו, טפֿו! — שפּייעט ער, שצירעט אויס אַ פּאָר אויגען און מאַכט מיט די לעפּצען עפּיס אָהן ווערטער, שטאַרק צודולט.

איך גיב אַ קוק — הע=הע! מיר געפֿינען זיך אויף אַ דאַך בײַ אַ פֿאָנאַר, דורך וועלכען עס שיינט אַריין ליכט ווי דורך אַ פֿענסטער אונטען אין אַ גרויסען זאַל.

— אָט, וואוהין... פֿערקראָכען... אַ ראָטהויז... חי=חי=חי! — בעבעט דער אַשמדאַי, אונטערשמייכלענדיג ווי אַ שכּור, קוקט אַריין פֿון אויבען אין זאַל דורכ'ן פֿענסטער און שאָקעלט מיט דעם קאָפּ ווי ער ווינקט זיך דאָרט מיט אַ בעקאַנטען — אַ=אַ, שלום עליכם, שלום עליכם, אני המן!

— וואָס המן, וואו, הייסט המן? המן איז אויפֿגעהאַנגען געוואָרען מיט זיינע בנים שוין מעהר פֿון אַ פּאָר טויזענט יאָהר צוריק! רעדסט עפּיס, מחילה, ווי—ווי אַ שכּור, האָב איך געוואָלט זאָגען, און האָב פּאַר מורא זיך געהאַפּט צוריק.

— בהמה! אַז מען דאַרף אַ גנב, בהמה, שניידט מען איהם אָפּ פֿון דער תליה! וואָס מיר וואָס אַ מאָל וואָס, וואָס מיר הייסט וואָס? הערסט, ישראַליק—המן! אַלע דאָ זיינע בנים, ויזתאָ אויך—בעבענגריג אַזוי געהמט ער און קוועטשט מיר צו שטאַרק דאָס פּנים צום פֿענסטער— זעהסט, האַ?

— יאָ! — זאָג איך, פֿערבייסענדיג די ליפּען — איך זעה פֿון דיין קוועטש קראָקוי און לעמבערג.

— גערעכט! — לויבט מיך דער אַשמדאַי, אַ קניפּ געבענדיג מיר אין בעקעלע — ווי ער קען עס אַ ביסעל געאָגראַפֿיע!! אָהן עין=הרע!... נו, וואָס ווייטער?

— די זאַל איז פֿול מיט מענשען. איינער, איך זעה, שטעהט אויף דער בימה, און ווי ער עפֿענט נור אויף דאָס מויל, פּאַטשט מען איהם שוין פֿון אַלע זייטען בראַוואָ!

— אָט דאָס מיין איך טאַקי! — לאַכט דער אַשמדאַי, אַ בויג געבענדיג מיר פֿון הינטען דעם קאָפּ און ווייטער אַ קוועטש—דו הערסט די דרשה?

— נישטאָ, משטיינס־געזאָגט, וואָס צו הערען—ענטפער איך אונטער דער נאָז, פאַראיבעל האָבענדיג אויף דעם קוועטש.

— נישטאָ, זאָגט ער, וואָס צו הערען! — קרימט זיך נאָך דער אשמדאַי, אַרויסשטעקענדיג מיר אַ צונג — יענער דאָרט רעדט, דאַכט זיך, מיט אַ מויל, גאַנץ קלאָר: ישנו, זאָגט ער, ס'איז דאָ אַ פאָלק, צוזייעט, צושפּרייעט, זאָגט ער, בכל—אין אַלע מדינות... הער נאָר ווייטער, ווייטער וואָס ער זאָגט!

— אַלטע מעשיות! — זאָג איך, אַ מאַך־געבענדיג מיט דער האַנד—עס שלאָגט צום האַרצען, ווערט נישט גוט הערענדיג, פע, כ'לעבען! איך בעט דיך, לאָז זיין גענוג.

— אַ שאָד, כ'לעבען. דאָס וואָס דו האָסט געזעהן און געהערט איז ערשט אַ טראָפּען פון ים. נאָר מיר אַליין איז אַצינד עפּיס אויך פע,בוררר! מען בעדאַרף נעהמען נאָך אַ ביסעל נסך צום אויסניכטערן זיך... קום אַהין צווישען דאָס דייניגע...

— פאַר וואָס, געוואַלד, צווישען מייניגע?

— משקה אויף אָנצוטרינקען אַ וועלט—דאָס איז ביי זיי, דאָס איז זייער זאַך... יענער, וואָס האָט מיך צום ערשטען מאָל אָנגעטרונ־קען אָנשטאָט וואַסער מיט וויין, מיך געמאַכט שכור, ווייסט־דו דאָך גאַנץ גוט, ווער ס'איז געווען—דאָס איז געווען אייערער, בניהו בן־יהוידע! וואָס, האַ, אפשר אַ ליגען? גיה, פרעג אייערע קלויזניקעס; הער וואָס אייערע חכמים דאָרט זאָגען!...

— אייביג קען מען אקעגען אייך נישט יוצא זיין. אז מען גיט אייך וואַסער, שרייט איהר; גיט מען וויין אָנשטאָט וואַסער, שרייט איהר אויך,—היינט וואָס זאָלען מיר מיט אייך טאָן!— גענוג! איך בין דול... איך בעט דיך, זאָל זיין גענוג! לאָז מיך אָב!

אַ מכשפה'טע, אַ מכוערת, טהוט זיך פּלוצלים אַ וויז, מאַכט אַ קניקס, לויפט צו דערנאָך צום אַשמדאַי מיט אַ זים שמייכעלע אויף די פערשנירטע ליפּעלעך, און שושקעט זיך מיט איהם אַוועק אַ היבשע צייט. איך גיב אַ קוק—דאָס איז זי, יענע יפיפה, מיט וועלכער איך האָב פריהער געטאַנצט. זי האָט אויך געקוקט אויף מיר, געמאַכט מיר אויגעלעך מיט חן. איך בין זיך מודה, אז ס'האָט מיך שטאַרק געמאָנטעט צו איהר. איך זאָל בלייבען מיט איהר מיין גאַנצען לעבען.

— דו בעטסט ביי מיר, תכשיט מיינער, איך זאָל דיך אָבלאָזען—זאָגט דער אשמדאַי, אַ קוק געבענדיג מיט אַ ממזריש שמייכעלע

און קוועטשט איטליכען וואָרט זיינעם. איך שטעה צומישט, חרטה האָבענדיג דערויף, וואָס איך האָב פריהער געבעטען, און ווייס נישט וואָס צו ענטפערן איהם.

— נו, וואוהין ווילסטו, זאָל איך דיך צראָבלאָזען? רוף מיר אָן דאָס אָרט, וואו דו וואוינסט, מען האָט דאָך דיך געפונען הענגענדיג אין דער לופטען?

איך שטעה ווי אַ גולם און ווייס נישט, וואָס צו ענטפערן איהם, אַזוי ווי אַ אונטערגעוואָרפענער, וואָס געדענקט נישט, פון וואַנען ער איז.

איך שטעה און קעהר מיך אום מיט אַ בייזער געמיטה אין מזרח־זייט... עפען דעם מויל, און הייסע טרעהרען טריפען מיר פון די אויגען.

— דיינע געדאַנקען, ישראל, ווייס איך; דיין אומקעהרען זיך מיט'ן פּנים וויינענדיג אין מזרח־זייט, פערשטעה איך אויך, וואָס דאָס בעדייט — פערלאַנגען פערלאַנגסט־דו גאָר אַ גרויסע זאַך. נאָר דיין אונגליק איז, ישראל, וואָס דו ביסט נישט פּראַקטיש, ישראל, נאָר אַ פאַנטאַזיאָר, נישט נאָר אַ פאַנטאַזיאָר ביסט־דו, נאָר אַ גרויסער בעל פלפול; אָט די מידה פון פלפול און פשט'לען זיך — דאָס איז דער גרויסער חסרון, וואָס געפינט זיך ביי אַלע דיינע ברידערלעך, סיי ביי מאַרקמענשען, סיי ביי בית־המדרש'ניקעס. דער פלפול פערקרימט זיי דעם שכל, ער מאַכט זיי פאַר פערקאָכטע קנאים, פאַר גרויסע בעריהמערס און איבערטרייבער. ער מאַכט אָן שנאה און קריג און מחלוקת. און ס'ווערט צערשטערט דאָס ברידערשאַפט צווישען זיי. זיי זענען זיך מפלפל און דרש'נען אַ סך דרשות און טאָן טהוען זיי גאָרנישט, אָט די מאוסע מדה לאָזט זיי נישט פעראייניגען זיך צו אַ בשותפות'דיגער אַרבייט לטובה דעם גאַנצען פאָלק. דיר, ישראל, פעהלט וועלט און דערוויל קען מען דיר נישט געבען קיין אַנדער עצה ווי די, וואָס דו האסט בעגעבען דער קליאַטשע, זי זאָל זיך לאזען לערנען און פאַרשטעהן. און ביז דו וועסט קומען צום שכל און בעקומען דיר דיין ארט אויף דער ערד וועסט־דו פליהען אין דער לופטען, אט די מכשפה, וואס דו זעהסט, די וועט זיך פון היינט אן אבגעבען מיט דיר; זי וויל זיך מיט דיר בעקענען, געה מיט איר.

איך מיט דער יפיפה מיינער קוקען מיר זיך אן בוקענדיג זיך איינער צום צווייטען. לויט'ן בעפעהל פון דעם אַשמדאַי קומט ראַהיראַט מיט אַ גרויסער קאטשערע און באַלד טהוט מיין יפיפה אן אַ גרויסע און

חילד משונה=הוט, בעפוצט מיט גאַנצע פלעדערמייז פון ביידע זייטען, און זעצט זיך ריטען אויף דער קאַטשערע, און איך ישראל זעץ זיך איהר פון הינטען אָנהאַלטענדיג זיך אָן איהר מיט ביידע הענד—און מיר פליהען פרעהליך=לעבעדיג אין לופטען.

דאס דרייאונצוואנציגסטע קאפיטעל.

מען קרוינט ישראל'ן פאר א בעל טובה און מען זעצט איהם אויף רייטענדיג אויף דער קליאטשע.

דער וואס עס איז נישט געפלויגען אין דער לופט אזוי ווי איך, רייטענדיג אויף א קאטשערע, דעם איז אונמעגליך איבערצוגעבען דעם טעם פון אזא נסיעה מיט ווערטער, מען מוז דערצו אליין געפרובט האבען. און דעריבער האב איך פליהענדיג אויף דער רייזע מיינער, מתפלל געווען מיט גרוים כונה, זאגענדיג: רבונו של עולם! מיט וואס האב איך עס, ארימער בעל עברה, פערדינט מעהר פון אלע בני אדם, קינדער פון אדם און חוה, דערהויבט צו ווערען און טהון טאן פליהען אונטער דיינע הימלען ווי א פויגעל טהוט פליהען אין דער לופטען? מאך דו, אלמעכטיגער גאט, פליהען אין דער לופטען אויך זיי, די מענשען פון דער וועלט, ווען ניט אלע, צו וועניגסטען א טייל פון זיי, צוליעב דיין וואָרהאפטיגקייט, צוליעב דיין גערעכטיגקייט, טאטע פאטער אין הימעל! אויב דו האסט זיי נישט געלייטזעליגט מיט פליגעל, זאל דער רוח זיי נעהמען און טראגען אויף זיינע פליגעל, זאלען זיי פליהען אין דער לופטען פון קליין ביז גרוים, זיי, מיט ווייבער און קינדער, זאלען זיי וויסען, וואס פאר א טעם פליהען אין דער לופט האט.

וויפיעל די רייזע אין דער לופטען האט געדויערט, קען איך בעשטימט נישט זאגען; איך וויים נישט מעהר, אז א לאנגע צייט בין איך געפלויגען ביז מיר זענען צום סוף געקומען אין א גאנץ גרויסען און שרעקליך א טיפען טאל, ערגיץ אין א העק, צווישען משונה הויכע בערג, וואס גרייכען ביז דעם וואלקען. עס געהט מיר נאך איצט א גרויל איבער דעם לייב, אז איך דערמאן זיך אין דעם טאל, אזוי

חילד, אזוי וויסט איז יער געווען. פון גראָז און ב׳ מער האָט מען נישט געהאַט אַפילו קיין סימן. אויף איטליכען טריט האָט מען געזעהן נאָר דערנער און הויפּענס שטיינער. צווישען זיי האָבען געשוויבעלט און געגריבעלט שלאַנגען, פּיפּערנאָטערען און עקדישען. עס האָט געגרילצט אין די אויערן, הערענדיג דאָס געשריי, וואָס ווילדע חיות און עופות האָבען פון זייערע נאָרעס אַרויסגעלאָזט, אויף אַלערליי טרויערדיגע און ווייגענדיגע קולות; עס האָט אויך געשטונקען עפּיס אַ ריח פון שוועבעל מיט טייפעלסקייט אינאיינעם, און ערטעדוויז האָט פון דער ערד אַרויסגעזעצט וואָלקענס רויך, וואָס זענען ווי אַ טומאַן זיך צוגאַנגען אין אַלע זייטען. אָט אַזאַ טאָל האָבען די רוחות זיך אויסגעוועהלט, דאָ איז זייער וואוינונג!

פון דאָרט פיהרט אַ שפּאַלט צווישען סקאַלעס אין אַ גאַנץ גרויסער הייל, וואָס איז גאָר אונמעגליך צו בעשרייבען אַפילו אַ טויזענט חלק פון איהר ווילדקייט. דאָרט פלייצט אַ טייך שוואַרצער טינט און אויף זיינע ברעגען וואַקסען ווילדער פּענעס. אין די ווילדער ווידמען זיך לצים, אַזעלכע מיני בעשעפּעניש, עפּיס מאַלפּעס, וואָס האָבען אַ געשטאַלט נאָר טאַקי ווי פון מענשען. פון דערווייטענס האָב איך געזעהן, ווי לצים האָבען אין דעם טייך אָנגעטרונקען מיין בידנע קליאַטשע, נעבעך, זי דערנאָך געבאָדען, און אונטערגעטוקט אַ סך מאָל אין טינט אַזוי, אַז זי איז פון דאָרט אַרויסגעגאַנגען שוואַרץ ווי אַ רוח...

— דאָס איז מיין קאַנצעלאַריע! האָט דער אַשמדאַי צו מיר געזאָגט. דעם דאָזיגען טייך און די ווילדער, וועלכע דו זעהסט דאָ, האָב איך אָנגעגרייט פאַר דיינע ברידערלעך. מען וועט אויף זיי שרייבען און שרייבען כל-זמן עס וועט נישט אויסגעהן דער טינט פון דעם טינטער, און די פּענעס פון די ווילדער. זעה! פון דעם טינטער געהען אַרוים קאַנאַלען, טינט-לייטונגען, גאַנץ ווייט אין פאַרשידענע מקומות, אין די רעדאַקציעס און אין די קאַבינעטען פון געוויסע מענשען. דער דאָזיגער קאַנאַל, נומער 999,999, וואָס דו בעטראַכסט איהם איצט, ער געהט אין דעם טינטער פון דעם דניעפּראָוועצער גאַזעטענשרייבער. טינט און פּענעס איז דאָ אַ ים און שרייבער ווי זאַמד.

ער האָט אַ שמוצער געטאָן און די לצים האָבען פון די ווילדער זיך אַ שאָט געגעבען צו איהם ווי די פליגען, זיך אויסגעשטעלט אין אַ גלייכער שורה, איטליכער מיט אַ פּען אין דער האַנד, און מיט אַ קיווער פּאַפּיר אויף דעם קאָפּ.

— דאָס זענען מיינע שרייבער! האָט ער צו מיר זיך אָנגערופֿען, און מיך דערביי אָנגעקוקט מיט אַ שמייכעלע.

ווי אַ יענעראַל האָט ער זיך דערנאָך געוויטעוועט מיט דעם פֿאָלק פּיסאַקעס. עס איז געוואָרען אַ געשריי: אוררא, אוררא! אַז עס איז שטילער געוואָרען, האָט ער אָנגעהויבען זיי צו מושטירען. דער מושטיר איז בעשטאַנען אין אַרויסשטעקען די צונגען, מאַכען אַ פֿייג און לאַכען. נאָכדעם האָט ער הויך געקאָמאַנדעוועט: צו האַלטען ווי מען בעדאַרף די פּענעס! צו טונקען!... פֿאַרטיג מיט דעם, האָט ער צוצויגען אויף אַ קול אַ געשריי געגעבען: ש ר ר י י ב ט!

די קאָמאַנדע האָט זיך אַ נעהם געטאָן שרייבען, אַלע כמעט די זעלביגע זאַכען און די אייגענע ווערטער. די האָר האָבען מיר זיך געשטעלט, לייענענדיג די אָנגעשריבענע ווערטער, זיי זענען געווען אי שפּיצעכדיג, אי מיט קרוטשקעס און געשטאָכען ווי שפּיזען. ביי אַ טייל האָט שרייבענדיג געציטערט די הענט און געטיאָכקעט דאָס האַרץ. ווי איך בין שפּעטער זיך דערגאַנגען, זענען די דאָזיגע געווען רעקרוטען, ערשט וואָס אָנגעקומען אין דעם פֿאָלק. זיי איז נאָך שווער געווען אַזעלכע זאַכען... חוץ די האָבען נאָך אַ טייל געאַרבייט ווי די פּאָזשאַרנע קאָמאַנדע און געשפּריצט פּשוט בלאָטע.

נאָך דער עקזאַמען האָט דער אַשמדאַי ווייטער אַ שמוצער געטאָן — איז צוגעקומען עפּיס אַ רוח, אַ ריז, אָנגעטאָן אין דער פּאָלנער פֿאָרמע, בעהאַנגען אַרום דעם קאָפּ מיט פֿעדערען, מיט פּענעס און מיט פֿלעדערווישען.

— וואָס האָסט דו אין דער צייט, וואָס איך בין נישט היע געווען, עפּיס געטאָן? ווי שטעהען אונזערע עסקים? האָט דער אַשמדאַי דעם רוח געפֿרעגט. אַגב אונז ביידע פֿאָרגעשטעלט איינעם דעם אַנדערען: דאָס איז מיין סעקרעטאַר, האַר לוציפֿער, און דאָס איז רב ישראָליק!

דער סעקרעטאַר לוציפֿער האָט געמאַכט אַ זויערע מינע און מיך נישט געווירדיגט אַפֿילו מיט אַ בליק. ער האָט באַלד אַרויסגענומען זיין ראַפּאָרט און געלייענט:

„אייער אַשמדאַיסקע פֿינסטערניש! מלך פֿון אַלע רוחות און מחבלים, פּרינץ פֿון אַלדי שוואַרצע יאָהר, הערצאָג פֿון שבעה מדורי גיהנם, גראַף פֿון סדום און עמורה, ערץ־פּאַסטיך פֿון אַלע זינדענבעק אין עזאָזל, א. ז. וו.

אונזערע אַגענטען, די בעלי־טובות אין אַלע שטעדט, זענען אין

זייערע ראפּאָרטען מודיע: אַז דורך זייערע גרויסע סטאַראַניעס אומעטום, וואו מען בעדאַרף, איז זיי צום סוף געראָטען, אַז די טאַקסע פון פלייש זאָל נישט בטל ווערען".

דער אַשמדאַי האָט געשמאָכט פאַר שמחה. איך דאַנק אייך. האָט ער געזאָגט צום סעקרעטאַר, איך דאַנק אייער טונקעלע שוואַרציזיכטיגקייט, דוקעס לוציפער, דערפאַר וואָס איהר האָט מיר צום ערשטען ראַפּאָרטעוועט אזא ווילכטיגע זאַך. ער האָט דערנאָך זיך געווענדט צו מיר מיט די ווערטער:

— זעהסט דו, דאָס איז ביי מיר אַ בשורה. איינמאָל וועלען דיינע ברידערלעך עסען מכות פלייש און דורך דעם תמיד קרענקען. קרענקט, פוילט, צו אַלדי שוואַרצע יאָהר! צוויטענס איז די טאַקסע מיר פּשוט נויטיג צום עסק. דורך איהר בילדעט זיך ביי אייך די גאַנצע באַנדע בעלי-טובות, וואָס פיהרען איטליכען ביי דער נאָז און לאָזען אייך קיין קאָפּ נישט אויפהויבען; פון איהר האָבען אַלע מיינע אַגענטען זשאַלאָוואַניע און זייער פּרנסה בכבוד; דורך איהר האָבען אייערע פוסטע מענשעלעך אין די הענט כּוֹמעס געלט, אויסצוגעבען אויף אַלסדינג, וואָס מען טהאָר נישט זאָגען; דורך איהר האָט איהר דעם בעסטען סימן, אַז מיט אייערע הוצאות אויף אַלע נויטיגע בעדערפעניש און כלל-זאַכען זייט איהר אָבגעשיידט פון די אומות העולם; דעריבער איז גאָר אונמעגליך, אַז איהר זאָלט זיך פעראייניגען מיט זיי אין די ועלביגע געפיהלען פאַר דער מדינה, און דעריבער טאַקי וועלען שלעכטע מענשעלעך תמיד געפינען אַ געלעגענהייט דערפאַר אויף אייך אָנצופאַלען. אייער לאַגע וועט זיין פערפלאָנטעט, פאַרדרעהט. הלואי איך זאָל שוין מיט אַלע אַנדערע מענשעלעך האַלטען אויף דער מדרגה, ווי איך האַלט מיט אייך!... איצט פאַרשטעהסט דו, פאַר וואָס דאָס איז ביי מיר אַזאַ בשורה? חלילה וחס, די טאַקסע זאָל געווען בטל ווערען, ווי עטליכע האָבען עס פערלאַנגט, וואָלט איהר — נישט דערלעבען זאָלט איהר דאָס! — מיט אַ מאָל פּטור געוואָרען פון אַ סך צרות. נו מיינע אַגענטען פאַרשטעהען ... אַליטיס, זיי פערדינען אַ נאַגראַדע פאַר זייער סטאַראַניע.

מיט ריכטיגע ידיעות, האָט לוציפער חוזר געווען ראַפּאָרטעוועט, זענען זעהר פיעל אָרימע לייט געשטאָרבען, און בכלל קרענקען זיי זעהר פיעל דורך די טובות פון זייערע בעלי-טובות".

— גוט! האָט דער אַשמדאַי געזאָגט. זעהר גוט! בשעת דער

חלי־רע ווײַזט די טאַקסע אַרויס איהר כח צווישען דעם אַרמען עולם. ערשט נישט לאַנג האָב איך ערגיץ אין אַ שטאָט געלייענט אַ אָנגע־קלעבט צעטעל אין דער גאַס. אויף דעם צעטעל איז אונטערגעשריבען דברי המבקשים לטובת אחב"י. דאָרט איז מען מודיע דעם עולם, אַזוי ווי אין דער וועלט הערט זיך די חלי־רע, בכן זאָל מען למען־השם עסען פלייש. אפילו אין די ניין טעג. בשעת לייענען האָב איך געלאַכט, ווי מען ראַטה צו עסען פלייש, אלץ לטובת אחב"י. לטובת אחב"י — און אליין העכערט מען דעם מקח!

„קאַנדידאַטען אויף בעלי־טובות, האָט לוציפער ווײַטער געלייענט, זענען דאָ זעהר פיעל פון אַלעריליי סאָרטען מענשען, עס איז גאָר נישטאָ אַזוי פיעל שטעלען. סײַדען מען זאָל צו איטליכען „פּאַמאַשטשניק" פון אַ גלאַוונעם בעל טובה צוזעצען נאָך אַקעגען אַ הונדערט אונטער־פּאָ־מאַשטשניקעס און זײַ אַליין וועלען זיך שוין זאָרגען צוגעפינען נײַע „אַסיסטענטשניקעס". פון וואַנען צובעקומען זײַער געהאַלט. עטליכע האָבען מכח דעם שוין אַרײַנגעשיקט גאַנץ שענע פּראָיעקטען. איך האָב עס איבערגעגעבען אַ בעזונדער קאָמיסיע, וואָס בעשטעהט פון שמחזאי ועזאל, פון אַהרימאַן, אַחריאַן, טיפאָהן, שיוואַ, בעל־זבוב. — אין גלופסקער בקור־חולים געהט איצט די הנהגה, דורך אַ פּאָר פון אונזערע אַגענטען, גאָ־ קיין חיות נישט. מיר האַלטען שוין מיט גלופסק אויף אַ שטײַגער! — דעקרוטען זענען אין דער צײַט אָנגעקומען אין די פּאַקען „פיסאַקעס" דרײַ טויזענד דרײַ הונדערט מיט דרײַ און דרײַסיג. זײַ זענען נאָך לעת־עתה נישט פאַרטיג, ווי עס געהער צו זײַן. בעל־זבוב האָט זײַ גענומען צו זיך אויף דער „אויטשעניע".—טינט איז אין דער לעצטער צײַט פאַר־בראַכט געוואָרען זיבען טויזענט פינף הונדערט ניין און נײַנציג עמער מיט אַנדערהאַלבען קוואַטירלעך".

— אַזוי ווייניג! האָט דער אשמדאי זיך אָנגערופען און געמאַכט אַ מינע, אַז ער איז נישט צופרידען.

לוציפער האָט געוואָלט עס דערקלערען. נאָר ווי באַלד ער האָט געעפענט דאָס מויל צום רעדען, איז אַרײַנגעפלויגען אַ רוח מיט דעפעשען, דער אשמדאי האָט אַ ווינק געגעבען, לוציפער זאָל בײַ דעם „דעזשורנע" צונעהמען די דעפעשען און לייענען.

—די דאָזיגע דעפּעשע, האָט לוציפער געמעלדעט, איז פון רומעניען. מען בעט רחמים אַרויסצושיקען טינט, ווי צום גיכסטען: עקזעמפּליאַרען פון איטליכער זאַך. וואָס מען וועט דאָרט אָנשרײַבען, זענען זײַ זיך

מתחייב צושיקען תמיד פּינקטליך אין אונזער ביבליאָטיקע... די צווייטע איז פון עסטרייך. מזל-טוב אייך, גרויסער אשמדאי מיט א גוטער בשורה! האָט לוציפער פרעהליך געזאָגט מיט א שמייכעלע און אַרויסגע-שטעלט זיינע שפּיצעדיגע הינטישע צייהן. דער קארדינאַל שוואַרצענבערג בעט עפּיס גאָר א גוזמא טינט פאַר זיין גאַזעטע. ער וויל מיט אונז מאַכען א געשעפט, אז חוץ דעם טינט, וואס ער אַליין בעדאַרף האָבען צו זיין געברויך, זאָלען מיר איהם נאָך געבען אין קאָמיסיע פאַר אַלע קאַטוילישע גלחים אין בעהמען און אין מעהרען, וואס האָבען דאָרט זיך גענומען געשמאַק צום שרייבען, גאָר ווי אין די אַלטע יאָהרען.

— לעבען זאָלען מיר טאַקי, מיינע געטרייע געזעלען, האָט דער אשמדאי א זאָג געטאָן גאַנץ לוסטיג. כל-זמן אין זיי קלאַפּט זיך נאָך א דפק האָב איך, נישקשה, נישט וואס צו זאָרגען. לוציפער! מען וועט בעדאַרפען אונטערגעבען אביסעל אין דעם טינט פון יענע מאַטעריאַלען: בלוט, גאַל, גרינע ווערים, יאַשטשערקעס, טייפעלסקייט וכדומה, כדי ער זאָל אַרויסקומען עכט גוט.

— דאָס אַלסדינג האָב איך שוין אַליין אַריינגעטאָן, האָט לוציפער געענטפערט און זיך גענומען לייענען די איבעריגע דעפּעשען. ער האָט איבערגעלייענט וואס דער רעדאַקטאָר פון „גאַזעטאַ נאַראָדאָוואַ" אין גאַליציע פאָדערט. דערנאָך האָט ער מיט א רחמנות-פּנימעל א מאַך געגעבען: אַ, דאָס איז פון אונזער ד נ י ע פ ר א ו ו י צ ע ר! ער קלאָגט זיך, נעבעך, אז ביי איהם איז שוין כמעט אויסגעטריקענט דאָס טינטעריל. ער האָט פּשוט נישט שוין וואס צו שרייבען און דאָ בעדאַרף מען אין דער געהעריגער צייט אַרויסגעבען א נומער! — א רחמנות, כ'לעבען.

— געשווינד עפענען די קראַנען! — האָט דער אשמדאי געקאָ-מאַנדעוועט מיט א געשריי.

אפשר א ראָטע רוחות האָבען זיך א וואָרף געגעבען צו די קראַנעס. דער טינט האָט געפלייצט דורך די „טינט-לייטונגען" אין פאַרשיעדענע ערטער.

פּלוצלים איז אַריינגעפלויגען א הוילע, א נאַקעטע נשמה, האָט געשוועבט אַרויף און אַראָב, ווי א זומערפויגעלע און זיך אַלץ געשלאָגען אָן דער ערד מיט איהרע פלאַם-פייערדיגע פליגעלעך, העל בלוי, ווי דער פלאַם פון אָנגעצונדענעם שפּירט. אַליין האָט זי אויסגעזעהען ווי א גרויסע, זעהר א דינע בולבע פון זייף, געשפּילט פון אַלערליי פיינע קאָלירען,

װאָס האָבען פערנומען די אױגען. אַז מען האָט גוט זיך צוגעקוקט, האָט מען קױם געקענט דערקענען עפּיס אַ געשטאַלט פון לױטער גאַז.

— אַך! האָט דער אַשמדאַי אַ געשרײ געטאָן און זיך אָנגעכאַפּט בײם קאָפּ. אַז ער האָט זי דערזעהען. עס איז נסתלק געװאָרען אַ גרױסער בעל-טובה, אַ גרױסער בעל-רחמים, אײנער פון מײנע בעסטע אַגענטען! דאָס איז זײן נשמה, װאָס איז איצט נאָך דער פּטירה, געקומען, צו װאױנען בײ מיר אינאײנעם מיט די נשמות פון אַלע בעלי-טובות...

איך האָב מיך צו דער נשמה שטאַרק צוגעקוקט און זי דערקענט. דאָס איז געװען די נשמה פון באמת אַ משונה װילדען בעל-טובה אין מײן שטאָדט!

— קלאָג, װײן, ישראליק! האָט דער אַשמדאַי צו מיר געזאָגט מיט אַ טרױערדיגען קול. דײן שטאָדט האָט פערלױרען אַ גרױסע אבדה, דײן קהל האָט אָנגעװאָרען אַ גרױסען בעל-רחמים, אַ צאַצקעלע! יאָמערט, קלאָגט, טײפעל, רוחות! איך, אײער מלך, האָב פערלױרען דעם בעסטען בעל-עצה, דעם געטרײסטען סאָװיעטניק, אָהן איהם בין איך װי אָהן דער רעכטער האַנד!

אין דער גאַנצער הײל, אין דעם גאַנצען טאָל האָט זיך געלאָזט הערען אַ שרעקליכער יאָמער אױף אַלערלײ װילדע קולות. עס האָט זיך געהערט אַ הײלען, װי אַ הונט הײלט אַ מאָל שרעקליך בײ דער נאַכט הינטער דעם פענסטער, אױך אַ מיוקען, אַ װײנען, װי קעץ װײנען, בשעת פרוכפערונגס-צײט, אױף די דעכער. עס האָט זיך געהערט אַ טרױערדיגער הספּד פון סאָװעס, אַ קראַקען פון סאָראָקעס, אַ קװאַקען פון זשאַבעס. עס האָט זיך געהערט אױך אַ שמוצערן פון שלאַנגען, אַ פּישטשען פון שצערעס, אַ מריקען פון ביקעס, אַ ברומען פון בערען, אַ ברילען פון לעמפּערטען און אַ סקריפּ פון אַ ריקבעט. גלײך װי אַלע װילדע בעשעפעניש האָבען געװײנט, געקלאָגט אױף אַזאַ בעל-טובה, אױף אַזאַ כשרה נשמה. איך בין שיער אין חלשות נישט געפאַלען, שיער נישט טויב געװאָרען פון אַזאַ שרעקליכען הספּד.

דער אַשמדאַי האָט קױם מיט צרות אײנגעשטילט דעם עולם, געכאַפּט די נשמה אין זײן האַנד, װי מען כאַפּט אַ פליג, און זי מקבר געװען טיעף אין דער ערד מיט די װערטער:

— װאָס העלפט דאָס װײנען, אַ מענש מוז שטאַרבען! פריהער אָדער שפּעטער, דער רוח האָט דיר געמוזט כאַפּען. װער-זשע טאַקי בעגראָבען נײן אײלען אין דער ערד און געה צו אַלדי שװאַרצע יאָהר!

איך וועל מיך מוזען בעגעהן אָהן דיר און געפינען, נישקשה, אַ אַנדער שלאַק אויף דיין אָרט ... ישראליק-לעב! האָט ער נאָך דעם מין הכפר זיך געווענדט צו מיר, עס וועט דיר גאָר נישט העלפען, דו וועסט מיר מוזען אין דיין שטאָדט ווערען אַ בעל-טובה אויף זיין אָרט.

— איך וויל נישט, איך קען נישט זיין קיין בעל-טובה! האָב איך געשריגען נישט מיט מיין קול. האָב רחמנות, שיק אַ אַנדערען אויף זיין אָרט. עס זענען דאָ אַ סך בעלנים, אַ סך קאַנדידאַטען אויף בעלי-טובות. שיק וועמען דו ווילסט אוּן בעפריי מיך פון אַזאַ התמנות!

— זאָג מיר, איך בעט דיך, קיין דעות נישט, האָט ער געענטפערט, מכתמא וויים איך, וואָס איך טוה.

— וואָס האָסט-דו אין מיר אַזוינס דערזעהען? האָב איך געשריגען. איך בין, כ'לעבען, אַ שלימזלניק און וועל גאָר נישט טויגען צו אַזעלכע געשעפטען. איך וועל דיר רעקאָמענדירען קלינערע, בעסערע און געניטערע פון מיר. שיק לייבעלע רב אַבעלעס, משה'לע רב בונם'ס, טרייטעל רב יוסילעס, פישקע רב ניסעלעס, אָדער איינעם פון זייערע כנופיות, איטליכער פון די לייט, אין זיין גראַד, פאַרשטעהט זיין עסק און אַרבייט אָב אַ זאַך ווי אַ מייסטער. ווי קום איך צו זיי?

— די דאָזיגע אַלע לייט זענען שוין פערנומען, איטליכער פון זיי האָט אַ שטעלע. עס וועט דיר גאָרנישט העלפען, ישראליק, זאָג איך, אשמדאַי, דיר נאָך אַ מאָל. שווייג בעסער און זיי נישט קיין עקשן, אויב עס גלוסט זיך דיר צו לעבען און אויב דו פערלאַנגסט נישט, איך זאָל דיר דאָס עקשנות מיט גוואַלד אַרויסטרייבען. קיין וואָרט נישט מעהר, נאַ! וואָרום...

ער האָט געמאַכט אַזאַ שרעקליכע מינע און אַזוי געשאָקעלט אויף מיר מיט אַ פינגער, אַז די הויט האָט אויף מיר געציטערט און פאַר שרעק בין איך געבליבען שטום ווי די וואַנד.

— אָט אַזוי, ישראליק, האָב איך דיך טאַקי ליעב, אַז דו שווייגסט, — האָט ער זיך אָנגערופען, שוין מיט אַ זיס שמייכעלע, און אַ גלעט געגעבען מיר אין בעקעלע. — דו ביזט, נישקשה, אַ גאַנץ קלוגעטשקער, ישראליק! קיין פינגער אין מויל בעדאַרף מען דיר אויך נישט אַריינלעגען. איך פיהל, אַז דו וועסט טויגען און מיט דער צייט זיין אַ כלי-שלכה. נאָר איידער איך וועל דיר געבען אַזאַ טייערע שטעלע פון אַ בעל-טובה,

מוז איך דיך אביסעל קלאר מאכען אין עסק און דיר געבען א אינסטרוקציע, ווי אזוי דו זאלסט זיך נוהג זיין.

„הער, ישראליק־לעב! די שטאדט—דאס בין איך! דער פשט דערפון איז גאר פראסט: טוה אלעס ווי דו ווילסט. און זאג: אזוי וויל קהל. דער גאנצער קהל איז ווי אויף דער וועלט נישטא, נור דו איינער ביסט דא. דאס איז מיין ערשטע געבאט. מיין צווייטע געבאט איז— א יראת־שמים־פנימ'ל! יראת־שמים איז ביי א קלוג מענשיל א גוטע קוה, זי גיט איהם א סך מילך און פוטער, ווי די בעסטע האלענדערקע. אזא קאפיטאלנע קוה מוז מען דעריבער שטארק פילעווען, מען בעדארף איהר קאפטערס אונטערוואַרפען א בינטעל כפול־שמונה־ציצית. זי האדעווען מיט רבינו תם'ס תפילין, פערמישען איהר א גרויסען טלית־זאק מיט פערשיעדענע מיני בלעטלעך און שמות, זי זאל טאקי אוועקשטעהן איבער דעם זעבער עטליכע שעה אלע טאג; מען בעדארף זי לאזען לעקען מזוזות און פאיען זי מיט מציצה, מיט חברה־קדישא־מעד, מיט יאהרצייט־בראנפען, וכדומה אזעלכע געטרענק. אזוי איז יראת שמים ביי מיינע אגענטען פון דער פרומער קלאסע. מיינע אגענטען פון דער היינטיגער וועלט נעהמען אויך אן א יראת־שמים־פנימ'ל, נאר עפים אויף א אנדער אופן. זיי מאכען זיך געוועהנטליך צום תם, לעבען מיט איטליכען גוט, שמייכלען זיס, דרעהען דאס צינגעל אהין און אהער, טראגען זיך געקליידט עפים נישט קורץ נישט לאנג, זייער באָרד איז עפים נישט גאנץ אי נישט געגאלט, ווארפען זיך איז אלע זייטען און ווילען פאר איטליכען יוצא זיין. עטליכע זענען צווישען דער כתה די, וואס בע לחלוטין נישט אזא יראת-שמים, דערפאר בעשטעהט זייער גאנצע חכמה נישט מעהר ווי אין כח, אין שטארקייט, אין א קולאק... זיי זענען אבער טאקי נאר עטליכע. פון אזעלכע ארץ פיאסקע-עזות-פנימער בעדארף מען נישט נעהמען קיין ראיה. לאו כל-אדם איז זוכה צו אזא מדרגה. — מיין דריטע געבאט איז: ר ח מ נ ו ת! דער פירוש דערפון איז, מען דארף טאן כל הפסלנות, רייסען פון טויטע און פון לעבעדיגע און זיך זאגען א רחמנות! שטילערהייט בעדארף מען א קניפ טאן, א ביס טאן, און פאר דעם עולם זיך ארגען, קרעכצען, זיך אליין משדל זיין לטובת הכלל. — מיין פערטע געבאט איז: י ד א ח ת! דאס הייסט, בלאטצושליסען תמיד מיט דעם שטארקען. מען דארף זיין פערקניפט און פערבונדען, א שטייגער, מיט דעם בעל־טאקסע, ווארום ער איז די סבה פון אלע סבות, דער מקור פון אלע טובות, ער איז די טובה אליין. ער איז פלייש פון אייער

פלייש, ביין פון אייער ביין; דעריבער זאָל מען פאַרלאָזען באַדאַי דעם טאַטען אי די מאַמען און זיך בעהעפטען מיט דעם בעל-טאַקסע, צוזיין מיט איהם איין לייב און לעבען. זיי מבטל דיין רצון פאַר זיי רצון, כדי ער זאָל מבטל זיין אַ מאָל זיין רצון פאַר דיין רצון: פון אייךביידע קען זיין אַגיל ואשמה, קיילעכדיג און שפּיצעכדיג. — מיין פינפטע געבאָט איז: פּרעטענציע! דאָס טייטש: וויפיעל מען זאָל נישט שטילערהייט נעהמען, וויפיעל מען זאָל נישט רייסען און פערדינען, זאָל מען פאַר דעם עולם אַלץ זיך קלאָגען, נישט זיין צופרידען און האָבען שטענדיג פּרעטענציעס צו דער שטאָדט, אַז מען ווערט אָן, מען דערלעגט, עס איז נישט כדאַי, וואָס מען פיינינגט זיך אַזוי לטובת הכלל. — מיין זעקסטע געבאָט איז: לידלע! פּשוט איז פּשוט, מען בעדאַרף דעם עולם פערוויגען און איהם זינגען עפּיס לידלעך, ער זאָל שלאָפען. דער עולם איז אַ קינד, אַז מען זינגט איהם אַ לידעל, דערצעהלט איהם אַ מעשה, מאַכט ער צו די אייגלעך און שלאָפט; אַז מען מאַכט איהם בו, מיינט ער, מען איז אַ בער; שמייסט מען איהם, קושט ער די רוט. דאָס בעסטע לידעל צו פערוויגען דעם עולם איז דאָס אַלטע לידעל מיט דעם קעסטעלע, נאָכדעם געהט יענץ לידעל: „תורה איז די בעסטע סחורה", די אַלטע מעשה „אַ רב מיט אַ רביצין", אַ מעשה פון דער ווייסער חברה, פון בעלי-שמות וכדומה נאָך אַזעלכע מעשיות. — מיין זיבעטע געבאָט איז: עט, בע! דער פּראָסטער פּשט פון די האַלבע ווערטער איז: באים עס טרעפט זיך אַ מאָל, אַז דער עולם — דאָס נאַרישע קינד צושרייעט זיך גוואַלד, איז גלייכער אין דער הייסער מינוט גאָרנישט צוטאָן, עס גרימט איהם זיכער אין בייכעלע, עס טהוט איהם שוין, נעבעך, שטאַרק וועה. עט, בע! זאָל מען דענכטמאָל מאַכען עפּיס אָהן ווערטער. נישקשה, דאָס קינד וועט זיך איבערשרייען און ווייטער אַנשלאָפען ווערען, נאָך געשמאַקער ווי פריהער. — מיין אַכטע געבאָט איז: מבטל צו זיין! דאָס הייסט: ווען איינער הייבט גאָר אָן פּלוצים צו פרעגען עפּיס קשיות, עס איז איהם קשה דאָס, אָדער יענץ, זאָל מען איהם פּשוט מבטל זיין, ער איז אַ אפּיקורוס, אַ הולטיי, אַ גאָר-נישט, עס איז גאָר נישט רעכט מיט איהם צו רעדען. — מיין נייטע געבאָט איז: אָנצורייצען! דאָס טייטש: ווען איינער, נעבעך, שרייט, וויינט אַ מאָל מיט בלוטיגע טרערען: גיוואַלד, מען קנייפּט, מען ציבּט, עס טהוט וועה! בעדאַרף מען אויף איהם אָנרייצען די אינגלעך, זיי זאָלען איהם מאַכען: בע, בע, שענער בחור! ער זאָגט אויס פון דעם

חדר! — מיין צעהנטע געבאָט איז: באַבסקע מיטעל! אז דאָס דאָזיגע קינד ווערט פערשלאָפט, אויס מענש און פּאַטש מיט דער נשמה, זאָל מען נישט לאָזען רופען אַ דאָקטאָר, מען זאָל הייסען בעסער טאָן אַלטע, באַבסקע מיטעל, פאָהרען צו אַ שפּרעכער, צו אַ ציגיינער, צו אַ זנאַחער וכדומה".

אָט די דאָזיגע צעהן געבאָטען זאָלסט-דו היטען. — דורך דעם װעסט-דו מיר געפעלען, וועסט לעבען גליקליך אין וואוילטאָג, דו מיט דיין ווייב, מיט דיינע קינדער און זיך קונה זיין עולם-הזה. מיט עולם-הבא זאָלסט-דו מסלק זיין אַנדערע. זאָג זיי צו פלייש און וויין אויף יענער וועלט, נאָך דעם טויט; דו אָבער עס פלייש און טרינק וויין דאָ אויף דער וועלט.

איך האָב אויפגעעפענט דאָס מויל, אויסגעשטעלט די אויגען, געשטאַנען און געקוקט ווי אַ גולם פון די דאָזיגע צעהן געבאָטען.

— דו מוזט טאַקי באַלד פאָהרען, ישראליק! האָט דער אַשמדאַי ווייטער געזאָגט. דיין שטאָדט איז דערוויל געבליבען אָהן אַ בעל-טובה, עס קען דערוויל, חלילה, דערפון עפּיס אַרויסקומען גאָר נישט קיין גוטס פאַר מיר. איך וועל דיר מיטגעבען די קליאַטשע, זאָלסט אויף איהר פאָהרען רייטענדיג.

— אַך! האָב איך אַ געשריי געטאָן, אז ער האָט מיר אַרויסגערעדט די קליאַטשע. איך קען נישט, כ'לעבען, איך קען נישט פאָהרען רייטענדיג!

— עט, האָט ער געמאַכט, וועסט קענען, נישקשה! מיר וועלען דיך אויסלערנען. די קליאַטשע איז זעהר אַ פּאָקאָרנע, מען קען אויף איהר זעהר גרינג פאָהרען רייטענדיג. קוק נישט דערויף, וואָס זי זעהט אויס נישט אַזוי שען, דערפאַר האָט זי אין זיך אַנדערע מעלות, זי װאַקסט פון אַ גאַנץ גרויס אָרט. וועסט מיט איהר צופרידען זיין, נישקשה, און נישט וועלען שפּעטער אַרויסצולאָזען זי פון די הענט. איך פערזיכער דיך!

אויף זיין בעפעהל האָט מען געבראַכט צושלעפּען די אומגליקליכע קליאַטשע, נעבעך. עס איז מיר געוואָרען אַ לאָך אין הארצען אַ קוק געבענדיג אויף איהר. פערוויסט, פערפינסטערט איז זי, נעבעך, געוואָרען. איין גאָט ווייסט, וואָס זי האָט געמוזט אין יענער צייט פון די לצים אויסשטעהן, נעבעך! איך האָב אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ, זיך געשעהמט, ווי אַ גנב, איהר צוקוקען אין די אויגען און מיך

בצוואַשען מיט טרעהרען, דערמאָהנענדיג זיך, אַז איך וועל אויך מוזען פאָהרען אויף איהר רייטענדיג און ליגען איהר אויף דעם האַלז ווי אַ משא. קיין אַנדער וועג האָב איך פאַר מיר נישט געזעהן, ווי זיך דערפון אויסצודרעהען...

—לאָמיר קרוינען ישראָליקען! האָט דער אַשמדאי אַ זאָג געגעבען. לאָמיר איהם אָנקוקען אין שלייער, וואָס פאַר אַ פנים ישראָליק האָט אין דער פאָרמע פון אַ בעל-טובה און ווי אַזוי ער רייט אויף דער קליאַטשע. עולם, צום עסק!

ס'האָט נישט געדויערט קיין מינוט, האָבען זיינע משרתים אַריינגעבראַכט אַ גוזמא קליידער פון פערשיעדענע קאָסטיומען און אַלער-ליי פאָרמעס. איינער פון די לייט, אַ ממונה אויף דער גאַרדעראָבע, דעם אַשמדאַי'ס קאַמערדינער, האָט מיך גענומען אין זיינע הענט און אָנגעהויבען כסדר מיך אָנצוטאָן. ער האָט מיך פאַרקאַמט מיט אַ טשוב, אויסגעשמירט די האָר מיט אַ סך פּאָמאַדע, מוסאַטאָף, צוגעפּוצט מיט חכמות דאָס בערדיל, אָנגעטאָן מיר דערנאָך אַ מאַשינקע מיט פיער קליינע מוטערפּערלנע קנעפּלעך אויף דעם האַרצען, אַ מאַנטינען טיכעל אויף דעם האַלז, דערנאָך אַ פּאָר געזונטע שטיוועל געקאָוועטע מיט אַ סך אייזערנע שטיפטען, מחילה, אַ פּאָר געוועגטענע הויזען, וואָס זענען געהאָנגען ווי די טאָרבעס, אַ קאַמלעטענע קאַפּאָטקעלע און אַ סורדוט לאַנג ביז איבער די קניע, אויף דעם קאָפּ אַ קאַשקעט, גענעהט עפּיס מיט קונצען.

— אַ! האָט דער אַשמדאי זיך אָנגערופען, אַז ער האָט מיך בעטראַכט פון קאָפּ ביז די פיס, דאָס איז די פאָרמע פון אַ קהל'שען שרייבער! ישראָליקען פּאַסט נישט אַזאַ מין קאָסטיום. זוך אויס עפּיס אַ אַנדער פאָרמע.

דער קאַמערדינער האָט מיך געשווינד איבערגעקעמט, אונטערגע-שוירען די האָר, אויסגעצויגען דאָס בערדיל, אָנגעטאָן מיר אַ אַנדער וועסטיל, דאכט זיך, פון אַטלעס, פערשפּילעט העט ביז דעם האַלז, אַ קאָרטענעם סורדוט הינטען מיט אַ שפּאַלט און היבש לענגער פון דעם פריהערדיגען אַזוי, אַז די מייטקעס האָבען אונטען זיך אַרויסגעזעהען נאָר אויף אַ צוויי, דריי פינגער. אויף דעם קאָפּ אַ סעריאָזע, אַ סטאַטעטשנע היטעל.

—נו, וואָס איז דאָס פאַר אַ מין? —האָט דער אַשמדאַי ווייטער געזאָגט, — מיך אָנקוקענדיג. —אַ, די פאָרמע פון קהל'שע דעפּוטאַטען! חאַפּען זאָל זיי דער רוח, מיט זייערע שפּאַלטען הינטען און מיט זייערע

גוזמות טיפּע קעשיינעס! ניין, ישראליק בעדאַרף האָבען עפּיס אַ אַנדער פּאָרמע. קוק אָן דאָס רחמנות-פּנימעל זיינס, וועסט-דו שוין פאַרשטעהן, וועלכע עס וועט איהם פּאַסען.

נאָך און נאָך פאָרמעס האָט דער קאָמערדינער מיר אָנגעטאָסטן, און בשעת מיך אָנטאָנדיג, קעמענדיג אַלע רגע אַנדערש, האָט ער מיך געצופּט, געצויגען, געריסען די האָר, אַזוי אַז טרערען האָבען מיר זיך געשטעלט אין די אויגען. גאָר אויף דעם סוף האָט ער מיך אינגאַנצען אָבגעשוירען, איבערגעלאָזט אַ פּאָר שענע פּאות, מיר אָנגעטאָן אַ יאַר-מילקע, אויבען אַ גרויסען ספּאָדיק, אַ העמד מיט אַ גרויסען, אויסגע-לעגטען קאָלנער, פערבונדען מיט בענדלעך אָהן אַ האַלזטיכעל, אַ לאַנ-גע טלית-קטן, קורצע שאָמענע פּליודערען, שיך און זאָקען, אַ לאַנ-גע אַטלעסענע קאַפּאָטע מיט אַ גאַרטעל און אַ טוליבעל פון פּעה. דער קאָמערדינער האָט מיך אָנגעקוקט, זיך משונה פערקרימט, געמאַכט אַ ווינשעל און אויך אַרויסגעשטעלט דעם צונג.

— דו שיינסט, ישראליק! — האָט דער אַשמדאי נעלאַכט פאַר פרייד, אַז ער האט מיך דערזעהען. — איך בין פּשוט זיך מחיה דיך צוזעהן אין די בגדים! דיין פּנים איז אויסגעפּריעט ווי אַ צימעס, דו שוויצסט אין דעם פּעלץ, דו לויכסט אַרויס פון דעם ספּאָדיק, ווי דער ליכטיגער מאָרגענשטערען. שוויין, שוויין, ישראליק, זעהר גוט!... עס געהט נאָך עפּיס אָב צו דער פּאַלנער פּאָרמע, האָט ער געזאָגט, זיך אומקעהרענדיג צו דעם קאָמערדינער, דו געדענקסט, ווי יוסיל-דינטשעס פּלעגט מקבל פּנים זיין אַ נייעם גובערנאַטאָר?

— געדענקט, געדענקט! — האָט דער קאָמערדינער געענטפערט, איך האָב אין דעם זיך גאָר פאַרגעסען, אָ-האָ, אָ-וואָ! באַלד אָבער וועט עס געטאָן ווערען.

מען האָט מיר באַלד טאַקי הינטען אויף דער פּאָטיליצע אויסגע-גאָלט עטליכע קיילעכדיגע רעדעלעך און דאָרט צוגעשטעלט אויף עט-ליכע מונוט באַנקעס, פון שענקייט וועגען.

— איצט איז ישראליק אין דער פּאַלנער פּאָרמע, האָט דער אַש-מדאי געזאָגט, אַצינד קען ער שוין רייטען אויף דער קליאַטשע...

מיט גרויס פּאַראַד האָט מען מיך געשלעפּט צו דער קליאַטשע. „רייט, ישראליק, רייט! האָט חברה צוגעזונגען. אַז וואויל איז דיר, וואָס דו האָסט זוכה געווען צורייטען אויף אַזאַ קליאַטשע. אויף דער וועלטס-קליאַטשע! קריך אַרויף מיט די הענט, מיט די פיס, און פּאָהר

אויף איהר, ווי א פריץ, רייטענדיג ביז הונדערט און צוואנציג יאהר, ביז דער רוח וועט דיך האפען און עמיצער אנדערש וועט ארויף אויף דיין ארט"!

— זיי מיר מוחל, בידנע קליאטשע! האב איך די מחילה געבעטען, אז איך בין שוין געזעסען אויף איהר רוקען, מיט פערוויינטע אויגען און מיט א פארקלעמט הארץ. וואס זאל איך טאן, וואס קען איך מאכען? אז לצים צווינגען מיך, אויף דיר צו רייטען... אז אך און וועה איז אונז ביידע! אך און וועה איז דיר, נעבעך, וואס דו ביסט א קליאטשע, וואס דו בעדארפסט מיך טראגען, און וועה איז מיר, אז איך, דיין פריינד, בין געצוואונגען צוזיצען דיר אויף דעם קארק! וואס זאלען מיר בידנע טאן, אז מיר ביידע, נעבעך, זענען אין דער קלעם, אז מיר ביידע זענען אזוי אומגליקליך און געצוואונגען דערצו...

די לצים האבען דער קליאטשע, נעבעך, מיט כח דערלאנגט א שמיץ אזוי, אז זי האט מיט אימפעט א לויף געטאן. עס איז געווארען א מהומה. א געשריי: אורראַ, אורראַ! לויפענדיג האט ביי איהר טיעף פונים הארצען זיך ארויסגעחאפט א זיפץ, איהר זיפץ האט מיר די נשמה ארויסגענומען, איך בין געווארען צומישט און אראבגעפאלען אויף דער ערד ווי א סנאפ.

— נישקשה, פאל נאר ביי זיך נישט אראב, ווער, נישקשה, טויגען, ישראליק! האט דער אשמדאי געלאכט און מיך צוריק ארויפ-געזעצט אויף דער קליאטשע: לאמיר קיין סך שיהות נישט מאכען, שוין צייט צופאהרען, חזר ביי דיר גוט איבער מיינע געבאטען, שים נא ידך תחת ירכי און שווער מיר, דו זאלסט זיי מקיים זיין.

איך בין געזעסען ווי א ליימענער גולם און ה... נישט געוואוסט, וואס מיט מיר טהוט זיך.

— האיע נישט, האיע נישט, ישראליק! האט דער אשמדאי א זאג געטאן, גיכער טהו וואס מען הייסט דיר; גיכער, די צייט איז טייער.

נישט ווילענדיג האב איך אויסגעשטרעקט מיין האנד און זי ארונטערגעלעגט דעם אשמדאי תחת ירכו. ער האט אווינק געגעבען צו דעם סעקרעטאר, און לוציפער האט מיר באלד אנגעהויבען פארצו-לייענען זעהר א שרעקליכע שבועה.

— וואס שווייגסט-דו, ישראליק? האט דער אשמדאי מיט פער-דראס צו מיר געזאגט. פאר וואס זאגסט-דו נישט נאך,ווארט פאר ווארט, די שבועה? ביי מיר מיינסט-דו וועט אנגעהן שטוקעס, מסירת-

מודעהלעך, ווי בײַ אײַך, שענע מענשעלעך ? ניין! זאָג איך דיר, מסירות־מודעהלעך געהען בײַ מיר נישט אָן, בײַ מיר העלפט נישט, איך מאַכען ווי געפּגרט, שווער !

— איך קען נישט שווערען — האָב איך געענטפערט מיט אַ ציטערדיג קול.

— וואָס ? הא ! האָט דער אַשמדאַי מיט כעס אַ געשריי געטאָן, אַזוי אַז די ערד האָט אונטען געציטערט.

די קליאַטשע האָט עפּיס אַ שאָקעל געטאָן מיט דעם קאָפּ, גלייך ווי זי זאָלט דערמיט געזאָגט : יהודי, בלא ! האַלט זיך טאַקי, יהודי, אַלץ אײַיערס, לא, לא און לא !

— איך קען נישט שווערען. האָב איך איבערגעחזרט מײַנע פריהערדיגע רעד שוין מעהר בעהאַרצט.

— שווער ! האָט דער אַשמדאַי אַ געשריי געגעבען נאָך שרעקליכער אין כעס, אַזש פונקען זענען איהם געפלויגען פון די אויגען און פון דעם מויל האָט אַרויסגעזעצט אַ רויך.

מײַן קליאַטשע, נעבעך, האָט אַ זיפץ געטאָן. איהר זיפץ האָט מיך דערמאָנט איהרע אַלע גרויסע צרות, וועלכע זי האָט אין איהר לעבען איבערגעליטען. סטייטש, סטייטש, האָב איך מיך בעטראַכט, ווייניג שטעהט זי, שלימזול, אויס פון אַנדערע, זאָל איך מיך נאָך אויף איהר, נעבעך, אויך אָנלעגען ! וואָס עס וויל, מעג זיך מיט מיר זײַן, איך בעדאַרף אַזאַ זאַך נישט טאָן. אויסהאַלטען מוז איך דעם נסיון, טאַקי ווי אַ עהרליכער מאַן.

— בשום אופן נישט ! בשום אופן וועל איך דיר נישט שווערען ! האָב איך דעם אַשמדאַי קאַטעגאָריש געענטפערט, און אַרויסגענומען מײַן האַנד מתחת ירכו. בשעת אַרויסנעהמענדיג האָב איך איהם נאָך, מעשה־שטן, בעדאַרפט גראָד אַ גראַבעל טאָן דאָרט.

דער אַשמדאַי איז געוואָרען פלאַם פייער, אַ מורא איהם געווען דענסטמאָל אָנצוקוקען. ער האָט מיט אַ משונה געשריי אַ שפרונג געטאָן אין דער לופטען, זיך אויסגעצויגען שרעקליך הויך, געשטעלט איין פוס אויף דער ערד, די אַנדערע אויף דעם הימעל, מיך אָנגענומען בײַ די האָר און אַ שליידער געטאָן, ווי אַ האַלעשקע, מיט אימפעט.

איך בין אַראָבגעפאַלען ווי פון דעם הימעל ! בײַ דעם אָנהויבפאַלען האָב איך געהערט זעהר אַ ווילד געלעכטער פון אַלע לצים

אינאיינעם. די קליאטשע, האָב איך געזעהן, שוועבט אויף אין דער לופטען, דרעהט זיך און פאַלט נאָך מיר.

— אך, מיר פאַלען, מיר פאַלען!... האָב איך קוים מיט צרות א געשריי געטאָן.

— נישקשה! האָט מיר די קליאטשע גאָלגעשריגען, אז איך פאַל, שטעה איך אויף. נישט איינמאָל בין איך שוין אזוי געפאַלען און פאָרט נישט פערפאַלען...

איך בין געפאַלען אַלץ נידריגער, נידריגער ביז איך האָב צום סוף אָנגעריהרט די ערד מיט דעם קאָפּ, זיך געטאָן א זעץ און פאַר גרויס וועהטאָג אַרויסגעלאָזט א שרעקליך געשריי.

איך האָב געפיהלט, אז עפּיס עמיצענס הענט האָבען מיך אַרומגענומען. דאַכט זיך, מען וויינט איבער מיר און הייסע טרעהרען קאַפּען מיר אויף דעם פּנים.

דאס פיערצונצוואנציגסטע קאפיטעל.

טְרַאסְצַא אִיח מַאטֶעְרִי!

אויפעפענענדיג די אויגען האב איך געזעהען, איך ליג אויסגעצויגען אויף דעם פאל נעבען בעט, ביי מיר אין חדר. מיין מאמע וויינט און העלפט אונטער עפים מענשען, מיך פון דארט אויפצוהייבען.

אז איך בין שוין געלעגען אין בעט, האב איך אנגעהויבען מיך צובעטראכטען, וואס טהוט זיך דא מיט מיר אזוינס? פון וואנען האב איך פלוצלים מיך אהער גענומען? איך האב מיך געטאפט און געקוקט זעהר פערוואונדערט אין אלע זייטען. אין שטיבעל ביי מיר האב איך ווייטער דערזעהען דעם בעל-שם און די אלטע מכשפה'טע, וואס האבען זיך עפים געפארעט און געשפראכען. די מאמע האט מיך געטאפט ביי דעם קאפ און געוויינט.

— וואס וויינסט-דו, מאמע? האב איך זי געפרעגט און פאר ליב-שאפט זי א קוש געטאן.

— אך, ישראליק, ישראליק! האט זי געחליפעט, אך, וויפיעל צרות איך בין פון דיר אויסגעשטאנען! געדאנקט און געלויבט איז השם יתברך, אבי דו האסט שוין געעפענט די אויגען. — דו האסט א גוטען זעץ זיך געגעבען אראבפאלענדיג פון דעם בעט?

— מאמע! האב איך מיך אנגערופען, וואס איז ווייטער אזוינס געשעהען?

— אט פרעג גארנישט, פרעג גארנישט! אלץ טאקי דיינע ביכלעך.

— וואס ביכלעך? וואס מיינע ביכלעך?

— אט יענע נארישע מעשי'ות, מיט וועלכע דו האסט דיר דעם קאפ פערשלאגען — האט די מאמע א מאך געגעבען מיט דער האנד.

סילאָ דו האָסט זיך אײַנגעשפּאַרט דוקאָ צושטודירען די דאָקטאָריע. נו, וואָס האָב איך געקענט מיט דיר טאָן? אין ברירה. אָבער צו־וואָס נאָך אַזעלכע ביכלעך, אַזעלכע מעשיות, אַזעלכע שמאָכטעס? וואָס פאַר אַ שייכות האָבען זיי מיט דאָקטאָריע? איינער וויל לערנען דאָקטאָריע, נו, געה דיר לערען וויפיעל דאָס האַרץ דיינע גלוסט, וועסט־דו זיך אויסלעהרנען און קענען, טאַקי וואָס קענען הייסט, נאַ דיר אַ בלעטיל, אַז דו קענסט היילען, חאָטש דו ביסט ווייטליך פון יענע מיני מעשיות. אלא ניין, זאָלען דיר נישט העלפען אַלע מעשיות. דאַכט־זיך, אַזוי האָט בעדאַרפט צוזיין, נאָך מיין ווייבערשען שכל, ווערליג ווי מיין ווייבערשער מוח נעהמט. וואָס טענה'ן זיי אָבער? וואָס האָבען זיי געענטפערט? אַז איך האָב, נישט היינט געדאַכט, געהאַט דאָס לויפעניש צו איטליכען בעזונדער. ניין! מעגסט דיר האָבען אַ גרויסען קאָפּ, מעגליך אַפילו, אַז פון דיר זאָל אויסוואַקסען אַ גרויסער מענש, אַ בעריהמטער דאָקטאָר, אַבי דו ביסט נישט אַזוי קלאָר אין יענע מעשיות, אין יענע מיני היסטאָריעס, ווי זיי רופען עס עפּיס, איז אינה מקודשת, שטעהט מען נישט אין דיר! נאַט אייך היסטאָריעס, נאַט אייך מעשיות אויף מיין קאָפּ! אַ ניחיי וואָלטען זיי, רבונו של עולם, פערחאַפּט געוואָרען, וואָלט איך, נעבעך, פערשפּאָרט האָבען אַזעלכע גרויסע צרות!

— וואָס צרות, מאַמע?

— וואָס צרות, פרעגסט דו, ישראָליק. סטייטש, ווייניג צרות, וועה איז מיר, האָבען זיי, נישט היינט געדאַכט, מיר אָנגעמאַכט!

אָט וואָס די מאַמע האָט מיר מיט אַ וויינענדיג קול דערצעהלט:

„אַז איך האָב מקבל געווען דיין בריף פון דניעפּראָוויץ, אַז דו האָסט עפּיס נישט גוט געענטפערט אויף דעם עקזאַמענט פון יענע היסטאָריעס, און דעריבער איז אַ עק פון דיין דאָקטאָריע — האָב איך גערעכענט, אַז באַלד וועסט־דו צוריק אַ היים קומען, וועסט, צו אַלדי שוואַרצע יאָהר, אַוועקוואַרפען אַלע דיינע נאַרישע פּלאַנען, בעסער חתונה האָבען און לעבען, ווי גאָט האָט געבאָטען, ווי יודען בעדאַרפען צו לעבען. איך וואַרט אַכטאָג — דו קומסט נישט, נאָך אַכטאָג — ביסט נישטאָ, דו שרייבסט נישט אַפילו קיין אות. דער קאָפּ ווערט מיר צושפּאָלטען טראַכטענדיג, וואָס קען עס זיין? איך רוה נישט, איך שלאָף נישט, עס נעהמט זיך מיר נישט אין דעם מויל קיין עסען, דו ביסט דאָך, ישראָליק, מיין איינציג קינד, איין אויג אין דעם קאָפּ! וואָס טויג מיר דאָס גאַנצע לעבעי אַהז דיר? אין דער שטאָדט האָבען דערוויל

וועגען דיר זיך אַרויסגעלאָזען אַ סך פערשיעדענע ממרות. אַ טייל האָבען געזאָגט, דו ביסט געשטאָרבען; נאָך אַ טייל — זאָל זיי נאָר דאָס מויל אָבנעהמען — האָבען געזאָגט, יאַקבי דו האָסט זיך געשמדט און ווייס איך נאָך זאַכען, וואָס שונאים האָבען אויסגעטראַכט. איך האָב שוין מעהר נישט געקענט אויסהאַלטען און בין אַליין געפאָהרען קיין דניעפּראָוויץ. קומענדיג אַהינצו, וויסט און פינסטער איז מיר, האָב איך דיך געטראָפען אין אַ שרעקליכער לאַגע! דו ביסט שוואַרץ ווי די ערד, צוסגעדאַרט, אויסגעדייווערט, אָהן אַ לויט פלייש אויף דעם לייב, נאָר הויט און ביין. — איך פרעג דיך, וואָס ודו מאַכסט? ענטפערסט-דו מיר, נישט היינט געדאַכט, עפּיס בויבעריק. איך רעד דאָס און דו עפּיס לאָקש, בוידעם, אַ קוה איז געפלויגען איבער דעם דאַך! קוקענדיג אויף דיר איז מיר געוואָרען אַ לאָך אין האַרצען, איך האָב געמיינט, אָט פאַל איך אַנידער און שטאַרב. לייט האָבען מיך געראָטהען צוגעהן בעטען די לעהרער, זיי זאָלען מיט דיר מטיב זיין, טאָמער וועט די גוטע בשורה אויף דיר ווירקען און דו וועסט צו זיך קומען. איך בין, פאַרשטעהט זיך, געגאַנגען, געוויינט, געבעטען, אָבער אומזיכט! זיי האָבען מיר געענטפערט: ניין, אונמעגליך! איך האָב גערוּנגען אַ פוהר און דיך געבראַכט צופיהרען אַ היים. וואָס אַ טאָג ביסט-דו אַלץ ערגער מרה-שחורהדיגער געוואָרען, פלעגסט זיין אַלץ פערטראַכט. נאָר אַז דו האָסט זיך שוין צורעדט, האָסט-דו, רחמנא ליצלן, גערעדט פאַר פייער, פאַר וואַסער, געבטלט חלומות אויף אַלע פיינע לייט. אויף אַלע אונזערע שכנים, כשרה מענשען אין דער שטאָדט. נאָך גוט, אַ נס, כ'לעבען, וואָס חוץ היימישע מענשען, האָב איך צו דיר קיינעם נישט צוגעלאָזט, האָבען לייט חאָטש נישט געהערט און וויסען נישט, וואָס דו האָסט, נישט היינט געדאַכט, אויף זיי אויסגערעדט. דו ביסט געוואָרען אַלץ שלאַפער, שלאַפער און זיך אַריינגעלעגט צום-סוף אין בעט. אַקעגען צוויי וואָכען ביסט-דו ווי אין הינהערפלעט געלעגען מיט פערמאַכטע אויגען, כמעט אָהן אַ סימן לעבען, נאָר וואָס צ.צייטענס האָסט-דו פון דער היץ גערעדט, דערצעהלט ווילדע מעשיות. אַך, ישראָליק, מיין טייערער ישראָליק, וואָס דיינע ביכלעך, דיינע מעשיות האָבען אָנגעמאַכט! זאָל, כ'לעבען, שוין זיין גענוג, גענוג! הלואי וואָלכט-דו פריהער געפאָלגט אַ מאַמען און חתונה געהאַט, ווי דער סדר-העולם איז, ווי עס פיהרט זיך ביי אונז יודישע קינדער, וואָלטען מיר ביידע דאָך בעהיט געוועזן פון אַזעלכע

יקירים. אך, דיינע מעשיות, דיינע מעשיות! אך, דיינע היסטאריעס, דיינע היסטאריעס!".

— דאס וואקסט אלץ פון זיי, פון זיי, פון די גוטע לייט, מיין איך! האט דער בעל־שם זיך אנגערופען. ערשט נישט לאנג האב איך געהאט מיט זיי פונקט אזא מעשה. די ערלטע ווייסט איך פון דער מעשה, וואס איך האב געהאט. נו, א שטשא, דאברע בילא? האט ער א פרעג געטאן די גויה.

— דאברע, יאק־זשע... האט מיט א גענייץ געענטפערט די גויה, װאס איז געווען בעשעפטיגט מיט דעם שפרעכען. וויז מאיע פראווע, עטא איחנע דילא, טראסצא איח מאטערי!

צום צענטן יאָרצייט פון

מענדעלע מוכר-ספרים

(שלום יעקב אבראַמאָוויטש)

צום צענטן יאָרצייט האָט דער פאַרלאַג „מענדעלע“ ארויסגעגעבן אַלע ווערק פון מענדעלע מו״ס אין אַ נייער, באַאַרבעטעטער און קאָנטראָלירטער אויסגאַבע. פאַר יעדן באַנד קומט אַן אַריינפיר און אויך אַ געהעריקע אָפּהאַנדלונג־כאַראַקטעריסטיק פון די ווערק.

אויסער די פריערדיקע צוואַנציק בענדער, האָט דער פאַרלאַג ארויסגעגעבן צום יאָרצייט **נייע צוויי בענדער: באַנד XXI „מעשיות וועגן מענדעלען“ און באַנד XXII „דער מענדעלע־טורעם“.**

באַנד 1 מענדעלע מוכר־ספרים (זיין לעבן און שאַפן)

באַנד 2 דאָס קליינע מענטשעלע

באַנד 3 פישקע דער קרומער

באַנד 4 די טאַקסע אָדער די באַנדע שטאָט־בעלי־טובות.

באַנד 5 די קליאַטשע

באַנד 6 לופט באַלאָן. דער פיש

באַנד 7 יודעל

באַנד 8 שבתדיקע זמירות. פרק־שירה

באַנד 9 מסעות בנימין השלישי

באַנד 10 דער פריזיוו

באַנד 11 דאָס ווינשפינגערל, I טייל

באַנד 12 דאָס ווינשפינגערל, II טייל

באַנד 13 צוריק אַהיים. אַלטע מעשה. שם און יפת אין וואַגאָן

באַנד 14 אין אַ שטורעם־צייט. אין דער ישיבה של מעלה. אַ סגולה צו יידישע צרות

באַנד 15 די נשרפים. ספר הבהמות. ספר הגלגולים. דאָס קעלבל

באַנד 16 שבת און יום־טוב. חג האָסיף. דער חילוף. שבת. וואָס הייסט חנוכה. אויף אַסיפות. אַ שטאָט אין מזרח־וואַנט. די אַנטדעקונג פון וואָלין.

באַנד 17 עלטערן און קינדער

באַנד 18 שלמה ר׳ חיימס (1 בוך)

באַנד 19 שלמה ר׳ חיימס (2 בוך)

באַנד 20 זכרונות וועגן מענדעלען

נייע צוויי בענדער

באַנד 21 מעשיות וועגן מענדעלען
מעשיות, זכרונות, עפּיזאָדן און קוריאָזן דערציילט פון שלום־עליכם, ציטראָן, אַנ — סקי, ראַווניצקי, קלויזנער, שניאור, פיכמאַן א. אַ.

באַנד 22 מענדעלע־טורעם
אַרטיקלען פון פרץ, בערדיטשעווסקי, גינזבורג, דובנאָוו, דינעזאָן, בערקאָוויטש, ספעקטאָר, וויטער, גאָרעליק, פרילוצקי, ניגער, נאַדיר, אויסלענדער, דאָברושין, מייזיל, גראָס א. אַ.

די ווערק פון מענדעלע מוכר־ספרים זענען די גרונט־שטיינער פון דער יידישער ליטעראַטור. דאָס איז איר אָנהייב, איר ערשטער אויסדרוק פון קראַפט, פון פאָרם, פון שפּראַכלעכער און קינסטלערישער פאַרווירקלעכונג.

מענדעלע איז ביז היינט דער גרעסטער קינסטלער פון יידישן וואָרט.

זיין ווערק איז צום לערנען, צום שטודירן און צום געניסן צוגלייך.

מענדעלעס ווערק דאַרפן זיך געפינען אין יעדן יידישן הויז!

פאַרלאַג געזעלשאַפט „צענטראַל“ וואַרשע, נאַוואָליפּקי 7.